

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**1878-1914 YILLARINDA BALKANLAR VE
KAFKASYA'DAN GELEN İKİNCİ KUŞAK GÖÇMEN
KADINLARIN KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ
(BURSA VİLAYETİ İNEGÖL KAZASI ÖRNEĞİ)**

(DOKTORA TEZİ)

Ayşenur BİLGE ZAFER

BURSA - 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**1878-1914 YILLARINDA BALKANLAR VE
KAFKASYA'DAN GELEN İKİNCİ KUŞAK GÖÇMEN
KADINLARIN KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ
(BURSA VİLAYETİ İNEGÖL KAZASI ÖRNEĞİ)**

(DOKTORA TEZİ)

Ayşenur BİLGE ZAFER

Danışman:
Prof.Dr. Nurcan ABACI

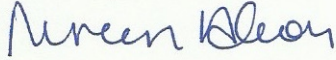
BURSA – 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı, 710842001 numaralı Ayşenur BİLGE ZAFER'in hazırladığı "1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti Inegöl Kazası Örneği)" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 13./04/2015 günü 16:00 - 17:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı**..... (başarılı/başarısız) olduğuna **oybirliği**.. (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Nurcan ABACI
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu
Düzce Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. M. Ersin Kuşdil
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa
Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç Dr. Leman Pınar Tosun
Uludağ Üniversitesi

13./04./2015.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ayşenur BİLGE ZAFER
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Tarih
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xii+249
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 2015
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nurcan ABACI

1878-1914 YILLARINDA BALKANLAR VE KAFKASYA'DAN GELEN İKİNCİ KUŞAK GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ (BURSA VİLAYETİ İNEGÖL KAZASI ÖRNEĞİ)

1878-1914 yılları Osmanlı Devleti'nin çözüldüğü, savaş ve göç olgusunun yaşandığı bir dönemdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları'nın ardından Balkanlar ve Kafkasya'daki topraklarını terk etmek zorunda kalan insanlar Anadolu'nun farklı alanlarına göç etmişlerdir. Bu bağlamda İnegöl ve çevresi de göç eden Müslüman nüfus için yeni bir yurt olmuştur. İnegöl ilçesi Balkan ve Kafkas göçmenlerinden pek çok farklı grubu barındırmaktadır.

Araştırmada 1878–1914 yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan İnegöl'e gelen göçmen kadınların kültürleşme süreci ve bu sürecin sonuçları incelenmiştir. Kültürleşme süreci sonucunda ortaya çıkan “bütünleşme” olgusu ve bu olgunun ortaya çıkmasını sağlayan faktörler ele alınmıştır. İnegöl örneğinde farklı göçmen gruplarının Türk kimliği altında birleştikleri ve yeni bir toplum oluşturdukları vurgulanmıştır.

Çalışmada tarihsel veriler ile katılımcı araştırma sonucu elde edilmiş verilerin birlikte kullanıldığı bir yöntem uygulanmıştır. Mevcut literatür ile birlikte Osmanlı arşiv belgeleri ve Salnameler gibi birinci el kaynaklara başvurulmuştur. Ayrıca İnegöl yöresinde yaşayan göçmenlerle sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmelerden elde edilen veriler, tarihsel arka plan üzerine yapılan çalışmalar sonucu elde edilmiş veriler ile birlikte değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde; tezin teorik altyapısı ele alınmış, göç ve kültürleşme kavramları ayrıntılı bir biçimde tanıtılmıştır. İkinci bölümde; göçlerin tarihsel arka planına yer verilmiş, Balkanlar, Kafkasya ve İnegöl'e ilişkin genel bilgiler sunulmuştur. Üçüncü bölümde; 1878-1914 yılları arasında yaşanan göç süreçleri ve gelen göçmenler İnegöl boyutuyla birlikte ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise, önceki bölümlerde elde edilen veriler ışığında, sözlü tarih görüşmeleri yoluyla elde edilen veriler değerlendirilmiş, İnegöl bölgesi göçmenlerinin kültürleşme süreci, bu süreci etkileyen faktörler ve kültürleşme sürecinin sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Göç, Kültürleşme, İnegöl, Göçmen Kadınlar, Balkanlar, Kafkasya

ABSTRACT

Name and Surname : Ayşenur BİLGE ZAFER
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institute
Field : History
Degree Awarded : PhD
Page Number : xii+249
Degree Date : .... / .... / 2015
Supervisor : Prof. Dr. Nurcan ABACI

ACCULTURATION PROCESS OF SECOND GENERATION MIGRANT WOMEN CAME FROM BALKANS AND CAUCASIA BETWEEN 1878-1914 (THE CASE OF BURSA PROVINCE-İNEGÖL DISTRICT)

In the period of 1878-1914, Ottoman Empire had dissolved and then war and migration processes have experienced. After the 1877-1878 Ottoman-Russian War and after the Balkan Wars people, who had to leave the territory in the Balkans and in the Caucasia, migrated to different areas of Anatolia. In this context, İnegöl and the surrounding area has been a new home for the Muslim migrant population. Even today İnegöl district contains many different immigrant groups from the Balkans and the Caucasia.

In the research, acculturation process of immigrant women who came to İnegöl from the Balkans and the Caucasia between 1878-1914 and also the results of this process are examined. "Integration" phenomenon resulting from the process of acculturation and the factors responsible for the emergence of this phenomenon are discussed. It is emphasized that different migrant groups united under the Turkish identity and created a new society at İnegöl case.

In this study, the data obtained from historical research and the data obtained from participatory research was used together. Together with the existing literature, first-hand sources such as the Ottoman archival documents and the *Salname*'s were also consulted. In addition, oral history interviews were conducted with immigrants living in İnegöl. The data obtained from these interviews are assessed together with the data obtained as a result of the studies on historical background.

In the first chapter of the thesis, the theoretical background has been discussed and the concepts of migration and acculturation have been introduced in detail. In the second chapter, the historical background of migration has been given, and an overview of the Balkans, the Caucasia and İnegöl has been presented. In the third chapter, migration processes between the years of 1878-1914, and immigrants have been discussed with İnegöl dimension. The fourth chapter analyzes the data obtained by means of oral history interviews in the light of the data obtained in previous sections. Also, acculturation process of immigrants in İnegöl, the results of this process and the factors affecting the process of acculturation have been explained.

Keywords:

Immigration, Acculturation, İnegöl, Immigrant Women, Balkans, Caucasia

ÖNSÖZ

“1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” başlıklı doktora tezi konusu seçiminde ve tez projesinin hazırlanmasında tez danışmanım Prof. Dr. Nurcan Abacı ve Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu önemli katkılar sağlamışlar, değerli bilgileri ile beni yönlendirmişlerdir. Ayrıca tez konusuyla ilgili tarihsel gelişmelere ve inceleyeceğimiz alan olan İnegöl yöresine ışık tutacak literatürün ve Osmanlı arşiv kayıtlarının belirlenmesi ve temini konusunda da yardımcı olmuşlardır. Gerek tezin içeriğinin geliştirilmesi, gerekse karşılaşılan sorunların çözümünde çok değerli fikir ve yardımlarını esirgemeyen hocalarım; tez danışmanım Prof. Dr. Nurcan Abacı’ya, Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu’na ve tez çalışması sırasında özellikle sosyal psikoloji disiplininin de ele aldığı kavramları anlayabilme noktasında değerli bilgilerini esirgemeyen, tez izleme komitesi üyesi Prof. Dr. Ersin Kuşdil’e teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışması süresince bana destek olan Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü’nden hocalarıma da teşekkür ederim. İnegöl Kent Müzesi de tez konusuna ilişkin arşiv belgeleri ile fotoğrafların temininde ve saha araştırmaları sırasında yararlandığımız önemli bir kurum özelliği taşımaktadır. Hem müze içindeki kültürel materyal, hem de müze belleğindeki eski kayıtlar incelenen konuya adapte olmamızı temin etmiştir. Bu noktada özellikle İnegöl Kent Müzesi yöneticisi Serdar Rubacı mevcut olanakları paylaşmamız için gerekli ortamı ve kolaylığı sağlamıştır, kendilerine teşekkür ederim. Tezim süresince sözlü tarih görüşmeleri yapma fırsatı bulduğum ve tezin meydana gelmesinde çok büyük katkıları olan katılımcılarıma da çok teşekkür ederim.

Bu tez Bursa Büyükşehir Belediyesi-Uludağ Üniversitesi İşbirliği Protokolü kapsamında bir akademik araştırma projesi olarak desteklenmiştir. Bu konuda ilgili kurumlara da teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak değerli eşime ve aileme bu zorlu süreçte benden desteklerini esirgemedikleri için çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

1878–1914 YILLARINDA BALKANLAR ve KAFKASYA’DAN GELEN

GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ

(BURSA VİLAYETİ İNEGÖL KAZASI ÖRNEĞİ)

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
ŞEKİL, TABLO ve HARİTALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ ve KÜLTÜRLEŞME

1. GÖÇ.....	11
1.1. Kavram Olarak Göç.....	12
1.2. Göçü Etkileyen Faktörler ve Göç Türleri.....	13
1.3. Göçün İnsan Üzerindeki Etkileri.....	15
1.3.1. Göç ve İnsan Sağlığı.....	16
1.3.2. Göç ve Kadın.....	16
1.3.3. Göçmen Kuşakları ve İkinci Kuşak Göçmenler.....	19
1.4. Göç Süreci ve Bu Sürecin Analizi.....	20
2. KÜLTÜRLEŞME.....	21
2.1. Kültürleşme Çalışmalarının Tarihi.....	23
2.2. Çağdaş Kültürleşme Yaklaşımları.....	26

2.2.1. Tek Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı.....	26
2.2.2. İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı.....	27
2.3. KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ ve BU SÜRECİN ÖĞELERİ.....	27
2.4. KÜLTÜRLEŞME STRATEJİLERİ / TUTUMLARI.....	28
2.4.1. Berry Tarafından Geliştirilen Model Ve Kültürleşme Stratejileri.....	29
2.4.2. Etkileşimli Kültürleşme Modeli Ve Kültürleşme Stratejileri.....	33
2.5. KÜLTÜRLEŞME SÜRECİNİN SONUÇLARI ve KİMLİK SEÇİMİ.....	35
2.5.1. Psikolojik Kültürleşme / Psikolojik Değişim Süreci.....	35
2.5.2. Adaptasyon / Uyum.....	38
2.5.3. Kültürleşme Süreci Ve Kimlik Seçimi.....	40
2.5.4. Kültürleşme Çerçeve.....	42
2.6. KÜLTÜRLEŞME SÜRECİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	43
2.6.1. Terk Edilen / Kaynak Ülkenin ve Toplumun Çeşitli Özellikleri.....	43
2.6.2. Yerleşilen Ülkenin Çeşitli Özellikleri ve Vatandaşlarının Tutumla.....	44
2.6.3. Göçmenlere Sağlanan Toplumsal Destek.....	45
2.6.4. İki Ülke Kültürü Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar.....	46
2.6.5. Göç Etme Nedenleri, Göçe Motivasyon ve Beklentiler.....	47
2.6.6. Göçmenlerin Bazı Özellikleri (Yaş, Cinsiyet, Eğitim, Meslek, Statü, Dil, Din, Irk, Kişilik)	48
2.6.7. Göçmenlerin Yeni Yerleştikleri Ülkedeki Konumları.....	52
2.6.8. Göçmenler İle Yerliler Arasındaki İlişkiler.....	53
2.7. KÜLTÜRLEŞME ve KADIN.....	53
2.8. KÜLTÜRLEŞME ve EVLİLİK TERCİHLERİ.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

1878-1914 YILLARINDA BALKANLAR ve KAFKASYA'DAN YAPILAN GÖÇLERİN TARİHSEL ARKAPLANI

1. 19. YÜZYIL SONU ve 20. YÜZYIL BAŞINDA YAŞANAN, GÖÇLERE YOL AÇAN SİYASAL GELİŞMELER.....	57
1.1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne Uzanan Süreç.....	57
1.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)	60
1.3. Balkan Savaşları (1912-1913)	65
2. GÖÇMENLERİN ESKİ YAŞAM ALANLARINA İLİŞKİN BİLGİLER.....	70

2.1. Balkanlar / Rumeli.....	70
2.1.1. Balkanlar'a Genel Bir Bakış.....	70
2.1.2. Osmanlı Devleti ve Balkanlar.....	73
2.2. Kafkasya.....	82
2.2.1. Kafkasya'ya Genel Bir Bakış.....	82
2.2.2. Kafkasya'da İslamiyet ve Osmanlı Devleti.....	86
3. GÖÇMENLERİN YENİ YAŞAM ALANINA İLİŞKİN BİLGİLER: İNEGÖL.....	88
3.1. İnegöl Kazasının Bağlı Olduğu Hüdâvendigâr Vilayeti.....	88
3.2. Geçmişte ve Günümüzde İnegöl Kazası.....	90
3.2.1. İnegöl'e İlişkin Genel Bilgiler.....	90
3.2.2. Tarihte İnegöl.....	93
3.2.2.1. Cumhuriyet Öncesinde İnegöl.....	93
3.2.2.2. İnegöl Adının Kaynağı.....	94
3.2.2.3. Cumhuriyet Dönemi'nde İnegöl.....	95
3.2.3. İnegöl'ün Nüfusu ve Demografik Yapısı.....	96
3.2.3.1. Geçmişten Günümüze İnegöl'ün Nüfusu.....	96
3.2.3.2. İnegöl'ün Demografik Yapısı.....	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1878–1914 YILLARINDA BALKANLAR ve KAFKASYA'DAN YAPILAN GÖÇLER ve GELEN GÖÇMENLER

1. BALKANLAR ve KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER.....	102
1.1. Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler.....	105
1.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Ardından Yaşanan Göç Hareketi.....	108
1.3. 1878-1914 Döneminde Bosnalı Müslümanların Anadolu'ya Göçleri.....	111
1.4. Balkan Savaşı (1912-1913) Sırasında Göçler.....	114
1.5. Balkanlar ve Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçlere İlişkin Genel Bilgiler.....	116
1.6. Göçlerin Sonuçları.....	118
1.6.1. Ekonomik Sonuçlar.....	119
1.6.2. Demografik Sonuçlar.....	120
1.6.3. Toplumsal Sonuçlar.....	121

1.6.4. Mali Sonuçlar.....	122
1.6.5. Siyasal Sonuçlar.....	122
2. BALKANLAR ve KAFKASYA'DAN İNEGÖL'E GÖÇLER ve GELEN GÖÇMENLER.....	123
2.1. İnegöl'e Göçler ve İskan Faaliyetleri.....	123
2.1.1. Birinci Göç Dalgası.....	123
2.1.2. İkinci Göç Dalgası – 93 Muhacirleri.....	124
2.1.3. Üçüncü ve Dördüncü Göç Dalgaları.....	131
2.2. Bursa Vilayeti İnegöl Kazasına Yerleşen Balkan ve Kafkas Göçmenlerine İlişkin Genel Bilgiler	131
2.2.1. İnegöl'de Bosna Göçmenleri.....	132
2.2.2. İnegöl'de Bulgaristan Göçmenleri	134
2.2.3. İnegöl'de Arnavut Göçmenler.....	135
2.2.4. İnegöl'de Çerkez Göçmenler.....	136
2.2.5. İnegöl'de Gürcü Göçmenler.....	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1878–1914 YILLARINDA İNEGÖL'E GELEN GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ

1. İNEGÖL'E GELEN GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞMESİNE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI.....	141
1.1. Alanın Tanımlanması.....	141
1.2. Alan Araştırması Süreci.....	142
2. İNEGÖL'E GELEN GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞMESİNE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASININ SONUÇLARI.....	146
2.1. İnegöl'e Gelen Göçmen Kadınların Kültürleşme Sürecini Etkileyen Faktörler.....	146
2.1.1. Göçmenlerin Eski ve Yeni Yaşam Alanı Özelliklerinin Karşılaştırılması.....	146
2.1.2. Osmanlı Yönetiminin Göçmenlere Sağladığı Destek.....	150
2.1.3. Göçmenlerin Eski ve Yeni Yaşam Alanlarındaki Kültürler Arası Benzerlik ve Farklılıklar.....	152
2.1.4. Göç Etme Nedenleri, Göç Öyküsü ve Göçe Motivasyon.....	155
2.1.5. Göçmenlerin Bazı Özellikleri (Eğitim, Meslek, Statü, Kişilik).....	161
2.1.6. Göçmenlerin İnegöl Yöresindeki Yeni Konumları.....	167

2.1.7. Göçmenlerin Yerliler ve Diğer Gruplarla İlişkileri, Yerli Halkın Göçmenlere Yönelik Tutumları.....	169
2.1.8. Göçmenlerin Dil Öğrenme Süreçleri.....	175
2.1.9. Göçmenlerin Evlilik Tercihleri.....	182
2.1.10. Göçmenlerin Kimlik Tanımlamaları.....	187
2.1.11. Göçmenlerin Eski Yaşam Alanları ile Bağları.....	191
2.1.12. Göçmen Kültür ve Geleneklerinin Sürdürülmesi.....	194
2.2. İnegöl'e Gelen Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci ve Sonuçları.....	198

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	208
EKLER.....	219
KAYNAKLAR.....	236
ÖZGEÇMİŞ.....	248

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.h.	Adı Geçen Haber
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
a.g.g.	Adı Geçen Görüşme
b.a.	Eserin bütününe atıf
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
krş.	Karşılaştırınız
m.	Miladî
md.	Madde
no.	Numara
p.	Page
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
v.dğr.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
vs.	Vesaire
b.	Basım

ŞEKİL, TABLO VE HARİTALAR

ŞEKİLLER	SAYFA NO:
Şekil 1: Kültürleşme Stratejileri	s.30
Şekil 2: Göçmen ve Ev Sahibi Stratejileri Arasında İlişkiler	s.34
Şekil 3: Kültürel ve Psikolojik Kültürleşme Süreci	s.36
Şekil 4: Kültürleşme Araştırması Çerçevesi	s.42
HARİTALAR	
Harita 1: 1815'te Balkanlar	s.81
Harita 2: 1914'te Balkanlar	s.81
Harita 3: Kafkaslar	s.83
Harita 4: İnegöl'ün Köyleri	s.92
Harita 5: İnegöl'ün Mahalleleri	s.92
Harita 6: Bugün Üzerinde Çeşitli Ülkeleri Barındıran Balkan ve Kafkas Topraklarından İnegöl'e Yapılan Göçler	s.125
Harita 7: 19. yy. Sonlarında İnegöl Köylerinin Demografik Yapısı	s.128
TABLolar	
Tablo 1: Osmanlı döneminde yapılan bazı sayımlarda ilçede nüfus dağılımı	s.97
Tablo 2: Cumhuriyet döneminde, 1927'den itibaren düzenli olarak yapılan nüfus sayımlarına göre ilçe merkez ve ilçe toplam nüfus	s.98
Tablo 3: İnegöl Kazasında Göçmen İskan Edilen Mahalle ve Köyler	s.126
Tablo 4: Sözlü Tarih Görüşmelerinde Katılımcılara Sorulan Sorulara Verilebilecek Cevaplar-Benimsenen Kültürleşme Stratejileri	s.199
Tablo 5: Sözlü Tarih Görüşmelerinde Katılımcıların Verdiği Cevaplar Doğrultusunda Benimsedikleri Kültürleşme Stratejileri	s.202

GİRİŞ

Sosyal tarih, çağdaş tarih araştırmalarında ulaştığı sonuçlar bakımından genel tarih ve iktisat tarihini aşan, işlevsel sonuçlara ulaşan bir boyut kazanmıştır. Yaklaşık 150 yıl önce fotoğrafın kullanımı, yerel boyutta bile gazetelerin çıkmaya başlaması, ulaşımın kolaylaşması sonucu toplumsal gözlemlerin çoğalması araştırmacılara önemli tarihsel materyal kazandırmıştır. Günümüzün çok kültürlülüğe önem veren yaklaşımları, yılda yaklaşık bir milyarı bulan turist ve gezginler, sosyal ve kültürel geçmişi önemseyen bir ortam yaratmıştır. Topluları etkileyen tüm olaylar bilimsel tarihin çıkış noktasıdır. Bu yüzden sadece siyasal ve ekonomik etmenlerin değil, toplum içinde cereyan eden birçok gelişmenin de dikkate alınması gerekmektedir. Çağdaş tarih araştırmalarında hem toplumsal ilişkileri hem de değişimi belirleyip analiz etmeye yönelik yöntemler uygulanmaya başlamıştır.

Sosyal tarihin önemli bir boyutu olan, göç ve göçmen araştırmalarından elde edilen veriler çeşitli bilimsel disiplinlere katkı sağladığı gibi sosyal ve kültürel politikaların belirlenmesi sırasında da dikkate alınmak durumundadır. Bu noktada tarihin ortaya koyacağı veriler sayesinde çok kültürlülük gibi olguların aydınlatılması kolaylaşmaktadır. Tarih disiplini incelediği toplumun geçmişine yönelik araştırmalarında tüm toplumsal tabakaları ele alırken kadın ve çocuk araştırmaları da önemsenir hale gelmiştir.

Göç olgusu tarih boyunca tüm toplumlarda karşımıza çıkan, hem topluları hem de bireyleri derinden etkileyen, sosyal hayata yön veren bir olgu olmuştur. Göçün bireyler üzerindeki etkisi sadece göçmenler ile de sınırlı değildir. Göç edilen bölgenin yerli halkı da göç olayından etkilenmekte, iki taraf da göç ile birlikte bir değişim sürecine girmektedir. Bu nedenle göç ve göçmenler konusu üzerinde giderek çok fazla durulan bir konu olmaktadır. Türkiye nüfusunun önemli bir kısmını göçmenler oluşturduğundan bu tür

çalışmalar için zengin veriler bulunmaktadır. Bu nedenle doktora tez çalışması olarak da göç ve göçmenler konusunu ele alan bir araştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı kapsamında doktora tezi konusu olarak seçilen “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” başlıklı çalışmanın projesi hazırlanırken Osmanlı düzeni, göç, göçmen kadınlar, kültürleşme ve yerel yaşam gibi olguları harekete geçirmek tasarlanmıştır. Tarihsel süreç olarak ele alınan 1878-1914 yılları Osmanlı Devleti’nin çözüldüğü, savaş ve göç olgusunun yaşandığı bir dönemdir. Önce 93 Harbi denilen Osmanlı-Rus Savaşı’nın Balkanlar ve Kafkasya üzerinden gelen göç dalgasına sebep olduğu görülmektedir. Belirtilen süreçte Türk-Müslüman halka yönelik Hıristiyanlaştırma ve asimile etme çabaları, etnik temizlik uygulamaları, baskı ve katliamlar ve bunlardan doğan korku insanların yaşam alanlarını, evlerini, topraklarını, mallarını bırakarak Anadolu’ya göç etmelerine yol açmıştır. Bir bakıma bu ortamda, Osmanlı yönetimi gelen göçmenleri başarılı bir örgütlenme ile yeni topraklarına yerleştirmiştir. Ardından Balkan Savaşı yılları bir başka dram yaşatmıştır. Bu kez Balkanların hemen her alanından topraklarını terk etmek zorunda kalan insanlar Anadolu’nun farklı alanlarında yurt tutmuşlardır.

Araştırma 1878 ile 1914 yılları ve İnegöl yöresi ile sınırlandırılmıştır. 1878 yılı ile başlanacak olmasının sebebi, yaşanan savaş sonucu ortaya çıkan göç dalgasının boyutlarının ve sonuçlarının büyük olmasıdır. Sonraki büyük göç olayı ise Balkan Savaşları’nın ardından yaşanmıştır. Bu iki dalga birbiri ardına ve birbirleriyle iç içe gerçekleşmiştir. Bir bakıma Anadolu insanların kucak açtığı bu göçmenler hemen sonra Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında yerli sakinler ile bütünleşerek Çanakkale’de, Kanal’da, Filistin’de ve Garp cephesinde ülkeleri için yan yana savaşmışlardır. Bu durum dikkate alındığında 1878-1914 göç süreci hem örgütlenme hem de adaptasyon bakımından kendi içerisinde bir bütünlük taşıdığı için seçilmiştir.

Doktora çalışmasında araştırma alanı olarak ise Bursa/İnegöl merkezi ve köyleri seçilmiştir. Aslında Anadolu’nun pek çok bölgesine göçmenler yerleştirilmişlerdi. Ancak boş arazilerin varlığı, bölge ve ikliminin göçmenlere uygunluğu sebebiyle Bursa Vilayeti yoğun göç almıştır. Bu bağlamda İnegöl ve çevresi yitirilen Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman nüfus için yeni bir yurt, kalıcı bir yuva olmuştur. Önce Bulgaristan, Kosova,

Makedonya, Bosna-Hersek, Gürcistan ve diğer Kafkas topraklarından 93 muhacirleri iskân edilmiştir. 1880’li yıllardaki göç dalgası sonucunda İnegöl merkezinde Hamidiye, Burhaniye, Orhaniye adlı üç yeni mahalle ile 32 yeni köy kurulmuştur. Bu dönemde 25.000 kişilik nüfusa 14.148 kişi daha eklenmiştir. Balkan Savaşları’nın ardından gelen göçmenlerle birlikte İnegöl’ün nüfusu daha da artmıştır. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere; İnegöl bölgesi kendi başına Balkan ve Kafkas göçmenlerinden pek çok farklı grubu; Arnavut, Boşnak, Gürcü, Çerkez, Abhaz ve Bulgaristan göçmenleri gibi, barındırmasından dolayı böyle bir çalışma için yeterli bir veri potansiyeline sahiptir. Bu sebepten dolayı araştırma İnegöl merkezi ve köylerinde yaşayan göçmenler ile sınırlı tutularak gerçekleştirilmiştir.

Tarih disiplini araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen bu doktora tezi sadece belirli bir tarih süreci içinde yaşanan vakaları belirlemeye yönelik değildir. Belirli bir yerleşim alanında yeni yaşam olanakları elde eden göçmen kadınların kültürleşme ve adaptasyon süreci ile yeni oluşan kültürel durumları da ele alınmıştır. Kültürleşme; değişik kültürlerde yetişmiş kişilerin birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olmalarından kaynaklanan kişisel değişimlerdir. Dolayısıyla bu değişim hem ev sahibi olan yerlilerde hem de göçmenlerde ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin terk ettikleri ülkenin özellikleri, o ülkeyi terk etme sebepleri, yeni yerleştikleri ülkedeki yaşam alanları, etnik gruplara ve çok kültürlülüğe ilişkin görüşler, göç edilen bölge vatandaşlarının tutumları ve göçmenlere sağlanan destek açıklığa kavuşturulması gereken ve bu süreci etkileyen konulardır. Ayrıca, göçmenlerin yaş, eğitim, cinsiyet, kişilik özellikleri, yerleştikleri ülkenin dilini bilip bilmemeleri, meslek sahibi olup olmamaları, kültürleşme sürecini etkileyen ikincil faktörler olarak sayılabilir. Kısa bir tanımla, kültürleşme süreci kişinin yeni ülkedeki deneyimlerini, bu deneyimleri algılayış biçimini, yaşadığı sorunları, sorunlarla başa çıkma yollarını ve yeni kültüre uyumunu içermektedir.¹

Doktora çalışmasının çıkış noktasını aşağıdaki hususlar teşkil etmektedir:

- İnegöl merkezi ve köyelerine 1878–1914 yılları arasında göç etmiş olan Balkan ve Kafkas göçmeni kadınların kültürleşme süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi edinmek,

---

¹ Hortaçsu, Nuran, **Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 249–252.

- Göçmen kadınların kültürleşme sürecini onların dil öğrenme, yerlilerle ilişki kurma, evlilik tercihleri ve kendi kimlik tanımlamaları üzerinden açıklamak,
- Balkan ve Kafkas göçmeni kadınların yerleştikleri bölgeye adaptasyonunun ne zaman gerçekleştiğini ortaya koymak,
- Balkan ve Kafkas göçmeni olarak tanımlanan Arnavut, Boşnak, Gürcü, Çerkez, Abaza, Bulgaristan göçmeni olarak adlandırılan alt grup kadınlarının kültürleşme ve uyum süreçleri açısından karşılaştırılmasını sağlamaktır.

Bir sosyal tarih araştırması kapsamında göçmen kadınların konu olarak seçilmesinin sebebi; ülkemizde göçün kadınlar üzerindeki etkisini ve kadınların kültürleşme sürecini inceleyen çalışmaların az olmasıdır. Özellikle göçmen kadınların kültürleşme ve uyum sürecini tarihsel bir bakış açısıyla inceleyen çalışmaların eksikliği bir gerçektir. Oysa kadınlar geçmişten günümüze aile içinde, çocuk yetiştirmede ve tarımsal yaşamda oldukça etkili konuma sahiptirler. Özellikle, göç gibi önemli ve travmatik bir olay kapsamında kadınların işlevini göz ardı etmemek gerekir. İncelenen dönemin olanaksızlıkları ile birleşen kapalı bir toplumsal yaşam, kadınların kültürleşme sürecinin erkeklerden farklı yaşanmasına yol açmış gözükmektedir. Bu sebeple kadınların kültürleşme sürecini erkeklerin kültürleşme sürecinden bağımsız bir biçimde ele alınmıştır.

Balkan ve Kafkas göçmeni kadınların kültürleşme sürecinin incelenmesinden sonra bu kapsamda yer alan Bulgaristan göçmeni, Arnavut, Boşnak, Gürcü ve Çerkez (Abhaz vb.) kökenli kadınların yaşam deneyimleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmanın özellikle tarih alanındaki eksikliği kapatacağı, literatüre katkı sağlayacağı, önemli bir bilgi ve veri kaynağı olacağı ve göçmen kadınların kültürleşme süreçleri üzerine gelecekte yapılacak çalışmalara yol göstereceğine inanılmaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilecek olan veriler ile bunların analiz sonuçlarının yerel yönetimler ve göçmen dernekleri tarafından da kullanılabileceği düşünülmektedir.

Doktora araştırması sırasında göçmen kadınların kültürleşme sürecinin tek başına ele alınacak bir olgu olmadığı, bu süreci etkileyen birçok etmenin aydınlatılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda ele alınan konu kapsamında iki ayrı tarihsel alan öne

çıkıştır. Bunlardan biri göçmenlerin geldiği topraklar, diğeri de onları geleceğe taşıyacak olan İnegöl yöresidir. Göçmenler eski yaşam birikimleri ile birlikte başka bir diyara yerleşmişlerdir. Elbette onların kültürel katılımlarının da dikkate alınması gerekir. Yerleştikleri İnegöl yöresi ise komşuluk yapacakları yerli halkı, yeni tarımsal ortamı, yönetsel düzeni ile konunun ikinci boyutunu oluşturmuştur. Araştırmanın bir bakıma öznesini temsil eden göçmen kadınların kültürleşme sürecini aydınlatmadan önce yukarıda belirtilen iki boyutu tanımaya öncelik verilmiştir. Bu noktada mevcut literatür ile birlikte Osmanlı arşiv belgeleri ve Salnameler gibi birinci el kaynakları kullanarak konu ele alınmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı Salnameleri (resmi yıllıklar) vilayetlerin idari yapısı ve demografik, iktisadi görünümüne ilişkin bilgi verirler. Osmanlı Devletinin yayınlamış olduğu bu resmi yıllıklar ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim ve ziraat gibi konuları ele alan istatistiksel verilerden oluşmaktadır. Salnameler Osmanlı geç dönemini inceleyen tarihçiler için temel başvuru kaynaklarıdır. Araştırmamızda 1878-1927 sürecine ait Bursa Vilayeti Salnamelerinin özellikle İnegöl Kazası ile ilgili kısımlarından yararlanılmıştır. Arşiv kayıtları da çalışmada başvuru diğer birinci el kaynaklarıdır. Özellikle İstanbul'da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışma konumuzla ilgili pek çok önemli belgeyi içermektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde "Bursa, İnegöl Muhacir İskânı" konulu çok sayıda belge, göçmenlere yapılan yardımlara ilişkin belgeler, göçmenlerin yeni kurduğu köy ve mahallelere câmi ve okul yapılmasına ilişkin belgeler ve göçmenlerin kendi aralarında ya da yerlilerle aralarında ortaya çıkan sorunlara ilişkin belgeler bulunmaktadır.

Araştırma sırasında yararlanılan materyal kapsamında yayımlanmış eserler, yayımlanmamış Türkçe ve yabancı dilde tezler ile çeşitli bilimsel araştırma sonuçları da yer almaktadır. Osmanlı son döneminde Balkanlar ve Kafkasya'da kaybedilen toprakların ardından Anadolu'ya gelen ve Anadolu'nun pek çok bölgesinde iskân edilen göçmenleri konu alan değerli yayınlar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar genelde geleneksel tarih anlayışı ile belge temelli ve bilgilerin derlenerek bir araya getirilmesi şeklinde ortaya çıktıkları için sosyal ve kültürel analizleri içermemektedirler. Bu eserlerden Balkan göçlerini konu alanların bazıları şunlardır;² Ahmet Halaçoğlu; "Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)", Bilal N. Şimşir; "Rumeli'den Türk Göçleri:

---

² Burada yer alan literatürün bibliyografik künyesi metin içinde ve kaynakça bölümünde yer almaktadır.

Belgeler”, Nedim İpek; “Rumeli’den Anadolu’ya Türk göçleri (1877–1890)”. Kafkasya’dan göçleri konu alan bazı eserler ise şunlardır; Bedri Habiçoğlu; “Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler” ve Hayati Bice; “Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler”. Bu eserlerin dışında araştırmamızda yararlanılan diğer önemli çalışmalardan bazıları; Justin Mc.Carthy “Ölüm ve Sürgün”, Kemal H. Karpat “Osmanlı Nüfusu (1830–1914)” ile “Etnik Yapılanma ve Göçler”, Nedim İpek “İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler” ve H. Yıldırım Ağanoğlu “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makus Talihi Göç” başlıklı çalışmalardır.

Bu çalışmanın teorik alt yapısını oluşturan kültürleşme konusunda ise John W. Berry’nin çok sayıda makalesinden, Nuran Hortaçsu’nun “Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler” isimli eserinden ve bu konudaki çeşitli tezlerden yararlanılmıştır. Amerika’da yapılmış pek çok tezde kültürleşme konusu ele alınmış ve bu çalışmalarda tarihsel veriler ile katılımcı araştırma sonucu elde edilmiş olan verilerin birlikte kullanıldığı karışık bir yöntem uygulanmıştır. Göçmenlerle yapılan sözlü görüşmelerle onların bütünleşme deneyimleri, kültürleşme süreçleri incelenmiştir. Bu görüşmelerin analizi, tarihsel arka plan üzerine yapılan çalışmalar sonucu elde edilmiş olan veriler ile birlikte ele alınarak yapılmıştır. Amerika’daki farklı göçmen grupların ve farklı dinsel grupların kültürleşme süreçleri, yerleştikleri toplumla bütünleşmeleri ile birlikte incelenmiştir. Bu çalışmalar genellikle Amerika’ya yakın dönemde yerleşmiş olan ve bu yüzden kültürleşme sürecini henüz tamamlamamış göçmenler üzerinde yapılmıştır. Kültürleşme üzerine yoğunlaşan bu yabancı araştırmalar birer literatür örneği olarak çalışmada kullanılmıştır. Türkiye’de göçmenler üzerine yapılmış tezlerin büyük çoğunluğunda incelenen dönem ve amaçlanan çözümlemenin pek fazla ele alınmadığı görülmüştür.

Araştırma sırasında Sosyal Tarih kapsamında yer alan verilerin elde edilmesine ve değerlendirilmesine yönelik yöntemler kullanılmıştır. Tarih araştırmalarında ve özellikle yakın dönemlerin inceleneceği çalışmalarda uygulanmakta olan önemli bir yöntem sözlü tarihtir.³ Yerel tarih ya da yanı başımızdaki tarihin önemli bir bilgi temelini sözlü kaynak

---

³ Bkz. Esra Danacıoğlu, **Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz**, 2.b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009; Yusuf Oğuzoğlu, “Yerel Tarih”, **Türkiye’de Tarih Yazımı**, Ed. Vahdettin Engin-Ahmet Şimşek, 1.b., Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2001, ss.405-420; Stephen Caunce, **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**, çev. Bilmez Bülent Can – Alper Yalçınkaya, 3.b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

olarak yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Sözlü tarih, tarihin değişen toplumlardan ve kültürlerden insanları dinleyerek ve onların hatıralarını, deneyimlerini kaydederek yorumlanmasıdır. Disiplinler arası bir yöntem olan sözlü tarih, sosyologlar, antropologlar, tarihçiler ya da edebiyat ve kültür alanlarında çalışanlar için bir kesişme noktasıdır.⁴ Diğer pek çok kaynaktan elde edilemeyecek bilgiler sıradan bireylerle yapılan görüşmeler yoluyla elde edilebilmektedir. Sözlü tarih resmi tarihin ve kayıtların bize anlatamadığı ve kapsamadığı insani bakışı yakalamamızı sağlamaktadır. Sözlü tarihin kendi başına bir disiplin olarak gelişmesinde sosyal tarih alanında çalışan araştırmacıların yazılı kaynakların aydınlatamadığı alanlara nüfuz etme çabalarının önemli bir katkısı olmuştur. İngiltere’de işçi tarihi, Latin Amerika’da darbe tarihi, pek çok başka ülkede ise göç tarihi ve kadın tarihi araştırmaları sonucunda sözlü tarihçilik sosyal tarihçiliğin ötesinde kurumsallaşarak kendi teorik çerçevesi itibarıyla yeni bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’deki ilk sözlü tarih çalışmaları ise ilk olarak kadın tarihi alanında başlamış, ve daha sonraları da yerel tarih, kurum tarihi, ve göç hafızası alanlarında devam etmiştir.⁵ Doğrudan insan kaynağına inerek resmi kayıtlara yansımayan, göçü yaşamış kişilerin tanıklıkları ile konuyu incelemeyi mümkün kılan, göçün insani boyutunu belgelemek açısından büyük önem taşıyan ‘sözlü tarih’ yöntemi, Türkiye’de Göç Tarihi araştırmalarında da vazgeçilmez bir araç olarak yerini almıştır.⁶

Yukarıda da belirtildiği üzere, ele alınan tarih aralığı 1878-1914 yıllarıdır. Elbette bu dönemi yaşamış birinci kuşak göçmen kadınlarına sözlü tarih yapma olanağına sahip olunamamıştır. Dolayısıyla günümüzde İnegöl yöresinde yaşayan, incelenen süreç ve coğrafi bölge kapsamına giren kadınlarla görüşmeler yapılarak geçmişe onların aracılığı ile ulaşmak durumunda kalınmıştır. Henüz üzerinden üç kuşak geçmiş bir göç olayına ve daha sonra yaşanan kültürleşme sürecine ikinci ve üçüncü kuşak bireylerin katkılarıyla açıklık getirilmiştir. Bu bağlamda saha araştırmaları esnasında temin edilen, kültürleşmeyi aydınlatacak gündelik yaşama ilişkin materyal de konunun aydınlatılmasına katkı vermiştir.

---

⁴ Paul Thompson, “21. Yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan Okumalar”, **Kuşaklar Deneyimler Tanıklıkları: Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı**, Yay. Haz. Aynur İlyasoğlu – Gülay Kayacan, 1.b., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss.23-37, s.23.

⁵ Arzu Öztürkmen, “Sözlü Tarihin Poetikası: Anlatı ve Gösterim”, **Edebiyatın Omzundaki Melek**, Yay. Haz. Zeynep Uysal, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss.53-61, s. 53-54.

⁶ Neşe Erdilek, “Türkiye’de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu”, **Kuşaklar Deneyimler Tanıklıkları: Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı**, Yay. Haz. Aynur İlyasoğlu – Gülay Kayacan, 1.b., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss.79-85, s.79.

Çalışma kapsamında İnegöl merkezi ve köylerindeki Balkan ve Kafkas göçmenleri ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri yani yüz yüze mülakatlar⁷ oldukça önemlidir. Kurulan iletişim yarı yapılandırılmış görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Diğer bir deyişle, katılımcılara sorulan soruların bir kısmı önceden hazırlanmış olup bir kısmı da görüşme esnasında, görüşmenin gidişatına göre ortaya çıkmıştır. Kişilere genelde açık uçlu sorular⁸ yöneltilmiş ve sorulara verilen cevaplar doğrultusunda derinlemesine bilgiye ulaşılabilecek yeni sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların kendilerini rahat ve güvende hissetmelerine önem verilmiş ve görüşme esnasında katılımcılara çok fazla müdahale edilmemeye çalışılmıştır. Yalnızca konu dışına çıktığında nazik bir biçimde müdahale edilmiştir. Görüşmelerin hepsine öncesinde randevu alınarak gidilmiştir ve görüşmeler görüşülen kişinin evinde gerçekleşmiştir. Görüşme yapılacak kişilerin seçiminde, kişilerin konuya ilgi duyması ve bildiklerini anlatmaya istekli olmasına önem verilmiştir. Görüşme öncesinde görüşülecek kişi hakkında bilgi toplanmaya çalışılmış ve görüşme için ön hazırlık da yapılmıştır.

Bir dizi söyleşi yapılarak başlatılan araştırma süreci doyma noktasına ulaştığında diğer bir deyişle araştırılan konu itibarıyla yapılan söyleşilerde tekrar, örtüşme ve benzer söylemler ortaya çıktığında görüşmelere son verilmiştir. Bu doğrultuda çalışma sonunda İnegöl’de yaşayan, Balkan ve Kafkas göçmeni olan 34 kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin; ikisi Çerkez (Abaza) kökenli, sekizi Boşnak kökenli, dördü Bulgaristan göçmeni, beşi Gürcü kökenli, biri Tatar ya da Kırım Türkü, ikisi İnegöl’ün yerlisi ya da manav, dokuzu Arnavut kökenli olduğunu belirtirken, üç kişi de farklı grupların karışımı olduğunu ifade etmiştir. Görüşülen 34 kişinin 16’sı erkek, kalan 18 kişisi ise bayandır. Bu kişilerin büyük çoğunluğu 93 Harbi ve Balkan Savaşları’nın ardından gelen göçmenlerin çocukları ya da torunlarıdır. Kısacası görüşme yapılan kişiler ikinci ya da üçüncü kuşak göçmendir. Gerçekleştirilen görüşmelerin süreleri

---

⁷ Yüz yüze mülakatta mülakatı yapan ile soruları yanıtlayan kişi arasında sosyal bir iletişim vardır. Yüksek bir yanıtlanma oranına sahiptir. Posta yoluyla ve telefonla yapılan görüşmelere göre daha kapsamlı ve detaylı bilgi alınması sağlanmaktadır. Ancak yüz yüze mülakat masraflı ve zaman alıcı bir yöntemdir. Danışılan kişilerin mülakatçıdan çekinmesi ve soruları cevaplarken dürüst davranmama ihtimali bir diğer negatif özelliği olabilmektedir. Bilal Sevinç, “Survey Araştırması Yöntemi”, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, ed. Kaan Böke, I.b., Alfa Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 244-284, s.248.

⁸ Yanıt seçenekleri olmayan açık uçlu sorular, bilinmeyenleri keşfe yöneliktir. Kişilerin fikir ve düşüncelerinin detaylarıyla öğrenilmesinde etkilidir. Ayrıca, açık uçlu sorularla, hakkında çok az bilgi bulunan konularda kapsamlı ve detaylı bilgi almak hedeflenmektedir. Sevinç, a.g.m., s.248.

30 dakika ile 100 dakika arasında değişmektedir. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınarak, dijital ortama aktarılmıştır ve tamamı çözümlenmiştir.

Sözlü tarih görüşmeleri sonucunda elde edilen veriler daha çok, göçmenlerin göç öncesinde ne gibi sıkıntılar yaşadıkları, nereden, hangi şehirlerden göç ettikleri, göç sırasında göçmenlerin hangi yolu izledikleri, göç sırasında karşılaştıkları zorluklar, İnegöl'e yerleşme nedenleri, hangi mahallelere yerleştikleri, ne şekilde ev-toprak sahibi oldukları, geldikleri yerde geçimlerini nasıl sağladıkları, İnegöl'de ne iş yaptıkları, İnegöl'ün yerlileri ve diğer göçmen grupları ile kurdukları ilişkiler, geldikleri yerde hangi dili konuştukları, Türkçeyi nasıl öğrendikleri, aile arasında hangi dili kullanmayı tercih ettikleri, kimlerle, hangi gruplardan kişilerle evlenmeyi tercih ettikleri, evlilik örnekleri ve İnegöl'de yaşadıkları zorluklar gibi konularla ilgilidir. Yapılan araştırmada göçmen kadınların kültürleşme süreci temel olarak onların dil öğrenme süreçleri, yerlilerle ilişki kurmaları, evlilik tercihleri ve kimlik tanımlamaları üzerinden açıklandığından sözlü tarih görüşmeleri tez için önemli bir veri kaynağı olmuştur. Görüşmelerden elde edilecek cevaplar kültürleşme sürecinin ne şekilde yaşandığı ve göçmenlerin hangi kültürleşme stratejisini benimsediği konusunda bilgi vermiştir. Kültürleşme sürecini etkileyen faktörler hem sözlü tarih görüşmeleri ile hem de arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler ortaya çıkarılmıştır.

Yapılan görüşmelerde sorun çıkarıcı durumlar; görüşme yapılan kişilerin bir takım olayları yanlış hatırlayabilmesi, yaşanmamış olayları yaşanmış olarak hatırlayıp, o şekilde aktarması, çeşitli deneyimlerin abartılarak anlatılması ya da görüşmeciden çekinilerek bazı sorulara dürüst cevaplar verilmemiş olmasıdır. Bu durum görüşülen kişilerin verdiği çelişkili ifadelerden ya da tekrar yöneltilen aynı soruya verilen farklı cevaplardan anlaşılmıştır. Eski süreci aydınlatmak amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerde görüşülen kişilerin yaş ortalamasının yüksek olması gerektiğinden ve mümkün olduğunca yaşlı kişiler tercih edildiğinden bu tip durumların ortaya çıkması gayet doğaldır. Çalışmada bu tür engellerin önüne geçebilmek ve hatalardan kaçınabilmek için mülakat sırasında aynı sorular farklı şekillerde tekrar yöneltilmiş, mümkün olduğu kadar fazla kişi ile mülakat gerçekleştirilmiş ve mülakat sonuçları hem birbirleri ile hem de mevcut literatürden elde edilen bilgiler ile karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla sözlü tarih verileri çok dikkatli bir biçimde kullanılmıştır. Ayrıca bu görüşmeler sırasında göçmenlere ait, araştırmaya katkı

sağlayabilecek fotoğraflar ve kültürleşmenin kalıntısı olan yaşam materyalleri de kayda geçirilmiştir.

Araştırmanın kaynakları ve yöntemi bağlamında, sonuç olarak yapılan görüşmelerin analiz sonuçları ile tarihsel arka plan üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen bilgiler, teori ile pratiği bir araya getirmiştir. Kısacası çalışmada hem tarihsel araştırma yöntemi hem de katılımcı araştırma yöntemi bir arada kullanılmıştır denilebilir. Tarihsel araştırma yöntemi kapsamında konuya ilişkin birinci el kaynaklara, basılı eserlere ve yayınlanmamış tezlere başvurulmuştur. Öncelikli olarak konuya ilişkin mevcut arşiv belgeleri (özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi) ve Bursa Vilayeti Salnamesi üzerinden bilgi edinilmiştir. Bunun dışında konuyla ilgili mevcut literatürden, üniversitemizde ve yabancı ülkelerde tamamlanan tez çalışmalarından da yararlanılmıştır. Tüm bu kaynaklardan elde edilen tarihsel veriler, İnegöl merkezi ve köylerinde yaşayan göçmen kadınlarla yapılan sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen bilgiler ve bu görüşmeler sırasında toplanan fotoğraflar ve benzeri görsel malzemeler ile birlikte değerlendirilmiştir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Göç ve kültürleşme konulu birinci bölümde; tezin teorik altyapısını oluşturan göç ve kültürleşme gibi temel kavramlar ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; 1878-1914 yıllarında Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan yapılan göçlerin tarihsel arka planı incelenmiş, göçlere yol açan siyasal gelişmeler, göçmenlerin eski ve yeni yaşam alanları konu edilmiştir. Üçüncü bölümde; önce 1878-1914 yıllarında Anadolu'ya yapılan göçler genel olarak tanıtılmış, ardından bu göçler İnegöl yöresi ile sınırlı olarak açıklanmıştır. Yine bu bölümde İnegöl yöresine gelip yerleşen çeşitli göçmen grupları da tanıtılmaya çalışılmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise; 1878-1914 yılları arasında İnegöl'e gelen göçmen kadınların kültürleşme süreci, bu bölüme kadar elde edilmiş verilerin ışığında, sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Alan araştırması süreci, kültürleşme sürecini etkileyen faktörler ve bu sürecin sonuçları ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: GÖÇ ve KÜLTÜRLEŞME

1. GÖÇ

Toplumlar tarih boyunca sürekli olarak yer değiştirme ihtiyacı duymuş ve sürekli hareket halinde bulunmuşlardır. İnsanın varoluşundan itibaren tüm toplumlarda karşımıza çıkan göç olgusu, üzerinde çok fazla durulan ve özellikle sosyal bilimlerde çalışılmış ve halen de çalışılmakta olan son derece önemli bir konudur. Tarih boyunca ortaya çıkan göçler, toplumların bugünkü nüfus yapısını, kültürünü, sosyoekonomik yapısını ve gelişimini şekillendirmiştir.

En genel anlamı ile göç, insanların buldukları yerden bir başka yere hareketidir. Bu genel yaklaşımın dışında göçün, insanların doğdukları yerin dışında bulunmaları veya yaşamaları karşılığı da bulunmaktadır. İnsan yaşamında çok önemli bir yere sahip olan göç, tüm toplumsal olaylarda olduğu gibi birçok faktör tarafından etkilenmektedir. İnsanlık tarihiyle özdeş bir biçimde değerlendirilebilecek olan göç olgusu, demografik, ekonomik, siyasi, psikolojik, antropolojik ve sosyolojik içeriklere sahip olması nedeniyle çok yönlüdür. Göçün durağan bir olgudan daha çok, nedenleri ve sonuçları ile birlikte algılanan ve dolayısıyla bir süreci anlatan kavram olması, onun tanımlanması, ölçülmesi, çözümlenmesi, açıklanması ve yorumlanmasını karmaşık bir hale getirmektedir.

Göç ve sosyal hareketler, sosyal, kültürel ve ekonomik değişmeye yol açan veya ona ivme kazandıran olgulardır. Göç ile beraber toplumların, grupların ve bireylerin hayatlarında olumlu ya da olumsuz köklü değişmeler meydana gelmektedir. Diğer yandan sosyal ve ekonomik değişme de, göçe ve sosyal hareketlere neden olabilmektedir.

1.1. KAVRAM OLARAK GÖÇ

Türk Dil Kurumu'na ait Büyük Türkçe Sözlük “göç” sözcüğünü şu şekilde tanımlamaktadır: “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi,

taşınma, hicret, muhaceret.”¹ Göç, göçme sözcüklerinin diğer bir anlamı ya da Osmanlı Türkçesindeki karşılığı “muhaceret”² sözcüğüdür. Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük “muhaceret” sözcüğünü şu şekilde tanımlamaktadır: “Yaşamakta olduğu ülkeden yabancı bir ülkeye uzun veya kısa süreli yerleşmek için gitme”. Göçe ilişkin bir başka tanımda; “çalışmak ve kendine daha iyi yaşama olanakları bulmak umuduyla, insanların oturdukları yeri bırakıp başka yörelere giderek orada kesin ya da geçici olarak yerleşmeleri” ifadesi yer almaktadır.³ Aynı sözlükte göçmen tanımı ise şu şekildedir: “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşme için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir.”⁴

Kısaca, göç kişilerin gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayıdır.⁵ Bu konuda verilen tanımların hepsi birbirine oldukça benzerdir.

Tarihsel boyutta demografik hareketleri, kent ve kır yaşamını ele alan uzmanlar da göç olgusuna tanım getirmişlerdir. Kemal Karpat’ın ifadesiyle göç, “asıl yerinden, ulaşılmak istenen yere harekettir”.⁶ İlhan Tekeli ise göç olgusunu, “belirlenmiş bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayan insanların, kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı” olarak tanımlamaktadır.⁷ Nesrin Türkaslan evrensel bir olgu olan göçü oldukça kapsamlı bir şekilde tanımlamaktadır: “Göç toplumsal, ekonomik, siyasi, dini veya bırakılan bölgenin iticiliği, gidilen yerin çekiciliği gibi sebeplerle bireylerin bir yerden başka bir yere, kendi

---

¹ Göç tanımları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Türk Dil Kurumu, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Göç” maddesi, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (04.05.2011).

² Muhaceret ve muhacir tanımları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Kanar, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, 8. b., Derin Yayınevi, İstanbul, 2007, s.948.

³ Göç tanımları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Türk Dil Kurumu, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Göç” maddesi, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (04.05.2011).

⁴ Göçmen tanımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Türk Dil Kurumu, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Göçmen” maddesi, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (04.05.2011).

⁵ Gülşen Demir, “Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısçık İlçesi Örneği”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 85-94, s.85.

⁶ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, 2.b., çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.25-28.

⁷ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, 1.b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 18-28.

istekleriyle veya bazı güçlerin etkisiyle hayatlarının gelecekteki kısmının tümünü veya bir kısmını geçirmek üzere yaptıkları bir yer değiştirme hareketidir”.⁸

1.2. GÖÇÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ve GÖÇ TÜRLERİ

İnsan yaşamında çok önemli bir yere sahip olan muhaceret tüm toplumsal olaylarda olduğu gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. “İtici” olarak sayılan etmenler genel olarak insanların zor koşullarda yaşaması ile ilgilidir. Toprak ya da ev sahibi olmamak, düşük ücretli işlerde çalışmak, işsizlik, eğitim-sağlık olanaklarından yoksunluk, fakirlik, toplumsal çatışma ve terör, yetersiz güvenlik ya da savaşlar ve doğal afetler bu kapsama dahil edilmektedir. “Çekici faktörler” ise genel olarak, göç sonrasına ilişkin ve göç edilecek yer ile ilgili olumlu beklentiler olarak belirtilir. Çeşitli iş olanakları, yüksek ücret, ucuz ve verimli toprak ya da ev sahibi olmak, yükselme olanakları, sağlık-eğitim vb. olanakların artması, bolluk ve çeşitlilik, toplumsal güven, huzur ve barış çekici faktörlere örnek olarak verilebilir. Sayılan bu itici ve çekici faktörler insanların göç sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu faktörler çağdaş göç hareketleri ile ilgili görülse de tarihsel süreçlerde de geçerli olduğu şüphesizdir.

İnsanları göçe iten sebepler ile bu göçlerin algılanış biçimi de birbirinden oldukça farklı olabilmektedir. Dolayısıyla bazı ölçütler göz önünde bulundurularak farklı göç türlerinden söz edilebilir. Bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örnek olarak; Mustafa Gündüz ve Nalan Yetim göç türlerini beş kategoride toplamışlardır. Bunlar, kontrollü, zorunlu, ilkel, serbest/gönüllü ve zorlama göçtür.⁹ Bunun dışında göç; iç göç ve dış göç, kalıcı ve sürekli göç ya da gönüllü ve zorunlu göç gibi farklı kategorilere de ayrılabilir.

Göç eden bireylerin iradeleri göz önüne alınarak göçler gönüllü ve zorunlu olmak üzere ikiye ayrılabilir. **Gönüllü ya da serbest göçler**, bireylerin kendi özgür irade ve istekleri ile gerçekleştirdikleri göç hareketidir. **Zorunlu göçler**, bireylerin kendi istekleri ve iradeleri dışında ve baskı neticesinde gerçekleştirdiği göçlerdir. Ülke sınırları ölçüt olarak kabul edildiğinde ise iç göç ve dış göç kavramları ortaya çıkmaktadır. **Dış göç**

---

⁸ Nesrin Türkaslan, “Bursa’da Meskûn Bulgaristan Göçmenlerinin Ekonomik Durumları Üzerine Bir İnceleme”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 206-209, s. 206.

⁹ Mustafa Gündüz – Nalan Yetim, “Terör ve Göç”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 109-116, s.110-111.

sınırlar arası bir nitelik taşımaktadır ve bireylerin bir ülke sınırlarından çıkarak başka bir ülkenin sınırlarına yaptığı göç hareketidir. Dış göçler genellikle ekonomik nedenler, doğal afetler, savaşlar, etnik nedenler, sınırların değişmesi, uluslararası anlaşmalarla sağlanan nüfus değişimi gibi sebeplerle gerçekleşmektedir. **İç göç** ise bir ülke sınırları içerisinde genellikle küçük yerleşim bölgelerinden büyük yerleşim bölgelerine geçici veya sürekli kalmak üzere göç etme hareketidir. İç göçler kendi içerisinde kırdan kente, kentten kente, kentten kıra ve kırdan kıra olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Göç etme biçimine göre de göçleri bireysel, kitlesel ve zincirleme olmak üzere üçe ayırabiliriz. **Bireysel göçlerde** bireyler göçün neden ve sonuçlarına dair bilgi sahibidirler, kendi iradeleri ile ve bireysel olarak özgürce hareket ederler. Toplumsal, ekonomik ya da politik sebeplerle ortaya çıkan ve genelde zorunlu olan göçler ise **kitlesel göçlerdir**. İnsanlar kitleler halinde göç etmek durumunda kalabilirler. **Zincirleme göç** ise; daha önceden göç etmiş bireylerle olan aile veya akrabalık bağları neticesinde yani başkalarından etkilenilerek gerçekleşen göç hareketidir.¹⁰ Yerleşim süresi göz önünde bulundurulduğunda göçler yine ikiye ayrılmaktadır. **Geçici göçler**; bireylerin sadece belirli bir süre için, kalıcı yerleşme niyetleri olmaksızın, geldiği yere tekrar dönme niyetiyle gerçekleştirdiği göçlerdir. Sürekli, kalıcı ya da oldukça uzun bir süre için yerleşme niyetiyle yapılan göç türü ise **kalıcı göçlerdir**. Son olarak göçler ülke ve hükümetlerin bilgi ve kontrolü altında gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlı olarak **kontrollü ve kontrolsüz göçler** olmak üzere göçler ikiye ayrılabilirler.

Bazı göçler ise yukarıda yer alan kategorilere dahil edilemeyebilirler. Örneğin bu araştırmada konumuz olan Türkiye'ye çeşitli dönemlerde Balkanlar ya da Kafkasya'dan yapılan göçler şekil bakımından dış göç gibi görünse de, bunları sadece bu tanımla ele almak yanlış olacaktır. Çünkü bu bölgelerden göç eden kişilerin yerlilerle etnik, dini, kültürel ve sosyal başta olmak üzere çeşitli benzerlikleri veya farklılıkları yaşanan göçün dış göç olarak tanımlanmasına imkân vermemektedir. Balkanlar ve Kafkasya'daki topraklar uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır. Dolayısıyla bu göçü ne sınırlar arasında ya da farklı ülkeler arasında gerçekleşen bir dış göç, ne de bir iç göç olarak değerlendirmek mümkün değildir.

---

¹⁰ Ünal, a.g.e., s.31. Buraya şuradan aktarılmıştır: Enver Özkalp, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1990.

1.3. GÖÇÜN İNSAN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Göç ve bu türde sosyal hareketler, sosyokültürel ve ekonomik yönleri olan, sosyal değişmeye yol açan olgulardır. Göç ile beraber toplumların, grupların ve bireylerin hayatlarında olumlu ya da olumsuz köklü değişimler meydana gelmektedir. Diğer yandan sosyal ve ekonomik değişimler de, hem göçe hem de sosyal hareketlere neden olabilmektedir. Kısacası göç sürecinde insanlar yeni çevrelerinde sosyokültürel değişimlere neden oldukları gibi, kendileri de değişmektedirler. Sonuç olarak göç, toplumsal yapıda sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişimlere neden olmaktadır. Bunlar bilgi, inanç ve değerlerde; teknoloji ve maddi kültürde, aile, eğitim, din, ekonomi gibi çeşitli kurumlarda, sanatta, sosyal tabakalaşma ile gruplararası ilişkilerde, aynı zamanda insanların dünya ve kendilerine ilişkin kabullerinde görülen değişimlerdir.¹¹

Göç insanın içinde doğup yetiştiği ve sosyalleştiği çevreyi bırakıp farklı/yeni bir bağlama girmesidir. Dolayısıyla birey gerçek toplumundaki sosyal destek ağlarını koparmakta ve farklı bir topluma uyum sağlama gibi zorlu bir görevi üstlenmektedir. Göç edenler tanıdık ve alışık olmadıkları bir sosyoekonomik sistemde ekonomik olarak hayatta kalma ve sosyal hareketlilikle baş etmek zorunda kalmaktadırlar.¹² Dolayısıyla göç, göç edenler için köklü değişikliklere neden olmaktadır. Sosyal ve fiziki çevrelerinin değişmesi, uyum sorununu da beraberinde getirmektedir. Kişileri uyum sağlama sorunlarıyla baş başa bırakan bir yer değiştirme olayı karşımıza çıkmaktadır. Göç nedeni, göç eden kişiler, göçün türü, göçle varılan yer ve burada yaşananlar değiştikçe göç eden kişilerin karşılaştıkları uyum sorunları da değişmektedir.

Göç edenler yani göçmenler ülkeleri ile bağlarının sürdüğü bir süreçte aynı zamanda yeni yerleştiği ülkenin de rollerine uymak zorundadırlar. Dolayısıyla göçmenleri “kimlik” sorunları da beklemektedir. “Kimlik” terimi ile “ben kimim?” veya “ne tür bir kişiyim?” sorusuna verdikleri yanıt kastedilmektedir. Yani göçmen çocukları; hem ailelerinin beklentilerine, hem de alıcı toplumdaki arkadaşlık gruplarına uyma zorunluluğunu karşılayabilecek tarzda kimlik oluşturmada zorlanmaktadır.¹³

¹¹ Esmâ Durugönül, “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 95-100, s.95.

¹² Ünal, a.g.e., s.27-28. Buraya şuradan aktarılmıştır: Z. Gün, “Göç Üzerine Psikolojik Çalışmalar, Yöntemsel Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Türk Psikoloji Bülteni**, 12 (38), 2007, ss.27-41.

¹³ Adnan Gümüş, “Göç, Din ve Asimilasyon”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 243-251, s. 243.

1.3.1. Göç ve İnsan Sağlığı

Göç'ün insan sağlığını ilgilendiren boyutu da vardır; bireyler işsizlik, sosyal statü kaybı, yalnızlık, dil engeli, kültürel farklılıklar gibi birçok stres faktörü ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda bireyler fizyolojik ve psikolojik kökenli birçok sağlık problemi ile yaşamlarını sürdürürler.¹⁴ Bu arada, uyum ve kimlik problemleri yüzünden göçmenler psikolojik rahatsızlıklar konusunda yüksek risk altındadırlar. Ancak bu konuda genelleme yapmanın pek doğru olmadığını, göçün sosyal ve psikolojik sonuçlarının kişiden kişiye çeşitlilik gösterdiğini de dikkate almak gereği vardır.¹⁵

Göç öncesi ve göç sonrası faktörlerin boyutu insan sağlığı üzerindeki etkilerin derecesini belirlemektedir. Ancak araştırmalar, bazı önemli istisnalar bulunmakla birlikte, göçmenlerin çeşitli ruhsal rahatsızlıklara yakalanma olasılıklarının diğer insanlara göre fazla olduğuna işaret etmektedirler. Göçmenin psikolojik sağlığı üzerindeki en önemli etki, göç deneyiminin kendisinden çok, göç edilen ülkede karşılaşılan koşullardır. Bu koşullar, hem göçmen bireyin bağlı olduğu kimlik grubu bazında, hem de göç edilen ülkenin bu gruplara yönelik bakış açısı kapsamında ele alınmak durumundadır.¹⁶ Çağdaş göçmen araştırmaları sonuçlarına göre göçmenlerin yaşadığı psikolojik problemlerin bazıları; şizofreni, baş ağrıları, uyku problemleri, kaygı atakları, mide problemleri, kronik tansiyon, alkolün kötüye kullanımı, depresyon ve depresif şikâyetler, intihar ve maddenin kötüye kullanımı olarak sıralanabilir.¹⁷

1.3.2. Göç ve Kadın

Aile gerçekleri dikkate alındığında her yönü ile göçü omuzlayan toplumsal kesim kadınlardır. Önce şunu vurgulamak gerekir ki tarihsel süreç içinde, toplumsal yaşamda olduğu kadar toplum biçimlerinde de cinsiyetler arasında farklılık yaşanmış ve erkeğin

---

¹⁴ Tillman Farley et al., "Stress, Coping and Health: a Comparison of Mexican Immigrants, Mexican-Americans and Non-Hispanic Whites", **Journal of Immigrant Health**, 7 (3), 2005, pp. 213-220.

¹⁵ Bilge Ataca - John W. Berry, "Psychological, Sociocultural, and Marital Adaptation of Turkish Immigrant Couples in Canada", **International Journal of Psychology**, 37 (1), 2002, pp. 13-26, p.14.

¹⁶ M. Ersin Kuşdil, "Göçün Yarattığı Psikolojik Sorunlar: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım", **Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği**, Zorunlu Göçün 20. Yılımı Anma Etkinlikleri Panel Konuşması, 2009, s. 1-13.

¹⁷ Olga Selin Hünler, Factors Related to Psychological Problems and Life Satisfaction of Newcomer Turkish Immigrants in the Netherlands, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 8-13.

hâkimiyetini öngören toplum tipi genel anlamda geçerlik kazanmıştır.¹⁸ Geçmişten bu yana kadına çocuk bakımı ve ev işlerinin, erkeğe de avcılık ve yiyecek getirmek gibi ev dışında kalan işlerin bırakıldığı bir iş bölümünün varlığı, erkeğin yönetim koşullarını elinde bulunduran cins olmasını sağlamıştır.¹⁹ Kadın ve erkeklerin geçmişten bu yana sahip oldukları farklı roller onların göç süreçlerini de etkilemektedir.

Göç, göç sürecini yaşayan her birey için farklı anlamlara sahiptir ve kişilerde farklı etkilere neden olmaktadır. Sosyoekonomik durum, etnik-dini kimlikler, dil bilgisi, kültür vb. faktörler kişilerin göç süreçleri üzerinde belirleyicidir. Kişilerin göç süreci üzerinde belirleyici olan bir diğer faktör ise cinsiyettir. Kişinin cinsiyeti yani kadın ya da erkek oluşu, onun göç sürecini, adaptasyonunu, göçü algılayış biçimini ve göç sonrası yaşantısını önemli ölçüde etkilemektedir.

Mevcut çalışmalar göç nedenleri, göç sürecine katılım, bu süreç esnasındaki yaşam deneyimleri ve göçün etkileri, göç edenlerin tutumları ve tepkileri açısından kadınlar ve erkekler arasında önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu farklılıkların temelinde kadın-erkek arasındaki aile içi iş bölümü ve gelenek ile görenekler tarafından tanımlanan toplumsal kadın-erkek rolleri yatmaktadır. Kadınların göçe ilişkin yaşantıları da bir eş, anne ya da genç kız olarak aile içindeki konumlarına paraleldir.²⁰ Göç, bu süreci yaşayan herkes için sarsıcı bir deneyim olmasının yanı sıra özellikle kadınlar ve çocuklar bu süreçten çok daha fazla etkilenmektedirler.²¹ Göç sürecinde erkekler açısından sorun olmayan bir takım deneyimler kadınlar için sorun olabilmektedir. Genel olarak göç sürecinde kadınların erkeklere göre daha fazla problemle karşılaştıkları, buna bağlı olarak daha fazla psikolojik sorunlar yaşadıkları da görülmektedir. Dolayısı ile göç süreci kadınlar ve erkekler açısından ayrı ayrı ele alınmalıdır.

Göç eden kadınların sağlığını olumsuz etkileyen risk faktörleri beş ana başlıkta toplanmaktadır:

---

¹⁸ Arife Yılmaz, Göç Sürecinde Kadın: Aile İçi Konumu Üzerine Bir Araştırma, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2008, s. 13.

¹⁹ Türkan Saylan, **Cumhuriyet'in Bireyi Olmak**, 3.b., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s. 23.

²⁰ Tülay Tekin Yılmaz, Göç'ün Kadın Yaşamı Üzerindeki Etkileri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2005, s.32-33. Buraya şu kaynaktan aktarılmıştır; Pınar İlkaracan – İpek İlkaracan, “1990’lar Türkiye’sinde Kadın ve Göç”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 305.

²¹ Ataca - Berry, a.g.m., p.13.

1. Sosyal risk faktörleri (Birden çok rol veya sorumluluk üstlenme, eğitimsizlik, yoksulluk, dil ve sosyal destek yetersizliği, etnik önyargılar)
2. Psikolojik risk faktörleri (Travma sonrası stres, kültürel çatışma, ailevi rollerde değişim, aile içi şiddet)
3. Fiziksel risk faktörleri (Çok sayıda gebelik, beslenme yetersizliği, sağlığın korunması ve geliştirilmesinde yetersizlik)
4. Çevresel risk faktörleri (Çevresel şiddet, kalabalık ve yetersiz evlerde yaşama vb.)
5. Sağlık hizmeti alımını etkileyen risk faktörleri (Yasalar, ekonomik engeller, dil engelleri, ulaşım, çocuklara bakacak kimsenin olmayışı vb.)²²

Tüm bunlara rağmen kadınlar açısından da kapsamlı genellemeler yapmak pek doğru değildir. Çünkü kadınların deneyimleri de kendi içerisinde farklılıklara sahiptir. Göçün tipi, göç edenin sosyoekonomik statüsü, aile yapısı, geride bırakılan ve yeni yerleşilen yerdeki kültürler, sosyal ve ekonomik yapı gibi pek çok faktör kadınların göç deneyimlerini birbirinden farklılaştırmakta, çeşitlendirmektedir. Yapılan çalışmalarda bu gerçeklere göre analiz yapma gereği vardır.

Pınar İlkaracan ve İpek İlkaracan göç tartışmasında cinsiyet farkını da gözetenek, kadınlara özgü göç türleri üzerinde durmakta ve kadınlara özgü iki farklı göç türünden bahsetmektedirler. Bunlardan birincisi; ailenin herhangi bir nedenle göç eden erkek üyelerini takip eden kadınların hareketini tanımlayan “bağlantılı göç” türüdür.²³ Bu göç türünde kadın göçle ilgili olarak karar veren bir bireyden çok aile içindeki konumuna göre görece söz hakkına sahip olan kimse olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlara özgü diğer bir göç türü ise “evlilik göçü”dür. Burada da kadının birisiyle evlenerek ya da evlenmek üzere evleneceği erkeğin bulunduğu yere hareketi söz konusudur. Bu her iki göçte de kadınların yanında yer aldıkları ya da arkalarından gittikleri erkeklerin kararına bağlı olarak hareket ettikleri görülmektedir.²⁴

---

²² Sevcan Topçu, Göç Eden ve Göç Etmeyen Kadınların Sağlığı Geliştirme Davranışlarının Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, s.2. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; Lipson, Women’s Voices, Women’s Lives: Consumer Perspectives on Women’s Health and Health Care, erişim adresi: <http://tone.edu.co/revista/sep2002/cross-culturel%20issues%20in%20women%20shtm>.

²³ Tekin Yılmaz, a.g.e., s.19. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; Pınar İlkaracan – İpek İlkaracan, “1990’lar Türkiye’inde Kadın ve Göç”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 306.

²⁴ Tekin Yılmaz, a.g.e., s.19.

1.3.3. Göçmen Kuşakları ve İkinci Kuşak Göçmenler

Göçmenler üzerine yapılan çalışmalarda ilk başlarda sadece göç olayını birebir yaşayan yani birinci kuşak göçmenlerin tecrübelerine odaklanılmıştır. Ancak son zamanlarda ikinci kuşak göçmenlere ve onların tecrübelerine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu tezde de ikinci ve sonraki göçmen kuşaklarının tecrübelerine odaklanılmaya çalışılmıştır. İlk göçmen kuşağın hayatta olmaması bu tercihin zorunlu nedeni olmaktadır.

Birinci kuşak göçmenler göç süreci gibi önemli bir olayı omuzlayan insanlardır. İkinci kuşak göçmenler ise onların çoğunluğu yeni yaşam alanlarında (bu çalışma için Anadolu'da) doğan çocuklarıdır. Biz bu çalışmada ikinci ve sonraki kuşakları tanımaya çalıştık. İkinci kuşak içinde bebeklik yıllarının başlangıcında, yedi yaşından önce, anne babalarıyla göç etmiş olanlar da vardır. Onlar da yeni yaşam alanında yetişmişler, eğitimlerine orada başlamışlardır. Dolayısıyla bu grup bir buçuk uncu kuşak ya da ikinci kuşak olarak değerlendirilmektedir. İkinci kuşak göçmenler kendi kültürel kimlikleri ile ev sahibi kültürün, toplum içerisinde ve okullarda birlikte yaşandığı bir adaptasyon süreci yaşamaktadırlar.²⁵ Bir bakıma hem göçmen olan ailelerinin ve çevrelerinin beklentilerini, hem de ev sahiplerinin beklentilerini karşılamaya çalışmaktadırlar. Bazı durumlarda kimi zaman bu iki kültürün ve kültürel normların birbirleri ile çatışması doğaldır. Bu nedenle ikinci kuşak göçmenlerin iki tarafı birden idare etmeye çalıştığını fakat ikisine de tam olarak uyum sağlayamayabileceğini göz ardı etmemek gerekir.²⁶ Kültürleşme süreci açısından; birinci kuşak göçmenler genelde kendi orijinal kültürlerini daha fazla koruma eğilimindeyken ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler ise ev sahibi kültürü ve o kimliği benimsemeye daha yatkındırlar. Diğer bir deyişle birinci kuşaklar ayrılıkçılık ve marjinalleşme stratejilerini benimseme eğiliminde iken, ikinci ve sonraki kuşaklar bütünleşme ve asimilasyon eğilimindedirler.²⁷

Göçmenlerde ruhsal rahatsızlıklar ise birinci kuşaktan çok, ikinci ve sonraki kuşaklarda görülmektedir. Bunun nedeni göçün kimi durumlarda ciddi sorunlardan kurtulma olanağı yaratarak birinci kuşak göçmenlerin stres düzeyini azaltıcı etkide

---

²⁵ Rifat Anjum Salam, *Second Generation South Asians: Dating, Mating and Becoming American*, (Doktora Tezi), Sosyoloji Bölümü, New York Üniversitesi, New York, 2010, s.12.

²⁶ Salam, a.g.e., s.13.

²⁷ Örneğin bkz. Nuran Hortaçsu, **Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler**, 1. b. İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 262-263.

bulunmasıdır.²⁸ Birinci kuşak göçmenlerde pek fazla ortaya çıkmayan ruhsal rahatsızlıklar sonraki kuşaklarda kendisini göstermektedir.

1.4. GÖÇ SÜRECİ VE BU SÜRECİN ANALİZİ

Göçle ilgili literatür gözden geçirildiğinde gelişen bir sürecin dinamik yaklaşımı yerine, belirli bir zaman dilimini ele alan statik özellik taşıyan çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Göç konusunda yapılan çalışmaların çeşitli sınırlılıkları da bulunmaktadır. Özellikle bu çalışmalarda sosyokültürel faktörler pek dikkate alınmamaktadır. Oysa göç olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için sosyokültürel faktörlere de önem verilmesi gerekmektedir.²⁹

Oldukça karmaşık olan göç sürecinin başarılı bir şekilde analiz edilebilmesi için süreç içindeki değişkenlerin net bir biçimde tanımlanması gerekmektedir. Göçün nedenleri ve sonuçları bir bütünlük içerisinde değerlendirilmelidir. Bu bütünlüğe tarihsel ve toplumsal bir bakış açısıyla yaklaşılmalı ve göç eden bireylerin yola çıktıkları ve vardıkları yerlerin konumları bu bütünlük ve tarihsel bakış açısı ile ele alınmalıdır.³⁰ Kısacası bir göç analizinde, göçün temel unsurları (göçü veren birim, göçü alan birim, göç eden birim ve bu birimleri kapsayan geniş göç birimi) göz ardı edilmemelidir.

Göç analizlerinde bireysel çözümlenelerde bulunmak da oldukça önemlidir. Bireylerin neden göç ettikleri, nereye gittikleri, gittikleri yerlerde ne kadar kalacakları, giderken hissettikleri ve geride bıraktıklarıyla, gittikleri yer ve orada yaşayacakları, bu yerlere uyum süreçleri, hem tüm toplumsal tarih için hem de o bireyler için oldukça önemlidir. Ancak göç üzerine yapılan çalışmalarda, cinsiyetin göç ve göç süreci üzerindeki etkisine rağmen, cinsiyet farklılıkları üzerinde pek fazla durulmamaktadır. Dolayısıyla göç çalışmalarının genellikle erkek egemen bir bakış açısıyla yapıldığını söylemek mümkündür. Araştırmamızın giriş bölümünde belirtildiği gibi göç süreci analizlerinde oldukça eksik olan cinsiyet farklılığının giderilmesi açısından, birer aktör olarak kadınların da bu analizlere dâhil edilmesi olayın toplumsal bütünlüğü açısından zorunludur.

---

²⁸ Kuşdil, a.g.e., s. 1-13.

²⁹ Vildan Akan, "Göç ve Gençlik", **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 521-532, s. 522.

³⁰ Tekin Yılmaz, a.g.e., s.13.

2. KÜLTÜRLEŞME

Grup ilişkileri alanında birbiri ile ilişkili fakat birbirinden ayrı olan iki psikolojik araştırma alanı ve kavram bulunmaktadır. Bu kavramlar; “kültürleşme” (acculturation) ve “etnik ilişkiler” (ethnic relations) kavramlarıdır. Kültürleşme kavramı çalışmamızın alt başlıklarından biri olarak ele alınmıştır.

Batı kökenli bir sözcük olan “acculturation” yani “kültürleşme” kavramının Türkçe karşılığı; kültürel zenginleşme, kültürel uyum ve kültürel etkileşim olarak ifade edilebilir.³¹

Kültürleşme; farklı kültürlere sahip grupların sürekli ve doğrudan bir ilişki içerisinde olmaları durumunda her iki grubun ya da daha fazla sayıda grubun orijinal kültürel özelliklerinde değişikliklerin ortaya çıkması durumudur. Bu anlamı ile kültürleşme bir parçası olduğu “kültürel değişim” kavramından ve kültürleşmenin bir evresi olan “asimilasyon” kavramından ayrılmaktadır.³² Ancak kültürleşme kavramı zaman zaman asimilasyon kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılabilen, bu da çeşitli yanlış anlamalara sebebiyet vermektedir. Bir diğer tanıma göre ise kültürleşme; bir ya da birden fazla birbirinden bağımsız kültürel sistemin bir araya gelmesi ve birleşmesi ile ortaya çıkan kültürel değişimdir. Kültürleşme ile birlikte ortaya çıkan değişim çevresel ya da demografik değişimler gibi kültürel olmayan sebeplerden kaynaklanabileceği gibi, yabancı davranış ve özelliklerin kabulüne dayalı içsel düzenlemelerden dolayı ertelenebilir ya da gecikebilir.³³

Birinci tanımlamaya göre; kültürleşme, kültürlerarası ilişki sonucunda ortaya çıkan kültürel değişim kavramının bir yönüdür. Kültürleşme birbirleri ile ilişki içerisinde olan her iki grupta ya da bütün gruplarda ortaya çıkan değişimdir. Dolayısıyla değişimin hem ev sahibi / baskın olan grupta hem de baskın olmayan grupta ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu tanıma göre; kültürleşme kavramı asimilasyon kavramından ayrılmaktadır. İkinci tanımlamada ise; doğrudan olmayan ve ertelenmiş olan bir değişimden söz edilmektedir.

---

³¹ “Acculturation” tanımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: **Tureng İngilizce-Türkçe Sözlük**, “Acculturation” maddesi, <http://tureng.com/search/acculturation> (05.11.2012).

³² John W. Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, **International Journal of Intercultural Relations**, 29, 2005, pp. 697–712, p. 701. Buraya şuradan aktarılmıştır; R. Redfield – R. Linton – M. Herskovits, “Memorandum on the Study of Acculturation”, **American Anthropologist**, 38, 1936, pp. 149-152, p. 149-150.

³³ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 701. Buraya şuradan aktarılmıştır; Social Science Research Council, “Acculturation: An Exploratory Formulation”, **American Anthropologist**, 56, 1954, ss. 973-1002, p. 974.

Kültürleşmenin tepkisel olabileceği, baskın gruptan gelen kültürel etkinin reddedilebileceği, baskın kültüre benzemek yerine geleneksel yaşam tarzının benimsenmesi şeklinde bir değişimin gerçekleşebileceği vurgulanmıştır.³⁴

Ülkemizde yapılan çalışmalarda da kültürleşme kavramın farklı tanımlamaları mevcuttur. Orhan Türkdoğan'a göre, dar anlamda kültürleşme; bir kültürün diğerleriyle devamlı teması sonucunda değişmesidir.³⁵ Bozkurt Güvenç'e göre ise, kültürleşme sürecinde, iki ya da daha çok kültür karşılıklı etkileşim sonucunda değişime uğrar, yeni sentezler, dinamik bileşkeler yaratırlar.³⁶ Sulhi Dönmezer ise kültürleşmeyi şu şekilde tanımlamaktadır; hâkim kültürün etkileri sonucunda, orijinal kültürde meydana gelen değişiklikler.³⁷

Farklı kültürlerde yetişmiş insanlar bir araya gelip, iletişim kurduklarında birbirlerinin kişilik, davranış, yaşam şekli, dil ve inançlarını etkileme eğilimi gösterirler. Dolayısıyla kültürleşme iki ya da daha fazla kültür grubu ve onların üyelerinin ilişki kurması sonucunda gerçekleşen kültürel ve psikolojik değişim sürecidir. Bu değişim grup seviyesinde sosyal yapı ve kurumlar ile kültürel uygulamalarda gerçekleşmektedir. Birey seviyesinde ise; kişinin hareket ve davranışlarında gerçekleşen değişimdir.³⁸ Bu kültürel ve psikolojik değişim uzun dönemde gerçekleşmektedir, bazen yıllarca, bazen kuşaklarca ve hatta yüzyıllarca sürebilir. Diğer bir deyişle kültürleşme; her iki grupta da uzun dönem psikolojik ve sosyokültürel uyuma yol açan, karşılıklı uyumu kapsayan kültürel ve psikolojik değişim sürecidir.

Kültürlerarası iletişim ve sonrasındaki değişim süreci çeşitli sebeplerden ortaya çıkabilir; sömürgecilik faaliyetleri, askeri sebepler, göç, turistik faaliyetler ya da uluslar arası çalışmalar gibi nedenlerle yurt dışında bulunmak kültürleşmeye neden olmaktadır. İletişim ve değişim süreci etno-kültürel toplulukların kendi orijinal kültürlerini sürdürdüğü çoğul toplumlarda varlığını devam ettirir. Kültürleşme süreci de, birbirinden kültürel

---

³⁴ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 701.

³⁵ Ünal, a.g.e., s. 79-80. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; Orhan Türkdoğan, **Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**, Dedekorkut Yayınları, İstanbul, 1977, s.75.

³⁶ Ünal, a.g.e., s. 79-80. Buraya şuradan aktarılmıştır; Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC'si**, 2. b., Yapı Kredi Yayınları, Cogito-67, İstanbul, 2002, s. 87.

³⁷ Ünal, a.g.e., s. 79-80. Buraya şuradan aktarılmıştır; Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, 9. b., Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s. 139-140.

³⁸ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 698.

açından farklı olan gruplar birbiriyle iletişimde olduğu sürece devam eder.³⁹ Kültürleşme süreci kişinin yeni ülkedeki deneyimlerini, bu deneyimleri algılayış biçimini, yaşadığı sorunları, sorunlarla başa çıkma yollarını ve yeni kültüre uyumunu içerir.⁴⁰

Yapılan bu çalışmada kültürleşmenin en yaygın nedenlerinden biri olan göç ve göç sonrasında ortaya çıkan kültürleşme süreci üzerinde durulmuştur. Göç bir kimsenin hayatında yaşayabileceği en sancılı olaylardan birisidir. Göç kimi zaman kişiler için bir kurtuluş yoludur, kişiler yaşadıkları sıkıntı ve problemlerden uzaklaşmak için göçü tercih edebilirler. Ancak buna rağmen göç olayı kişileri ailelerinden, arkadaşlarından, ilişkilerinden, toplumsal bağlarından, mesleklerinden, dillerinden, kıyafetlerinden ve dolayısıyla onların toplumsal rollerinden ayırmaktadır. Göçmen gruplar kültürleşme süreci ile birlikte fiziksel, biyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel açılar başta olmak üzere pek çok açıdan değişime uğramaktadırlar. **Fiziksel değişiklikler** genellikle şehirleşme ve artan nüfus yoğunluğuna bağlıdır ve büyüktür. Yeni beslenme alışkanlıkları ve yeni hastalıklarla karşılaşmalar nedeniyle kişiler **biyolojik değişikliklere** de uğramaktadırlar. Mevcut statünün kaybolması ya da yeni iş imkânları nedeniyle **ekonomik bir takım değişiklikler** de yaşanabilmektedir. Eski arkadaşlık bağlarının kopması ya da yeni kişilerle kurulan ilişkiler dolayısı ile göçmenler **sosyal yönden de değişime** uğramaktadırlar. Son olarak, göçmenlerde yemek, giyim, dil, dini yönelimler ve değerlerde yaşanan değişiklikler ile **kültürel değişim** de gerçekleşmiş olmaktadır.⁴¹

Göç ile birlikte kişisel kimlik de pek çok açıdan değişime uğramaktadır. Bu değişim diğer kültür hakkında bilgi toplayarak ve o kültürde tecrübe kazanarak başlar. Kısacası; bireyleri hem kişisel hem de toplumsal seviyede etkileyen göç, onların kimlik oluşumlarında da oldukça etkilidir.

2.1. KÜLTÜRLEŞME ÇALIŞMALARININ TARİHİ

Kültürleşme kavramı her zaman için sosyoloji, antropoloji, dil bilimi, tarih ve psikoloji araştırmacıları için ilgi çeken bir konu olmuştur. Kültürleşme kavramı özellikle kültürlerarası psikolojinin temel konularından birisidir. Kültürlerarası Psikolojinin temel

³⁹ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p.699.

⁴⁰ Hortaçsu, a.g.e., s. 249-250.

⁴¹ John W. Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", **Applied Psychology: An International Review**, 46 (1), 1997, pp. 5-34, p.17.

amacı kültürel faktörlerin bireyin davranışlarının ortaya çıkmasında ve gelişmesindeki etkisini göstermektir. Bu alanda çalışan akademisyenlerin çalışma sonuçlarına göre kişiler kültürel etkilere ve beklentilerine göre hareket etmektedirler. Diğer bir deyişle Kültürlerarası Psikoloji, belli bir kültürel yapı içerisinde yetişen kişilere, o kişiler başka ve yeni bir kültürel yapı içerisine girdiklerinde ne olduğunu anlamaya çalışmaktadır.

1) Bireyler içine girdikleri yeni kültürel yapıda eskisinde davrandıkları gibi mi davranırlar? 2) Yeni kültürel yapıya daha uygun olabilmek için davranışlarını değiştirirler mi? 3) Yoksa kişiler yeni toplumlarında hem davranışsal sürekliliği hem de değişimi bir arada mı yaşamaktadırlar? Kültürlerarası psikoloji bu üç alternatiften sonuncusunu desteklemektedir.⁴²

Kültürleşme kavramı ilk olarak 1880 yılında J. W. Powel tarafından yerli Amerikan dilindeki değişiklikleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Çeşitli araştırmalara göre kültürleşme M. Ö. 2370'lere, Sümerlere kadar uzanmaktadır. Sümerler geleneksel kültürel uygulamalarını kültürleşmeyle ortaya çıkabilecek bir değişime karşı koruyabilmek için yabancılarla ticareti düzenleyen kanunlar geliştirmişlerdir. Tarihte kültürleşmeye baktığımız zaman şunu görebiliriz ki; ev sahibi kültürün üyeleri için bir ayrıcalık kaybı ya da kimliklerine bir tehdit olarak görülen yabancılarla ilişki kurmak çok defasında yasaklanmıştır. Örneğin Plato, yabancıları şehrin liman bölgesinde bulunmaları ile kısıtlamıştır.⁴³ Buradaki amaç yabancıların yerliler ile iletişimini kesmektir.

Kültürleşme üzerine ilk psikolojik teori ise 1918 yılında iki sosyal psikolog; Thomas ve Znaniecki tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre; farklı kişilik özellikleri farklı kültürleşme yaklaşımlarına yol açmaktadır. Korku, merak ve benzeri kişilik özellikleri doğrultusunda üç farklı kültürleşme yaklaşımından söz edilmektedir. Bohem bir yaşantı süren, korkusuz ve meraklı olan kişiler değişiklikleri daha hoş karşılar ve içinde buldukları sosyal yapıya daha kolay uyum sağlarlar. Daha bilgisiz, korkak ve meraksız kişiler ise kendi kültürlerini koruma eğilimi gösterir ve yeni yerleştikleri yerin kültürüne uyum göstermezler. Korku ve merak duyguları dengede olan yaratıcı kişiler ise kontrollü

---

⁴² Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 6.

⁴³ Neda Khodaparast, The Acculturation Experience of Adult Iranian Immigrants in the United States, (Doktora Tezi), School of Professional Psychology, Massachusetts, 2008, p. 1-3.

ve tutarlı bir değişim gösterirler.⁴⁴ Bu kişiler hem kendi kültürlerini korurlar hem de geldikleri yere uyum sağlarlar.

Bu eski kültürleşme anlayışı günümüzde iletişim ve taşımacılık alanlarında gelişen modern teknolojiler ile değişime uğramıştır ve tüm dünya kültürleri birbirleriyle rahatlıkla iletişim kurabilir hale gelmiştir. Uygun taşımacılık imkânları ve yapılan serbest ticaret anlaşmalarıyla birlikte kalifiye işçiler de göç etmeye başlamış ve böylece göçmen sayıları giderek artmaya başlamıştır. Günümüzde giderek artan çok kültürlü toplumlar ve küreselleşme ile birlikte, yabancılarla etkileşim sonrası oluşabilecek kimlik kaybı gezginler, iş adamları ve ziyaretçiler için bir korku olmaktan çıkmıştır. Ancak şimdi bu korku kendi ülkesini bırakıp başka ülkelere yerleşen ve oranın kültürü ile kültürleşmek durumunda kalan göçmenlerde ortaya çıkmaktadır.⁴⁵

Kültürleşmenin binlerce yıldır yaşanmasına ve yaklaşık bin yıl kadar önce kavramlaştırılmasına rağmen, kültürleşme çalışmalarına başlanması Avrupalıların sömürgeleşme faaliyetlerinin yerliler üzerindeki etkilerinin incelenmeye başlanmasıyla birlikte olmuştur.⁴⁶ Bu çalışmalar daha sonra gönüllü ya da gönüllü olmayan göçün etnik gruplar üzerindeki etkisinin araştırılmasına kaymıştır.⁴⁷ Kültürleşme çalışmalarının hız kazanması ise özellikle 1970'lerden itibaren gerçekleşmiştir. Bunun nedeni Batılı ülkelerin giderek artan göçlerden kaynaklanan sorunlarla başa çıkma çabalarıdır.⁴⁸ Son zamanlarda yapılan kültürleşme çalışmaları ise etno-kültürel grupların birbirleri ile olan ilişkileri ve kültürel açıdan çoğul olan bir toplumda birlikte yaşama çabaları sonucunda uğradıkları değişime ilişkindir.⁴⁹

Günümüzde yapılan çalışmalarda bu üç konuya da vurgu yapılmaktadır. Çünkü küreselleşme ile birlikte geniş ticari ve siyasi ilişkiler kurulmuş, uluslar yeni bir kolonileşme süreci (neo-colonization) ile karşı karşıya kalıp buna direnmeye başlamış ve göçmenler, geçici olarak yurt dışında kalanlar ile mültecilerin gelişiyile birlikte pek çok ülkede büyük etno-kültürel gruplar kurulmuştur. Dolayısıyla yapılan kültürleşme çalışmalarında artık kültürleşmenin karşılıklı ve çift taraflı yönüne vurgu yapılmaktadır.⁵⁰

---

⁴⁴ Khodaparast, a.g.e., p. 9-10.

⁴⁵ Khodaparast, a.g.e., p. 3-6.

⁴⁶ Hortaçsu, a.g.e., s. 249-250.

⁴⁷ Hünler, a.g.e., p.16-17.

⁴⁸ Hortaçsu, a.g.e., p. 249-250.

⁴⁹ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 700.

⁵⁰ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 700.

2.2. ÇAĞDAŞ KÜLTÜRLEŞME YAKLAŞIMLARI

Çağdaş kültürleşme çalışmalarına bakıldığında iki temel kültürleşme yaklaşımından söz etmek mümkündür:

2.2.1. Tek Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı

Yukarıda söz edilen yaklaşımlardan ilki tek boyutlu kültürleşme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım / model 1964 yılında Gordon tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre; kişilerin kendi kültürlerini korumaları ile yerleştikleri yerin kültürüne uyum sağlamaları arasında negatif bir ilişki vardır. Kültürleşmeye uğrayan kişilerin yeni kültüre uyum sağlarken kendi değerlerini, davranışlarını ve kişiliklerini kaybetmeleri beklenir. Bu model azınlık grupları / göçmenler için tek bir değişim yolu olduğunu savunmaktadır, bu da asimilasyondur.⁵¹ Diğer bir deyişle bu yaklaşıma göre; baskın olmayan / azınlık grubunda sürekli bir kültürel kimlik değişimi söz konusudur.⁵² Bu yaklaşımda; baskın kültüre uyum sağlamak kültürleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³

Tek boyutlu kültürleşme modelinde ev sahibi kültür çok daha güçlü olarak, ev sahibi-göçmen ilişkileri ise ev sahibi kültür lehine değerlendirilmektedir. Ayrıca göçmenler eğitim, medya, iş hayatı ve politika gibi alanlarda daha düşük statülü olarak görülmektedirler.

Bu model göçmenlerin kültürleşme sürecini açıklamada uzun yıllar boyunca kullanılmasına rağmen ev sahibi toplumun da göçmenlerin gelişimiyle birlikte değişimi uğradığını açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle iki boyutlu kültürleşme yaklaşımı; kültürleşme sürecini, ev sahibi kültürü ve ev sahibi kültürün bu süreçteki rolünü açıklamak için ortaya çıkmış ve önem kazanmıştır.

---

⁵¹ Khodaparast, a.g.e., p. 11-13.

⁵² Hünler, a.g.e., s.16-17. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; A.G. Ryden – L.E. Alden – D.L. Paulhus, “Is Acculturation Unidimensional or Bidimensional? A Head-to-head Comparison in the Prediction of Personality, Self-Identity and Adjustment”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 79, 2000, pp. 49-65.

⁵³ Hünler, a.g.e., s. 16-17. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; F.J.R. Van de Vijyer – K. Phalet, “Assessment in Multicultural Groups: The role of Acculturation”, **Applied Psychology: An International Review**, 53(2), 2004, pp. 215-236.

2.2.2. İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı

Kültürleşme çalışmalarında uzunca bir süre baskın olmayan grupların ve üyelerinin kendi geleneksel yaşam tarzlarını bırakıp, giderek baskın grup ve üyelerine benzeyeceği ifade edilmiştir. Ancak kültürleşme sürecine bu asimilasyoncu bakış açısı yerini çok yönlü bir bakış açısına bırakmıştır. Bu değişimin altında yatan sebepler şunlardır; Asimilasyon kültürleşmenin tek ve kaçınılmaz şekli değildir. Kültürleşme sürecinde asimilasyon her zaman gerçekleşmez ve desteklenmez. Kültürel değişim her zaman varlığını sürdürse de dünya üzerindeki farklı kültürel gruplar hiçbir zaman ortadan kalkmazlar.⁵⁴

Tek boyutlu kültürleşme yaklaşımına gelen eleştiriler iki boyutlu yaklaşımın gelişmesine yol açmıştır. İki boyutlu yaklaşıma göre; baskın kültür (ev sahibi kültür) ile baskın olmayan kültür (orijinal kültür, azınlık ya da göçmen kültürü) birbirinden bağımsızdır.⁵⁵ John W. Berry iki boyutlu yaklaşımın ilk ve en önemli temsilcilerindedir. Berry'ye göre bireyin kendi orijinal kültürünü korumak isteyip istememesi ile ev sahibi kültürle iletişime geçip geçmemesi arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir.⁵⁶

Bu yaklaşıma göre; kültürleşme hem ev sahibi hem de göçmen kültürel kimliklerinin bağımsızca değiştiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Yine bu yaklaşımda bireylerin çeşitli kültürel kimliklere sahip olabileceği savunulmaktadır.

2.3. KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ ve BU SÜRECİN ÖĞELERİ

Kültürleşme sürecinde birbirleri ile ilişki içerisinde olan bireyleri anlayabilmek için öncelikle birbirleri ile ilişkide olan kültürleri anlamak gerekmektedir. Kültürleşme sürecinde yer alan öğeler şunlardır; iki orijinal kültür (A ve B kültürleri), kültürel değişime uğrayan iki grup (A ve B grupları) ve bu iki kültür ile grup arasında var olan ilişki ve etkileşim. Bunlar kültürel seviyede gerçekleşen kültürleşme sürecinin ve bireysel seviyede gerçekleşen kültürleşme sürecinin belirlenmesinde etkilidir.⁵⁷

Bir göç olayını örnek olarak alırsak; bir göçmen toplumdan (A toplumu), bir ev sahibi toplumdan (B toplumu) ve bir de bu iki toplumun kurduğu ilişki sonrasında değişen

⁵⁴ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 706-707.

⁵⁵ Hünler, a.g.e., p.16-17.

⁵⁶ Hünler, a.g.e., p.16-17. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; John W. Berry, "A Psychology of Immigrants", **Journal of Social Issues**, 57(3), 2001, pp. 615-631.

⁵⁷ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 702.

kültürel özelliklerden söz edebiliriz. Kültürleşme sürecinin anlaşılabilmesi için bu öğelerin anlaşılması gerekmektedir. Göçmen toplumun kültürel özelliklerini incelemek o toplumun üyelerinin nereden geldiklerini anlamada ve ev sahibi toplum ile göçmen toplumu mukayese etmede oldukça önemlidir. Tabii burada ev sahibi toplumun kültürel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak da aynı derecede gereklidir.

Kültürleşme sürecine katılan ve değişime uğrayan gruplar göçmenler, mülteciler, yerliler vb. gruplar olabilmektedir. Bazı gruplar kültürleşme sürecine gönüllü olarak dâhil olurlarken (göçmenler gibi), bazıları kültürleşme sürecine ister istemez dâhil olmaktadır (mülteciler ve yerliler gibi). Yerliler genelde yeni kültürün onlara taşınması ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bazen gruplar yeni bir yere göç ettikleri için birbirleriyle irtibat içerisinde olmaktadır (göçmenler ve mülteciler gibi). Son olarak, göç edenlerin içerisinde bazı gruplar (göçmenler) kalıcı olarak kültürleşme sürecine dâhil olurlarken, bazıları için kültürleşme geçici bir süreçtir (yeni bir yerde geçici bir süre ikamet edecek olanlar, öğrenciler, işçiler ve sığınmacılar).⁵⁸ Burada sayılan bütün bu gruplar kültürleşme sürecinin öğeleri olabilmektedirler.

2.4. KÜLTÜRLEŞME STRATEJİLERİ / TUTUMLARI

Çeşitli kültürleşme tutumları ve kültürleşme stratejilerinin sınıflandırılmasında araştırmacılar arasında farklılıklar bulunmaktadır. John W. Berry 1980 yılında azınlık grubunun ev sahibi grupla ne ölçüde ilişki kurmak istediğine dayanarak dört ayaklı bir kültürleşme teorisi geliştirmiştir. Daha sonra geliştirdiği bu ilk modele gelen eleştiriler doğrultusunda yeni bir kültürleşme modeli daha geliştirmiştir. Bundan farklı olarak, Bourghis, Moise ve Perreault 1997 yılında göçmenlerin kendi orijinal kültürlerini korumaları ya da ev sahibi kültürü benimsemelerini konu alan kültür edinimi kavramına vurgu yapmışlardır. Bu yeni kültürleşme kavramı ile birlikte bireylerin kültürleşme süreci onların ev sahibi kültürü almaya ne derece açık olduklarına bakılarak değerlendirilmiştir.⁵⁹

Farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen farklı kültürleşme modelleri aşağıda tanıtılmaya çalışılmıştır.

⁵⁸ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p.8.

⁵⁹ Khodaparast, a.g.e., p. 1-6.

2.4.1. Berry Tarafından Geliştirilen Model ve Kültürleşme Stratejileri

Bütün gruplar ve bu grupları oluşturan bireyler kültürleşme sürecini aynı şekilde yaşamamaktadırlar. Hepsinin arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklılıklara “kültürleşme stratejileri” denilmektedir. Kültürleşme stratejileri bireyin ne şekilde kültürleşmeyi seçtiğine ve günlük kültürlerarası karşılaşmalarında gerçekleştirdiği davranışlarına ilişkindir. Bu iki konu birbirinden ayrılmaktadır çünkü baskın grup tarafından konulan çeşitli kısıtlamalar nedeniyle bireyler kendi tercihleri doğrultusunda hareket edememektedirler.⁶⁰

John W. Berry'nin çalışmaları bu alandaki ilk ve önemli çalışmalardandır. **Berry'nin ilk geliştirdiği kültürleşme modelinde kültürleşme süreci daha çok göçmenler açısından ele alınmıştır.** Göçmenlerin tercihleri doğrultusunda ortaya çıkan kültürleşme stratejileri ortaya konulmuştur.⁶¹

Göçmenler tarafından hangi stratejilerin seçileceği çok çeşitli faktörlere bağlıdır. Bunların başında geçmişe ilişkin olan kültürel ve psikolojik faktörler gelmektedir. Farklı kültürleşme stratejisi seçimleri farklı uyum sonuçları doğurmaktadır. Kültürel gruplar ve bireyler seçtikleri kültürleşme stratejisi doğrultusunda bir değişime uğramaktadırlar. Bu değişimin ne şekilde ve ne ölçüde olacağı onların seçtiği kültürleşme stratejilerine bağlıdır.⁶²

Aşağıda verilen şekilde kültürleşme stratejileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde de ifade edildiği üzere dört temel kültürleşme stratejisi bulunmaktadır. Kültürleşen bireylerin iki temel konudaki görüşleri onların kültürleşme stratejileri konusunda belirleyicidir. Bu iki görüşün biri bireyin kendi kültürel grubuna, diğeri ise diğer gruplara (ev sahibi topluma) ilişkindir.⁶³ Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, bunların birincisi; bireyin kendi kültür ve kimliğini ne ölçüde korumak ve sürdürmek istediği, diğeri ise; farkı kültürel gruplardan oluşan büyük toplum ve o toplumu oluşturan kişilerle ne ölçüde ilişki kurmak ve o topluma ne ölçüde katılmak istediği ile ilgilidir. Bu sorular ve sorulara verilen cevaplar doğrultusunda seçilmiş olan kültürleşme stratejileri aşağıda yer alan şekilde açıkça görülmektedir. İki farklı soruya olumlu-olumsuz olmak üzere

⁶⁰ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 704.

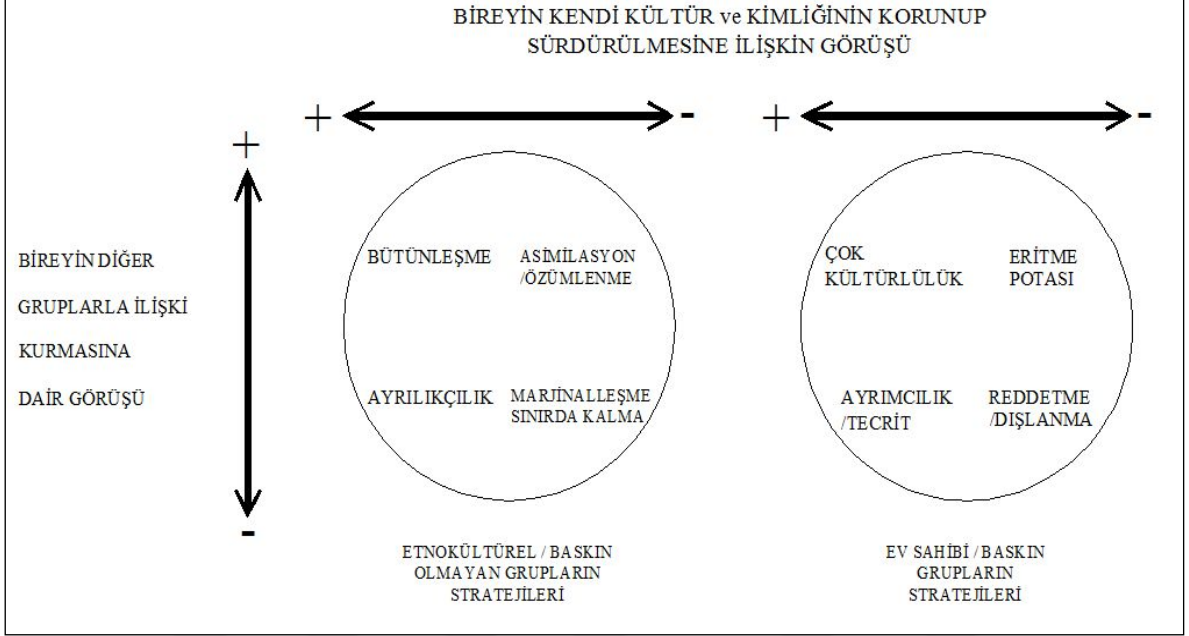
⁶¹ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p.9.

⁶² Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 704.

⁶³ John W. Berry, “Acculturation as Varieties of Adaptation”, **Acculturation: Theory, Models and Findings**, ed. A. Padilla, Boulder: Westview, 1980, pp. 9-25.

verilebilen iki farklı cevabın kesişmesi ile dört strateji ortaya çıkmaktadır. Bu stratejiler temel alınan gruba göre (baskın/ev sahibi grup ya da baskın olmayan/göçmen grup) farklı isimler almaktadırlar.⁶⁴

Şekil 1: Kültürleşme Stratejileri

Kaynak: Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 704.

Şeklin sol tarafında yer alan baskın olmayan / azınlık / göçmen grupların bakış açısına göre kültürleşme stratejileri şunlardır =>

Eğer baskın olmayan grubun üyesi olan bireyler kendi kültürlerini ve kültürel kimliklerini koruyup sürdürmek istemiyorlarsa ve diğer kültürel gruplarla günlük ilişki kurup, onlarla etkileşime geçiyorlarsa “**asimilasyon / özümlenme**” (assimilation) stratejisi seçilmiş demektir. Burada bireyler baskın kültüre tamamen dahil olurlar.⁶⁵

Eğer bunun tam tersi olursa, yani baskın olmayan grubun üyesi olan bireyler kendi orijinal kültürlerine değer verip bunu korumaya çalışırlarsa ve diğer kültürlerle etkileşime

⁶⁴ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 704-705.

⁶⁵ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 705; Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 9.

geçmekten kaçınırlarsa “**ayrılıkçılık**” (separation) stratejisi benimsenmiş olur. Burada bireyler diğer kültürel gruplara dahil olma fikrine arkalarını dönmüşlerdir.⁶⁶

Bireyler aynı anda hem kendi kültür ve değerlerini koruyup hem de diğerleriyle etkileşime geçiyorlarsa “**bütünleşme**” (integration) stratejisinden söz edebiliriz. Burada belli bir ölçüde de olsa kültürel bütünlük sağlanmıştır. Etno kültürel grubun üyeleri büyük sosyal ağın ayrılmaz parçası haline gelmişlerdir.⁶⁷

Son olarak; eğer bireyler kendi kültürel miraslarını korumaya çalışmıyor, buna pek fazla önem vermiyorsa (genellikle kültür kaybına zorlanma nedeniyle) ve diğer gruplarla da ilişki kurmaya pek ilgi göstermiyorsa (genellikle ayrımcılıkla karşılaşma nedeniyle) “**marjinalleşme / sınırdan kalma**” (marginalization) stratejisi seçilmiş olmaktadır.⁶⁸

Yukarıda açıklanmış olan bu stratejiler baskın olmayan grubun kültürleşmesi için geçerlidir. Buradan bakıldığında baskın olmayan gruplar ve üyeleri ne şekilde kültürleşecekleri ve hangi stratejiyi seçecekleri konusunda özgür gibi gözükmektedirler. Fakat aslında bu durum her zaman için geçerli değildir. Baskın kültürel gruplar kimi zaman baskın olmayan grupları kültürleşme stratejisi seçimleri konusunda zorlayabilir ya da onlara kısıtlamalar getirebilirler. Böyle bir durumda yukarıda sözü edilen kültürleşme stratejileri yerine başka stratejilerden söz etmek gerekmektedir.

Örneğin; bütünleşme stratejisi ancak baskın grup kültürel farklılıklara açıksa baskın olmayan grup tarafından özgürce seçilip sürdürülebilir.⁶⁹ Dolayısıyla bütünleşme stratejisinin gerçekleşebilmesi için karşılıklı bir uzlaşma gerekmektedir diyebiliriz. Sağlıklı bir bütünleşme için; baskın olmayan gruplar ev sahibi toplumun temel değerlerini benimsemelidirler. Diğer taraftan ev sahibi toplum da çoğul toplumu oluşturan bütün grupların ihtiyaçlarını karşılayacak ulusal kurumları (eğitim, sağlık, iş gücü) kurmalı ve yerleştirmelidir.⁷⁰ Bütünleşme stratejisi ancak bir takım temel ön koşulların sağlandığı çok

---

⁶⁶ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 705; Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 9.

⁶⁷ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 705; Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 9.

⁶⁸ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 705; Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 9.

⁶⁹ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 10. Buraya şuradan aktarılmıştır; John W. Berry, “Understanding and Managing Multiculturalism”, **Psychology and Developing Societies**, 3., 1991, pp.17-49.

⁷⁰ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 706.

kültürlü toplumlarda uygulanabilir. Bu ön koşullar şunlardır; kültürel farklılıklardan oluşan toplum anlayışı (çok kültürlülük ideolojisi), minimum düzeyde ön yargı (minimum düzeyde ırkçılık, ayrımcılık ve kendi grubunun diğer gruplardan daha üstün olduğu inancı), kültürel gruplar arası karşılıklı pozitif tutumlar (gruplar arası kin ve düşmanlığın bulunmaması) ve son olarak da farklı gruplardan oluşan büyük toplum anlayışına bağlılık.⁷¹

John W. Berry'nin oluşturduğu bu ilk model kültürleşme çalışmaları için bir kilometre taşı olmuştur ancak buna rağmen çeşitli eleştiriler de almıştır. Bu eleştiriler; modelin göçmenlerin kişilik özelliklerine, göç veren ülke özelliklerine ve özellikle de göç edilen ülkedeki çoğunluk gruplarının görüşlerine ve göçmenlere karşı tutumlarına yeterince yer vermediği yönündedir. Bunun üzerine Berry ikinci bir kültürleşme modeli geliştirmiştir. **Berry'nin geliştirdiği ikinci modelde göç alan ülkedeki çoğunluk gruplarının tutumlarına vurgu yapılmıştır.**⁷²

İkinci modelde Berry, kültürleşmeye göçmenler, etnik tutumlara ise ev sahipleri açısından bakmıştır. Göçmenlerin kültürlerini koruma ve ev sahipleriyle ilişki kurma eğilimleri onların kültürleşme tutumlarını belirlemektedir. Ev sahiplerinin kalıp yargıları, önyargıları ve etnik tutumları ise onların çok kültürlülüğe ve kültürleşmeye bakışlarını etkilemektedir.⁷³

Baskın / ev sahibi gruplar da diğer gruplarla iletişim sürecine girdiklerinde kültürleşme sürecine dahil olmakta ve değişime uğramaktadırlar. Bununla birlikte baskın grupların, kültürleşme sürecinin şekillenmesinde daha önemli bir rol oynadıklarını söyleyebiliriz. Baskın / ev sahibi grupların stratejileri Şekil 1'de gösterilmiştir.⁷⁴

Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere eğer baskın grup baskın olmayan grubu asimile etmeye çalışıyorsa burada **“eritme potası”** (*melting pot*) stratejisi söz konusudur diyebiliriz.

Eğer baskın olmayan grup üyeleri baskın grup tarafından ayrılıkçılık stratejisine zorlanıyorsa **“ayrımcılık / tecrit”** (*segregation*) stratejisi gerçekleşmiş olur.⁷⁵ Tecrit

⁷¹ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 11.

⁷² Hortaçsu, a.g.e., s. 254.

⁷³ Hortaçsu, a.g.e., s. 255.

⁷⁴ Bkz. Şekil 1, s. 29.

⁷⁵ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 706.

stratejisinde ev sahipleri göçmenlerin özelliklerini kabul etmekte ve onların o özellikler ile yaşamalarına izin vermekte ancak onlarla iletişime geçmemektedirler. Aslında bu da bir dışlama türüdür.

Baskın olmayan gruba marjinalleşme stratejisinin dayatılması durumunda ise “**reddetme / dışlama**” yani (*exclusion*) stratejisi söz konusudur.⁷⁶

Son olarak bütünleşme stratejisine karşılık gelen “**çok kültürlülük**” yani (*multiculturalism*) çeşitli etno kültürel gruplardan oluşan toplumun temel özelliklerinden biri içerisindeki farklılıkları kabul etmekse söz konusu olmaktadır.⁷⁷

Yapılmış olan bu çalışmada Berry'nin geliştirdiği kültürleşme stratejileri temel alınmıştır. Ancak bilgi vermesi amacıyla Bourghis ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olan kültürleşme stratejilerine de aşağıda değinilmiştir.

2.4.2. Etkileşimli Kültürleşme Modeli ve Kültürleşme Stratejileri

Bourghis ve arkadaşları (Bourghis, Moise, Perrault ve Senecal) göçmen ve ev sahiplerinin kültürleşme stratejilerinin birbiriyle uyum veya uyumsuzluk içinde olabileceğini ifade ederek bunların sonuçlarına değinmişler ve Berry'nin modelini geliştirmişlerdir.⁷⁸

Berry'ye göre kültürleşen bireylerin iki temel konudaki görüşleri onların kültürleşme stratejileri konusunda belirleyicidir. Bunları soru şeklinde ifade etmek gerekirse; birincisi; “Birey kendi kültür ve kimliğini ne ölçüde korumak ve sürdürmek istemektedir?” sorusu, diğeri ise; “Birey yerleştiği ülkedeki kişilerle ne ölçüde ilişki kurmak ve o topluma ne ölçüde katılmak istemektedir?” sorusudur. Oysa Bourghis ve arkadaşları ikinci soruyu şu şekilde sormuşlardır: “Göçmenler yerleştikleri ülkenin kültürünü benimsemek istiyorlar mı?”⁷⁹

Bu modelde dörder yerine beşer stratejiden söz edilmiştir. Göçmenler için; **bütünleşme, asimilasyon, ayrılıkçılık, kuralsızlık ve bireycilik** (kuralsızlık ve bireycilik

⁷⁶ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 706.

⁷⁷ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 706.

⁷⁸ Hortaçsu, a.g.e., s. 257. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; R.Y. Bourghis – L.C. Moise – S. Perrault – S. Senecal, “Towards an Acculturative Acculturation Model: A Special Psychological Approach”, **International Journal of Psychology**, 32, 1997, p. 369-386.

⁷⁹ Hortaçsu, a.g.e., s. 258.

bu modelde marjinalleşmenin yerine karşımıza çıkmaktadır.) Kuralsızlıkta; göçmenler iki kültürün özelliklerini de benimsemeyip yabancılaşmakta, toplumdan kopmaktadırlar. Bireycilik stratejisinde ise göçmen iki kültürün kurallarına da işine geldiği zaman uymakta, işine gelmediğinde ise uymamaktadır yani bireyci bir şekilde hareket etmektedir. Ev sahipleri için ise; **bütünleşme/çok kültürlülük, asimilasyon/eritme potası, tecrit etme, dışlama ve bireycilik** (dışlama ve bireycilik Berry'nin geliştirmiş olduğu modeldeki dışlama stratejisi yerine karşımıza çıkmaktadır). Dışlama; göçmenleri ülkeye kabul etmeme, sınır dışı etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bireycilik ise göçmenleri etnik kökenlerine bakmadan bir birey olarak kabul etmektir.

Ev sahipleri ve göçmenlerin tutumları birlikte ele alındığında iki grup karşılıklı olarak bütünleşme, asimilasyon ve bireycilik stratejilerini kabul ettiğinde aralarında uyumlu ilişkiler gelişmekte, diğer durumlarda ise uyumsuz ilişkiler görülmektedir.⁸⁰ Bourghis ve arkadaşlarının geliştirdiği modele göre; göçmenler ve ev sahiplerinin seçtiği farklı kültürleşme stratejileri ve bu stratejiler arasındaki ilişkiler aşağıda yer alan şekilde belirtilmiştir:

Şekil 2: Göçmen ve Ev Sahibi Stratejileri Arasında İlişkiler;

Ev Sahibi Toplumun Stratejileri	Göçmen Stratejileri				
	Bütünleşme	Asimilasyon	Ayrılmakçılık	Kuralsızlık	Bireycilik
Bütünleşme	Uyumlu	Sorunlu	Çatışmalı	Sorunlu	Sorunlu
Eritme Potası	Sorunlu	Uyumlu	Çatışmalı	Sorunlu	Sorunlu
Tecrit	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı
Dışlama	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı
Bireycilik	Sorunlu	Sorunlu	Sorunlu	Sorunlu	Uyumlu

Kaynak: R.Y. Bourghis et al., a.g.m., p. 382.

⁸⁰ Hortaçsu, a.g.e., s. 258.

2.5. KÜLTÜRLEŞME SÜRECİNİN SONUÇLARI ve KİMLİK SEÇİMİ

Kültürleşme sürecinin uzun dönem psikolojik sonuçları oldukça çeşitlidir. Bu sonuçlar bireyin kendi kökeni olan toplum, sonradan yerleştiği toplum ve kültürleşme süreci sırasında ya da öncesinde ortaya çıkan sosyal ve kişisel değişkenlere bağlıdır.⁸¹ Psikolojik kültürleşme ve psikolojik adaptasyon / uyum kavramları ise kültürleşme sürecini yaşayan bireylerde ortaya çıkan sonuçlar ve psikolojik değişimlerdir.

2.5.1. Psikolojik Kültürleşme / Psikolojik Değişim Süreci

1967 yılında Graves ortak ve grup seviyesinde gerçekleşen “kültürleşme” kavramı ile “psikolojik kültürleşme” kavramları arasında ayırım yapmıştır. Kültürleşme grup kültüründe meydana gelen bir değişimken, “psikolojik kültürleşme” bireyin psikolojisinde meydana gelen bir değişimdir. Bu ayırım oldukça önemlidir çünkü bir takım değişiklikler grubun genelinde gerçekleşirken, grubu oluşturan bireyler bu değişikliklerden farklı düzeylerde etkilenebilmektedirler.⁸²

Psikolojik kültürleşme; kültürlerarası ilişkinin bir katılımcısı olan bireydeki hem dış kültürün etkilerinden kaynaklanan, hem de bireyin üyesi olduğu, değişmekte olan kültürün etkilerinden kaynaklanan değişimlerdir. Burada psikolojik ve kültürel seviyeler birbirinden ayrı tutulmaktadır.⁸³ Aynı kültürleşme alanında yaşayan bireylerde bile psikolojik kültürleşme açısından önemli farklar bulunmaktadır.

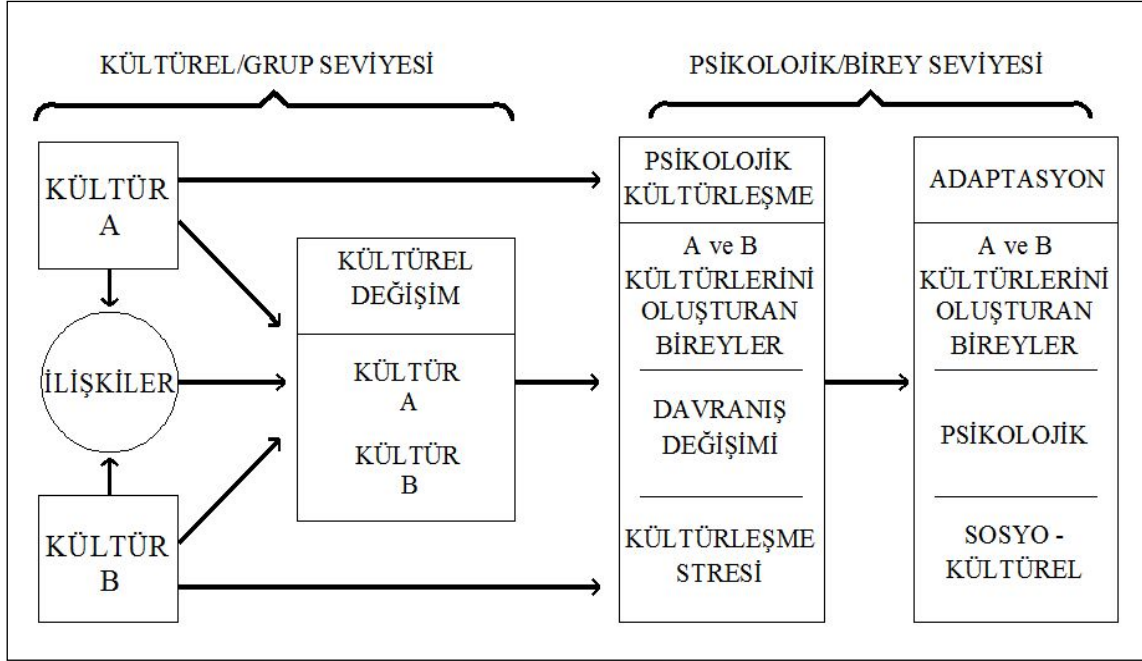
---

⁸¹ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 5.

⁸² Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p.7.

⁸³ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 701.

Şekil 3: Kültürel ve Psikolojik Kültürleşme Süreci

Kaynak: Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 702.

Şekil 3’de kültürel ve psikolojik kültürleşme süreçleri ve birbirleri ile ilişki içerisinde olan iki ya da daha fazla grup ele alınmıştır. Bu şekil kültürleşme sürecini ve bu sürece katılan grupları anlamada oldukça önemlidir. Şeklin sol tarafında kültürel / grup seviyesinde; başlangıçta iki ayrı grup (A ve B grupları) bulunmaktadır. Bunların birbiri ile ilişki kurması sonrasında her iki grupta da kültürel değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu kültürel değişiklikler kimi zaman küçük, kimi zaman da büyük çapta olmaktadır. Grup seviyesindeki bu kültürel değişim psikolojik / birey seviyesinde de (şeklin sağ tarafında yer almakta) değişikliklere yol açmaktadır. Bu değişiklikler; davranışsal değişimler (konuşma, giyim-kuşam, yeme-içme, kültürel kimlik) veya kültürleşme stresi (belirsizlik, endişe, depresyon) olabilmektedir. Bu değişimin bir sonraki evresi ise; psikolojik (iç huzur, öz değer) ve sosyokültürel (bireyin yeni toplumu içerisinde diğerleriyle ilişki kurma ve günlük hayatını sürdürebilme yeteneği) adaptasyondur.

Kültürleşme süreci ile birlikte bireyde ilk olarak davranışsal değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bunlar nispeten daha kolay ve problemsiz bir şekilde yaşanmaktadır. Bu sürece psikolojik değişim süreci de denilebilir. Kültürleşmede psikolojik değişim; yeni

kültürel yapıya uygun olan yeni davranış repertuarının öğrenilmesidir. Bu süreç “**culture shedding**” (yeni kültüre uygun olmayan, eski kültüre ait davranış repertuarlarının bırakılması), “**culture learning**” (yeni kültür ve ona uygun davranış repertuarlarının öğrenilmesi) ve “**culture conflict**” (kültür çatışması) olmak üzere üç alt süreçle birlikte ortaya çıkmaktadır.⁸⁴ Bunlardan ilk ikisi; orijinal kültüre ait davranışların bilinçli ya da bilinçsizce kaybedilmesi ve ev sahibi topluma daha iyi uyum sağlanmasını sağlayacak davranışların kazanılmasına yöneliktir. Bu süreçte kültürleşen bireyler / göçmenler uyuma yönelik değişiklikler gerçekleştirirken, büyük toplumun üyelerinde çok daha az bir değişim gerçekleşmektedir. Bu süreç pek problemlili bir süreç değildir ancak yine de asimilasyon stratejisinde bile belli bir ölçüde kültürel çatışma yaşanabilmektedir. Ayrılmaklılık stratejisinde de bireyler kültürel çatışmadan kaçınmak için kültürleşme alanından çekilebilmektedirler. Bütünleşme stratejisinde ise çatışmadan kaçınmanın tek yolu; birbirleriyle ilişki içerisindeki iki grubun karşılıklı uzlaşması ve uyumudur. Uzlaşma ve uyum için de ev sahibi ya da baskın olan toplumun çok kültürlülük ideolojisini benimsemesi gerekmektedir. Marjinalleşme stratejisinde ise; kültürel çatışma günlük yaşamın değişken bir özelliğidir.⁸⁵

Yapılan çalışmalara göre en az davranış değişikliği ayrılmaklılık stratejisinin seçilmesi ile en fazla davranış değişikliği ise asimilasyon stratejisinin seçilmesi ile gerçekleşmektedir. Bütünleşme stratejisinde ise yeni davranışlar seçimli olarak kazanılmakta, orijinal kültürün değerli sayılan özellikleri kaybedilmemektedir. Marjinalleşme ise; orijinal kültürün kaybı ve işlevsiz, çarpık davranışların kazanılmasına yol açmaktadır.

2.5.2. Adaptasyon / Uyum

Kültürleşme sürecinde gerçekleşen değişimler ile baş etme girişimleri sonucunda uzun dönemlik uyum veya adaptasyon gerçekleşmektedir. Adaptasyon yani uyum; dış talepler doğrultusunda birey ya da grupta gerçekleşen kalıcı değişikliklerdir. Adaptasyon, uyum ya da intibak derhal yaşanabileceği gibi oldukça uzun bir süre de sürebilir. Adaptasyon sonucunda her zaman için birey ya da grubun çevresine tam olarak

---

⁸⁴ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 13.

⁸⁵ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 707-708.

benzediğini (asimilasyon) söyleyemeyiz. Adaptasyon değişime direnmeyi de (ayrılıkçılık) kapsayabilir. Bu anlamıyla adaptasyon kavramı olumlu ya da olumsuz manada kullanılabilen, çift kutuplu bir kavramdır. “Well adopted” yani başarılı bir biçimde adapte olmak ve kendi hayatını düzgün bir biçimde yönetebilmek, ya da “poorly adopted” yani zayıf bir biçimde adapte olmak ve yeni toplum içerisinde yetersiz kalmak söz konusu olabilir.⁸⁶

Çeşitli faktörlerin etkisiyle farklı adaptasyon türleri ortaya çıkabilmektedir. Üç farklı adaptasyon türünden söz edilebilir; psikolojik, sosyokültürel ve ekonomik uyum.

Birçok çalışmada psikolojik ve sosyokültürel uyum olmak üzere uyum ikiye ayrılmıştır. Searle ve Ward'da 1990 yılında bu iki farklı uyumdan söz etmişlerdir.⁸⁷ “**Psikolojik adaptasyon**” bireyin psikolojik ve fiziksel sağlığına dayalı iken, “**sosyokültürel adaptasyon**” kültürleşen bireyin yeni kültürel yapı içerisinde günlük yaşamını ne şekilde sürdürdüğüne ilişkindir. Psikolojik uyum; belirli bir kişisel ve kültürel kimlik, iyi bir zihinsel sağlık, kişinin yeni kültürel yapı içerisinde tatmin olması yani yaşam doyumu ve mutluluğu gibi içsel psikolojik sonuçları ifade etmektedir. Psikolojik uyum zaman içerisinde gerçekleşen bir olgudur. Sosyo-kültürel uyum ise; aile hayatı, iş hayatı ve okul hayatında karşılaştıkları günlük problemleri aşma yeteneklerini kapsayan ve onları yeni kültürel yapıya bağlayan dışsal psikolojik sonuçlardır. Diğer bir deyişle; sosyokültürel uyum kişinin yerleştiği toplumun dilini, kültürünü, yaşam biçimini, çalışma koşullarını öğrenmesi ve uygulamasıdır.⁸⁸ Sosyokültürel uyum zaman içinde insanların görerek öğrenmesi ve uygulamasıyla gerçekleşir. Bu iki adaptasyon türü deneysel olarak birbirleriyle bağlantılı olsa da kavramsal açıdan ayrı tutulmalıdırlar. Psikolojik uyum stres ve psikopatoloji (akıl hastalıkları) yaklaşımları ile analiz edilebilirken, sosyo-kültürel uyum daha çok sosyal beceriler ile ilişkilidir.⁸⁹ Psikolojik problemler genelde kültürlerarası ilişkinin kurulması ile birlikte hemen başlayıp, artışa geçer ancak aradan zaman geçince azalmaya başlar. Sosyokültürel adaptasyon ise zaman ile paralel bir gelişme gösterir. Başarılı bir psikolojik adaptasyon; kişilik, yaşam değişim olayları ve sosyal destek seviyesi ile ölçülür. Başarılı bir sosyokültürel adaptasyonu ise; kültürel bilgi ve birikim, ilişki

---

⁸⁶ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 709.

⁸⁷ W. Searle - C. Ward, “The Prediction of Psychological and Sociocultural Adjustment During Cross-Cultural Transitions”, **International Journal of Intercultural Relations**, 14, 1990, pp. 449-464.

⁸⁸ Hortaçsu, a.g.e., s. 252.

⁸⁹ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 14.

derecesi ve olumlu gruplar arası tutumlar ile ölçülebilir.⁹⁰ Son dönemlerde “**ekonomik adaptasyon**” kavramı da ortaya atılmıştır. Ekonomik adaptasyon kişilerin yeni kültürleri içerisindeki işlerinin ne derece elverişli, geçerli ve doyurucu olduğuna ilişkindir.⁹¹ Ekonomik adaptasyonun ölçülmesinde göçe motivasyon, yoksunluk algısı ve statü kaybı önem taşımaktadır.

Olumlu, yani başarılı adaptasyon ile kültürleşme stratejileri arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetleyebiliriz: Bu çalışmalara göre; bütünleşme stratejisini seçenler diğerlerine göre daha başarılı bir biçimde adaptasyon yaşarken, marjinalleşmeyi seçenler tam tersidir. Asimilasyon ve ayrılıkçılık stratejilerini seçenler ise adaptasyon seviyesi bakımından ortadadır. Bu genelleme tutarlı ve kültürleşme stresi genellemesi ile paralelidir.⁹² Bütünleşmenin başarılı adaptasyona yol açmasının nedenleri; karşılıklı uyum (karşılıklı olumlu yaklaşımlar, ayrımcılık ve önyargının olmaması), iki kültürel topluluğa bağlılık, esnek ve uyumlu bir kişilik yapısıdır. Tam tersi olan marjinalleşme ise baskın toplum tarafından reddedilmeyi, kendi kültürünü kaybetmeyi ve düşük seviyede sosyal desteği içermektedir. Asimilasyon kendi kültürünü kaybetmeyi, ayrılıkçılık ise baskın kültürü reddetmeyi kapsamaktadır. Buradan bakıldığında bütünleşme iki ayrı olumlu yönelim ve ilişki, marjinalleşme iki olumsuz yönelim, ayrılıkçılık ve asimilasyon ise bir olumlu, bir olumsuz yönelim ve ilişkiyi ifade etmektedir.⁹³ Berry adaptasyon sürecinde bütünleşme stratejisinin başarısını çeşitli çalışmalarında ele almıştır.⁹⁴

2.5.3. Kültürleşme Süreci ve Kimlik Seçimi

Göçmen grupların yerleştikleri ülkede benimsedikleri kimlikleri etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında göçmen veren ülke ile ev sahibi ülkenin tarihsel geçmişi, etnik benzerliği, göçmenlerin ve ev sahiplerinin iki grubu aynı veya farklı sınıfa sokarken din, etnik köken, sosyoekonomik konum gibi boyutların hangisine öncelik

---

⁹⁰ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 709.

⁹¹ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 14. Buraya şuradan aktarılmıştır; C. Ward – A. Kennedy, “Psychological and Sociocultural Adjustment During Cross-cultural Transitions: A Comparison of Secondary Students Overseas and at Home”, **International Journal of Psychology**, 28, 1993, ss.129-147.

⁹² Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 709.

⁹³ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 24.

⁹⁴ John W. Berry – David Sam, “Acculturation and Adaptation”, **Handbook of Cross-Cultural Psychology, Social Behaviour and Applications**, ed. John W. Berry - M. H. Segall - C. Kağıtçıbaşı, Vol.3, Allyn and Bacon, Boston, 1997, pp. 291-326.

tanıdığı yer alır. Bu faktörlerin bir kısmı aynı zamanda kültürleşmeyi de etkileyen faktörlerdir. Göçmen grupların her zaman kendi seçtikleri kimlikleri ev sahiplerine kabul ettiremedikleri ve bazen ev sahiplerinin kendilerine uygun gördükleri kimlikleri benimsemek durumunda kaldıkları da görülmüştür.⁹⁵ Göçmenlerin kimliklerinin ev sahipleri ile göçmenler arasındaki bir tür pazarlık sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir.

Kısacası; göçmenlerin kimlik tanımlamaları sadece kendi seçtikleri kültürleşme tutumlarına bağlı olarak oluşmamaktadır. Göçmen grupların kendi kimliklerini tanımlamaları hem çevresel koşullardan, hem gruplar arası ilişkilerden, hem de ev sahiplerinin göçmenleri nasıl tanımladıklarından etkilenmektedir. Örneğin Türkiye’de Türk asıllı olmayan ve günümüz Türkiye’si sınırları dışından gelen Arnavut ve Boşnaklar genelde ‘Türk’ sayılırken Arap, Ermeni ve Rumlar genelde ‘Türk’ sayılmamaktadırlar.⁹⁶ Bu durum ev sahipleri ile göçmenler arasındaki gruplar arası ilişkilerden ve ev sahiplerinin göçmenleri o şekilde tanımlamasından kaynaklanmaktadır.

Ev sahibi toplum üyelerinin göçmen grup üyelerini ne şekilde tanımlayacağı ya da kimliklendireceği ise göçmenlerin ev sahibi toplumun değer ve standartlarına uymaları, baskın kültürel grubun üyeleri tarafından kabul edilmeleri, göçmenlerin yeni ülkelerindeki başarı deneyimleri ve onların ne ölçüde kendi etnik çevrelerinden ziyade toplumun geneli ile yaşamayı seçmelerine bağlıdır.

Göçmenin kendisini nasıl tanımlayacağı ya da kimliklendireceği de burada önemlidir. Göçmenin azınlık grubu ile özdeşleşmesi, kimliğini o doğrultuda tanımlaması kadar, çoğunluk grubu ile özdeşleşmesi ve kimlik tanımını yapması da önemlidir. Kişinin kendisini tanımlaması dört farklı yaklaşımla olabilir. Asimilasyoncu yaklaşıma göre; kişi kendisini çoğunluk grubu ile özdeşleştirir, azınlık/etnik grup ile özdeşleşmez ve kimliğini ona göre tanımlamaz. Ayrılkçı yaklaşım ise bunun tam tersidir, kişi kendisini çoğunluk grubu ile değil azınlık grubu ile tanımlar. Kendisini hem azınlık grubu hem de çoğunluk grubu ile özdeşleştirenler ise bütünleşme yaklaşımını savunmaktadırlar. Bu durumun tam tersi olan yaklaşım ise marjinal yaklaşımdır, göçmen kişiler ne azınlık ne de çoğunluk grubu ile özdeşleşirler.

---

⁹⁵ Hortaçsu, a.g.e., s. 275-276.

⁹⁶ Hortaçsu, a.g.e., s. 257.

Batıda yapılan kimlik çalışmalarının çoğunda Gaertner modeli kullanılmaktadır. Gaertner modeline göre gruplar arası ilişkilerin koşulları hem farklı duygu, algı ve değerlendirmelere hem de var olan grupların üyelerinin değişik kimliklerinin öncelik kazanmasına yol açmaktadır. Modele göre dört olası kimlik mevcuttur:

- 1) Üst grup kimliği (asimilasyon stratejisi benzeri)
- 2) Üst grup altında iki eşit alt grup kimliği (bütünleşme stratejisi benzeri)
- 3) Alt grup kimliği (ayrılıkçılık stratejisi benzeri)
- 4) Bireysel kimlik (bireycilik stratejisi benzeri)⁹⁷

Kimlikle özdeşleşmenin ölçümünde kişinin aşağıdaki ifadeleri ne derece kullandığına bakılabilir: “... (örneğin Türk) olmaktan gurur duyuyorum.”, “Birileri Türkler hakkında olumlu konuştuğunda onu bir övgü olarak görüyorum.”, “Türkler hakkında konuşurken onlar yerine biz ifadesini kullanırım.”, “Birileri Türkler hakkında olumsuz konuştuğunda bunu hakaret olarak algılarıım.” Ayrıca bu ölçüm yapılırken Berry’nin kültürleşme tanımında kullanılan sorulardan (“Ev sahibi kültür ile ilişki kurmaya önem veriyor musunuz?” ve “Kendi kültürünüzü korumaya çalışıyor musunuz?”) da yararlanılabilir.⁹⁸

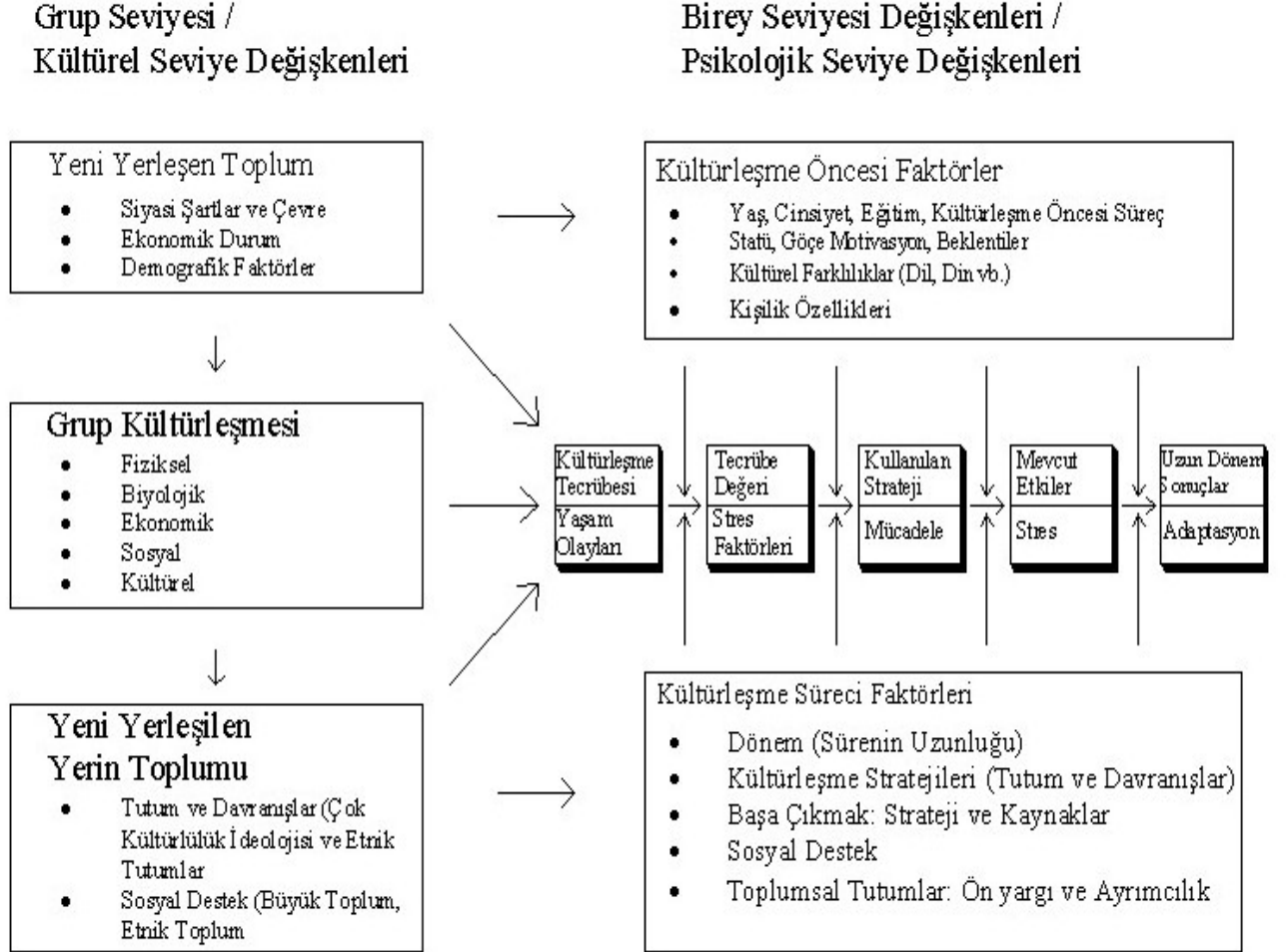
---

⁹⁷ Hortaçsu, a.g.e., s. 279. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; Samuel L. Gaertner ve diğerleri, “The Contact Hypothesis: the Role of a Common Ingroup Identity on Reducing Intergroup Bias among Majority and Minority Group Members”, ed. J. L. Nye – A. M. Brower, **What’s Social about Social Cognition?**, Sage, London, 1996, pp. 230-260.

⁹⁸ Khodaparast, a.g.e., p. 35-39.

2.5.4. Kültürleşme Çerçevesi

Şekil 4: Kültürleşme Araştırması Çerçevesi

Kaynak: Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p.15.

Kişinin psikolojik kültürleşmesi ve adaptasyonu / uyumu tabloda da belirtilmiş olan grup seviyesindeki faktörler ile kültürleşme öncesi ve sırasında ortaya çıkan bireysel / birey seviyesindeki faktörlere dayalıdır.⁹⁹ Yapılan kültürleşme çalışmalarında yukarıda yer alan tablo ve bu tablodaki değişkenlerin irdelenmemesi ve göz ardı edilmesi çalışmaların eksik kalmasına neden olmaktadır. Aşağıda kültürleşme sürecini etkileyen faktörlere tüm ayrıntılarıyla yer verilmiştir.

⁹⁹ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 15.

2.6. KÜLTÜRLEŞME SÜRECİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Göçmenlerin farklı kültürleşme stratejilerinden hangisini seçeceğini etkileyen faktörler yani kültürleşmeyi etkileyen faktörler genel itibariyle şunlardır:

Terk edilen ülkenin çeşitli özellikleri (ekonomik, politik ve nüfus açısından), yerleşilen ülkenin çeşitli özellikleri ve o ülke vatandaşlarının tutumları (etnik gruplara ve çok kültürlülüğe ilişkin görüşler), göçmenlere toplumun genelinde ve kendi gruplarınca sağlanan toplumsal destek, iki ülke kültürü arasındaki benzerlik ve farklılıklar, göç etme nedenleri ve göçe motivasyon, göçmenlerin bazı özellikleri (yaş, eğitim, cinsiyet, meslek, kişilik özellikleri, göç edilen ülkenin dilini bilip bilmemeleri)¹⁰⁰ ve göçmenlerin yerleştikleri ülkedeki durum ve konumlarıdır.

Göçmenlerin farklı kültürleşme stratejilerinden hangisini seçeceğini etkileyen faktörler yani kültürleşmeyi etkileyen faktörler aşağıda ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

2.6.1. Terk Edilen / Kaynak Ülkenin ve Toplumun Çeşitli Özellikleri

Terk edilen ülkenin ekonomik, politik, nüfus vb. pek çok özelliği göçmenlerin kültürleşme sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kişilerin orijinal toplumlarında karşı karşıya oldukları ekonomik, politik ve demografik şartlar onların göçe motivasyonunu ve kültürleşmeye gönüllülüklerini etkilemektedir. Bu nedenle göçe motivasyonu etkileyen itici ve çekici faktörler göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁰¹ Örneğin yeni yerleşilen ülkenin ekonomik, politik vb. özelliklerinin terk edilen ülkeninkine göre olumsuz olması, kültürleşme sürecini de olumsuz etkiler, başarılı bir adaptasyon sürecini zora sokar.

Bireyin kültürleşme sürecinin anlaşılması ve açıklanması açısından orijinal toplumun kültürel özellikleri de önem taşımaktadır. Bu iki kültür arasındaki farklılık ve mesafenin anlaşılması için de önemlidir.

---

¹⁰⁰ Hortaçsu, a.g.e., s. 251-252.

¹⁰¹ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 16.

2.6.2. Yerleşilen Ülkenin Çeşitli Özellikleri ve Vatandaşlarının Tutumları

Yerleşilen ülkenin çeşitli özellikleri ve o ülke vatandaşlarının göçmenlere karşı tutumları kültürleşme sürecini etkileyen temel faktörler arasındadır. Göçmenler ve göçmen grupları birbirlerinden farklı tutum ve davranışları ile yeni ülkelere gelip yerleşmektedirler. Göçmenlerin gelişi ev sahiplerinde endişeden beğeniye kadar pek çok farklı duyguya yol açmaktadır. Ev sahibi toplum içerisindeki bir takım faktörler kültürleşme süreci açısından oldukça önemlidir.

Ev sahipleri pek çok yönden göçmenleri kendilerine bir tehdit olarak görebilmektedirler. Çeşitli çalışmalara göre; ev sahibi kültürün üyeleri göçmenleri iş gücü, finansal kaynaklar ve kültür baskınlığı açısından rakip olarak gördüklerinden göçmenlere karşı olumsuz tutumlar sergileyebilmektedirler. Ayrıca göçmenlerin kültür ve değerleri ev sahipleri tarafından olumsuz karşılanabilmektedir. Bu inançlar ev sahiplerinde önyargı ve yabancı düşmanlığı gibi tutumlara yol açabilmektedir. Önyargı, ayrımcılık ve ırkçılık ile karşılaşmak ise kişinin iyiliği ve mutluluğu üzerinde oldukça olumsuz etki bırakmaktadır. Bireyin bütünleşme stratejisi yerine ayrılıkçılık stratejisini benimsemesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısı ile önyargı ve ayrımcılık kültürleşen bireyler için bir risktir. Çoğulcu toplumlarda ise bu tür ön yargı ve ayrımcılıklara daha az rastlanmaktadır.¹⁰²

Kültürleşme sürecini etkileyen faktörlerin başında; ev sahibi toplumun üyelerinin göç ve çoğulculuğa bakış açısı gelmektedir. Bazı toplumlar yüzyıllarca devam eden göçler sayesinde ortaya çıkmışlardır ve bu doğrultuda bir göç politikası izlemektedirler. Göçten kaynaklanan kültürel çoğulculuğu kabul edip, kültürel farklılıkları ortak toplumsal kaynak olarak görüp desteklemektedirler. Olumlu çok kültürlülük ideolojisi olarak tanımlanan bu bakış açısı toplumda “bütünleşme” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Kültürel çoğulculuğu destekleyen ya da olumlu çok kültürlülük ideolojisine sahip toplumlar, göçmenleri kültürel değişime zorlamaya (asimilasyon) ve onları dışlamaya (ayrılıkçılık ve marjinalleşme) daha az başvururlar. Bu toplumlar göçmenlere sosyal destek (toplumun eğitim, sağlık vb. kurumları ile) sağlamaya daha isteklidirler.¹⁰³

Bazı toplumlar ise farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik politikalar ve “asimilasyon” programlarını desteklerler. Diğer yandan bazı toplumlarda çoğulculuk kabul

¹⁰² Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 25.

¹⁰³ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 703-704.

edilse bile çeşitli ırksal, kültürel ve dilsel grupların kabulünde farklılıklar bulunmaktadır. Göreceli olarak daha az kabul edilmiş gruplar düşmanlık, reddetme ve ayrımcılıkla karşılaşabilmektedirler. Bütün bunlar da kişilerin uzun dönem adaptasyonunu zora sokmaktadır.¹⁰⁴

Ev sahibi toplumun heterojen olması da göçmenlerin asimilasyon sürecini kolaylaştırmaktadır. Ev sahibi kültürün tek etnik yapıdan gelmesi ise göçmenlerin kültürleşme sürecinde daha fazla zorluk yaşamasına yol açmaktadır. Ayrıca kültürleşme sürecinde ulusal politika ve programlar ile devlet ideolojisi de önemlidir. Ulusal politika ve programlarca farklı kültürleşme stratejileri destekleniyor olabilir. Desteklenen bu stratejiler de kültürleşme sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Ulusal politika ve programlar yoluyla devlet tarafından göçmenlere destek olunması, onlara kucak açılması, maddi ve manevi yardımlarda bulunulması kuşkusuz göçmenlerin kültürleşme sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Doğal olarak, ev sahiplerinin misafirperverlik seviyesi göçmenlerin kültürleşme seviyesinde belirleyicidir diyebiliriz.

2.6.3. Göçmenlere Sağlanan Toplumsal Destek

Tanım olarak göç; kimliğin şekillendiği, yasalaştığı ve desteklendiği bir yapıyı bırakıp, kimliğin yeniden tanımlanması gereken yeni bir yapıya girmektir. Bu süreçte kişiler kimliklerini yeni çevredeki sosyal destek sistemine bağlarlar. Sosyal destek; sosyal ağın genişliğini, sosyal bütünleşmeyi, sosyal örgütlere katılımı ve sosyal ilişkilerin kalitesini kapsamaktadır. Bazı kişiler için yeni çevreleri onların yerel kimliğine destek sağlamaktadır. Örneğin, ev sahibi ülkedeki bir elçilik, konsolosluk ya da temsilcilik göçmenlerin kendilerini güvende hissetmesini sağlar ve onların kimliklerini yeni çevreleri ile bütünleştirmeye yardımcı olur.¹⁰⁵ Sosyal destek sağlayan diğer kurumlar ise dernek ve cemaatler olabilir. Dernek ve cemaatler göçmenlerin kendi grupları ile ilişkide ve bağlantıda olmasını sağlayarak onların yeni çevrelerine daha kolay uyum sağlamasına yardımcı olurlar. Başka bir deyişle göçmen ağları bu süreçte önemlidir. Diğer taraftan göçmenlerin ev sahibi toplum ile ilişkide olmasını sağlayacak dernek ve kurumlar da sağlıklı bir bütünleşme süreci için gereklidir. Kişilerin aile ve akrabalık ilişkilerini

---

¹⁰⁴ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 17.

¹⁰⁵ Khodaparast, a.g.e., p. 27.

kapsayan sosyal destek sistemleri de onların göç sonrası stresle başa çıkmasında oldukça etkilidir.

Psikolojik açıdan sağlıklı ve mutlu olabilmede sosyal destek kavramı oldukça önemlidir. Dolayısı ile bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılmış pek çok çalışmaya göre; kişinin iki kültür ile de ilişki içerisinde olmasını sağlayacak bir sosyal destek sistemi başarılı bir adaptasyonun gerçekleşmesi için şarttır.¹⁰⁶ Kısacası, yeni çevredeki sosyal destek göçmenlerin geçişini kolaylaştırmada ve onun öz saygısını güçlendirmede oldukça önemlidir.

2.6.4. İki Ülke Kültürü Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

İki kültür arası mesafe yani aradaki benzerlik ve farklılıklar kültürleşme sürecini etkileyen bir diğer faktördür. Terk edilen ve yerleşilen ülkeler ve toplumları değer, din, dil, gelenek, yemek ve yaşama alışkanlıkları, insan ilişkileri vb. pek çok açıdan benzer ya da farklı olabilirler.

Bu farklılıklar ne kadar az ise, yani kültürel mesafe (cultural distance)¹⁰⁷ ne kadar az ise ev sahiplerinin göçmenleri, göçmenlerin de ev sahibi kültürü kabul edip benimsemeleri o kadar kolay olmaktadır. Göçmenlerin ev sahibi toplum içerisinde eşit bir üye olarak kabul edilmesi kültürel benzerliklerin fazla olduğu durumlarda daha kolay gerçekleşmektedir. İki kültür arasındaki farklılıklar arttıkça adaptasyon başarısı düşmektedir. Bu durum hem geçici bir süre için göç edenler, hem kalıcı göçmenler ve hem de yerliler için geçerlidir. Büyük kültür farklılıkları daha fazla kültür aktarımı, daha fazla kültür öğrenme ve değişim gerektirmektedir. Diğer taraftan gruplar arası olumsuz davranışlara, kültür çatışmasına ve zayıf adaptasyona yol açmaktadır.¹⁰⁸ Dolayısı ile kültürel farklılıkların fazla olması kültürleşme sürecini bir hayli zorlaştırmaktadır diyebiliriz.

Göçmenlerin giyim şekilleri, vücutlarını örtme biçimleri bile karşı tarafta ön yargı ya da ayrımcılığa neden olabilir. Lalonde ve Cameron da göçmenler ile yerliler arasındaki

---

¹⁰⁶ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 25.

¹⁰⁷ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 23.

¹⁰⁸ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 23.

fiziksel benzerliğin, göçmenlerin baskın kültürel grubun üyeleri tarafından kabul edilmesinde etkili olduğunu vurgulamışlardır.¹⁰⁹

Göçmenlerin geldikleri ülkenin göç ettikleri ülkeyle tarihteki ilişkileri de göçmenlerin kültür koruma eğilimlerini dolayısı ile kültürleşme sürecini etkileyebilmektedir.¹¹⁰

2.6.5. Göç Etme Nedenleri, Göçe Motivasyon ve Beklentiler

Göçmen grupların kültürleşme tutumları; eski ülkelerini terk etme nedenlerinden, itici yada çekici motivasyondan ve yeni ülkelerindeki konumlarına ilişkin beklentilerinden etkilenmektedir.

Kültürleşme sürecinde göçmenlerin motivasyonunu etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır, bunlara itici ve çekici faktörler denilmektedir. İtici faktörler; zorlayıcı ve dışlayıcı olmak üzere çeşitli olumsuz faktörlerdir. Çekici faktörler ise; kolaylaştırıcı ve olanak tanıyıcı olan olumlu faktörlerdir.¹¹¹ Genellikle gönülsüzce göç etmek, göçe zorlanmak ve olumsuz beklentilere sahip olmak kişilerde tepki, olumsuz sonuçlar ve psikolojik adaptasyon problemleri doğurmaktadır.

Yeni ülkesinde kabul görüp yüksek bir konum elde edebileceğini düşünen göçmen, özellikle kendi ülkesiyle arasındaki köprüleri yakmışsa (politik mülteci durumu gibi) veya kendi ülkesiyle düşük düzeyde özdeşleşiyorsa asimilasyonu ya da bütünleşmeyi seçmektedir. Eğer ülkesine bağlılığını sürdürüyorsa ve / veya yeni ülkede aşağılanıyorsa ayrılıkçılığı seçmektedir.¹¹² Diğer taraftan kişilerin göç ettiği yere dair beklentilerinin çok yüksek olması da olumsuz sonuçlar doğurabilir. Çünkü kişilerin bu beklentileri karşılanmazsa, büyük bir stres yaşayabilirler.¹¹³

---

¹⁰⁹ Khodaparast, a.g.e., p. 19-21.

¹¹⁰ Hortaçsu, a.g.e., s. 278.

¹¹¹ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 703. Buraya şuradan aktarılmıştır; A. Richmond, "Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements", **Journal of Refugee Studies**, 6, 1993, pp.7-24.

¹¹² Hortaçsu, a.g.e., s. 277-278.

¹¹³ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 22-23.

2.6.6. Göçmenlerin Bazı Özellikleri (Yaş, Cinsiyet, Eğitim, Meslek, Statü, Dil, Din, Irk, Kişilik)

Göçmen Kişinin Yaşı ve Ev Sahibi Ülkede Kalınan Süre: Göçmen kişinin yaşı onun kültürleşme sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Kültürleşme erken yaşlarda başladığı zaman (ilkokul öncesi), süreç genellikle kolay ve yumuşak geçmektedir. Bunun nedenleri açık değildir. Ancak erken yaştaki birey kendi kültürü, yani ebeveynlerinin kültürü ile henüz tam olarak özdeşleşmemiş olabilmekte ya da erken yaşlarda kişinin esnekliği ve çevreye intibak etme yeteneği üst düzeyde olabilmektedir. Daha ileriki yaşlarda, özellikle ergenlik döneminde kültürleşme sürecini yaşayan kişiler önemli problemlerle karşılaşabilmektedirler. Çünkü ergen, ebeveynleri ve diğer büyükleriyle yaşadığı çatışmanın yanı sıra hem çocukluktan yetişkinliğe geçişte yaşadığı değişimlere hem de kültürel değişime ayak uydurmak zorundadır. Ergenin kendi kimliğini tanımlamaya çalıştığı böyle bir dönemde kültürleşme sürecinin de etkisiyle kimlik bunalımı yaşanabilmektedir.¹¹⁴ Kültürleşme sürecinin çok ileri yaşlarda (emeklilik dönemi ya da yaşlı anne-babanın çocuklarıyla birlikte göç etmek zorunda olması durumunda) yaşanması da riskler barındırmaktadır. Böyle bir durumda kişi bütün hayatını geçirdiği yerin kültürünü kolay kolay göz ardı edememektedir.¹¹⁵

Göçmenlerin göç ettikleri yaşı ya da ev sahibi ülkede kaldıkları sürenin kültürleşme üzerine etkisini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. ABD’de yaşayan İranlı göçmenler üzerine Ostovar’ın yapmış olduğu bir çalışmaya göre; kişinin göç ettiği yaşı yükselmesi o kişinin kültürel direncini arttırmakta, ev sahibi kültüre uyum seviyesini ise azaltmaktadır. Hanassab da yaptığı çalışma ile göçmenlerin göç ettikleri yaş ile kültürleşme seviyesinin ters orantılı olduğunu ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada; kültürleşme ile ev sahibi ülkede yaşanan sürenin birbiri ile doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁶

Kısa bir genelleme yapacak olursak; küçük yaşta göç eden ve yerleştiği yerde uzun süre yaşayan bir kimsenin kültürleşme süreci daha başarılı geçmektedir. Erken yaşta göç edenler diğerlerine göre ev sahibi kültürün kimliğini daha kolay benimsemekte, etnik grup kimliklerini ise pek güçlü tutmamaktadırlar. Burada kültürleşme açısından göçmen

¹¹⁴ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 21.

¹¹⁵ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 22.

¹¹⁶ Khodaparast, a.g.e., p. 18-19.

kuşakları arasındaki farka da değinmekte yarar bulunmaktadır. Yapılan pek çok çalışmaya göre¹¹⁷; göçmen kuşakları arasında kültürleşme tutumları açısından önemli farklar bulunmaktadır. Birinci kuşak göçmenler genelde kendi orijinal kültürlerini daha fazla koruma eğilimindedirler, ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler ise ev sahibi kültürü ve o kimliği benimsemeye daha yatkındırlar. Diğer bir deyişle birinci kuşaklar ayrılıkçılık ve marjinalleşme stratejilerini benimseme eğiliminde iken, ikinci ve sonraki kuşaklar bütünleşme ve asimilasyon eğilimindedirler. Göçmenlerde ruhsal rahatsızlıklar ise birinci kuşaktan çok, ikinci ve sonraki kuşaklarda görülmektedir. Bunun nedeni göçün kimi durumlarda ciddi sorunlardan kurtulma olanağı yaratarak birinci kuşak göçmenlerdeki stres düzeyini azaltıcı etkide bulunmasıdır.¹¹⁸ Birinci kuşak göçmenlerde pek fazla ortaya çıkmayan ruhsal rahatsızlıklar sonraki kuşaklarda daha fazla karşımıza çıkmaktadır.

Göç gibi travmatik bir deneyimin çocuk ve gençlerin kişilik gelişimleri üzerindeki etkisi yetişkinlere kıyasla daha yoğun ve belirleyici niteliktedir.¹¹⁹ Göç süreci ve sonrasında aile desteği ve aile birliği oldukça önemlidir. Salman Akhtar'a göre kişinin göç olayı sırasındaki ruhsal açıdan sağlamlığı onun göç sonrası psikolojik uyumu açısından son derece önemlidir. Göç olayını yaşayan çocuklar ailelerinin destek ve yardımına büyük ihtiyaç duymaktadırlar. Aile göç olayı ve sonrasında birlik olarak kaldığı, aile içi düzeni koruduğu sürece, çocuğun ruhsal sağlığı korunabilmektedir.

Göçmenin Cinsiyeti: Kültürleşme sürecini etkileyen diğer bir faktör ise cinsiyet ve toplumsal cinsiyettir. Kültürleşme sürecinde kadınlar erkeklere göre çok daha fazla problemle karşılaşmaktadırlar. Tabii bu süreçte kadının statüsü ve iki kültür arasında kadına verilen değer arasındaki farklar da önem arz etmektedir.¹²⁰

Göç eden kadınlar genellikle erkeklere oranla zamanlarının büyük bir çoğunluğunu evde geçirmekte, göç ettiği bölge ve oranın yerlileri ile pek fazla iletişim kuramamaktadırlar. Ev sahibi toplum yerine kendi gruplardan kişilerle ilişkilerini sürdürmektedirler. Bu durum onların kültürleşme sürecini olumsuz yönde etkilemekte ve bütünleşme sürecini zora sokmaktadır. Erkekler ise evden çok dış hayatla bağlantılı olduklarından ev sahibi ülkede konuşulan dili, oranın kültürünü daha kolay öğrenmekte ve

---

¹¹⁷ Hortaçsu, a.g.e., s. 262-263.

¹¹⁸ Kuşdil, a.g.e., s. 1-13.

¹¹⁹ Kuşdil, a.g.e., s. 1-13.

¹²⁰ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 22.

başarılı bir adaptasyon süreci yaşayabilmektedirler. En azından kadınlara oranla bütünleşme süreçleri daha kısa sürede ve daha başarılı bir biçimde gerçekleşmektedir.

Yapılan bu çalışmanın temel konusu göçmen kadınların kültürleşme sürecine ilişkin olduğundan, cinsiyet konusuna ve kadının kültürleşme sürecine aşağıda “Kültürleşme ve Kadın” başlığı altında daha ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir.

Göçmenin Eğitim Seviyesi ve Mesleği: Göçmen grup üyelerinin eğitim ve mesleki alandaki başarıları ev sahiplerinin onlarla ilgili kimlik tanımlamalarını olumlu yönde etkilemektedir. Eğitim seviyesinin yüksek olması ve sonucunda mesleki açıdan başarılı olmak göçmenlerin ev sahibi kültür ile bütünleşme olasılığını arttırmaktadır. Yapılan pek çok çalışmada eğitim seviyesi ile kültürleşme seviyesi arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.¹²¹ Eğitim seviyesi yükseldikçe kültürel direnişin ve stres seviyesinin azaldığı ortaya konmuştur. Eğitim seviyesi düşük, yetenekleri kısıtlı kişilerin uyum sürecinde daha fazla zorlukla karşılaştıkları gözlemlenmiştir.

Yüksek eğitim seviyesinin kültürleşmeyi olumlu yönde etkilemesinin bir diğer nedeni ise; eğitimin problem çözüme kişiye yardımcı olmasıdır. Böylelikle eğitim, adaptasyonun başarılı bir biçimde gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. Diğer taraftan eğitim ile gelir, meslek statüsü, destek ağları arasında bağlantı vardır. Bunlar da kültürleşme sürecinde koruyucu faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak da pek çok göçmen için eğitim, onları yeni kültüre hazırlayıcı bir faktördür. Eğitim yeni kültürün dili, tarihi, değerleri ve kurallarını öğrenmek için ön bir kültürleşme süreci gibidir.¹²²

Göçmenin Sosyoekonomik Statüsü: Kültürleşme süreci açısından göçmenlerin sahip oldukları sosyoekonomik statü de önem taşımaktadır. Düşük sosyoekonomik statülü göçmen grupları genellikle ayrılıkçılık stratejisini benimsemektedirler. Sosyoekonomik statü yükseldikçe büyük oranda bütünleşme ve asimilasyon stratejilerinin benimsendiği söylenebilir.¹²³ Ayrıca, düşük sosyoekonomik statülü sınıflarda yüksek sosyoekonomik statülü sınıflara göre kültürleşme açısından cinsiyet farklılıkları diğerlerine göre daha belirgindir.

---

¹²¹ Khodaparast, a.g.e., p. 25-27.

¹²² Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 22.

¹²³ Ataca - Berry, a.g.m., p.13.

Dil Bilgisi: Ev sahibi ülkenin dilini bilmek ve kişilerarası iletişim kurmak göçmenlere duygusal açıdan destek sağlar ve onların yeni çevrelerini anlamalarını kolaylaştırır. Kişilerarası iletişim ile kültürleşme motivasyonu, dilde akıcılık ve medya kanallarına erişilebilirlik arasında doğru orantı bulunmaktadır. Dil hem etnik tanımlamalarda hem de kimlik müzakerelerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Ev sahipleri için göçmenin dili ve konuşma biçimi bir statü göstergesidir. Başka bir deyişle; göçmenler açısından dil öğrenimi göç sürecinin en önemli kısmıdır. Göçmenler yeni yerleştikleri ülkede ne kadar fazla yaşarlarsa, oranın dilini o kadar iyi öğrenirler.

İkinci dili elde etmek için iki tür motivasyon bulunmaktadır; araçsal ve bütünleyici motivasyon. Araçsal motivasyon; ikinci dilin iş hayatı, eğitim gibi alanlarda faydacı bir biçimde kullanılmasıdır. Bütünleyici motivasyon ise; ev sahibi toplum ile daha fazla yakınlaşabilmek için dilin kullanılmasıdır.¹²⁴

Din: Kültürleşme sürecinde göçmenlerin ve yerlilerin dinleri de süreci etkileyen faktörler arasındadır. Öncelikle göçmenlerin dini ile yerleştikleri bölgede yaygın olan dinin aynı olması ya da yakın olması süreci kolaylaştırmaktadır. Bunun yanı sıra göçmenlerin ve yerlilerin inandığı dinlerin hoşgörü, misafirlik gibi değerleri yüceltip, ayrımcılık ve dışlama gibi davranışları olumsuz bir biçimde değerlendirmesi göçmenlerin kültürleşme sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Dinin bir başka etkisi ise şudur; pek çok araştırmacı dini inancın kişileri olumlu etkilediğini, kişilerin dine sığınarak negatif olaylar ile daha kolay başa çıktıklarını ifade etmektedir.

Göçmenin Irksal Özellikleri: Ev sahipleri ile göçmenlerin arasındaki bedensel farklılıkların az olması ya da ırksal açıdan benzer olmaları göçmenlerin kabul edilmesi ve onlara hoşgörü ile davranılmasında etkilidir. Göçmenin daha yüksek düzeyde kabul edilmesi onun psikolojik uyumunu ve kimlik şekillendirmesini daha sağlıklı bir biçimde gerçekleştirmesini sağlar. Göçmenlerin giyim şekilleri, vücutlarını örtme biçimleri bile ön yargı ya da ayrımcılığa neden olabilmektedir. Pek çok araştırmacı göçmenler ile yerliler arasındaki fiziksel benzerliğin, göçmenlerin baskın kültürel grubun üyeleri tarafından kabul edilmesinde etkili olduğunu vurgulamıştır.

Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta ise şudur: Çeşitli çalışmalarla etnik köken açısından karışık olan çocukların tek etnik kökenli ailelerin çocuklarına kıyasla her

---

¹²⁴ Khodaparast, a.g.e., p. 24-25.

iki kimliği ve bütünleştirici tutumları daha fazla benimsediklerini ortaya konmuştur.¹²⁵ Dolayısı ile göçmenlerin ev sahipleri ile ya da diğer göçmen grupları ile karışmaları bütünleşmenin yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır diyebiliriz.

Göçmenin Kişilik Özellikleri: Burada söz edilmesi gereken diğer faktörler kişisel faktörlerdir. İçer dönüklük, dışa dönüklük, kişisel kontrol, kişinin yararlılığı, etkinliği gibi çeşitli özellikleri kültürleşme sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. Yeni kültürel yapı ile kişilik özelliklerinin birbirine uygun olması da burada önem taşımaktadır.¹²⁶

İnsanlar kişilik özelliklerine göre; sorunlarla veya duygularıyla başa çıkmaya öncelik tanıyabilirler. Duygularla başa çıkmaya öncelik verenler sorunlarla başa çıkmaktan kaçarak içlerine kapanabilmektedirler. Duygularına ya da sorunlarına öncelik vermek kişilik özelliklerinden, geldiği kültürdeki konumundan ve yerleştiği ülkede birinci sınıf vatandaş olarak kabul görme olasılığından etkilenebilmektedir. Sorunla başa çıkmayı seçenlerin bütünleşme veya asimilasyon stratejilerini, sorundan kaçanların ise ayrılıkçılık stratejisini benimsemeleri beklenmektedir.¹²⁷

2.6.7. Göçmenlerin Yeni Yerleştikleri Ülkedeki Konumları

Göçmen grubunun canlılığı, nüfus gücü, kurumsal bazı faktörler ve statüsü o grubun ev sahibi grup karşısında güçlenmesini sağlayabilir. Göçmen grubun canlılığı; grubun farklı etnik köken ve farklı dillerden oluşup, ortak hareket etmesidir. Nüfus gücü; grubu oluşturan kişi sayısı ve onların belli bir alana dağılımıdır. Kurumsal faktörler; göçmen grubun üyelerinin ev sahibi ülkede eğitim, iş hayatı, medya, kültür ve hükümet gibi karar yapma mekanizmalarında temsil edilmesidir. Statü ise göçmen grubun sosyal, sosyo tarihsel, dilsel ve kültürel saygınlığıdır. Bütün bu sayılan faktörler göçmen grubun gücünü arttıran faktörlerdir. Göçmen grubu eğer güçsüzse ev sahiplerinin yönlendirmesiyle asimile olmakta, eğer güçlü ise kendi kültürleşme stratejisini kendisi belirlemektedir.¹²⁸ Dolayısı ile bu da kültürleşme sürecini etkileyen temel faktörler arasındadır.

¹²⁵ Hortaçsu, a.g.e., s. 264-265.

¹²⁶ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 23.

¹²⁷ Hortaçsu, a.g.e., s. 254.

¹²⁸ Khodaparast, a.g.e., p. 21-24.

2.6.8. Göçmenler ile Yerliler Arasındaki İlişkiler

Yerlilerin göçmenlere karşı tutumlarından ve bu farklı tutumların kültürleşme sürecine etkisinden yukarıda söz edilmişti. Burada sözü edilen ise göçmenler ile yerliler arasında kurulan ilişkiler, bu ilişkilerin seviyesi ve farklı gruplar arasındaki yakınlaşmadır. Bu aslında kültürleşme sürecini yani göçmenlerin hangi kültürleşme stratejisini seçeceğini direkt olarak etkileyen bir faktör değildir. Burada sözü edilen faktör hem kültürleşme sürecini dolaylı yoldan etkilemekte hem de ondan etkilenmektedir. Göçmenler ve yerliler arasındaki ilişkiler aslında kültürleşme süreci sonucunda oluşmaktadır. Ancak kültürleşme süreci sonucunda kurulan bu ilişkiler kültürleşme sürecini etkilemeye devam etmektedir. Kısaca bu faktör yukarıda sayılan diğer faktörlerden farklı olarak kültürleşme sürecinin başındaki değil, daha sonrasındaki evrelerde etkilidir. Başka bir deyişle bu ilişkiler hem kültürleşme sürecini etkilemektedir, hem de kültürleşme sürecinin ya da kültürleşme stratejisi seçimlerinin bir sonucudur.

Göçmenler ve yerliler arasındaki ilişkiler şunları kapsamaktadır; göçmenlerin yerlilerle iletişime geçmesi, çevre edinmeleri, yerlilerle arkadaşlık kurmaları, birlikte vakit geçirmeleri, göçmenlerin ve yerlilerin evlilik tercihleri, göçmenlerin yerliler ya da diğer gruplardan eş seçmeleri, gruplar arası evlilikler ve kurulan ilişkilerin düzeyi. Bütün bunları kapsayan göçmenler ve yerliler arasındaki ilişkiler kültürleşme sürecini etkilemekte ve kültürleşme sürecinden etkilenmektedir. Eğer iki grup arasında olumlu ilişkiler varsa, iki grup arasında yakınlık söz konusu ise ve kurulan ilişkilerin seviyesi yüksek ise başarılı bir kültürleşme sürecinden söz edebiliriz. Olumlu ilişkiler kültürleşme sürecini de olumlu yönde etkilerken, olumsuz ilişkiler kültürleşme sürecini kötü etkilemektedir. Göçmenler ve yerliler arasındaki olumlu ve yakın ilişkiler bütünleşme sürecinin daha yaygın olarak benimsenmesini desteklemektedir. Olumsuz ilişkiler ise ayrılıkçılık stratejisini kuvvetlendirmektedir.

2.7. KÜLTÜRLEŞME VE KADIN

Kadınlar erkeklere nazaran genelde psikolojik açıdan daha kırılgan ve savunmasızdırlar. Dolayısıyla risk faktörleriyle daha fazla karşı karşıya kalmaktadırlar.¹²⁹

---

¹²⁹ Ataca - Berry, a.g.m., p.13.

Dolayısıyla göç ve kültürleşme sürecinde de kadınlar erkeklere göre daha fazla problemle karşılaşmaktadırlar.

Kadın ve erkek göçmenler genelde yeni kültürel yapı içerisinde farklı tecrübeler yaşamaktadırlar. Örneğin çeşitli çalışmalarda; göçmen kadınların göçmen erkeklere nazaran yeni yerleştikleri ülkenin dilini konuşmada daha isteksiz ve başarısız oldukları ortaya konmuştur. Ayrıca genelde kadın göçmenlerin erkeklere göre kültürleşme sürecinde daha fazla zorlukla karşılaştığı ve buna bağlı olarak akıl hastalıklarıyla mücadele etmek durumunda kaldıkları savunulmaktadır. Depresyon, stres ve endişe düzeyinin kadınlarda erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucu da ortaya çıkmıştır. Kadınların baskın kültürün dilini bilmemeleri ve sosyal destekten yoksun olmaları onların yeni toplum yapısı içerisinde hayata katılamamalarına neden olmaktadır. Kadınların evlilik ilişkileri de bu noktada önemlidir. Kadın sosyal ağlarının bulunmaması, kadını soyutlamanın dışında, güvensizlik duygusuna ve kadının kocası tarafından kısıtlanmasına yol açmaktadır. Kadının çalıştığı ve özgürlüğünü kazandığı ailelerde ise durum oldukça farklıdır.¹³⁰ Buradan bakıldığında kadın ve erkeğin farklı tecrübelerinin, onların adaptasyon süreçlerinde farklı etkilere neden olduğunu söyleyebiliriz.

Genel olarak; bütünleşme stratejisi erkekler tarafından, kadınlara nazaran daha kolay benimsenmektedir. Sosyoekonomik statünün yüksek olduğu gruplarda bütünleşme stratejisinin benimsenmesi açısından kadın-erkek arasında pek fark yok iken, bu fark düşük sosyoekonomik statülü grupta giderek artmaktadır. Bütünleşme stratejisi gibi asimilasyon stratejisi de erkekler tarafından, kadınlara nazaran daha kolay benimsenmektedir. Ayrılkçılık stratejisinin benimsenmesinde ise durum farklıdır. Bu konuda her iki sosyoekonomik statülü grupta kadınlar ile erkekler arasında pek fark bulunmamaktadır. Marjinalleşme stratejisi ise erkekler tarafından daha fazla kabul görmektedir. Düşük sosyoekonomik statülü grupta kadın ve erkekler arasında marjinalleşme stratejisinin benimsenmesi açısından büyük bir fark var iken, kadın-erkek arasındaki bu fark yüksek sosyoekonomik statü grubunda azalmaktadır.¹³¹

Çalışmak, iş hayatına girmek kişilerin başka kişilerle ilişkiler kurmasına ve yerleştikleri toplum ile bağlantılı olmalarına olanak vermektedir. Özellikle çalışmayan ve eve kapalı kalan kadınlar yerleştikleri toplumdan kopmakta, sadece kendi etnik grubu

---

¹³⁰ Ataca - Berry, a.g.m., p.15.

¹³¹ Ataca - Berry, a.g.m., p. 21-22.

içerisinde kalmaktadır. Göç ettiği bölge ve oranın yerlileri ile pek fazla iletişim kuramayan kadın ev sahibi toplum yerine kendi gruplarından kişilerle ilişkilerini sürdürmektedirler. Bu durum onların kültürleşme tutumları konusunda belirleyici olmaktadır ve bu kişilerin bütünleşme ya da asimilasyon stratejilerini seçme oranlarını düşürmektedir. Bu doğrultuda kişilerin sosyal bilgi ve becerileri edinememesi onların sosyokültürel adaptasyonunu olumsuz yönde etkilemekte ve kişilerde psikolojik rahatsızlıklara neden olmaktadır. Erkekler ise evden çok dış hayatla bağlantılı olduklarından ev sahibi ülkede konuşulan dili, oranın kültürünü daha kolay öğrenmekte ve başarılı bir adaptasyon süreci yaşayabilmektedirler. En azından kadınlara oranla bütünleşme süreçleri daha kısa sürede ve daha başarılı bir biçimde gerçekleşmektedir.

Kültürleşme sürecinde özellikle kadınlar için evlilikleri de hayati bir öneme sahiptir. Evli göçmenler için kültürleşme iki yönlü bir geçiş ya da değişimdir; çünkü hem birey hem de evlilik yeni kültüre uyum sağlamaktadır. Eski kültür ile ya da eski destek ağları ile bağlar koptuğu zaman, eşler arasındaki uyum ayrı bir önem kazanmaktadır. Yeni bir kültürel yapıda evlilikte problemlerin olması hayatı daha da zorlaştırabilir. Ya da tam tersi olarak, mutlu bir evlilik, adaptasyon sürecinin başarıya ulaşmasını sağlayabilir. Evliliksel problemler özellikle kadının zihinsel sağlığı için de oldukça önemlidir. Türk kültüründe kadın kocaya bağımlı ve onun emrindedir, ilişkisine çok değer vermektedir. Bu nedenle evlilikte yaşanan problemler kadını daha fazla etkilemektedir. Çocuk bakımı ve yetiştirme faaliyetleri de öncelikli olarak kadının üzerindedir. Özellikle göçmen kadınlar çocuk bakımında kendilerine destek olabilecek kişilere (anneanne, dede, teyze vb.) sahip olmadıklarında daha fazla sorun yaşamakta ve strese girmektedirler.¹³²

Evli çiftler kültürleşme konusunda farklı tutum ve stratejileri benimseyebilirler. Bu durumda birbirlerinin seçimlerini de etkileme olasılıkları yüksektir.

2.8. KÜLTÜRLEŞME ve EVLİLİK TERCİHLERİ

Kültürleşme sürecinin analizinde kişilerin evlilikleri ve evlilik tercihleri oldukça önemlidir. Kişinin kendi etnik grubunun dışında bir kimseyle evlenmesi bütünleşme ve asimilasyon stratejilerinin son aşaması olarak ifade edilmektedir. Eş seçimi, eş seçim şekli de kültürleşme süreci ve stratejileri ile ilgili bilgi vermektedir. Ayrıca yapılan evlilikler,

---

¹³² Ataca - Berry, a.g.m., p. 24.

evliliklerden doğan çocukların kimliğini de etkilemektedir.¹³³ Değişik etnik gruplardan kişilerin yaşadığı ülkelerde farklı gruptan kişilerin evlenmesinden doğan çocukların etnik kimliği ilgi konusudur. Etnik köken açısından karışık olan çocuklar tek etnik kökenli ailelerin çocuklarına kıyasla her iki kimliği ve bütünleştirici tutumları daha fazla benimserler.¹³⁴

İkinci ya da üçüncü kuşak göçmenlerin bu konudaki seçimleri onların kültürleşme süreci hakkında bize bilgi vermektedir. Kültürleşme ve kültürleşme stratejilerinin hangisinin benimsendiği kişilerin davranışlarında gizlidir. Grup içi evliliğe ilişkin seçimler ve davranışlar aynı zamanda bize grup içi bağlar hakkında bilgi verir ve etnik kültür ile ev sahibi kültürün evlilik ve aileye ilişkin normlarını karşılaştırmamızı sağlar.¹³⁵ Dolayısıyla bu tür çalışmalarda bireylerin davranışlarının ve seçimlerinin derinlemesine incelenmesi önem taşımaktadır.

---

¹³³ Salam, a.g.e., s.1-2.

¹³⁴ Hortaçsu, a.g.e. s. 262.

¹³⁵ Salam, a.g.e., s.4-7.

İKİNCİ BÖLÜM: 1878-1914 YILLARINDA BALKANLAR ve KAFKASYA'DAN YAPILAN GÖÇLERİN TARİHSEL ARKAPLANI

1. 19. YÜZYIL SONU ve 20. YÜZYIL BAŞINDA YAŞANAN, GÖÇLERE YOL AÇAN SİYASAL GELİŞMELER

Osmanlı Devleti'nin siyasal ömrünün bitmesine yakın bir süreç olan 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında hızlı bir dağılma ve çöküş yaşanmıştır. Balkanlar ve Kafkasya'daki topraklar büyük ölçüde kaybedilmiştir. 1878 Berlin Antlaşması sonucu kaybedilen topraklara 1908-1918 yılları arasında yenileri eklenmiştir. Devlet bir bakıma II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen süreçte hızlı bir dağılışa; bu kısa evrenin sonunda ise işgal ve paylaşım kavgalarına sürüklenmiştir.¹

1.1. 1877-1878 OSMANLI-RUS HARBİ'NE UZANAN SÜREÇ

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti, Avrupa, Asya ve Afrika'da vilayetleri olan, yaklaşık 5 milyon km²'lik bir coğrafyanın egemeniydi. 20. yüzyıl başında Osmanlı egemenliği, bütün karaların %3'ü üzerinde; dilleri, dinleri farklı, yaklaşık 50 milyon dolayında bir nüfusu diğer bir deyişle Teba'-i Osmaniye'yi temsil ediyordu.² Ancak yine aynı yıllarda hızlı bir dağılma ve çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti bu geniş topraklarını kaybetmiş, Türk-Müslüman nüfus ile birlikte Anadolu topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır.³

19. yüzyıl ilk çeyreğinde Sırp, Yunanlılar, Karadağlılar ve Ulahlar Osmanlı Devleti'nden kopmuşlardır. Osmanlı Devleti, 1789 Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımından en çok etkilenen imparatorluk olmuştur, bunun temel nedeni imparatorluğun çok uluslu yapısıdır. Balkan ulusları yaşanan gelişmelere paralel olarak isyan etmişlerdir.

¹ Necdet Sakaoğlu, **20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası**, 2.b., Deniz Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.13.

² Sakaoğlu, a.g.e., s.9.

³ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 33.b., Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.13-38; Sakaoğlu, a.g.e., s.12.

Bu arada Avrupa’da meydana gelen Sanayi İnkılabı da olumsuz yönde etki yapmıştır. Kapitülasyonların da etkisiyle Batıdan ucuz malların Osmanlı ülkesine girmesi yerli sanayinin çökmesine sebep olmuştur.⁴ Bu süreç devletin iç yapılanmasını da çağdaş gelişmeler karşısında yetersiz kılmıştır. Yenileşme yolunda alınan önlemlere⁵ karşın eğitim, askeri sistem ve ekonomideki çözümler, siyasi çöküşe paralel olarak devam etmiştir. İmparatorluğun dağılmasını önlemek amacıyla 1839 Tanzimat, 1856 Islahat Fermanı, 1876’da Kanun-i Esasi kabul edilip ilan edilmişse de bunlardan istenilen sonuçlar elde edilememiştir.⁶

Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki tarihi emelleri Akdeniz’e inmek ve Balkanlardaki Osmanlı topraklarında kendisine bağımlı devletler kurdurmak olan Rusya, bu emellerini gerçekleştirebilmek için Batılı devletlerin özellikle İngiltere’nin desteğini almaya çalışmıştır. Ancak Rusya, Balkanlar’daki Osmanlı toprakları hususunda Avusturya ile de çıkar çatışmasında idi. Batılı devletlerden istediği desteği bulamayan Rusya’nın 1853 yılında Osmanlı Devleti’ne karşı başlattığı savaş yani Kırım Savaşı⁷ Osmanlı Devleti yanında yer alan Avrupalı devletlerin desteği ile 1856 yılında Rusya açısından başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kağıt üzerinde Osmanlı Devleti savaşın galiplerinden gözükmese de aslında savaştan çok büyük zararlar görerek ayrılmıştır. Osmanlıların Kırım Savaşı sırasında aldıkları dış borçlar ileride Batılıların Osmanlı ülkesinde Düyûn-ı Umûmiyye⁸ yönetimini kurlmalarına yol açmıştır.

Kırım Savaşı ve ardından 1856 Paris Antlaşması⁹ Rusların Osmanlı üzerindeki emellerini kesintiye uğratmıştır. Bunun üzerine Rusya Osmanlı Devleti’ni parçalayabilmek

---

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Haydar Kazgan, **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, C.1, 2.b., Roma Yayınları, Ankara, 2005; Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 4.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.13-31; Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)**, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çoşkun Yılmaz (Ed.), **III. Selim: İki Asrın Dönemecinde İstanbul**, 1.b., Kolektif İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Yayınevi, İstanbul, 2010; Çoşkun Yılmaz (Ed.), **II. Mahmut: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul**, 1.b., Kolektif İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Yayınevi, İstanbul, 2010.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, 2.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.29-110; Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 12.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

⁷ Kırım Savaşı hakkında bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, 7.b., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 238-242.

⁸ Osmanlı Devleti genel borçları ve bu borçların ödenmesi için kurulan teşkilattir. Düyûn-ı Umûmiyye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Küçük – Tefik Ertüzün, “Düyûn-ı Umûmiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 10, İstanbul, 1994, ss. 58-62.

⁹ 1856 Paris Antlaşması hakkında bkz. Kemal Beydilli, “Paris Antlaşması”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 34, İstanbul, 2007, ss. 169-172.

amacıyla Balkanlar'da Panslavizm siyasetine başlamış, Balkanlar'daki Slav ahali üzerinde faaliyetlerini arttırmıştır. Asıl amaç Balkanlarda milliyetçilik hareketlerini körükleyerek Osmanlı Devleti'nin dağılmasını sağlamaktır.

Fransa'nın Almanya karşısında yenilmesinden (1870) sonra Avrupa dengesinde ortaya çıkan durumdan faydalanan Rusya, Paris Anlaşması'nın kendisiyle ilgili hükümlerinden kurtulmayı başarmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı daha aktif bir siyaset takip etmeye başlamıştır. Balkan milletlerini destekleyip, silah yardımıyla bulunarak onları isyana teşvik eden Ruslar diğer taraftan, Bâbiâli'yi Avrupa siyasetinde yalnız bırakmak için yoğun bir faaliyete girişmişlerdir. Zaten dış borçların ödenememesi meselesi yüzünden Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkileri sıkıntılıydı. Rusların tahrikleri neticesinde, İngilizler de buna katılınca Osmanlı Devleti 1876 Bulgar isyanında Bulgarların katliamı iddialarının faili olarak Avrupa siyaset sahnesinde yalnızlığa itilmişlerdir. Rusya diğer taraftan Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlı Devleti'ne karşı harbe sevk etmiştir. Fakat muharebelerin Osmanlı ordularının galibiyetiyle sonuçlanması üzerine olaylara diplomatik yollardan bir çözüm bulmak için İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla İstanbul'da bir konferans düzenlenmiştir (23 Aralık 1876).¹⁰ Konferansın başladığı gün, Osmanlı Devleti (Padişah II. Abdülhamid) Birinci Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi'yi¹¹ ilan etmiş ancak bu durum Batılı devletleri ikna etmeye yetmemiştir.

Daha önceden Rus elçiliğinde belirlenmiş olan teklifler, İstanbul Konferansı'nda alınan kararlar olarak Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti Sırbistan ve Karadağ ile anlaşma yapacak ve onlara toprak verecekti. Bulgaristan, beşer yıllık sürelerle tayin edilecek birer Hıristiyan vali tarafından yönetilecek ve muhtariyet idaresine sahip iki eyalet haline getirilecekti. Ayrıca Bulgaristan'da Bulgarca resmi dil olarak kabul edilecek, yeni vergi ve muhakeme usulü getirilecek, Türk askeri yalnız büyük merkezlerde bulundurulacak, Bulgarlar için genel af ilan edilecekti, Müslüman ahalinin silahları toplatılacak ve bu hususların uygulanması için milletlerarası bir komisyon görevlendirilecekti. Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı olan bu teklifler Bâbiâli tarafından reddedilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin yalnız kalışını

¹⁰ Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 498-499, s.498.

¹¹ Birinci Meşrutiyet hakkında bkz. Tanör, a.g.e., ss.121-164.

bir fırsat olarak gören Rusya bir yandan savaş hazırlıklarını hızlandırırken, diğer yandan olası Osmanlı-Rus Harbi için Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamıştır. Bu arada ilgili devletler Osmanlı Devleti'ne karşı takip edilecek siyaseti belirlemek amacıyla Londra'da toplanarak, Mart 1877'de Londra Protokolü'nü imzalamışlardır. İstanbul Konferansı'nda alınan kararlardan pek farklı olmayan bu protokolün kararları da Bâbîâli tarafından reddedilmiştir.¹²

1.2. 1877–1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI (93 HARBİ)

Londra Protokolü'nün Bâbîâli tarafından reddedilmesi harp ilânı için sömürülecek bir bahane olmuştur. Rusya bu olaydan bir gün sonra genel seferberlik ilan etmiştir. Prens Korçakof 19 Nisan 1877'de Rusya'nın Bâbîâli'ye karşı harp kararını bir beyanname ile Avrupa'ya bildirmiştir.¹³ Bu beyannamede harp sebepleri şöyle gösterilmişti: “Bâbîâli, Avrupa'nın nasihatlerine saygı göstermemiştir. Hıristiyanların durumunu düzenlemek hususunda kendisine tavsiye edilmiş olan tedbirleri yerine getireceğine dair artık kendisine emniyet ve itimat gösterilemez. Balkanlar'daki devamlı kargaşalık güvenliği bozmuş ve Rusya'nın menfaatlerini sarsmıştır. Bu sebeple Rusya, Avrupa'nın da desteğini alarak Bâbîâli'ye karşı harp açmıştır.”¹⁴

Rumi takvime göre 1293 yılına rastladığı için “Doksanüç Harbi” olarak bilinen bu savaş, daha önce meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları gibi Tuna'da ve Doğu Anadolu'da ya da Balkanlar ve Kafkaslar olmak üzere iki cephede gerçekleşmiştir. Tuna cephesindeki Osmanlı ordusu, Serdârîekrem Abdülkerim Paşa'nın kumandasında Tuna nehrinin sol kıyısını birinci müdafaa hattı kabul ederken, ikinci müdafaa hattını da Balkan dağları meydana getirmişti. Bu cephede savaşa katılan Osmanlı kuvvetleri 180.000 kişiden oluşuyordu. Diğer taraftan Grandük Nikola'nın kumandasında ve yaklaşık 160.000 kişiden ibaret olan Rus ordusu Romanya sınırında toplanmıştı. Doğu Anadolu cephesinde ise 55.000 civarındaki Osmanlı ordusu Ahmed Muhtar Paşa'nın idaresinde Ardahan-Doğu

---

¹² Aydın, a.g.m., s.498.

¹³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, 4.b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.40.

¹⁴ Karal, a.g.e., C. VIII, s.41. Krş. Mahmut Celâlettin, **Mirat-ı Hakikat**, C. II, Tercüman Yayınevi, 1979, s.54.

Beyazıt arasında mevzilenirken 120.000 kişiden meydana gelen Rus ordusunun başında General Melikof bulunuyordu.¹⁵

Savaşın başlaması ile birlikte Romanya topraklarına giren ve bu prensliği kendi tarafına çeken Ruslar, biri Dobruca, diğeri Bükreş istikametinde olmak üzere iki koldan ilerlediler. Tuna nehrini Rusçuk-Niğbolu arasından geçen Rus ordusu 27 Haziran'da Ziştovi'yi, 1 Temmuz'da da Tırnova'yı ele geçirdi. Niğbolu teslim olduktan hemen sonra Osmanlı kuvvetleri 19 Temmuz'da stratejik önemi olan Şıpka'daki geçidi de tahliye etmek durumunda kaldılar. Ruslar'ın arka arkaya gelen bu başarıları, İstanbul'da büyük heyecan uyandırırken saltanat merkezinin Bursa'ya nakledileceğine dair haberler bile yapıldı. Ayrıca savaşın başşehirde kurulan bir askeri meclis tarafından yönetilmesine karar verildi. Bu arada Serasker Redif Paşa ile Serdârîkrem Abdülkerim Paşa görevlerinden alınarak Divân-ı harbe sevk edildiler. Abdülkerim Paşa'nın yerine Tuna ordusu kumandanlığına Mehmed Ali Paşa getirildi. Diğerk taraftan muharebeler başladığından beri Vidin'de bulunan Osman Paşa 18 Temmuz'da Plevne'ye gelerek burayı geri aldı. Rus kuvvetleri ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu şekilde Tuna cephesindeki mücadele Plevne'de düğümlendi ve Rus çarı Romanya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Bu arada Tuna ordusunun kumandanlığına Süleyman Paşa getirildi.¹⁶

Tuna cephesindeki muharebeler bu şekilde devam ederken Doğu Anadolu'ya üç koldan ilerleyen Ruslar 30 Nisan'a doğru Doğu Beyazıt'ı, 18 Kasım'da ise Kars'ı ele geçirdiler. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri daha uygun bir savunma için Erzurum'a çekilmek durumunda kaldılar.¹⁷

Diğerk taraftan Plevne'de takılıp kalan Ruslar, 40.000 kişilik Osmanlı askerine karşılık Rusya'dan yeni kuvvetler getirterek mevcudu 125.000'e çıkardılar. Bu sırada Osman Paşa geri çekilmek isterken yaralanması üzerine teslim mecbur oldu. Plevne'nin düşmesinden sonra Sırbistan da Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etti ve Rus kuvvetleri Edirne üzerine yürümeye başladı. Şehir 20 Ocak 1878 tarihinde düşmana teslim oldu. Bu gelişmeler üzerine Bâbîâli, mütareke için savaşın başından beri tarafsızlıklarını devam ettiren Avrupa devletlerinin ara buluculuğunu istediye de hiçbirisi olumlu bir cevap vermedi. Neticede Sultan II. Abdülhamid bizzat Rus çarından mütareke talebinde bulundu.

¹⁵ Aydın, a.g.m., s.498.

¹⁶ Aydın, a.g.m., s.498.

¹⁷ Mehmed Arif, **Bir İmparatorluğun Dramatik Kaybı: Başımıza Gelenler**, 2.b., Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006, s.45-123.

Bu arada Meclis-i Mebusan'da da bu mağlubiyetin sebepleri üzerinde şiddetli tartışmalar gerçekleşiyordu. Meclis üyelerinden bazılarının yenilginin sorumlusu olarak padişahı görmeleri üzerine II. Abdülhamid önce toplantıyı terketti, daha sonra da Meclisi kapattı.¹⁸

31 Ocak 1878 tarihinde imzalanan Edirne Mütarekesi'ne göre; İstanbul Konferansı'nda belirtilen sınırlardan daha küçük olmamak şartıyla muhtar, milis teşkilâtı olan ve Bâbiâli'ye vergi veren bir Bulgaristan Emâreti (Krallığı) kurulacak (esas Bulgaristan, Rumeli ve Makedonya'dan oluşan), Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlıkları tanınacak, Rusya'ya savaş tazminatı ödenecek ve Boğazlar üzerinde Rusya'ya bazı imtiyazlar verilecekti. Ayrıca Bosna Hersek'in özerkliği ve Rumeli'deki Hıristiyan ahalinin bulunduğu vilayetlerde ıslahat yapılması kabul edilecekti.¹⁹ Kars, Ardahan, Batum ve Bayezit (Karaköse) vilayetleri ise Rusya'ya terkedilecekti. Bundan sonra Rus Başkomutanlığı barış antlaşmasının tanzim ve imzalanması yeri olarak Ayastafanos'u (Yeşilköy) seçmişti. Ayastafanos İstanbul'un kapısı demektir. Rusya antlaşmayı Osmanlılara burada imzalatmakla hem Balkan Slavlarına hem de Avrupa büyük devletlerine kudret ve kuvvetini göstermek istiyordu.²⁰ Neticede 3 Mart 1878'de Ayastafanos Antlaşması Yeşilköy'de imzalandı. Antlaşma Osmanlı-Rus münasebetlerinde bir dönüm noktası olmuştur.

Doksanüç Harbi, kuvvetlerin geniş bir alana yayılması, kumandanlar arasındaki irtibatsızlık, harekâtın İstanbul'dan idaresi, malzeme ve mühimmat noksanlığı, Karadeniz'deki donanmanın hiçbir varlık gösteremeyişi gibi sebepler yüzünden Osmanlı ordularının yenilgisiyle sonuçlanmış ve Osmanlı Devleti'ni siyasi, askeri, sosyal ve iktisadi bakımdan büyük ölçüde etkilemiştir. Zira bu savaşın sonunda özellikle Bulgaristan'daki Türk ahali, gerek katledilmek gerekse göçe zorlanmak suretiyle, yüzyıllarca vatan olarak yaşadıkları topraklarından uzaklaştırılmışlardır. Ruslar ve Bulgarlar tarafından ortaklaşa uygulanmaya konulan ve tam bir Türk imhası olan bu hareket yüzünden İstanbul'daki muhacirlerin sayısı yüz binleri bulmuştur. Her şeye rağmen hayatta kalmaya çalışan bu muhacirler, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulan köylere yerleştirilmişlerdir.²¹ Türk göç tarihinin en önemli noktalarından birini teşkil eden Doksanüç Harbi sırasında ve

¹⁸ Aydın, a.g.m., s.499.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, a.g.m., s.499; Karal, a.g.e., C.VIII, ss. 57-73; Ortaylı, a.g.e., s.13-38.

²⁰ Karal, a.g.e., C.VIII, s. 64.

²¹ Aydın, a.g.m., s.499.

sonrasında Balkanlarda olduğu gibi, Kafkasya ve Doğu Anadolu da kitlesel göç hareketlerine sahne olmuştur.²²

Bu arada yenilgiye sebep oldukları kanaatiyle savaş sırasında görevli olan bazı kumandanlar Anadolu ve Rumeli Divânıharplerinde çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Diğer taraftan saltanatının ilk yılında Meşrutiyet'i ilan eden II. Abdülhamid, bu savaşın sebep olduğu buhran yüzünden Meclis-i Mebusan'ı kapatmıştır. Bu arada Ali Suavi padişahı tahttan indirip yerine V. Murad'ı geçirmek için Çırağan Sarayı'na bir baskın düzenlemiştir. Ayrıca bu savaş yüzünden Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ödemek zorunda kaldığı 802.500.000 franklık harp tazminatı devlet için önemli bir maddi külfet olmuştur.²³ Ayastafanos Antlaşması'nın ağır hükümlerinden kurtulmak için İngiltere'nin yardım ve desteğini sağlamak maksadıyla Babıali, Rusların Kars ve Ermeni bölgelerini boşaltmaları halinde Müslümanların dini haklarının korunması şartıyla Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye bırakmıştır. Hâkimiyetin en azından gölgesini muhafaza etmek için, sultanın bir komiser tayin hakkına sahip olmasını ve Kıbrıs'ın gelirlerinin bir kısmının sultana gönderilmesini talep etmiştir (4 Haziran 1878).²⁴

Diğer taraftan, Rus ve Bulgarların yol açtığı katliam, cinayet ve tecavüzler karşısında, Doğu Rumeli ve Rodoplar'da Türkler'in silaha sarılmaları, Ayastafanos Antlaşması'nın değiştirilmesi ve bu antlaşma ile çizilen Bulgaristan sınırlarının daraltılması gereğini Avrupalı devletlere anlatmıştı.²⁵ Dolayısıyla, Ayastafanos Antlaşması daha uygulamaya konmadan Avrupa Devletlerinin itirazına uğradı ve ardından Berlin'de bir kongre toplandı. Kongre sonucunda 13 Temmuz 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'na göre; Büyük Bulgaristan üç parçaya ayrıldı. Makedonya kısmı ıslahat yapma koşulu ile Osmanlı'ya bırakıldı, Doğu Rumeli kısmına özerklik verildi, asıl Bulgaristan ise Osmanlı Devleti'ne vergi verir bir devlet oldu. Bosna-Hersek Osmanlı sayılacak fakat yönetimi Avusturya'ya bırakılacaktı. Sırbistan, Romanya ve Karadağ tam bağımsız olacaktı. Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya verilecekti. Harp tazminatı meselesine ilişkin herhangi bir şart bu konu Osmanlı Devleti ile Rusya'yı ilgilendirdiği

---

²² Nedim İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, 1.b., Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s.49.

²³ Aydın, a.g.m., s.499.

²⁴ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epeçeli, C.5, 1.b., Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s.484.

²⁵ Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, 2.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.52. Ayastafanos Antlaşması'nın yerini alacak bir antlaşma hazırlamak ve Osmanlı Devleti ile ilgili bütün meselelere yeniden bir şekil vermek üzere Berlin Kongresi toplanacaktır.

gerekçesiyle antlaşma metnine geçmemiştir. Girit'te ve Ermenilerin yaşadığı yerlerde ıslahat yapılacaktı. Ve son olarak İngiltere Babıâli ile imzalamış olduğu antlaşma şartlarına göre Kıbrıs'a yerleşecekti. Alınan bu kararlar ile yani Berlin Antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin dağılması hızlanmıştır.

Rusya genel bir savaşın çıkmaması için Ayastafanos Antlaşması ile ortaya çıkan Büyük Bulgaristan yerine, Bulgaristan Eمارeti ve Doğu Rumeli Vilayeti idaresinin kurulmasını Berlin'de kabul etmek durumunda kalmıştı. Ancak Rusya bu süreçte bölgede elde etmiş olduğu nüfuzunun kaybolmaması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Sovyet Akademisyeni N. G. Levintov, bu konuda Rus idaresinin politikasını “her vasıta ile Türk göçmenlerinin dönüşünü engellemek, mal varlıklarına sahip olarak geri dönmeleri ve evlerine yerleşmemeleri için muhtemel bütün zorlukları çıkarmaktır” diye özetlemektedir.²⁶ Rus makamları geri dönüşü engellemek ve özellikle Doğu Rumeli'ye Bulgar muhaciri iskan etmek suretiyle bu bölgenin nüfus karakterini değiştirmemeye çalışmıştır.²⁷

Bosna, Rumeli-yi Şarki (Doğu Rumeli), Girit vilayetleriyle, Sisam Adası Beyliği, Kıbrıs Adası ve Bulgaristan Eمارeti'nin biçimsel bağlılıkları, 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilanının öncesinde ve sonrasında tamamen kopmuştur. Bulgaristan, “prenslük/emaret” kimliğinden sıyrılıp müstakil devlet olmakla yetinmemiş Rumeli-yi Şarki Eyaleti'ni ilhak etmiştir. Oysa Doğu Rumeli Berlin Antlaşması'nda, Hıristiyan bir vali tarafından yönetilmek koşulu ile Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Ancak Bulgar Prensi Doğu Rumeli valisi olarak tanınınca, 1908'de de Bulgar Krallığı ilan edilince Doğu Rumeli elden çıkmış ve Bulgaristan bağımsızlığını kazanmıştır. Yunanistan, Girit'i ve Sisam'ı ilhak etmiş, 1908'de Prens Girit'i Yunan Kralı adına yönettiğini bildirmiştir. Diğer yandan, Berlin Antlaşması'nda Bosna ve Hersek'in yönetimi geçici bir süre için Avusturya'ya bırakılmıştı. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanının ardından 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i kendi topraklarına kattıklarını bildirmiştir. Böylece Avrupa'daki Osmanlı toprakları büsbütün daralmıştır.²⁸

²⁶ İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, a.g.e., s.114. Krş.; Bilal N. Şimşir, **Contribution a l'Histoire des Populations Turquie en Bulgarie (1876-1880)**, Ankara, 1986, s.12.

²⁷ Bilal N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri: Belgeler**, C. II, 1.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.166.

²⁸ Sakaoğlu, a.g.e., s.26.

1.3. BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında iki safhada yapılan savaştır (8 Ekim 1912 – 29 Eylül 1913). Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımlarının Balkan Devletleri üzerindeki etkisi, Rusya'nın Balkanlarda izlemiş olduğu Panslavizm politikasının etkisi, Balkanlar'ı paylaşma konusunda Rusya ile Avusturya arasında devam eden rekabetin etkisi, Batılı büyük devletlerin Balkan devletlerini Osmanlılara karşı kışkırtması ve Osmanlı Devleti'nin eski güç ve otoritesini kaybetmiş olması Balkan Savaşları'nın nedenlerindedir.

Balkan sorunu 1878'den beri Berlin Antlaşması ekseninde dönmeye başlamıştı. Siyasal edebiyatta Balkanlar'daki Hıristiyanların Müslümanların yönetiminden kurtulması, Türklerin Avrupa'dan kovulması veya "Balkanlar Balkanlılarıdır" başlığı altında yer alıyordu.²⁹

1878 Berlin Anlaşması Rumeli topraklarının büyük bir kısmını Osmanlı Devleti'nden kopardığı halde bu topraklar üzerindeki taksim mücadelesini durduramamış, aksine daha da şiddetlendirmiştir. Aslında Balkan devletlerinin kendi aralarında da Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmelerini önleyen birtakım meseleler vardı.³⁰

II. Abdülhamid'in Osmanlı hakimiyetini sürdürmek için ümit bağladığı Balkan devletleri arasındaki geçimsizlik belli koşulların bir sonucu idi. Koşulların değişmesi ile bu sonuç da değişebilirdi. Nitekim bu değişme II. Meşrutiyet devrinde gerçekleşecekti.³¹ Sultan II. Abdülhamid, tahtta kaldığı sürece Balkan devletleri arasındaki bu anlaşmazlıkları körükleyerek onların Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak etmelerini önlemeye çalışmıştır. Bu süreçte Balkan devletçiklerinin birleşmesine pek ihtimal vermeyen ve Bulgar ordusunu önemsemeyen Osmanlı Devleti, Rumeli'nin savunması için gereken tedbirleri de almamıştır.³²

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak etmesine Rusya razı olursa, buna karşılık Rusya'nın da Boğazlardaki taleplerine sıcak bakabileceğini iletmişti. 5 Ekim 1908'de Avusturya Berlin Antlaşması'ndan beri işgal ettiği Bosna-Hersek'i ilhak

²⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, 2.b., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 287.

³⁰ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.23-24, s.23.

³¹ Karal, a.g.e., C.IX, s. 290.

³² Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, 1.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 11.

edince Rusya bunu istemeyerek kabul etti. Ancak İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Boğazlarda üstünlüğü ele geçirmesini istemiyorlardı. Bunun üzerine Rusya, Osmanlı'ya karşı Balkan devletçiklerinin birliğini destekleyerek Balkan Harbi'nin en önemli sebeplerinden birini teşkil etti. Rus hükümetince Balkan devletlerine her türlü yardım sağlandı. Nitekim, savaş başladığında binlerce Rus gönüllü Sırp ve Bulgarların yanında savaşmaya gidecektir.³³

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakının ardından Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk Bulgaristan Prensiği bağımsızlığını ilan etmiştir. Ertesi gün de Girit Yunanistan'a katıldığını açıklamıştır. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunlarıyla meşgul olduğu sırada Rusya, Balkan devletlerinin bir birlik içinde bulunmalarını engelleyen Osmanlı'ya ait Makedonya'nın taksimi konusunu ele almıştır. Rusya'nın kışkırtmaları ve Rus Çarı'nın aracılığı ile 13 Mart 1912'de Bulgaristan-Sırbistan, 29 Mayıs 1912 Bulgaristan-Yunanistan, Ağustos 1912'de Karadağ-Bulgaristan ve 6 Ekim 1912'de de Karadağ-Sırbistan arasında ittifak antlaşmaları yapılmıştır.³⁴ Böylece II. Abdülhamid'in önlemeye çalıştığı Balkan ittifakı tam anlamıyla ortaya çıkmıştır.

Balkan ittifakı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparma ilkesine dayanmıştır. İmparatorluğun içinde yuvarlandığı iç ve dış bunalım ittifakı kolaylaştırmıştır. Bununla beraber ittifak Balkan devletleri arasında uzun ömürlü bir işbirliğini sağlayacak temel prensiplerden yoksundu.³⁵

Arnavut isyancıların Karadağ'a sığınmaları üzerine Osmanlı Devleti buraya asker sevk etmiştir. 3 Ekim 1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükümetleri Bâbüâli'ye ortak bir nota vererek Türk hükümetinden üç gün içinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e özerklik verilmesini istemişlerdir. Sürenin bitiminde isteklerini tekrarlayarak yeniden üç günlük süre tanıyan Balkan devletleri Batılı devletlere de ortak nota vererek istekleri kabul edilmediği takdirde silahla kabul ettireceklerini bildirmişlerdir. Nihayet 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları'nın birinci safhası başlamıştır. Diğer müttefikler de 13 Ekim'de ortak bir nota vererek Rumeli'nin milliyet esasına göre özerk idarelere ayrılmasını istemişler, ancak Bâbüâli buna cevap vermediği gibi sınırlarına tecavüz eden Sırbistan ve

³³ H. Yıldırım Ağanoglu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihî: Göç**, 1.b., Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s.45.

³⁴ Halaçoğlu, a.g.e., s. 12-13.

³⁵ Karal, a.g.e. C.IX, s. 294.

Bulgaristan elçilerinin pasaportlarını ellerine vermiştir. 14 Ekim 1912 tarihinde bu iki devlet de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş, ardından Yunanistan da bir nota vererek onlara katılmıştır.³⁶ Bunun üzerine Osmanlı Devleti de, adı geçen devletlere ayrı ayrı savaş ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa karar verişinde, Ekim 1912'lerde İstanbul ve taşrada gerçekleşen "Harp Mitingleri"nin de etkisi olduğu söylenmektedir.³⁷

Savaşın başlamasının ardından, Avrupalı devletler bir ortak görüş belirterek savaş sonunda hiç bir toprak değişikliğini kabul etmeyeceğini ve statükoyu koruyacağını Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Çünkü bu savaşta Osmanlıların Balkan Devletleri'ni ağır yenilgiye uğratacağı ve topraklarını işgal edeceği düşünülüyordu.³⁸

Oysa Osmanlı Devleti Balkanlar'da bir fetihler siyaseti izlemekten vazgeçmiş bulunuyordu.³⁹ Bu düşünceden hareketle Genelkurmay, 1912-1913 yılları için ve Balkan devletlerine karşı savunma esaslarına dayalı bir plan hazırlamıştı. Buna göre Rumeli, Trakya ve Makedonya olmak üzere iki savaş alanı olarak kabul edilmiş, Osmanlı kuvvetleri de iki komutanlığa bölünmüştü.⁴⁰ Dolayısıyla Balkan Savaşı, doğu (Trakya) ve batı (Makedonya ve Arnavutluk) olmak üzere iki cephede cereyan etmiştir. Doğu cephesinde Bulgarlarla, batı cephesinde ise bütün müttefiklerle savaşılmıştır. Ayrıca denizde de Yunan donanmasıyla savaşılmıştır. Savaş sırasında ordu içindeki siyasi görüş ayrılıklarının yenilgide büyük rolü bulunmaktadır. Osmanlılar 23 Ekim 1912 tarihinde doğuda Bulgar ordusuna yenilerek Çatalca'ya kadar çekildiler. Batı ordusu ise 23-24 Ekim'de Kumanova'da Sırlara yenildi. Bu arada 35.000 kişilik ordu da Selanik'te Yunanlılara teslim oldu. Bu başarısızlıklardan dolayı 29 Ekim'de Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi istifa etmiştir.⁴¹

Yeni kurulan Kamil Paşa kabinesi büyük devletlerden ateşkes için arabuluculuk etmelerini istemiş ancak görüşmelerin devam ettiği bir sırada İttihat ve Terakki Fırkası bir darbe ile hükümeti ele geçirmiştir. Bunun üzerine 3 Şubat 1913'de savaş yeniden başlamıştır. Yunanlılar 6 Mart'ta Yanya'yı, Bulgarlar 26 Mart'ta Edirne'yi, Karadağlılar da 23 Nisan'da İşkodra'yı işgal etmişlerdir. Arnavutluk'taki son Osmanlı birliğinin

---

³⁶ Küçük, a.g.m., s.24.

³⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s.15. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Aktar, "1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbine Etkileri", **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara, 1985, s.125.

³⁸ Ağanoğlu, a.g.e., s.50-51.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ortaylı, a.g.e., s.13-38.

⁴⁰ Karal, a.g.e. C.IX, s. 310.

⁴¹ Küçük, a.g.m., s.24.

Sırp'lara teslim olması üzerine, İttihat ve Terakki Fırkası Kamil Paşa'nın kabul etmediği şartları kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴² Tekrar başlayan Londra Konferansı, 30 Mayıs 1913 tarihinde Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında imzalanan bir anlaşma ile sona ermiştir. Bu anlaşma ile Osmanlı, tüm Avrupa topraklarını kaybetmiştir. Trakya'da Midye-Enez hattı Osmanlı-Bulgar sınırı olarak kabul edilmiş, Edirne, Trakya ve Dedeağaç Bulgaristan'a bırakılmıştır. Diğer yandan, Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a; Silistre de Romanya'ya bırakılmıştır. Ayrıca Arnavutluk'un bağımsızlığı onaylanmış ve Ege adalarının geleceği büyük devletlerin kararına bırakılmıştır.⁴³

Osmanlılar için Balkan Savaşı bozgun, sefalet ve felaket anlamındadır. Osmanlı ordusu bir ay gibi kısa bir sürede perişan olmuştur. Düşman orduları Çatalca'ya kadar gelmiştir. Bu arada yüzbinlerce Türk ve Müslüman yerlerini yurtlarını bırakarak Rumeli'den göç etmeye kalkışmıştır. Bunların bir kısmı düşman tarafından katledilmiştir. Birçokları da açlık ve hastalık nedeniyle kırılmıştır ve bütün bunlardan da öteye Rumeli'deki Türk toprakları üzerindeki Türk hakimiyetine son verilmiştir. Yapılış biçimi ve sonuçları ile Balkan Savaşı gibi bir savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış tarihinde görülmemiştir. Bu savaştan önce XIX. yüzyılda yapılan ve yenilgi ile sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşları bile bu kadar alçaltıcı ve yıkıcı olmamıştır.⁴⁴

Savaş bitmiş ancak Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıklar henüz sona ermemiştir. Balkan devletlerinin Balkanlarda Osmanlılardan ele geçirdikleri toprakları paylaşamamaları II. Balkan Savaşı'na (1913) neden olmuştur. Bulgaristan'ın paylaşımında daha fazla toprak alması diğer devletleri rahatsız etmiştir. I. Balkan Savaşı'na katılmamış olan ve Bulgaristan'ın büyümesinden rahatsız olan Romanya, Silistre'nin Bulgaristan'dan alınarak kendisine verilmesinden de tatmin olmamıştır. Ayrıca Makedonya'nın büyük bir kısmının Bulgaristan'a bırakılmasına Sırbistan ve Yunanistan itiraz etmişlerdir. Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya Bulgaristan'a karşı ittifak yapınca II. Balkan Savaşı başlamıştır. Bulgaristan 23 Haziran 1913'te Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'a karşı savaşa başlamıştır. 10 Temmuz'da Romanya da Bulgaristan'a savaş ilan etmiş, böylece Osmanlı mirasını paylaşamamalarından dolayı Balkan müttefikleri arasında II. Balkan

---

⁴² Küçük, a.g.m., s.24.

⁴³ Ağanoğlu, a.g.e., s. 55.

⁴⁴ Karal, a.g.e. C.IX, s. 304.

Savaşı başlamıştır. Müttefiklerin Sofya'ya doğru ilerledikleri bir sırada İttihat ve Terakki yönetimi fırsattan faydalanarak 15 Temmuz'da Edirne'yi kurtarmak üzere harekete geçmiştir. Mevcut durumdan yararlanan Osmanlılar Midye-Enez hattının batısına geçmişlerdir. Dört devletle birden savaşan Bulgaristan'ın kuvvetsiz bıraktığı Edirne 21 Temmuz'da Bulgarlardan geri alınmış⁴⁵, Meriç nehrine kadar olan bütün Doğu Trakya ele geçirilmiştir.

II. Balkan Savaşı 10 Ağustos 1913'te Bulgaristan'la Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında imzalanan Bükreş Antlaşması ile sona ermiştir. Osmanlı-Bulgar antlaşması da 29 Eylül 1913'te İstanbul'da imzalanmıştır. Yirmi maddeden oluşan İstanbul Antlaşması'na göre, Edirne ile batı tarafında çapı yarım daire şeklinde bir toprak parçası Osmanlı Devleti'nde kalacaktı. Batı Trakya ise Bulgaristan'a iade edilecek, Meriç nehri iki devlet arasında sınır kabul edilecekti. Antlaşmaya göre, Bulgaristan'da kalan Müslümanların azınlık hakları tanınacaktı. Osmanlı-Yunan Antlaşması ise 14 Kasım 1913'te Atina'da imzalanmıştır. Bu antlaşma ile de Bulgaristan'da olduğu gibi, Yunanistan'da kalan Müslümanlara Rumlarla eşit haklar tanınacak, Yunanistan'daki Müslümanlar da müftülerini kendileri seçecek, vakıflar ve eğitim kurumları İslam cemaat meclisleri tarafından yönetilecekti. Adalar meselesinin çözümü Londra Antlaşması ile büyük devletlere bırakılacaktı. Bu devletler de 16 Aralık 1913'de tebliğ ettikleri bir kararla İmroz, Bozcaada ve Meis'i Türkiye'ye bırakarak diğer bütün adaları, I. Balkan Savaşı'ndan beri bunları işgal altında tutan Yunanistan'a vermişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti Ege Adaları, Girit ve Batı Trakya'yı kesin olarak Yunanistan'a bırakmıştır. Rumeli'deki Osmanlı topraklarının kaybedilmesinden dolayı artık Sırbistan'la bağlantı kalmamış olmakla birlikte onunla da 14 Mart 1914'te genel mahiyette bir antlaşma imzalanmıştır.⁴⁶ II. Balkan Savaşı sonrasında Bulgaristan diğer Balkan devletleri ile Bükreş Anlaşması'nı yaparak bazı topraklarını bu devletlere bırakmıştır (10 Ağustos 1913).

Balkan yenilgisinin iç planda Osmanlılar için getirmiş olduğu sonuçlar dört başlıkta özetlenebilir: 1. Sınırların daralması ve göçler, 2. Prestij kaybı, 3. Ulusçuluk düşüncesinin uyanışı, 4. İttihat ve Terakki Partisi iktidarının kuvvetlenmesi. Dış planda ise Asya'daki Osmanlı eyaletlerinin paylaşılması fikri ve Doğu Avrupa'daki dengesizlik.⁴⁷

---

⁴⁵ Küçük, a.g.m., s.24.

⁴⁶ Küçük, a.g.m., s.25.

⁴⁷ Karal, a.g.e. C.IX, s. 349.

Sonuç olarak Balkan Savaşları'yla Osmanlı Devleti Balkanlardaki ve Ege Denizi'ndeki hâkimiyetini tamamen kaybetmiştir. Balkan Savaşları Osmanlı tarihinde bir dönüm noktasıdır. Asırlardır Rumeli'de yaşayan binlerce Müslüman nüfus katliama maruz kalmış, büyük çoğunluğu malını mülkünü terk ederek Anadolu'ya sığınmıştır. Şüphesiz göç durup dururken meydana gelen bir olgu değildir. İnsanların bütün kurulu düzenlerini bozup iç veya dış göçlere kalkışmaları bir takım sebepler dahilinde gerçekleşmektedir. Etnik farklılıklardan dolayı bir ayırımı tabi tutulup baskı, zulüm görme ve en korkuncu sistematik bir şekilde, etnik soykırımı tabi tutulma, din farklılığından kaynaklanan baskı ve zulümler, birde ekonomik şartlardan dolayı hayatı sürdüren şartların zorlaşması gibi faktörler, göçün meydana gelmesini sağlayan sebeplerin en önemlileridir. Balkan Harbi ve sonrasında bu sayılan etkenlerin birçok yerde tümünün birden görülmesi üzerine 20. yüzyıl Avrupa tarihinin en önemli göç süreçlerinden biri yaşanmıştır.⁴⁸ Anadolu'daki Türk nüfusu, 19. yy. sonlarında ve 20. yy. başlarında Bulgaristan'dan, Bosna-Hersek'ten, Girit'ten, Kafkasya'dan göçüp gelen soydaş ve dindaşlarla birlikte hızla artmıştır.⁴⁹ Tezimizin bir sonraki bölümü olan üçüncü bölümde, bu bölümde tarihsel arka planı açıklanmaya çalışılan göçler ayrıntılı bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

2. GÖÇMENLERİN ESKİ YAŞAM ALANLARINA İLİŞKİN BİLGİLER

2.1. BALKANLAR / RUMELİ

Bu alt başlıkta Balkanlar genel olarak (coğrafi, kültürel vb. özellikleri ile) tanıtılmaya çalışıldıktan sonra göç sürecini daha iyi anlamamızı sağlayacak olan Osmanlı ve Balkan toprakları arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

2.1.1. Balkanlar'a Genel Bir Bakış

Genel olarak Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan yarımadaya verilen isimdir. Adını batıdan doğuya uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesinden alan Balkan⁵⁰

⁴⁸ Ağanoğlu, a.g.e., s.61.

⁴⁹ Sakaoğlu, a.g.e., s.27.

⁵⁰ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük "Balkan" sözcüğünü sarp ve ormanlık sıradağ olarak tanımlamaktadır. Bkz. Türk Dil Kurumu, **Büyük Türkçe Sözlük**, "Balkan" maddesi, [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f54b4da1deeb6.19851614,\(02.02.2012\).](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f54b4da1deeb6.19851614,(02.02.2012).)

yarımadasının doğu, güney ve batı sınırları hakkında mevcut görüş birliğine rağmen kuzey sınırları tartışmalıdır. Bazı coğrafyacıların bölgenin kuzey sınırını Tuna ve Drava nehirleri olarak kabul etmeleri yanında bu sınırı Karpat dağlarının doğusundan geçirenler de vardır. Böylece bu ikinci sınırlamaya göre Balkan yarımadası 1.000.000 km² kadar bir yüzölçümünü kaplamaktadır.⁵¹ Türk Dil Kurumu'na ait Türkçe Sözlük Balkanlar sözcüğünü; Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye (Trakya), Yunanistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Kosova ve Makedonya ülkelerini içine alan bölge olarak tanımlamaktadır.⁵²

Türkiye Türkçesi literatüründe “Balkanlar” adlandırması yerine “Rumeli” adlandırması da kullanılabilir. Bizanslıların kendileri ve ülkeleri için kullandıkları Romaioi, Romania kelimeleri İslam dünyasında onların Rum, Doğu Roma İmparatorluğu ülkesinin de “bilâdü’r-Rûm” veya “memleketü’r-Rûm” şeklinde tanınmasına yol açmıştır. Bu tabirler, Anadolu’nun Türk-İslam hâkimiyeti altına girmesinden sonra Rum ismiyle Bizans idaresinde bulunmuş Anadolu’yu gösteren bir coğrafi ad olarak yaygınlaşmıştır. Batılı seyyahlar, XIII. yüzyılda Türklerin idaresindeki Anadolu’ya Turquemenie (Turquie) ve Bizans İmparatorluğu’na tabi yerlere Romanie (Romania) diyorlardı. Nihayet bu tabir, daha ziyade Ortodoks Yunan mezhebinin hâkim bulunduğu Balkan yarımadasını ifade etmeye başladı. Osmanlı Türkleri, Balkanlar için Rum-ili adını Romanya’dan aldılar ve Anadolu’ya karşı denizin ötesinde Bizanslılardan fethettikleri bölgeler için kullandılar.⁵³ Böylelikle Rumeli sözcüğü Balkanlar sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlandı.

Balkan yarımadasının ilk dikkati çeken coğrafi özelliği dağlık oluşudur. Zor geçit veren dağlar çeşitli bölgeler arasında, bilhassa batıda irtibatı güçleştirerek kültür, dil ve geleneklerin çok farklı biçimde gelişmesine sebep olmuştur. Balkan yarımadasında dört ana dağ silsilesi vardır. Batıda Alp dağlarının devamı olan Dinar silsilesi Adriya denizi boyundan güneye inmektedir. İkinci dağ silsilesi Karpatlar’dır. Üçüncü dağ silsilesi Balkan dağları olarak bilinen ve Bulgaristan’ı batıdan doğuya doğru ikiye bölen dağlardır. Dördüncü dağ silsilesi ise Rodoplar’dır. Balkanlar’ın kuzeyinin her türlü ulaşımına uygun olmasına karşılık orta ve güney bölgeleri kolay geçit vermemektedir. Balkan yarımadasının

⁵¹ Kemal H. Karpat, “Balkanlar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.25-32, s.25.

⁵² Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Balkanlar” maddesi, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f54b490d8c042.78832049.

⁵³ Halil İnalçık, “Rumeli Genel Bir Bakış”, **Doğu Batı Makaleler II**, 2.b., Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009, s.111.

güney kısmı ve Adriyatik sahilleri, Zadar ve Split'ten sonra bir hayli kurak ve sıcaktır. İç taraflar kuzeye çıktıkça yağışlı ve kışları sert bir iklime sahiptir. Yazlar ise çok sıcak geçen Güney Yunanistan ile Ege kıyıları dışında diğer bölgelerde oldukça ılıman ve rutubetlidir.⁵⁴

Balkanlar beşeri coğrafya bakımından kendine has özelliklere sahiptir, Batı ve güneye hâkim sarp dağlar toplumlar arası bağlantıları güçleştirmektedir. Bu nedenle her bölgede kendine has kültür, dil ve din grupları gelişmiştir. Günümüzde de Balkanlar'da çeşitli dil, din ve kültür ayrılıkları bulunmaktadır.

Balkan dilleri beş ayrı gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Slav dilleri topluluğudur. Bu dil grubu da üç ana bölüme ayrılır; Sırpça ve Hırvatça ağızları, Makedonca ve Bulgarca ile Sloven, Çek ve Slovak dilleridir. Balkanlarda ikinci ve en yaygın dil ise Latin kökenli Romence ile Ulahça'dır. Üçüncü dil grubunu Rumca konuşanlar (Yunanistan ile küçük azınlıklar halinde Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan'da) oluşturmaktadır. Dördüncü dil grubu ise Arnavutça konuşanlardan (Arnavutluk ve Kosova) oluşmaktadır. Beşinci dil grubunu Türkçe konuşanlar meydana getirmektedir. Bunlar Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki topraklarında, Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Makedonya'da ve Romanya'da (Dobruca) yaşamaktadır. Bu dilleri konuşan milletlerin yanı sıra bütün Balkan ülkelerinde dağınık göçebe hayatı sürdüren ve sayıları kesin olarak bilinmeyen, fakat 1-3 milyon olarak tahmin edilen Çingene yaşamaktadır.⁵⁵

Balkanlar dil yönünden olduğu gibi din yönünden de çok karışık bir manzara sergilemektedir. En kalabalık din grubunu Hıristiyan Ortodokslar oluşturmaktadır. Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar, Romenler, Makedonyalılar ve Karadağlılar bu gruba dâhildir. Balkanlar'da ikinci büyük din grubunu Müslümanlar meydana getirmektedir. Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Kosova ve Bulgaristan'da önemli oranda Müslüman yaşamaktadır. Yine Yunanistan, Karadağ, Hırvatistan ve Romanya'da da Müslümanlar yaşamaktadır ve bunların hemen hepsi Sünni'dir. Üçüncü din grubunu ise Hıristiyan Katolikler oluşturmaktadır. Önemli kısmı Macar olan Katolikler çoğunlukla Slovenya, Hırvatistan ve Bosna gibi ülkelerde yaşamaktadır. Böylece Balkanlar, Türk

---

⁵⁴ Karpat, a.g.m., s.25-26.

⁵⁵ Karpat, a.g.m., s.27.

idaresi zamanında olduğu gibi dil, din ve milliyet bakımından çok karışık bir halk topluluğunun yaşadığı bir bölge manzarası arz etmektedir.⁵⁶

2.1.2. Osmanlı Devleti ve Balkanlar

Balkanlardaki Türk varlığı, yaygın olarak sanıldığı gibi Osmanlı döneminde ortaya çıkmamıştır. 376 yılında İdil (Volga) nehrini geçen Hun Türkleri, Doğu Avrupa ve Balkanlarda önemli siyasal ve kültürel etkiler yaratarak, Türk varlığının Orta Asya'dan sonra Avrupa'ya da yayılmasını sağlamışlardır. Hunlardan sonra ise Balkanlara İdil boylarından göç eden Bulgarlar, Oğuzlar, Peçenekler, Kumanlar gibi topluluklar Türk kültürünün bu yörede etkisini sürdürmüşlerdir.⁵⁷ Ancak, Balkanları baştan başa etkileyen Slav göçleri ve daha sonra yörede örgütlenen Ortodoks Kilisesinin varlığı, bu kültürel etkinin izlerini azaltmıştır.⁵⁸

Anadolu Türklerinin Balkanlar'da ilk yerleşmesi H. 660 (1262)'ta Selçuklulardan II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans'a kaçıp sığınması hadisesi ile alakalıdır. İmparator VIII. Mikhail Palaiologos ona ve ailesine yerleşmek üzere Dobruca ilini tahsis etmiştir. Bunun üzerine Anadolu'dan kendisine taraftar olan bir göçebe Türk grubu Sarı Saltuk Baba ile beraber Dobruca'ya geçmiş ve otuz kırk oba ile iki üç kasaba oluşturmuştur.⁵⁹ Türklerin Balkanlara tamamen yerleşmesi süreci ise yaklaşık 100 yıl sonra, Osmanlılar döneminde yaşanacaktır.

Sırbistan Kralı Duşan'ın 1345'te ölümünün ardından müttefiki Bizans İmparatoru VI. Ioannes Kantakuzenos'un kızıyla evlenen Orhan Bey, Balkanlar'daki etkisini arttırmıştır. Bizans İmparatorluğu'nda patlak veren ikinci iç savaşta Sırp ve Bulgarlar, V. Ioannes Palaiologos'u desteklerken Osmanlılar, Kantakuzenos'un yanında yer almış, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa kumandasında gönderdiği 10.000 kişilik bir kuvvet V. Ioannes'i destekleyen Sırp-Yunan kuvvetlerini bozguna uğratmıştır. 1352 sonbaharında kazanılan bu zafer Osmanlıların Rumeli'de yerleşmesini sağlayan bir dönüm noktasıdır.

---

⁵⁶ Karpat, a.g.m., s.27-28.

⁵⁷ Yusuf Oğuzoğlu, "Bursa'ya Gelen Göçmenlerin Tarihi Geçmişi", **Bursa'nın Zenginliği Göçmenler**, ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, ss. 11-30, s.11. Krş. Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılığına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.b., Ankara, 2001; Ahmet Caferoğlu, **Türk Kavimleri**, 2.b., Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988.

⁵⁸ Oğuzoğlu, a.g.m., s.11.

⁵⁹ İncalcık, a.g.m., s.112.

Kantakuzenos, Süleyman Paşa'nın bu sefer esnasında Trakya'da bazı noktaları ele geçirdiğini ve boşaltmak istemediğini bildirmiştir. Bu tarihe doğru Rumeli artık Anadolu gazileri için daimi bir faaliyet sahası haline gelmiştir. Kendiliğinden toplanan gazi grupları, Bizans'ın iç mücadelelerine katılmak yahut Sırp'lara ve Bulgar'lara karşı yapılan harekâtı desteklemek ve akın yapmak üzere sık sık Rumeli'ye geçmeye başlamışlardır.⁶⁰

Osmanlı Devletinin, özellikle ilk yüz yıl içinde Balkanların bir bölümüne egemen olması, yönetim kurumlarını oluşturması, bu sahanın iktisadi kaynaklarını harekete geçirmesi ve modern şehirler kurması olağanüstü bir gelişme olarak gösterilebilir.⁶¹

Osmanlıların Rumeli'de ilk yerleşmesi 1352 yılında Gelibolu'nun berzah (ince, uzun kara parçası) kısmında vuku bulmuştur. Gelibolu'nun fethi ise bundan iki yıl sonradır. Süleyman Paşa'nın Rumeli'deki fetihleri Migalkara (Malkara), İpsala, Seyitkavağı, Bolayır ve Gelibolu'dur. Paşa Anadolu'dan Türk halkını getirterek bu şehirlere yerleştirmiştir. Kendisi de Gelibolu'yu Rumeli'de merkez edininip akınlarından sonra oraya dönmüştür. Osmanlılar, Gelibolu berzah şehirlerine ve Gelibolu'ya yerleştikten sonra üç istikamette *Uc*'lar teşkil ederek fetihlere devam etmişlerdir. Birinci *Uc* sahilden Tekfurdağı, Çorlu ve İstanbul; ikinci *Uc* ortadan Konrudağı (Konurhisar, bugün Kurudağ) üzerinden Malkara, Hayrabolu, Vize; üçüncü *Uc* Meriç vadisinde İpsala, Dimetoka ve Edirne istikametinde yapılan fetihlere üs olmuştur. Osmanlıların Rumeli fütuhatında bu uc sistemi muhafaza edilecek fetihler ilerledikçe uçlar üç koldan daha ileri bölgelere kaydırılacaktır. Osmanlılar, Rumeli'de her yeni ucun teşekkülü ile beraber Anadolu'dan o bölgeye muhacirler ve özellikle savaşçı yörük grupları sevk etmişlerdir. Bu *Uc* bölgeleri ileriye intikal ettikçe geride kalan eski *Uc* merkezleri kalabalık medeni Türk şehirleri halinde yükselmiştir. Başlangıçta uc merkezi olarak gelişen şehirler, uc beylerinin vakıfları ile donatılmış, daha sonra da Rumeli'nin bugüne kadar önemini koruyan başlıca şehirleri haline gelmiştir. Süleyman Paşa idaresindeki Osmanlılar, Rumeli'de ilk fetihlerini yaparken yerli halkı kendilerine meylettirecek şekilde muamele etmişlerdir (istimâlet siyaseti). Bu siyaset Osmanlıların Rumeli'de yayılışını kolaylaştırmıştır.⁶²

Türkler 1354 yılında Gelibolu üzerinden Balkan yarımadasına geçerek 1361 senesinde Edirne'yi fethettikten sonra, başta üç küçük Bulgar krallığı olmak üzere feodal

---

⁶⁰ İncalcık, a.g.m., s.112-113.

⁶¹ Oğuzoğlu, a.g.m., s.11.

⁶² İncalcık, a.g.m., s.113-114.

devletleri yıkıp Balkanlar'ı süratle ele geçirmeye başlamışlardır.⁶³ 1389 Kosova Meydan Savaşı'yla Sırbistan Türk hâkimiyetine geçmiş, 1396 yılında Yıldırım Bayezid'in Niğbolu nlerinde Haçlı ordusunu hezimete uğratması ise Osmanlı Türklerinin Balkan hâkimiyetini perçinlemiştir.⁶⁴

XIV. yüzyılda Balkanlar'da Türk iskânı da geniş ölçüde kendini göstermiştir. Timur istilası Anadolu'dan Rumeli'ye büyük bir g dalgasına yol açmıştır. Bundan sonra Osmanlılar, Rumeli'yi gerçek yurtları saymaya başlamış ve Edirne devletin başşehri durumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti Rumeli'ye kurulduktan sonra Anadolu'yu içine almaya başlamıştır. Bu göçler neticesinde Trakya, Doğu Bulgaristan, Meriç vadisi ve ardından Dobruca süratle Türkleşmiştir. Bu yerleşmenin başlıca özelliklerinden biri devletin uyguladığı iskân usulüdür. Bununla beraber daha Orhan Bey zamanından beri süren kendiliğinden göçler de önemlidir.⁶⁵

Osmanlı Devleti, sistemli bir kolonizasyon uygulayarak Balkanlarda yaptığı fetihleri kalıcı hale dnştrmştir. Anadolu'da oturduğu yerde yeterli derecede toprak bulamayan, ya da verimsiz topraklarda çalışan nüfus Balkanlara grlmştir. Böylece, yeni fethedilen harap memleketleri şenlendirerek askeri sevkiyatı ve erzak tedarikini kolaylaştıracak şekilde yollar boyunca köyler kurulmuş, bir bakıma siyasal ve askeri emniyet de güvence altına alınmıştır.⁶⁶ Anadolu'dan yeni gelen ailelere yurtluk, toprak, tımar ve başka ayrıcalıklar verilerek kolonizasyon teşvik edilmiştir. Böylece artık Balkanlarda, 14. yüzyılın son çeyreğinde giderek artan bir yoğunlukta yeni bir demografik tablo oluşmuştur. Balkanlarda iki bölgenin yoğun bir Türkmen gne uğradığı ve yeni nüfusun sosyal ve kültürel yapısına uygun şekilde teşkilatlandığı grlmştir. Bunlardan birisi Selanik'e kadar uzanan Batı Trakya sahası, diğeri de Tuna çevresinde yer alan Doğu Balkan topraklarıdır.⁶⁷

---

⁶³ 1361 yılında, I. Murad'ın Edirne'yi almasıyla, Edirne ilk beylerbeyi merkezi olmuştur. Böylece Rumeli, bir beylerbeyi idaresinde ayrı bir askeri-idari bölge olarak meydana çıkmıştır. Bu bölgenin denizle ayrılışması devletin fiilen iki idari bölge halinde ayrılmasını gerektirmekteydi. Osmanlı Devletinin ilk beylerbeyliği olan Rumeli beylerbeyliği diğer beylerbeylikler teşekkül ettikten sonra da özel mevkiini muhafaza etmiştir. Bkz. İnalçık, a.g.m., s.118.

⁶⁴ Karpat, a.g.m., s.29-30.

⁶⁵ İnalçık, a.g.m., s.116-117.

⁶⁶ Oğuzoğlu, a.g.m., s.13. Krş. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İ.. İktisat Fakültesi Mecmuası**, XIII, 1-4, 1954, s. 56-78.

⁶⁷ Oğuzoğlu, a.g.m., s.13.

Bu bölgelerde XIV. ve XV. yüzyıllarda İslamlaşma olduğu da görülmektedir. Bu daha ziyade Doğu Balkan geçitleri, Meriç vadisi ve Via Egnatia⁶⁸ yolu civarındaki askeri bölgeleri kapsamaktadır. Ana dilini kullanmayı sürdürenler söz konusu İslamlaşmanın en önemli delilini oluştururlar. Boşnaklar, Arnavut Müslümanları ve Pomaklar⁶⁹ bu gibi büyük gruplar olarak dikkat çekmektedir. Sadece Türkçe veya iki dil konuşan Müslüman gruplar içinde ana dili Türkçe olanlar tamamıyla Anadolu menşelidir.⁷⁰

Balkan Müslümanlarının tarihsel kökenleri kısaca şu şekilde özetlenebilir: Arnavutluk Müslümanları bölgeye Osmanlı fetihlerinden sonra yerleşmişlerdir. Arnavutluk'ta toplu olarak İslam'a geçişler ise ancak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, öncelikle ekonomik ve sosyal sebeplerle meydana gelmiştir.⁷¹ Arnavutluk'ta ve Güneydoğu Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Bulgaristan'da da Müslüman toplulukların görülmeye başlanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yerleri fethetmeye giriştiği 14. yüzyıl sonlarına rastlamaktadır. Bulgar yazarlarının birçoğu, bu İslamlaşma hareketini bir zorlama ve baskı politikası şeklinde yansıtmaya çalışmışlardır. Hâlbuki hızlı bir biçimde yayılan Müslümanlık, bu bölgede içten gelen bir arzu ve hür iradeyle yapılan bir kabulün ifadesidir. Bulgaristan'daki Müslüman topluluğun meydana gelişinde önemli rol oynayan faktörlerden biri; bu verimli topraklara Müslüman, Türk, Çerkes ve Anadolu Tatarlarının⁷² yerleştirilmesidir. Ancak 1876-1878 yılları arasında, Çerkeslerden, Türklerden, Tatarlardan ve biraz da Pomaklardan oluşmuş bu Müslüman kitleler Osmanlı topraklarına göç edeceklerdir. Müslümanların göçü Balkan Savaşları sırasında bir önceki göç dalgasına göre azalsa da devam edecektir.⁷³ Romanya'da Osmanlı fethi öncesinde Dobruca bölgesinde Müslüman toplulukları (Tatarlar, Anadolu Türkleri, Yörükler vs.)

---

⁶⁸ Romalıların Adriyatik'i İstanbul ve Çanakkale boğazlarına bağlama amacıyla inşa ettikleri, yalnızca tüccarlar ve diğer yolcular tarafından değil, imparatorluğun posta hizmetlerinde de kullanılan askeri yoldur. Yolun önemini kavrayan Osmanlılar 1380'lerde düzenledikleri harekâtlarla yolun da dâhil olduğu bölgeyi denetimlerine almışlardır. Böylece Via Egnatia Balkanların en önemli anayollarından biri haline gelmiştir. Yolun geçtiği bölgeler günümüz dünyasında Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye topraklarındadır. Yol Dıraç şehrinde başlayarak, Selanik ve Trakya'dan geçerek İstanbul'a ulaşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Elizabeth A. Zachariadou (Ed.), **Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)**, 1.b., Çev. Özden Arıkan-Ela Güntekin-Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

⁶⁹ 14. ve 15. Yüzyıllarda Müslüman olan Bulgar köylülerine Pomak denilmektedir. Bkz. Sakaoğlu, a.g.e., s.27.

⁷⁰ İnalçık, a.g.m., s.116-117.

⁷¹ Aleksandre Popovic, **Balkanlarda İslam**, İnsan Yayınları, 1.b., İstanbul, 1995, s.17.

⁷² Kırım Savaşı'ndan sonra, Osmanlı hükümeti Bulgaristan'a Tatarları ve Çerkesleri yerleştirmiştir. Daha sonraları Tatarlardan bir kısmı ülkede kalmış ancak Çerkeslerin hemen hemen tamamı ülkeyi 1878'den sonra terk etmiştir. Bkz. Popovic, a.g.e., s.96.

⁷³ Popovic, a.g.e., s.69-74.

bulunmasına rağmen, asıl Müslüman topluluğunun oluşumu diğerlerinde olduğu gibi ülkenin topraklarının bir bölümünün Osmanlıların eline geçmesinden sonradır. Ancak bu bölge Müslümanları da çeşitli dönemlerde, kitleler halinde Anadolu'ya ve güneye göç edeceklerdir.⁷⁴ Eski Yugoslavya topraklarında da durum pek farklı değildir. Bölgedeki fetihlerin hemen akabinde Osmanlılar ele geçirdikleri bölgelerde idari ve askeri olarak yapılanmıştır ve yerli halkın bir bölümünü Müslümanlaştırmışlardır. Ayrıca buralara Müslüman göçleri de olmuştur. Anadolu'dan, Balkanlardan ve Güneydoğu Avrupa'dan Türkler ayrıca Arnavutlar ve Çerkesler gelerek bazı bölgelere (özellikle Makedonya ve Kosova gibi) yerleşmişlerdir. Makedonya, Kosova ve özellikle Bosna-Hersek'te yerli halkın Müslümanlaşması da oldukça önemlidir. Yerli halkın Müslümanlaşması hususunda sosyal ve ekonomik nedenler etkili olmuştur. Ancak, Osmanlıların her toprak kaybedişlerinde Müslüman ahali göç dalgalarıyla çalkalanacaktır. Bu göçler önceleri (17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında) özellikle Macaristan, Hırvatistan ve Voyvodina'dan; Sırbistan ve Bosna-Hersek'e doğru ve Hırvatistan'dan Bosna-Hersek'e doğru olacaktır. Daha sonraları ise (19. yüzyılda) Karadağ'dan Bosna-Hersek'e, Sancak'a, Arnavutluk'a, Kosova ve Makedonya'ya doğru gerçekleşecektir. 1878'den itibaren ise Bosna-Hersek'ten (buradaki Müslümanların bir bölümü yerinde kalmıştır) doğuya (Sancak'a, Kosova'ya ve Makedonya'ya) ve Türkiye'ye doğru olacaktır.⁷⁵ Diğer taraftan, Yunanistan'daki Müslüman topluluğunun asıl oluşumu da ülkenin Osmanlı hâkimiyetine girmesi zamanındadır. Bu fethin ardından Yunanistan topraklarında, önce Anadolu'dan, daha sonra Balkanlardan, özellikle Arnavutluk ve Makedonya'dan Müslümanların gelişiyle görülen "kolonileştirme" ve yerli halkın bir kısmının "İslamlaştırılması" gerçekleşmiştir. Ayrıca göçebe Türk topluluklarının (Yörükler başta olmak üzere) ve Osmanlı idaresinin asker-memur kesiminin yerleşmesi önemlidir. Bu tabloyu tamamlamak için, Müslüman çingeneleri, Çerkezleri, Tatarları, Rodoplu Bulgar kökenli Pomakları ve son olarak da 19. yüzyılda Batı Trakya'ya yerleşen Rumeli göçmenlerini zikretmekte fayda vardır. Modern ve çağdaş dönemde, bölgelerin ve uluslararası politikaların kararsızlıklarına bağlı olarak bu farklı Müslüman grupların değişik kaderleri olacak ve bu 1830-1947 yılları arasında,

---

⁷⁴ Popovic, a.g.e., s.123-124.

⁷⁵ Popovic, a.g.e., s.185-186.

Yunanistan'ın oluşması sırasında ortaya çıkacaktır.⁷⁶ Güneydoğu Avrupa'nın farklı Müslüman cemaatlerinin kaderleri de birbirinden farklı olacaktır.⁷⁷

Fatih Sultan Mehmed 1463 yılında Bosna'nın fethi ile Osmanlı idaresini Dalmaçya sahillerine kadar götürmüş ve İtalya'yı hedef alarak akıncılarını Trieste üzerine sevk etmiştir. Fatih'in ölümünden sonra duraklayan Balkan fetihleri Kanuni Sultan Süleyman'ın Macar tehlikesini yok etmek için 1521'de Belgrad Kalesi'ni alması ile yön değiştirmiş, böylece Katolikliğin hâkim olduğu Kuzey Dalmaçya, Kuzeybatı Hırvatistan ve Slovenya bölgeleri Osmanlı hâkimiyeti dışında kalmıştır. Balkan yarımadasının Osmanlı hâkimiyetine bu kadar çabuk girmesi ve bu hâkimiyetin yıllarca ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan devam etmesi siyasi, sosyal ve kültürel sebeplere dayanmaktadır. Zira Osmanlı idaresi Bizans ve Haçlıların getirdiği feodal toprak rejimini ortadan kaldırarak araziye miri esaslar dâhilinde işletmeye koymuştur. Osmanlı idaresinin Balkanlar'a yerleşmesi gerçek bir sosyal inkılap meydana getirmiş ve Ortodoks Hıristiyanlar, Katoliklik ile eşit gördükleri feodalizmden Osmanlı idaresi sayesinde kurtulabilmişlerdir. Osmanlı idaresi tüm Balkan yarımadasına siyasi ve ticari bir bütünlük kazandırmış ve ayrıca bölgeye "Pax Ottomanica" (Osmanlı Barışı) olarak bilinen 200 yıllık bir barış getirmiştir. Bu uygun şartlar altında Balkanlar XV-XVIII. yüzyıllarda ekonomik bakımdan çok gelişmiş, zirai üretim artmış, birçok yeni kasaba ve köy kurulmuştur.⁷⁸ Osmanlı devrinde Rumeli'de madencilik faaliyetleri de artmış, yeni maden ocakları açılmıştır. Rumeli'de XVI. yüzyılda ziraat sahalarının genişlediği tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Zirai gelişmenin temel sebebi nüfus artışıdır. XV-XVI. yüzyıllarda Balkanlar'a yerleşen Türk göçmenlerle birlikte, 1535 yılına doğru nüfusun 5 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir.⁷⁹ Bugün Bulgaristan olarak bilinen bölge ile Trakya ve Makedonya'ya iskân edilen Anadolu menşeli Türk göçmenler bu bölgeyi kısa zamanda canlandırmışlardır. Türk göçmenler genellikle ormanlık bölgelere veya buna benzer arazisi

---

⁷⁶ Popovic, a.g.e., s.297-298.

⁷⁷ Güneydoğu Avrupa'nın Müslüman cemaatlerinin hayatta kalma mücadeleleri şu şekilde özetlenebilir; Macaristan Müslüman cemaati doğal şartlarda yok oluş, Arnavutluk Müslüman cemaati zoraki yok oluş, Romanya Müslüman cemaati mahalli otoritelerin baskısı altında gerileme, Yunanistan Müslüman cemaati Ortodoks Yunanistan'ın "tourkokratia" ve İslam'a karşı duydukları derin nefret altında tahmin edilebilir bir gerileme, Bulgaristan Müslüman cemaati Sovyet modeli aşırı milliyetçiliğin ve bilimsel ateizmin altında bir gerileme, eski Yugoslavya Müslüman cemaati (üç büyük cemaat; Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya ve belirgin şekilde daha az güçlü olan iki cemaat; Sırbistan ve Karadağ cemaatleri) ise yeniden doğuş tablosu sergilemişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Popovic, a.g.e., s.375.

⁷⁸ Karpat, a.g.m., s.29-30.

⁷⁹ İnalçık, a.g.m., s.117.

ziraatta kullanılmayan topraklar üzerine yerleştirilmişlerdir. Ormanları keserek araziye ekine elverişli hale getiren göçmenler, kısa zamanda ziraat ve ticaretten kazandıkları maddi varlık sayesinde Balkanlar'da yeni bir medeniyet geliştirmişlerdir. Mevcut tahrir defterleri Türk göçmenlerin yeni köyler kurduklarını, bu köylere Anadolu'da oturdukları eski yerlerinin veya kendilerine önderlik eden dede, baba, şeyh gibi atalarının ad veya unvanlarını verdiklerini açık olarak göstermektedir. Gerçekten yalnız 1400 ile 1600 yılları arasında yapılan cami, medrese, hamam, mektep, çarşı, yol ve köprüler göz önünde tutulursa bugünkü Bulgaristan'ın nasıl bir Türk yurdu haline getirildiği açıkça görülür.⁸⁰ Osmanlı Devleti yalnızca bugünkü Bulgaristan topraklarına değil, Balkanlardaki pek çok bölgeye önemli eserler inşa ettirmişlerdir.⁸¹ Osmanlı Devletinin, özellikle ilk yüz yıl içinde Balkanların bir bölümüne egemen olması, yönetim kurumlarını oluşturması, bu sahanın iktisadi kaynaklarını harekete geçirmesi ve modern şehirler kurması olağanüstü bir gelişme olarak gösterilebilir.⁸²

XVIII. ve bilhassa XIX. yüzyıllarda değişen ekonomik şartlar ve savaşlar sebebiyle ve Osmanlı idaresinin tarihi ve kültürel temellerinden ayrılmaya başlamasıyla Balkanlarda Müslüman nüfus azalmaya yüz tutmuş, Hıristiyan nüfusun sayısı ise artmaya devam etmiştir. Tanzimat (1839) ve bilhassa Islahat Fermanı (1856) ile Hıristiyan halka tanınan imtiyazlar Batı himayesinde kuvvetlenmelerine yol açmış, ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlardan faydalanan tüccar ve aydın sınıfları da milliyetçi akımlara öncü olmuşlardır.⁸³

Balkanlar'da milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasıyla nüfus meselesi yani Müslüman ve Hıristiyan nüfus arasındaki oran değişimi başlı başına büyük bir önem kazanmıştır. Hıristiyanların Osmanlı idaresine karşı ayaklanmaları Avusturya'nın desteğiyle Sırbistan'da başlamıştır (1804). Sırp isyanını İngiltere'nin manevi desteğine sahip 1821 Yunan ihtilali takip etmiş ve bunun sonucunda Yunanistan 1829'da istiklalini kazanmıştır. 1878'e kadar Balkan yarımadasının büyük bir kısmı Osmanlı idaresinde kalmaya devam etmiştir. Nihayet Müslümanların çok sayıda öldürülmeleri ve sürülmeleriyle neticelenen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Balkanlar'ın büyük

---

⁸⁰ Karpat, a.g.m., s.29-30.

⁸¹ Balkanlardaki Türk eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuzoğlu, a.g.m., s.19. Krş. Sezai Sevim, "Türklerin Rumeli'ye İlk Geçişleri ve İskan Faaliyetleri", **Balkanlardaki Türk Kültürü'nün Dünü Bugünü Yarını Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı (26-28 Ekim 2001)**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2002, s.41-49; E. Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisi**, Cilt I, II, III, IV, İstanbul ve Fetih Cemiyeti Yayınları.

⁸² Oğuzoğlu, a.g.m., s.11.

⁸³ Karpat, a.g.m., s.30.

kısmı, Makedonya ve Trakya hariç Osmanlı idaresinden çıkmıştır. Bu savaşta İngiliz konsolosluğu raporları ölümlerin sayısını 300.000-400.000, göçe zorlanan Müslümanların sayısını da yaklaşık 1.000.000 olarak göstermektedir. Ayrıca 1878’de imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ tam istiklal kazanmış, Bulgaristan’a ise özerklik tanınmıştır. Bu arada Avusturya da Bosna ve Hersek’i işgal etmiştir.⁸⁴

1908’e kadarki haritalarda, Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki toprakları “Rumeli-yi Şahane”, “Avrupa-i Osmani” tanımlarıyla gösterilmiştir. Bölgenin doğrudan bağlı vilayetleri; Payitaht-Dersaadet-Deraliyye İstanbul ile yüzyıllar boyu askeri başkent konumundaki Edirne’den başka, Selanik, Kosova, Manastır, İşkodra ve Yanya’dır. Bu 5 vilayet, coğrafi ve etnik açıdan, Makedonya ile Arnavutluk’u kapsamaktadır. Bosna, Rumeli-yi Şarki (Doğu Rumeli), Girit vilayetleriyle, Sisam Adası Beyliği, Kıbrıs Adası ve Bulgaristan Emareti’nin biçimsel bağlılıkları, 1908’de, II. Meşrutiyet’in ilanının öncesinde ve sonrasında tamamen kopmuştur. Bulgaristan, “prenslik/emaret” kimliğinden sıyrılıp müstakil devlet olmakla yetinmemiş Rumeli-yi Şarki Eyaleti’ni; Avusturya, Bosna-Hersek’i; Yunanistan, Girit’i ve Sisam’ı ilhak etmişlerdir. Böylece Avrupa’daki Osmanlı toprakları büsbütün daralmıştır.⁸⁵

1912-1913 Balkan Savaşları ile Makedonya ve Trakya Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmış, Arnavutluk da Sırbistan’ın eline düşmemek için 1912’de istiklalini ilan etmiştir. Yalnız Doğu Trakya olarak bilinen ve İstanbul-Istıranca-Keşan üçgenini içine alan bölge Osmanlı Devleti’ne ve sonuçta Cumhuriyet Türkiye’sine kalmıştır.⁸⁶

Aşağıda yer alan iki harita, 100 yıl içerisinde Balkanlarda gerçekleşen değişiklikleri gözler önüne sermektedir.

---

⁸⁴ Karpaz, a.g.m., s.30.

⁸⁵ Sakaoğlu, a.g.m., s.26.

⁸⁶ Karpaz, a.g.m., s.30.

Harita 1: 1815'te Balkanlar⁸⁷

Harita 2: 1914'te Balkanlar⁸⁸

⁸⁷ Karpaz, a.g.m., s.28.

⁸⁸ Karpaz, a.g.m., s.29.

2.2. KAFKASYA

Bu alt başlıkta Kafkasya genel olarak (coğrafi, kültürel vb. özellikleri ile) tanıtılmaya çalışıldıktan sonra göç sürecini daha iyi anlamamızı sağlayacak olan Osmanlı ve Kafkasya arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

2.2.1. Kafkasya'ya Genel Bir Bakış

Önceleri Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki kıskaçta batı-kuzeybatı yönünden doğu-güneydoğu yönüne uzanan sıradağları tanımlamak için kullanılan “Kafkasya” adı, günümüzde Astrahan eyaletinin güneyi ve Don nehrinden başlayarak Türkiye ve İran sınırlarına kadar uzanan dağlık toprakları içine alan geniş ülkeye verilmektedir.⁸⁹ Diğer bir deyişle, Kafkasya Karadeniz ile Azak denizinin doğu kesimini ayıran Anapa yarımadasından başlayarak Hazar denizi kıyısındaki Apşeron yarımadasına ulaşan Büyük Kafkas dağlarını ve iki yanında uzanan toprakları kapsamaktadır. Zaten bölgenin adı da söz konusu sıra dağlardan gelmektedir.⁹⁰ Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri Güney Kafkasya’da, Dağıstan, Kalmuk, Karaçay-Çerkez, Kabardey-Balkar, İnguş, Kuzey Osetya Cumhuriyetleri ve halen bağımsızlığına kavuşmaya çalışan Çeçenistan Kuzey Kafkasya’da bulunmaktadır.

Kafkasya bölgesi Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği, jeopolitik ve jeostratejik açıdan dünyanın en önemli ve bereketli bölgelerinden biridir. Kafkasya bölgesinin doğal coğrafyası, etrafını saran Kafkas denizlerinin durumu, iklimi, akarsuları, bitki ve hayvan yetiştirme kabiliyeti, Kafkasyalıların sosyo-ekonomik tarihleri ile sıkı ilişki içerisindedir. Aynı şekilde diğer milletlerle olan siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerinde bu coğrafya önemli bir yer tutmaktadır.⁹¹

Genellikle dağlık bir bölge olan Kafkasya topografik bakımdan çok farklı özellikler sergilemektedir. 1200 km. uzunluğundaki Büyük Kafkas dağları bölgeyi ikiye ayırmaktadır. Büyük Kafkas dağlarını güney-kuzey doğrultusunda aşan en önemli iki geçit Daryal ve Derbent’tir. Daha güneyde Küçük Kafkas Dağları ve aralarında küçük ovalar, geniş çöküntüler ve dik yamaçlı volkanik tepeler bulunmaktadır. Güney Kafkasya bölgesinin

⁸⁹ Mahmut Bi, **Kafkas Tarihi**, 1.b., Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s.22.

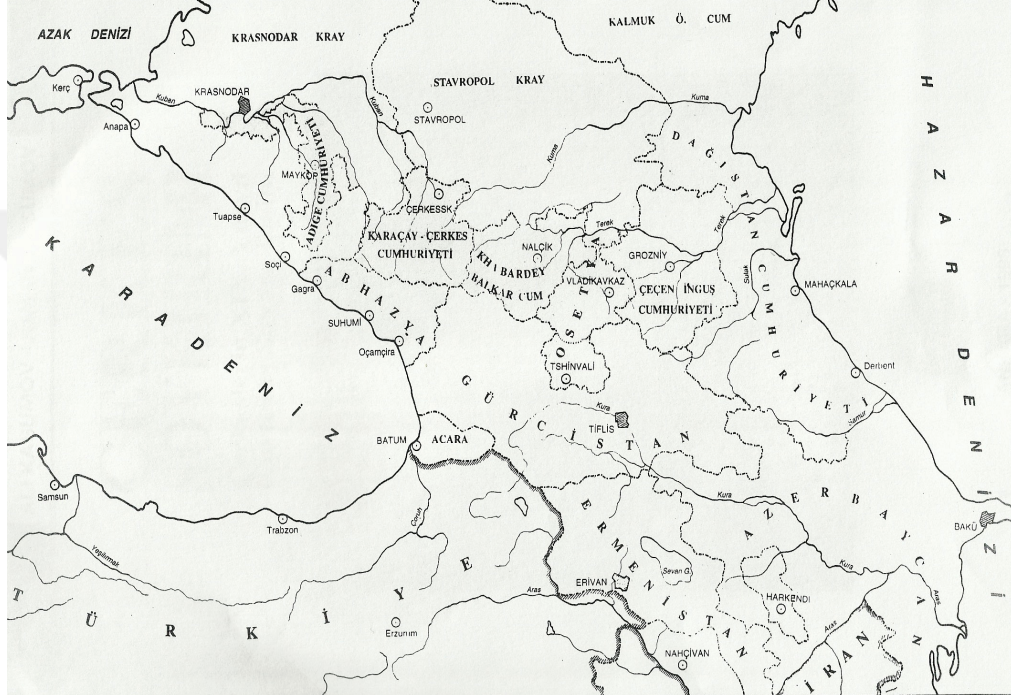
⁹⁰ Davut Dursun, “Kafkasya”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss.157-158, s.157.

⁹¹ Bi, a.g.e., s.95.

batısındaki Kolhi ile doğusundaki Kura ve Aras havzaları verimli tarım arazilerine sahiptir.⁹² Kafkas dağları Kafkasya'nın iskeletini meydana getirmektedir. Kafkasya'nın tabii durumunu meydana getiren engebeler, akarsular bu dağlardan doğar ve etrafındaki Kafkas denizlerine dökülür. Dolayısıyla Kafkas bölgesine doğal özelliklerini kazandıran da Kafkas dağlarıdır.⁹³

Harita 3: Kafkaslar⁹⁴

22.500.000 civarında olan Kafkasya'nın nüfusu etnik bakımdan büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Bölgede yaşayan elli kadar halkın başlıcaları; Adige, Kabartay (Kabarda), Çerkez, Abhaz, Abazin, Çeçen, İnguş, Avar, Lek, Dargın, Lezgi, Gürcü, Laz, Megrel, Svan, Hevsur gruplarıdır. Rusya Federasyonu'na bağlı Adige Özerk Bölgesi'nde yaşayan Adigeler Müslümandır. Abhazlar, Gürcistan'a bağlı Acara Özerk Cumhuriyeti ve 1994 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ancak sınırlı sayıda ülke tarafından tanınmış olan Abhazya Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar, bir bölümü Müslüman bir bölümü de Ortodoks Hıristiyandır. Abhazlar'la aynı kökten gelen Abazinler, Adige Özerk Bölgesi'nin

⁹² Dursun, a.g.m., s.157.

⁹³ Bi, a.g.e., s.97.

⁹⁴ Ali Kasumov-Hasan Kasumov, **Çerkes Soykırımı, Çerkeslerin XIX. Yüzyıl Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Kaf-Der Yayınları, Ankara, 1995.

doğusunda ve Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti'nde çeşitli bölgelerde yaşamaktadırlar. Büyük bir kısmı Kabarda-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde, az bir kısmı da Adige Özerk Bölgesi'nde yaşayan Kabartaylar'ın çoğunluğu Müslüman, sadece Kuzey Osetya'daki küçük bir kolları Hıristiyandır. Çeçenlerle akrabaları İnguşlar, Kuzeydoğu Kafkasya'daki Çeçenistan ile İnguş Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Her iki halk da Müslümandır. Kuzeydoğu Kafkasya'da bulunan Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusundan Avarlar, Lekler, Darginlar ve Lezgiler bölgedeki yerli halkların başlıcalarıdır. Güney Kafkasya'da ise Gürcü, Megrel, Laz, Svan ve Hevsurlar yaşamaktadır. Gürcistan'daki Osmanlı yönetimi sırasında Acaralılar Müslüman olmuşlardır. Kafkasya'da yaşayan Türk kökenliler olan Azeriler, Kumuklar, Karaçaylar, Balkarlar ve Nogaylar içinde nüfus itibarıyla çoğunluğu Azeriler teşkil etmektedirler. Azeriler; Azerbaycan, Gürcistan, Dağıstan ve Rusya Federasyonu'nun değişik yerlerinde bulunmaktadır. Ermeniler bölgenin güneyinde yer alan Ermenistan Cumhuriyeti'nde, İranlılar küçük gruplar halinde Azerbaycan, Dağıstan ve diğer cumhuriyetlerde, Kürtler daha çok Ermenistan ve Gürcistan'da, Tatlar Dağıstan ile Apşeron'da ve Azerbaycan'ın güneyinde, Osetler Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti ile Gürcistan'da fiilen bağımsız olan Güney Osetya Bölgesi'nde yaşamaktadırlar. Slav ırkına mensup Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar ve diğerleri ise bölgenin hemen hemen her tarafında ve genellikle şehirlerde yaşamaktadır.⁹⁵

Kafkasya'da nüfus dağılımını coğrafya ve tabiat şartları belirlemektedir. Yüksek dağlık alanlar nüfustan yoksundur; Büyük Kafkas dağlarının orta ve batı kısımlarında insan yaşamamaktadır. Bölgenin en kalabalık kesimleri Kuzey Kafkasya'daki verimli çöküntü ovalarının bulunduğu yerlerdir. Genel olarak kırsal alanda yaşayanlar daha fazladır. Tarih boyunca meydana gelen çeşitli olaylar, göç yolları üzerinde yer alan Kafkasya'daki nüfus yapısını ve dağılımını etkilemiştir. Bölgenin Rusya'nın işgaline girmesinden sonra Müslüman nüfusun önemli bir bölümü Osmanlı Devleti'nin değişik yerlerine göç etmiştir. Ayrıca Rus işgalinin ardından özellikle şehirlerde Rus nüfusu giderek artmış, Rus ve Kazak kolonileri kurulmuştur. Bugün bölgedeki bütün şehirlerde önemli miktarda Rus ve Ukraynalı topluluklara rastlamak mümkündür.⁹⁶

---

⁹⁵ Dursun, a.g.m., s.157-158.

⁹⁶ Dursun, a.g.m., s.158.

Etnik zenginliğe benzer bir dil çeşitliliğinin bulunduğu Kafkasya'da otuz yedi dilin varlığı tespit edilmiştir. İslam coğrafyacıları buraya Cebel-ül Elsan (diller dağı)⁹⁷ adını vermişler ve buradaki 300'e yakın dilden bahsetmişlerdir. Kafkasya'da yaşayan halklar üç büyük dil ailesi etrafında toplanmaktadır: Kafkas, Hint-Avrupa ve Altay. Kafkas dilleri ailesi Kartuel, Abhaz-Adige ve Dağıstan dilleri ailesinden ibarettir. Hint-Avrupa dillerinde konuşan halklar grubuna Ruslar, Ukraynalılar, Ermeniler, Osetinler, Kürtler, Tatlar ve Yahudiler girmektedir. Altay dilleri ailesinin Türk grubunda Azeriler, Kumuklar, Karaçaylar, Balkarlar, Nogaylar, Tatarlar ve Kafkas Türkmenleri bulunmaktadır.⁹⁸ Soy ve dil bakımından birbirinden tamamen farklı özellikler gösteren Kafkasyalılar, çok eski zamanlardan beri ortak folkloru, ulusal gelenekleri, giyim tarzı ve ortak kültürel ve ekonomik pratikleri paylaşmışlardır. Yüzyıllardan beri Kafkas sıradağları tarafından oluşturulan tabi kale, burada yaşayan insanların bağımsız gelişmelerinin güvencesi olmuştur.⁹⁹

Kafkasya, milletler mozaïği olduğu kadar bir dinler mozaïğiydi de. Dört büyük dinin (Müslümanlık, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Budizm) temsilcilerinin yanı sıra, eski atalarının dinine inanan gruplara da burada rastlamak mümkündür. 1890'lı yıllarda Kafkasya nüfusunun hemen hemen yarısı Ortodokslardan oluşmaktaydı. Ortodoksların büyük bir kısmı da Kuzey Kafkasya'da yaşıyordu. Ermeniler'le Gürcüler'in yanı sıra Ruslar, Ukraynalılar ve diğere bazı gruplar da Hıristiyandır. Nüfus bakımından bölgedeki ikinci büyük çoğunluğu ise Müslümanlar oluşturmaktaydı (yaklaşık %34). Müslümanlara Kafkasya'nın her yerinde rastlamak mümkündür.¹⁰⁰ Türk kökenli halkların tamamına yakını, Gürcülerden Batum civarında yaşayan Acaralılar ve Kuzeydoğu, Kuzeybatı Kafkasya'daki pek çok halk Müslümandır. VII. yüzyılın ortalarında yayılmaya başlayan İslamiyet daha çok Hazar denizi sahilindeki topraklarda taraftar bulmuştur. Rusya'nın bölgeyi işgali İslam'ın yayılmasını olumsuz yönde etkilemekle birlikte Sovyetler Birliğı döneminde merkezlerden uzak yerlerde dini hassasiyet muhafaza edilmiştir.¹⁰¹

⁹⁷ Ayrıca bkz. Bi, a.g.e., s.22.

⁹⁸ Dursun, a.g.m., s.158.

⁹⁹ Bi, a.g.e., s.22.

¹⁰⁰ Mustafa Çolak, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, 1.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s.16.

¹⁰¹ Dursun, a.g.m., s.158.

2.2.2. Kafkasya’da İslamiyet ve Osmanlı Devleti

6. yüzyılda Bizans’ın örgütlediği Hıristiyan misyonerlerin çalışmaları ile Hıristiyanlık Kafkasya’da kısmen yayılmıştı. Diğer taraftan 642 yılında Sasani Devleti’nin yıkılmasıyla İran’da Müslümanlık hızla yayılmaya başlamıştır. Hemen ardından İslamiyet Azerbaycan’ı da geçerek Kafkas Dağları’na ulaşmış, Dağıstan’da da yayılmaya devam etmiştir. Abbasiler döneminde İslamiyet Kuzey Kafkasya’ya ulaşarak Kabartay ve Besni’lere ulaşmıştır. Bu dönemde Türkmenlerin İran üzerinden orta ve yakın doğuya gelmeleri İslamiyet’in yeniden güçlenmesini ve korunmasını sağlamıştır. 1054 yılında Hasankale’de (Erzurum) Bizans güçlerini yenen Türkmenler Ermeni ve Gürcü krallıklarını kendilerine itaat ettirmişlerdir. Melikşah döneminde özellikle Dağıstan’a Türk kökenli aşiretler yerleştirilmiştir.¹⁰² Selçukluların yıkılışından sonra bölgede yine Türk hanedanlarından Şirvanşahların yönetici olduğu görülmektedir. Şirvanşahlar 1395-1396 yıllarından sonra Timur İmparatorluğu’nun himayesi altında hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir.¹⁰³

Sultan I. Bayezit döneminde Osmanlılar Sivas’a kadar Tebriz’den gelen İpekyolu’na hakim olmuşlardır. Ancak 1402 Ankara Savaşı Kafkasya’ya yönelecek hareketi engellemiştir. XVI. yüzyılın başında Şah İsmail’in bütün Güney Kafkasya’yı Safevi topraklarına katmasıyla bölge Safeviler’le Osmanlı Devleti’nin çekişme alanı haline gelmiştir. 1555’te Amasya Antlaşması’yla iki ülke arasında barış ve dostluk kurularak Osmanlı Devleti’nin Batı Gürcistan gibi bazı bölgelerdeki hakimiyeti Safevilerce tanınmıştır. İran XVI. yüzyılın sonlarına doğru Gürcistan, Şirvan, Arran ve Dağıstan üzerindeki hakimiyetini kaybetmiş ve İstanbul’da imzalanan barış anlaşmasıyla Tebriz, Karacadağ, Gence, Karabağ, Şirvan ve Gürcistan Osmanlıların eline geçmiştir (1590).¹⁰⁴ Bu dönemde Osmanlı hakimiyetini kabul eden Gürcistan soylularından bazıları İslam’ı kabul ederken bazıları da eski dinlerini sürdürmüşlerdir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar Kuzey Kafkasya’daki çıkarlarını korumak ve mahalli Müslüman yönetimleri savunmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu durum Rusya’yı harekete geçirmiştir. Çıkan çatışmalarda Osmanlı

¹⁰² Oğuzoğlu, a.g.m., s.21.

¹⁰³ Oğuzoğlu, a.g.m., s.21. Krş.; Hayati Bice, **Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s.5-7.

¹⁰⁴ Aliyev Salih Muhammedoğlu, “Kafkasya”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss.158-160, s.159.

Devleti zaman zaman başarılı olduysa da Rusların Kafkasya ve Azak denizine doğru ilerlemesinin önüne geçilememiştir. Çar I. Petro döneminde (1682-1725) Kafkasya'nın doğu ve merkezi kısmı Osmanlı toprağı olarak kalırken Kuzey Kafkasya ile Hazar denizinin batı ve güney sahillerindeki bazı şehirler Rusya'ya bırakılmıştır.¹⁰⁵

XVII. yüzyıl boyunca Kuzey Kafkasya'nın Abaza, Adige ve Kabartaylarla meskun kuzeybatı bölgelerinde İslamiyet'in yayılmasında Kırım Tatarlarının teşvikleri de büyük rol oynamıştır.¹⁰⁶ Bir kısım Osetinler hariç bütün kuzey Kafkasyalıların dini olan İslamiyet onları İslami kardeşlik duygusu ile bağlamıştır. Dil bakımından farklılıklar gösteren Kafkas halkları, asırlar boyunca süren aynı kaderi paylaşma ve ortak sosyal yaşantı yönünden de tam bir bütünlük arz etmektedirler. Kafkas halkları gerek Kabartay, Abaza, Adige, gibi Çerkez kökenliler, gerekse Nogay, Kumuk, Karaçay, Balkar gibi Türk kökenliler ve Lezgi, Çeçen, Osetin, Avar gibi diğer bölge halkları olarak hep birlikte "Kuzey Kafkasyalılar" ortak adıyla ve genellikle Batı Avrupa kaynaklarında yanlış bir adlandırma ile "Çerkezler" olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁷

XIX. yüzyılın başında Osmanlılar ve İranlılar, Rusya'nın sıcak denizlere açılmak niyetine ve Karadeniz ile Hazar denizi arasındaki bölgeyi ele geçirme politikasının gerçekleşmesine engel olamamışlardır. 1804-1813, 1826-1828 Rus-İran ve 1828-1829 Rus-Osmanlı savaşları sonucunda Dağıstan ve Güney Kafkasya'nın tamamı Rusya'nın hâkimiyetine girmiştir. Rusya'nın yayıldığı bütün topraklarda uyguladığı Ruslaştırma siyaseti yerli halkların, özellikle Müslümanların direnişiyile karşılaşmıştır. Kafkasya uzun süre Ruslara karşı yürütülen direnişlerin merkezi olmuştur. Bu direniş hareketlerinin en önemlisi ve bir dönüm noktası oluşturanı Şeyh Şamil'in önderliğindeki harekettir.¹⁰⁸ Bu hareket ancak 25 yılda bastırılabilmiş (1859) ve arkasından esareti kabullenmeyen binlerce kişi Osmanlı topraklarına göç etmiştir.¹⁰⁹ 1850'li yılların ilk yarısında bazı Kafkasyalı ailelerin gönüllü olarak Osmanlı topraklarına göç ettiği bilinmektedir. 1853-1856 Osmanlı-

¹⁰⁵ Muhammedoğlu, a.g.m., s.159.

¹⁰⁶ Oğuzoğlu, a.g.m., s.22. Buraya şuradan aktarılmıştır; Cemal Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti**, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1979, s.47-55.

¹⁰⁷ Bice, a.g.e., s.4. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; Ahmed Caferoğlu, **Türk Kavimleri**, T.K.A.E. Yayınları, Ankara, 1983, s.44-45.

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. John F. Baddeley, **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil**, 3.b., çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1995; N. Luxembourg, **Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil**, 1.b., çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1998; Nihat Berzeg, **Çerkesler, Kafkas Sürgünü: Vatansız Bırakılan Bir Halk**, 1.b., Chiviyazları Yayınevi, İstanbul, 2006.

¹⁰⁹ Muhammedoğlu, a.g.m., s.159.

Rus (Kırım) Savaşı sırasında mecburi bir hareket haline gelen göç olayı, 1862-1865 yılları arasında zirveye ulaşmış ve 1877-1878 (Osmanlı-Rus Savaşı, 93 Harbi), 1890-1908 yılları arasında yoğunlaşarak 1920'lere kadar süregelmiştir. Kafkasya'dan göçün hareketlenme zamanları Osmanlı-Rus ilişkilerindeki değişiklikleri yakından takip etmiştir.¹¹⁰

3. GÖÇMENLERİN YENİ YAŞAM ALANINA İLİŞKİN BİLGİLER: İNEGÖL

3.1. İNEGÖL KAZASININ BAĞLI OLDUĞU HÜDAVENDİĞÂR VİLAYETİ

Bu vilayet, Osmanlı Asyası'nın batısında, Anadolu yarımadasının kuzeybatısında, eski Frigya ve Bitinya bölgelerinde yer almaktadır. Merkezi Bursa olan bu yönetim bölgesinin batısında ve kuzeybatısında Biga sancağı, kuzeyinde Marmara denizi ile Kapdağı ve Bozburun (Armutlu) yarımadalrı, Erdek, Bandırma ve Gemlik körfezleri, İzmid sancağı, kuzeydoğusunda dar bir sınırdışlıkla Kastamonu, doğusunda Ankara, güneydoğusunda Konya, güneyinde de Aydın vilayetleri bulunmaktadır. Vilayetin yüzölçümü 81.878 km²'dir. 1905 yılında yapılan sayıma göre nüfusu 1.691.277'dir.¹¹¹ Osmanlı döneminde son nüfus hesaplaması 1914'te yapılmıştır. Bu sayıma göre, Bursa ve Ertuğrul sancaklarından oluşmakta olan Hüdavendigâr Vilayeti'nde yaklaşık olarak 475.000 Müslüman, 75.000 Rum, 59.000 Ermeni, 5.000 de Yahudi yaşamaktaydı.¹¹²

Bu vilayete verilen Hüdâvendigâr adı, "padişah-efendi" anlamında, Sultan I. Murad'ın (1362-1389) lakabıdır. Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti Bursa, onun döneminde Türk kenti görünümünü kazandığından, vilayete bu ad verilmiştir. Geniş arazilere ve gelişmiş kentlere sahip olan bu vilayetin, 19. yüzyıl sonlarında merkez Bursa / Hüdâvendigâr sancağından başka 4 sancağı daha vardır. Bunlar Ertuğrul Sancağı, Kütahya Sancağı, Karahisarısahip Sancağı ve Karasi Sancağı'dır. Merkez Bursa sancağına bağlı kazalar; Gemlik, Pazarköy (merkez Orhangazi), Mihaliç (Karacabey), Mudanya, Kirmastı (Mustafakemalpaşa) ve Atranos (Orhaneli) tur. Ertuğrul sancağına bağlı kazalar; merkezi Bilecik, İnegöl¹¹³, Söğüt ve Yenişehir'dir. Kütahya sancağının kazaları; Eskişehir, Gediz,

¹¹⁰ Bice, a.g.e., s.45.

¹¹¹ Sakaoğlu, a.g.e., s.123.

¹¹² Yılmaz Akkılıç (Yay. Haz.), "Bursa", **Bursa Ansiklopedisi**, C.1, 1.b., Burdef Yayınları , Bursa, 2002, s.292.

¹¹³ İnegöl XIX. yüzyıl sonlarında "Hüdavendigâr Vilayeti" Ertuğrul sancağına bağlı bir kaza merkezi iken 1878 yılında belediyesi, 1880'li yıllarda belediye örgütü kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde, 1925

Uşak ve Simav'dır. Karahisarısahip sancağının kazaları; merkezi Afyonkarahisar, Bolvadin, Sandıklı ve Aziziye (Emirdağ)'dir. Karasi sancağının kazaları ise; merkezi Balıkesir, Ayvalık, Burhaniye, Edremit, Erdek, Bandırma, Gönen, Sındırgı ve Balya'dır.¹¹⁴

1326'da Orhan Gazi tarafından fethedilmiş olan Hüdâvendigâr Vilayeti merkez sancağı Bursa, Anadolu'daki bayındır Türk kentlerinin ilk sırasında, ipekçilik, ticaret, mimarlık ve kültür merkezi olarak yer almıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra 1841'deki yönetsel düzenlemelerde, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemindeki topraklarını kapsayacak biçimde örgütlenen Hüdâvendigâr vilayetinin merkezi olmuştur.¹¹⁵

İnegöl XIX. yüzyıl başlarında Hüdavendigâr yani merkez sancağa bağlı bir kaza konumundadır, XIX. yüzyıl sonlarında ise Ertuğrul sancağına bağlıdır. İnegöl XIX. yüzyıl sonlarında "Hüdavendigâr Vilayeti" Ertuğrul sancağına bağlı bir kaza merkezi iken 1878 yılında belediyesi, 1880'li yıllarda belediye örgütü kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde, 1925 yılındaki İl Genel Meclisi kararıyla Ertuğrul sancağından Bursa'ya bağlanmış, 1926 yılında ise ilçe statüsüne kavuşmuştur.¹¹⁶

Bursa göçlerle kurulmuş bir kent, diğer bir deyişle bir göçmen şehridir. Bursa'ya tarihi süreç içinde çok çeşitli göç akınları olmuştur. Bu göçler sırasında çok çeşitli yerlerden, çeşitli ulus ve topluluklar yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde Bursa, ekonomideki hızlı gelişmesi ve güven ortamı dolayısıyla, doğu bölgelerinden gelen Türk veya Müslüman ya da başka dinlerden kişilerin göçe ve yerleşmeye özendikleri bir merkez olmuştur. Bu dönemde yabancı tüccar ve işadamları da Bursa'da yerleşerek iş kurmuşlardır. Devlet kimi zaman da, Yunanistan ve Balkanlar'da sorun yaratan grupları Anadolu'da ve Bursa çevresinde iskana zorlamıştır.¹¹⁷ Bursa'ya yapılan ilk büyük göç dalgasını 1530-1573 yılları arasında, Celali İsyanı sebebiyle Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden kaçarak Bursa'ya yerleşenler oluşturmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Bursa, Rumeli ve Kafkasya'daki Müslüman göçmenlerinin akınına uğramıştır. Bu göçmenlerin en büyük bölümü, Hüdavendigâr

---

yılındaki İl Genel Meclisi kararıyla Ertuğrul sancağından Bursa'ya bağlanmış, 1926 yılında ise ilçe statüsüne kavuşmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enes Keskin (Ed.), **Bursa Bilgisi: Nasıl Bir Şehirde Yaşıyoruz?**, Yerel Gündem 21, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, s.85; Raif Kaplanoğlu, "İnegöl", **Bursa Ansiklopedisi (Yer Adları)**, C.1, 1.b., Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.152.

¹¹⁴ Sakaoğlu, a.g.e., s.126.

¹¹⁵ Sakaoğlu, a.g.e., s.127.

¹¹⁶ Keskin, a.g.e., s.85; Raif Kaplanoğlu, a.g.e., s.152.

¹¹⁷ Akkılıç, a.g.e., s.293.

Eyaletine yerleştirilmiştir. 1880’li yıllarda başlayan bu toplu göçler sonunda Bursa merkez ilçede 18 yeni köy, 15 de yeni mahalle kurulmuştur. Gemlik’te 12 yeni köy, İnegöl’de de 32 yeni köy, üç de yeni mahalle kurulmuştur. 1912 yılındaki Balkan Savaşı sonrasında da, işgal altında kalan bölgelerdeki Türklerin büyük bölümü Bursa’ya göçmüştür. Böylece Bursa ve çevresi, Osmanlı Devleti’nin gerileme ve çöküş sürecinde, yitirilen topraklardan göç etmek zorunda kalan Müslüman-Türkler’in yeni vatanı olmuştur. Ardından 1924 yılında Yunanistan’dan “mübadele göçmenleri”, 1950’lerden 1990’lara dek başta Bulgaristan olmak üzere Balkanlar’dan göç etmek zorunda bırakılan Türkler ve 1970’li yıllardan itibaren kurulan sanayi tesisleri nedeniyle Doğu Anadolu Bölgesi’nden göçenler Bursa ve ilçelerinin nüfusunu hızla arttırmış ve Bursa’yı bir “göçmen şehri” haline getirmişlerdir. Bu süreçte Bursa ve ilçeleri Karadeniz Bölgesi’nden de önemli oranda göç almıştır.¹¹⁸ Son yıllarda ise Bursa’ya yapılan göçlerin azaldığı söylenebilir.

Günümüzde Bursa, nüfus varlığı bakımından Türkiye’nin önde gelen illeri arasında yer almaktadır. İl nüfusu bakımından Türkiye’nin beşinci büyük ili olan Bursa, kent nüfusu bakımından da dördüncü büyük kenttir.¹¹⁹

3.2. GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE İNEGÖL KAZASI

3.2.1. İnegöl’e İlişkin Genel Bilgiler

Türkiye’nin Marmara Bölgesi’nde, Bursa iline bağlı ve ilin doğusunda yer alan İnegöl, kuzeyden Yenişehir ve Kestel, batıdan Keles ilçesi, doğudan Bilecik ve güneyden Kütahya illeriyle çevrilidir. Ülkemizde öteden beri birçok İnegöl adlı yerleşim alanı olduğu için “Bursa İnegöl’ü” olarak anılmış ve anılmaktadır. İnegöl ilçesi Bursa merkezine 45 km. uzaklıkta olup, yüzölçümü 1006 km²’dir. İlçe geçmişten bu yana Anadolu’nun önemli ulaşım yolları üzerinde bulunmaktadır.

Bursa ilinin nüfus bakımından en büyük ilçelerinden olan İnegöl’ün nüfusu hızla artış göstermektedir. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından güncellenen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne göre İnegöl’ün 2010 yılı

¹¹⁸ İsmail Cengiz (Ed.), **Prusa’dan Günümüze Bursa: Medeniyet’in İpek Şehri**, 4.b., Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür A.Ş., İstanbul, 2008, s. 113-115.

¹¹⁹ Akkılıç, a.g.e., s.296.

sonu itibariyle genel nüfusu 221 bin 116'dır. Bunun 167 bin 419'u merkez nüfusedir.¹²⁰ Bu rakamlarla birlikte İnegöl nüfus bakımından Bursa'nın merkez ilçeleri olan Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer'in ardından dördüncü büyük ilçesidir. Özellikle Oylat Kaplıcaları, İnegöl Köftesi ve İnegöl mobilyaları ile ünlenen; 200 bin üzerinde nüfusa sahip olan İnegöl, ülkenin en büyük ve gelişmiş ilçelerindedir.¹²¹

Tarihsel yapıları yönünden zengin olan İnegöl ilçesinde Hamzabey Camii, Yıldırım Bayezid döneminde yapılan Yıldırım Camii, Sadrazam İshak Paşa'nın yaptırdığı İshak Paşa Külliyesi vardır. Bunun dışında Kurşunlu, Osmaniye, Kasım Efendi Camileri, Kurşunlu Han ve Ortaköy Kervansarayı da önemli tarihsel yapıtlar arasındadır. İlçenin önemli tarihsel yapıları dışında doğal güzellikleri de önemlidir. İlçe sınırları içinde yer alan Oylat Kaplıcaları, Cerrah Parkı, Boğazova Yaylası, Arabaturağı Yaylası, Alaçam Yaylası ve Oylat mağarası ilçenin başlıca doğal güzellikleri arasında yer almaktadır. İnegöl Köftesi, İnegöl mobilyası, Kınık ve Çitli Maden Suyu kaynakları da oldukça ünlüdür.¹²² İnegöl'ün iklimi Karadeniz ile Akdeniz iklimi arasında geçiş karakteri göstermektedir. Yaz ayları daha çok Akdeniz iklimine benzemekte, sıcak ve az yağışlı geçmektedir. Kış ayları ise soğuk ve bol yağışlıdır.

Yüzölçümü 1006 km² olan İnegöl ilçesi, ilçe merkezinde bulunan 20 mahalleden, 93 köy ve 4 beldeden oluşmaktadır. İnegöl'ün köyleri,¹²³ Akbaşlar, Akıncılar, Alibey, Aşağıballık, Babaoğlu, Bahariye, Bahçekaya, Bayramşah, Bilal, Boğaz, Çakırçiftliği, Çaylıca, Çayyaka, Çavuş, Çeltikçi, Çiftlik, Çitli, Deydinler, Dipsizgöl, Doğanıyurdu, Dömez, Edebey, Elmaçayır, Eski, Esenköy, Eskikaracakaya, Eymir, Fevziye, Fındıklı, Gedikpınar, Gülbahçe, Gündüzlü, Güneykestane, Güzelyurt, Hacıkara, Halhalca, Hamamlı, Hamidiye, Hamitabat, İneyet, İsaören, İskaniye, Karakadı, Karalar, Karahasanlar, Karagölet, Kayapınar, Kestanealan, Kınık, Kıran, Kocakonak, Konurlar, Kozluca, Kulaca, Küçükıyence, Lütfiye, Maden, Mezit, Mesruriye, Muratbey, Olukman, Ortaköy, Osmaniye, Özlüce, Paşaören, Rüştıye, Saadet, Sarıpınar, Soğukdere, Sulhiye, Sultaniye, Sungurpaşa, Süle, Sülüklügöl, Süpürtü, Şehitler, Şipali, Tekke, Tokuş, Turgutalp, Tüfekçikonak, Yeniköy, Yeniyörük, Yiğit, Yukarıballık'tır. Mahalleleri; Akhisar, Burhaniye, Cuma,

¹²⁰ "İnegöl'ün Nüfusu 221.000 Oldu", **Bursa Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sitesi: Haberler**, 29 Ocak 2011, <http://www.bursa.bel.tr/inegol-un-nufusu-221-bin-oldu/haber/5550/>, (05.01.2011).

¹²¹ Cengiz, a.g.e., s. 82.

¹²² Keskin, a.g.e., s.85.

¹²³ İnegöl İdari Yapı; Yerel Yönetimler; Köyler, İnegöl Kaymakamlığı resmi internet sitesi, <http://www.inegol.gov.tr/sayfa.asp?sayfano=59>, (4.08.2011).

3.2.2. Tarihte İnegöl

3.2.2.1. Cumhuriyet Öncesinde İnegöl

1847 ve 1942¹²⁶ yıllarında yapılan arkeolojik çalışmalardan elde edilen bulgulara göre; İnegöl'ün tarihi M.Ö. 3.000 yıllarına dek uzanmaktadır. Dolayısıyla İnegöl'ün 5.000 yıllık bir geçmişi vardır denilebilir. İnegöl'de sırasıyla Hititler (M.Ö. 2.000), Bitinyalılar (M.Ö. 7. yy.), Lidyalılar (M.Ö. 6. yy.), Persler (M.Ö. 5. yy.) ve Makedonyalıların (M.Ö. 5. yy.) hüküm sürdükleri düşünülmektedir. M.Ö. 2. yy. sonlarında Bergama Krallığı ile beraber Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiştir.¹²⁷ M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinin ardından ise İnegöl; Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun hâkimiyetine geçmiştir.¹²⁸

Bu tarihten itibaren İnegöl uzunca bir süre Bizans İmparatorluğu egemenliğinde kalmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi neticesinde İnegöl 1078 yılında Anadolu Selçuklularının hâkimiyetine girmiştir. 1097 senesinde ise Haçlı Seferleri sonrasında tekrar Bizans egemenliğine bırakılmıştır. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşuna dek Türkler ve Bizanslılar arasında bir kaç kez el değiştirmiştir. Osmanlı'nın batıya doğru ilerlemeye başlamasıyla birlikte, Prusa (Bursa) Osmanlı'nın yolunu kesen bir savunma üssü haline gelmiştir. Bu da İnegöl'ün ya da o zamanki adıyla Angelacoma'nın önemini bir hayli arttırmıştır. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarında (1299-1300) ise Osman Gazi'nin yakın dostu ve komutanlarından olan Turgut Alp İnegöl'ü fethetmiştir ve İnegöl Türklerin egemenliğine girmiştir.¹²⁹ Fetihden sonra, Angelacoma ve çevresi Turgut Alp'in yönetimine verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin güçlenerek batıya ve kuzeye doğru genişlemesi sürecinde, İnegöl artık bir iç-el kenti olarak kalmış ve önemini yitirmeye başlamıştır.¹³⁰

1867 yılındaki yönetsel reformlar sırasında Bursa Sancağı'na bağlı bir kaza (ilçe) durumuna getirilen İnegöl, daha sonra Ertuğrul (Bilecik) Sancağı'nın kazası konumuna getirilmiştir. XIX. yüzyıl sonlarında ise "Hüdavendigâr Vilayeti" Ertuğrul

---

¹²⁶ Alman arkeolog ve tarihçisi Kurt Bittel 1942 yılında, İnegöl'ün üstünde bulunduğu höyükte çeşitli araştırmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar İnegöl'ün tarihi hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akkılıç, a.g.e., s.917.

¹²⁷ Kenan Kahraman, **Geçmişten Günümüze İnegöl**, 1.b., İnegöl Kültür Sanat ve Yardımlaşma Vakfı, İstanbul, 1992, s. 30-34.

¹²⁸ Cengiz, a.g.e., s. 82.

¹²⁹ Cengiz, a.g.e., s. 83.

¹³⁰ Akkılıç, a.g.e., s.918.

sancağına bağlı bir kaza merkezi iken 1878 yılında belediyesi, 1880’li yıllarda belediye örgütü kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde, İnegöl ilçesi 1925 yılındaki İl Genel Meclisi kararıyla Bilecik ilinden ayrılarak Bursa’ya bağlanacaktır. 139 köyü ile birlikte Bursa iline bağlanan İnegöl 1926 yılında ise ilçe statüsüne kavuşacaktır.¹³¹

Kamil Kepecioğlu Bursa Kütüğü adlı eserinde İnegöl’ü şu şekilde tanımlamaktadır;¹³²

“Aydın ve Manisa taraflarında da başka İnegöl bulunduğundan diğerlerinden ayırt etmek için burasına Bursa İnegöl’ü derlerdi. İnegöl Hisarı, Osmanlı hükümetini kuran Osman Bey’in ümerasından Turgut Alp tarafından 1299 miladi senesinde zapt edilmiştir. Kuzeyinde Yenişehir, doğusunda Bilecik, güneyinde Kütahya ve batısında Bursa kazalarıyla çevrilmiştir. Uzunluğu 75 ve genişliği 25 km. imtidadındaki İnegöl ovası bu kazanın zirâi ehemmiyetini yükseltir. Diğer arazisi dağlık ve ormanlık olmakla beraber Ahu Dağı, Domaniç ve Uludağları da bu kaza çevresindedir. Bu dağlarda zengin madenler mevcuttur. Vaktiyle pek istifade edilmişse de son asır zarfında kıymetini kaybetmiştir. Çitli Köyü yakınındaki maden suyu şöhret bulmuştur. Çayır, Akça, Bedre Suyu ve Hocaköy Suyu vesair sular Delikli kaya mevkiinde birleşerek Yenişehir ovasından Göksu adıyla Sakarya’ya varır. Bu sular üzerinde birçok değirmenler ve hızarlar vardır. Bursa’nın kullandığı kerestelerin büyük bir kısmı İnegöl’den gelir. İnegöl’ün havası güzel ve lâtifdir. Âhalisi çalışkandır. Umumiyetle ticaret, ziraat ve ormancılıkla meşguldür.”

3.2.2.2. *İnegöl Adının Kaynağı*

Çok sayıda kaynağa göre, İnegöl’ün Bizans dönemindeki adı “Angelacoma”dır. İnegöl’ün Türklerin hâkimiyetine geçmesi ve sonrasına ait çeşitli kaynaklarda ise İnegöl adının farklı şekillerde yazımına rastlanmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İnegöl adının “Ezinegöl”den türediğini anlatmaktadır. Evliya Çelebi İnegöl’ün Cuma günü yani Ezine günü fethedilmesinden dolayı “Ezinegöl” şeklinde adlandırıldığını rivayet etmektedir.¹³³ Bir başka rivayete göre ise; Uludağ ve onun uzantısı olan Domaniç Dağı ile

¹³¹ Keskin, a.g.e., s.85; Kaplanoğlu, a.g.e., s.152; Akkılıç a.g.e., s.918.

¹³² Bursa Kütüğü Kamil Kepecioğlu’nun Bursa Şer’iyye Sicillerine ve diğer arşiv kaynaklarına dayalı olarak tahminen 1930-1945 yılları arasında Osmanlıca olarak derlediği bilgilerin günümüz Türkçesine aktarılmasıyla oluşmuş eseridir. Kamil Kepecioğlu, “İnegöl”, **Bursa Kütüğü**, Cilt 2, 1. b., Bursa Kültür A.Ş., Bursa, 2009, s.236-237.

¹³³ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Mümin Çevik (sadeleştiren), C.1, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985, s.45.

Ahı Dağı ve eteklerinden doğan otuzdan fazla derenin beslediği beş büyük akarsu Yenice ovasına sadece bir boğazdan geçerek ulaşmaktaydı. Bu drenaj boğazının yükseltisi dolayısıyla İnegöl ovasının uzun yıllar boyunca sular altında kaldığı sanılmaktadır. Bu nedenle “Subaşı” veya “Gölbaşı” anlamında olan İnegöl ismi kullanılmıştır. Bir diğer tahmin ise Osmanlı döneminde; refah, huzur içinde olan ve konumu ayrıcalıklı olan yerlerin isminin başına “ine” ekinin getirilmesidir.¹³⁴ Diğer taraftan Bilge Umar 19. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında, kentin adının “Eynegöl-i Brusa” biçiminde geçtiğini belirtmiştir. İne'nin Rumca ‘i Nea (Poli)’, Yeni (Kent) adı yerine kısaltma yoluyla kullanılan ‘i Nea’dan gelmiş olabileceğini ifade etmiştir. Anadolu ad sadece Kula iken, kasabanın deprem vb. sonucu yıkılıp yeniden yapılması üzerine i Nea Kula (Yeni Kula) biçiminde söylendiğini, bunun da Türk ağzında önce Eynegöl, sonra İnegöl’e döndüğünü belirtmiştir. İnegöl’ün doğusunda tarihsel Kulaca köyünün varlığı bu iddiayı daha da güçlendirmektedir.¹³⁵ Raif Kaplanoğlu da İnegöl adının ‘eyne-göl’ sözcüğünden gelebileceğini, eski belgelerde İnegöl’ün adının “Eynegöl” olarak yazıldığını belirtmiştir. Halk dilinde İnegöl’ün küçük göl anlamına geldiğine ilişkin efsaneler de anlatılmaktadır. Zaten “Eyne” sözcüğü Türkçe “küçük” anlamına gelmektedir. Ayrıca Anadolu ve Bursa’da ‘eyne’ ön adlı birçok yer bulunmaktadır. Bu nedenle İnegöl’ün ‘küçük-göl’den geldiği rahatlıkla düşünülebilir.¹³⁶ Yazılanlardan anlaşılacağı üzere İnegöl adının kaynağı hakkında çok farklı görüşler bulunmaktadır; ancak, bunların hangisinin doğru olduğu konusunda bilgi bulunmamaktadır.

3.2.2.3. Cumhuriyet Dönemi’nde İnegöl

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi ile birlikte Anadolu’da işgaller başlamıştır. Mütarekenin ardından Batı Anadolu’yu işgale başlayan Yunan birlikleri İnegöl’ü dört defa işgal etmiştir. 27 Ekim 1920 - 2 Kasım 1920, 6 Ocak 1921 - 14 Ocak 1921, 23 Mart 1921 - 3 Nisan 1921, 10 Temmuz 1921 – 6 Eylül 1922 tarihlerinde İnegöl işgallere maruz kalmıştır.¹³⁷ Şükrü Naili Paşa komutasındaki 3. Kolordunun İnegöl’e girmesiyle İnegöl, 6 Eylül 1922’de Yunan işgalinden kurtulmuştur.¹³⁸

¹³⁴ Kürşat Dursun (Yay. Haz.), **Anılarla İnegöl**, Almanak, Baskıcı Yayınları, Bursa, 2007, s.5.

¹³⁵ Bilge Umar, **Türkiye’deki Tarihsel Adlar**, 2.b., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.

¹³⁶ Kaplanoğlu, a.g.e., s.151.

¹³⁷ Akkılıç, a.g.e., s.919.

¹³⁸ Cengiz, a.g.e., s. 83.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından İnegöl hızlı bir gelişme süreci içerisine girmiştir. İnegöl'ün sahip olduğu coğrafi konum gelişimini hızlandırmasına yardımcı olmuştur. İnegöl'ün gelişmesi iki dönem olarak ele alınabilmektedir. Uzun yıllar geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan İnegöl, yöresinde verimli ormanların bulunması nedeniyle 1929 yılından itibaren orman ürünlerini işlemeye başlamıştır. 1950'li yıllardan itibaren küçük atölyelerde tamamıyla mobilya imalatına geçilmiştir. 1980'li yıllara kadar da daha çok orman ürünleri alanında imalat yapılmıştır.

İnegöl, 1970'li yıllarda tekstil ve makine sanayilerinin yoğunlaştığı bir merkez konumuna gelmiştir. Bursa-Ankara karayolunun kuzeyinde 1977 yılında, 3.000.000 m²lik bir alanda Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulmasının ardından özellikle 1980 sonrasında sanayi alanında oldukça hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Bursa ve çevresinden olduğu kadar, İstanbul ve başka yerlerden de bölgeye sermaye akışı gerçekleşmiştir. Orman ürünlerinin yanı sıra başta tekstil olmak üzere, otomobil yan, gıda, cam gibi diğer sektörlerde faaliyet gösteren firmalar da İnegöl'de tesisler kurmuşlardır. Son yıllarda küçük mobilya imalathaneleri de fabrikalaşma yoluna girmişler ve ülke çapında önemli markalar haline gelmişlerdir. İnegöl ilçesi Bursa'nın orman ürünleri ve sanayi merkezi sayılmaktadır.

İnegöl Ovası ile verimli topraklara sahip olan ilçe, tarım ve hayvancılıkta da oldukça ileridir. Topraklarının %64.3'ünde tarla bitkileri üretimi, %5'inde bağcılık-bahçecilik, %2.3'ünde de sebze-meyvecilik yapılmaktadır. %46.4'lük bir alan ormanlarla kaplıdır.¹³⁹

3.2.3. İnegöl'ün Nüfusu ve Demografik Yapısı

İnegöl'ün demografik yapısının anlaşılabilmesi için öncelikle İnegöl'ün nüfusunun geçmişten günümüze ne şekilde bir değişim yaşadığı ve bu değişimin nedenleri konusunda bilgi verilecektir. Ardından İnegöl'ün demografik yapısını oluşturan öğeler açıklanacaktır.

3.2.3.1. Geçmişten Günümüze İnegöl'ün Nüfusu

İnegöl nüfusu aşağıda verilen tablolardan anlaşılabilceği üzere hem Osmanlı Dönemi'nde hem de Cumhuriyet Dönemi'nde genel olarak giderek artış göstermiştir. Bu

---

¹³⁹ Akkılıç, a.g.e., s.919.

artış özellikle Osmanlı son döneminde, toprakların küçülmesi ve ardından yaşanan göçler ile birlikte daha da hızlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ise, özellikle 1980’li yıllardan itibaren sanayi alanında yaşanan gelişmelerin iç göçleri arttırması ve yine 1980’li yılların sonunda Bulgaristan’dan yapılan göçler, ilçe nüfusunun yoğunluk kazanmasında etkili olmuştur.

1487 yılında 74 hane olan ilçe merkezi, 1530 yılında 80’e, 1573 yılında 137 haneye yükselmiştir. 1510 yılında yapılan bir emlak tahririnde İnegöl’ün 4 mahalle, 55 köy, 17 çiftlik, 14 mezra ve 8 yaylaktan oluştuğu belirtilmiştir. Bu dönemde genel hane sayısı ise 1266’dır.¹⁴⁰

Tablo 1: Osmanlı döneminde yapılan bazı sayımlarda ilçede nüfus dağılımı¹⁴¹

YIL	MÜSLİM	GAYRİMÜSLİM	TOPLAM
1831	5.319	1.498	6.817
1870	9.277	3.170	12.447
1875	2.720	2.372	5.092
1892	26.220	5.665	31.885
1898	43.627	5.969	49.595

1831, 1870 ve 1875 sayımlarında sadece vergi yükümlüsü erkek nüfus sayılmıştır. 1875 sayımında vergi veren nüfusun hayli gerilemiş olmasının nedeni belirlenememiştir. Bunda çeşitli yönetsel bağlanma değişikliklerinin rolü olabileceği düşünülmektedir. 1892 ve 1898 sayımlarında Müslüman-Türk nüfusun hızlı artışı, sayım tekniğinin gelişmiş olmasının yanı sıra, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda ve Kafkaslarda sürekli toprak yitirmekte oluşuyla bağlantılıdır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından Kafkasya ve Balkanlar’dan Anadolu’ya göç

¹⁴⁰ Kaplanoğlu, a.g.e., s.151-152.

¹⁴¹ Akkılıç, a.g.e., s.916.

edenlerden bir bölümü İnegöl merkezinde ve köylerinde yerleştirilmişlerdir. Böylelikle İnegöl’de Nüfus dengesi Müslüman-Türk ağırlıklı olarak hızla değişmiştir.¹⁴²

1894 yılında yayınlanan kitabında Cuinet’e göre İnegöl merkezinde 6.394’ü Müslüman, 1.850’si Rum olmak üzere toplam 8.244 kişi yaşamaktadır. İlçenin tamamında ise; 48.216 Müslüman, 9.951 Rum ve 2.149’u Ermeni olmak üzere toplam 60.316 kişi yaşamaktadır.¹⁴³

Hicri 1325 (1907-1908) tarihli Hüdâvendigâr Vilayeti Salnâmesi’nde Ertuğrul sancağına bağlı olan İnegöl’ün toplam nüfusu 53.152’si Müslüman ve kalanı gayrimüslim (Ermeni, Rum, Protestan, Musevi ve Katolik) olmak üzere 60.383 olarak gösterilmiştir.¹⁴⁴ Ayrıca İnegöl “Ertuğrul sancağına bağlı, geniş ve verimli bir ova dâhilinde kurulmuş, âb ve havası latif bir kazadır” tanımıyla 2.111 hane olarak gösterilmiştir.¹⁴⁵

1912-1913 Balkan Savaşları sonrasındaki göçlerin ardından nüfusun ne olduğuna ilişkin kesin bilgiler yoktur. Ancak Cumhuriyet sonrası daha sağlıklı verilere ve sayımlara ulaşılabilmektedir.¹⁴⁶

Tablo 2: Cumhuriyet döneminde, 1927’den itibaren düzenli olarak yapılan nüfus sayımlarına göre ilçe merkez ve ilçe toplam nüfus¹⁴⁷

SAYIM YILI	SAYIM SONUCU (İlçe Merkezi)	SAYIM SONUCU (İlçe Toplam Nüfusu)
1927	11.758	59.120
1935	13.079	-
1940	13.740	-
1945	15.165	-
1950	16.696	62.943

¹⁴² Akkılıç, a.g.e., s.916.

¹⁴³ Kaplanoğlu, a.g.e., s.151-152.

¹⁴⁴ 1325 tarihli Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigâr

¹⁴⁵ Akkılıç, a.g.e., s.916.

¹⁴⁶ Serpil Aytaç, “Bursa’da Göç Olgusuna Tarihsel Bakış”, **Yeşil Bursa, Bursa Kent Kültürü ve Yaşam Dergisi**, S:1, Mudanya Gazete-Danışmanlık-Tanıtım Hizmetleri, Bursa, 2012, s.12.

¹⁴⁷ Akkılıç, a.g.e., s.916.

1955	19.450	-
1960	25.297	74.539
1970	31.871	80.778
1980	45.237	97.812
1990	71.120	126.214
1997	90.946	160.699
2000	100.932	181.819

Kırsal kesimde son yıllarda nüfus azalması gözlenirken, özellikle İnegöl merkezi ve Alanyurt, Yenice gibi sanayiye komşu yerlerde çok hızlı bir nüfus artışı gerçekleşmektedir.¹⁴⁸ İnegöl ilçesinin sürekli olarak aldığı göçlerde yaşanan bu nüfus artışında oldukça etkilidir. İnegöl Bursa ilinin nüfusu en fazla artan ilçelerinin başındadır. Günümüzde, İnegöl ilçesi, ilçe merkezinde bulunan 20 mahalleden, 93 köy ve 4 beldeden oluşmaktadır. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından güncellenen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre İnegöl'ün 2010 yılı sonu itibariyle genel nüfusu 221 bin 116'dır. Bunun 167 bin 419'u merkez nüfusedir.¹⁴⁹

3.2.3.2. İnegöl'ün Demografik Yapısı

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877-1878 yıllarında Rusya ile Balkanlar ve Kafkasya'da yapmış olduğu savaşları kaybederek küçülmek mecburiyetinde kalmasıyla daha önceleri Osmanlı'nın olan topraklardan ana yurda önemli ölçüde göç olayları meydana gelmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrası İnegöl ve çevresi, yitirilen Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman nüfus için yeni bir yurt, kalıcı bir yuva olmuştur. Bu yeni yurttaşlar Hicri 1293-94 tarihine denk gelen savaşlar sonrasında göç ettikleri için "93 muhacirleri" olarak adlandırılmışlardır. Bugün üzerinde Bulgaristan, Kosova, Makedonya, Bosna-Hersek, Gürcistan ve diğer Kafkas özerk cumhuriyetlerini barındıran

¹⁴⁸ Akkılıç, a.g.e., s.917.

¹⁴⁹ "İnegöl'ün Nüfusu 221.000 Oldu", **Bursa Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sitesi: Haberler**, 29 Ocak 2011, <http://www.bursa.bel.tr/inegol-un-nufusu-221-bin-oldu/haber/5550/>, (05.01.2011).

eski yurtlarından kopan göçmenlerin ortaya çıkardığı bu göç olayı İnegöl ilçesine yapılan ilk büyük göçtür.

İnegöl nüfusunun tamamı yerli halkı olan Manavlardan oluşurken 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, Balkan ve Kafkas göçmenleri nüfusun önemli bir kısmını oluşturmuşlardır. 1880'li yıllarda yeni gelenlerce, İnegöl merkezinde Hamidiye, Burhaniye ve Orhaniye adlı 3 yeni mahalle ile 32 yeni köy kurulmuştur. Bu köylerde 12.578 kişi iskan edilirken, 1.570 kişi de eski köylere yerleştirilmiştir. Bu dönemde 25.000 olan yerli nüfusa yeni göçen 14.148 kişi daha eklenmiştir.¹⁵⁰

93 Harbi sonrasında İnegöl'e göç eden Boşnaklar, Gürcüler, Çerkezler, Ahıskalılar ve Arnavutlar ve bu kişilerin soyundan gelenler günümüz İnegöl nüfusunun da önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar.¹⁵¹

İnegöl'e göçler bunlarla da sınırlı kalmamış, her geçen gün yenileri eklenmiştir. İnegöl; 1912-1913 Balkan savaşları ve 1. Dünya Savaşı (1914-1918) derken Osmanlı'nın kaybettiği Balkan topraklarından yeni göçmenlere kucak açmıştır. 1922 yılından sonra İnegöl'deki gayrimüslimlerin yerine, Yunanistan'dan getirilen mübadele göçmenleri yerleştirilmiştir. Sonra 1951 ile 1989 yıllarında Bulgaristan'dan gelen göçmenler İnegöl'e yerleşmişlerdir.¹⁵²

İnegöl'e göçler uzun yıllar boyunca devam etmiştir. İnegöl ilçesi 1970'li yıllardan itibaren ise artan işgücü gereksinimi neticesinde civar köylerden ve Türkiye'nin hemen her yerinden özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri'nden (Kars, Ardahan, Artvin, Çorum ve Yozgat gibi şehirlerden) yoğun göç almıştır. Bu göçler İnegöl'ün şehirleşmesini sağlamıştır, fakat bu hızlı nüfus artışı bir yandan İnegöl'ün büyümesini sağlarken, diğer yandan sosyal ve ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir.

İlçeye en son yaşanan toplu göçü 1989-1990 yıllarında Bulgaristan'daki baskılardan kaçarak anavatanlarına sığınan Bulgaristan Türkleri gerçekleştirmiştir. 1989 yılında Bulgaristan'dan kaçan 5000'e yakın muhacir İnegöl'e gelmiş ve çeşitli köyler ile çoğunlukla ilçe merkezinin çeşitli mahallelerine yerleşmişlerdir.¹⁵³ İnegöl günümüzde de

---

¹⁵⁰ İnegöl Kent Müzesi Arşivi

¹⁵¹ "İnegöl'ün Nüfusu 221.000 Oldu", a.g.h.

¹⁵² İnegöl Kent Müzesi Arşivi

¹⁵³ Kahraman, a.g.e., s.70-71.

her geçen gün artan bir şekilde göç almaya devam etmektedir.

Günümüzde İnegöl'ün Mesudiye ve Burhaniye Mahallesi'nde çoğunlukla Boşnaklar, Süleymaniye'de Arnavutlar, Orhaniye ve Osmaniye'de 93 Bulgaristan göçmenleri, Orhaniye ve Sinanbey'de çingeneler, Mahmudiye, Hamidiye ve Turgutalp'te Gürcü ve Abazalar, Sinanbey, Yenice ve Cuma mahallelerinde de yerliler yaşamaktadır. Diğer taraftan 1980'li yıllardan itibaren gerçekleşen göçlerle birlikte Akhisar Mahallesi'ne 1989 Bulgaristan göçmenleri, Huzur Mahallesi'ne ise Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden göç eden vatandaşlar yerleşmişlerdir. Ayrıca 1980 sonrasında Anadolu'nun pek çok bölgesinden İnegöl'ün çeşitli mahallelerine göçler gerçekleşmiştir.¹⁵⁴

---

¹⁵⁴ Kaplanoğlu, a.g.e., s.152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1878-1914 YILLARINDA BALKANLAR ve KAFKASYA'DAN YAPILAN GÖÇLER ve GELEN GÖÇMENLER

1. BALKANLAR ve KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER

Göçler toplumsal değişmelerin en güçlü unsurudur. Farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip olan topluluklar göçler yoluyla bir araya gelmiş ve etkileşim içerisine girmişlerdir. Bu etkileşimler sonucunda önemli toplumsal değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Geçmişte Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç büyük kıtaya yayılmış olan Osmanlı Devleti geriledikçe bıraktığı yerlerdeki Türklerin çoğunluğu kabile kabile devletin elinde kalan kısımlarına sürekli göç etmişlerdir. Bu göç akını son birkaç asırdan beri bu şekilde devam edip durmuştur.¹ 19. ve 20. yüzyıl Rumeli, Kırım, Kafkas Müslümanlarının elde kalan Osmanlı topraklarına göçleri, yeni Türk toplumunun oluşumunda önemli katkılara sahiptir. Bu göçler Türk toplumunun eski yapısını değiştirerek millet haline gelmesinde de etkilidir. Bugünkü Türkiye'nin toplumsal temelinde Orta Asya'dan gelen ve daha 8.-9. yüzyıllarda başlayan ve azalsa da 16. yüzyıla kadar devam eden göçlerin birikimi vardır. Orta Asya'dan gelen göçmenler önce Anadolu'da, sonra da Balkanlarda onlardan evvel bu topraklara yerleşmiş olan Rum ve Slav medeniyetleriyle karşılaşmış ve etkileşim içerisine girmişlerdir. Burada önemli olan nokta medeniyetlerin doğuşunun ve etkileşimlerinin demografik hareketlilik sayesinde olduğudur. Osmanlı döneminde 14.-16. yüzyıllarda Anadolu'dan Balkanlara önemli sayıda iç göç olmuştur.² Bir iskân politikası olarak fethedilen yerlere Anadolu'dan nüfus ihraç edilerek ele geçirilen toprakların Türkleşmesi sağlanmıştır. Böylece Osmanlı kendi kimlik ve medeniyetini Rumeli'de ve Anadolu'da kökleştirmiştir.

Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan yenilgiler kitle göçlerini ortaya çıkarmıştır. O döneme kadar dışa dönük olan iskân politikası, toprak kayıplarının

¹ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, 1.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 133.

² Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, 1.b., çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 11-12.

ardından ie dönük bir nitelik kazanmıştır. Gelen göçmenler, XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar iskân politikası gereği İmparatorluğun Avrupa topraklarına yerleştirilmekte iken “93 Harbi”nden sonra ekseriyetle Anadolu’ya iskân edilmeye öncelik verilmiştir. Çünkü Anadolu, İmparatorluğun nihai sığınağı olarak görülmüş ve burada Türk ve İslm nüfusun yoğunlaşması politikası izlenmiştir.³

Osmanlı İmparatorluğu’nun nüfusu 1860’lara dek hastalıklar ve savaşlar gibi nedenler ile artış gösterememiş hatta azalmıştır. Ancak bu tarihten itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlayan muhacir dalgalarıyla nüfus artmaya başlamıştır. Bunların çok büyük bir kısmı, Padişahın topraklarına iltica edenler yani Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan kaçan Müslümanlardı. 1873-1913 arasında 5 ile 7 milyon muhacir Osmanlı İmparatorluğu’na sığınmıştır. Bunların bazıları İmparatorluğun kaybettiği topraklardan kaçan Osmanlı tebaasıydı, dolayısı ile burada nüfus artışından ziyade nüfus dağılımı söz konusuydu. Ancak diğerleri (3.8 milyon civarında) arlık Rusya’sından kaanlardı ve bunların imparatorlukta yerleşmesi nüfusu bir hayli arttırmıştı.⁴

Milli devletlerin ve bilhassa milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla 19. ve 20. yüzyıllarda siyasi nedenlere dayanan önemli g olayları ortaya ıkmiştır. Bu tür glerin ana nedeni, belirli bir toprak parçasını ülke olarak seçen ve siyasi gücü elinde tutan bir etnik grubun, orada yaşayan farklı etnik kökenden insanlara ve din gruplarına aralarında yaşama hakkı tanımamasıdır. Siyasi nedenli ve zoraki olan bu göçler genellikle Kafkaslar ve Rumeli’den Anadolu’ya doğru gerçekleşmiştir.

Büyük bir kısmı Osmanlı Devleti döneminde, bir kısmı da Türkiye Cumhuriyeti döneminde gerçekleşen bu göçler 9 alt başlık halinde Kemal Karpat tarafından şu şekilde özetleniyor:⁵

1. 1828-1829 Rus-Osmanlı Savaşı sırasında Kafkasya, Kırım ve Balkanlar’da yaşayan Müslümanların Anadolu ve Rumeli’ye gleri.
2. Kırım Savaşı (1853-1856) süresince Dobruca’dan, Kuzeydoğu Bulgaristan’dan ve Kırım’dan gelen göçler. Kırım’ın stratejik ve

³ Muammer Demirel, “XIX. Yüzyılda Bursa’da Göçmen İşkanı”, **Bursa’nın Zenginliği: Göçmenler**, Ed. Zeynep D. Abacı, 1.b., Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, s.31.

⁴ Donald Quataert, “19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, C.2, 2.b., Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 917.

⁵ Karpat, a.g.e., s.94-96.

ekonomik önemini çok iyi hesaplayan Ruslar buradaki Müslüman halka güvenemedikleri için onların yurtlarını terk etmelerini arzu etmiştir. Kırım'a Rus göçmenler getirilerek, yerli Müslüman halkın elindeki topraklar alınmış ve bu Müslümanlar Osmanlı topraklarına göç etmeye zorlanmıştır.

3. Şeyh Şamil'in Rus işgaline direnişinin 1859'da sona ermesiyle Çarlık idaresi Kafkasları emin bir bölge haline getirmek için aşiretleri Kuban Ovası'na yerleştirmek veya Hristiyanlaştırmak teşebbüsüne girişmiştir. Direnen aşiretlerin bir kısmı silah zoruyla yok edilmiş, diğerleri ise ülke dışına yani Osmanlı topraklarına sığınmaya zorlanmıştır. Üç yıl boyunca, 1862-1865 arasında yoğun biçimde süren Kafkas göçlerinden sonra göçler aralıklı olarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.
4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Batı ve Orta Bulgaristan ile Sırbistan'da 300.000 kadarının öldürülmesinden sonra bir milyondan fazla Müslümanın, bilhassa Türk asıllı Müslümanların göçleri. Bu göçler günümüze kadar devam etmiştir. Diğer taraftan 1878'de Bosna'nın Avusturya tarafından işgali, Bosna, Karadağ ve Sancak göçlerine neden olmuştur. Bu tarihlerde Anadolu'ya gelen göçmenler arasında daha evvel Rumeli'ye (1862'den sonra) yerleştirilmiş Kafkasyalılar da vardır. Bu onların ikinci hatta üçüncü göçüdür.
5. Teselya'nın ve Girit'in Yunanistan tarafından işgal edilmesi ile bu bölgelerden başlayan göçler.
6. Balkan Savaşı (1912-1913) sırasında Makedonya, Kosova, Trakya, Dobruca'dan gelen göçler.
7. Birinci Dünya Savaşı'nda Balkanlar'dan gelen göçler. Bu savaşlar zamanında İttihat ve Terakki hükümeti nüfus mübadelesi yaparak Batı Akdeniz kıyılarına yerleşmiş Rumlarla Trakya bölgesinde yaşayan bazı Bulgarların, Yunanistan ve Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslümanlarla değiştirilmesini öngören anlaşmalar düzenlemiştir. 1926'da Yunanistan ile yapılan, Batı Trakya Müslümanlarının Batı Anadolu Rumları ile nüfus mübadelesinin kökleri bu girişime dayanmaktadır.

8. 1930-1937'de ve bu tarihten sonra Türk hükümetinin Balkan devletleriyle yaptığı anlaşmalar sayesinde meydana gelen göçler.
9. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenler.

1.1. KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER

1853-1856 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı olan Kırım Harbi sırasında, Kafkasya'daki Rus baskısında belirgin bir azalma ortaya çıkmıştır. Ancak, 1857'den itibaren Ruslar tekrar Kafkasya'ya yüklenmeye başlamışlardır.⁶ Şeyh Şamil'in Rus istilasına karşı direnişini 1859'da kanlı bir şekilde bastıran Rusya, sözde askeri ve siyasi güveni sağlamak amacıyla Batı ve Orta Kafkaslar'da yaşayan Müslüman halkı etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. 1862 yılında Çerkezistan Ruslar tarafından işgal edilmiş⁷ ve Kafkaslara, özellikle kuzeyindeki verimli ovalara Rus asıllı Hıristiyan halk yerleştirilmiştir. Böylece demografik harita zorla değiştirilerek Müslümanların oturduğu bölgeler Ruslaştırılmış, Ortodoks Hıristiyanlar ülkesi haline getirilmiştir.⁸ Şeyh Şamil'in teslim oluşundan sonra direnişler yaklaşık 5 sene daha devam ettiyse de, son direniş grubu 1864'te silahlarını bırakmak zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Kafkasya'daki Rus hakimiyeti tam anlamıyla başlamıştır.⁹ Direnenlerin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da Osmanlı topraklarına göçe zorlanmıştır. Böylece Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya kitle halinde göç hareketleri başlamıştır. Deniz yoluyla gelmek isteyenlerin birçoğu bu yolculukta hayatlarını kaybetmiştir. Deniz yolu ile gelen ilk kabile ise, Kandıra'nın kuzeyinde, çok eski bir liman olan Kefken yakınlarındaki bir plaja çıkabilmiştir. Kefken'e çıkılan gün her sene Kafkas göçmenleri tarafından törenlerle anılmaktadır. Kafkas göçmelerinin bir kısmı ise çeşitli kara, deniz limanlarında hastalığa ve açlığa kurban gitmiş,

---

⁶ Hayati Bice, **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, 1.b., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s. 23.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. John F. Baddeley, **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil**, 3.b., çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1995; N. Luxembourg, **Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil**, 1.b., çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1998.

⁸ Karpat, a.g.e., s.14.

⁹ Bice, a.g.e., s. 25.

göç yollarında hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu göçler Osmanlı devletinin toplumsal, etnik ve dini bileşimini köktenci bir şekilde etkilemiş olan önemli bir nüfus hareketidir.¹⁰

1850’li yılların ilk yarısında bazı Kafkasyalı ailelerin gönüllü olarak Osmanlı topraklarına göç ettiği bilinmektedir. 1862-1865 yılları arasında doruk noktasına çıkan, 1877-1878 ve 1890-1908 yılları arasında yoğunluk kazanan Kafkas/Çerkez göçleri 1920’li yıllardan itibaren durulmuştur. Balkanlarda Rusya’nın dini gerekçelerle Osmanlı Devleti’ne karşı yürüttüğü Ortodoks-Slavcı politikanın doruk noktası olarak değerlendirilen 1877-1878 Savaşı, Çerkez göçüne yeni bir ivme kazandırmıştı. Ruslar Osmanlı güçlerini yendikten sonra kısmen Çerkezlerin savaş sırasındaki tutumlarına (Çerkezlerin Osmanlı Devleti yanında savaşa katılmaları) bir tepki olarak yine hınçlarını anavatanlarından ayrılmamış olan Çerkez ve Abazalardan çıkardılar. Bunun üzerine, yeni bir göç dalgası başladı. Kafkaslar’dan gelen Çerkezler bir kez daha Trabzon, Samsun, Sinop ya da Dobruca’da¹¹ karaya çıktılar ve Anadolu ve Suriye’ye gitmek üzere Bulgaristan’dan gemilere bindiler.¹² 1878-1907 döneminde Kafkasya’dan göçmen gelişi perakende biçimde olmuştur. Yalnızca bir kaç defa bir kaç bin kişilik kabilelerin gelmiş olduğu görülmektedir. Gelenler arasında Çerkezler ve Dağıstanlılar ile birlikte Müslüman Gürcüler ve Acaralılar¹³ da bulunmaktadır. Böylece, artık Kafkas göçmenlerinin ağırlığını sadece Çerkezler oluşturmamaktadır.¹⁴

Kafkasyalıların göçlerinde dini, milli, siyasi, sosyal, kültürel vs. çok sayıda neden bir arada rol oynamıştır. Yurtlarının Rusların eline geçtiğini gören Kafkasyalılar için Osmanlı Devleti dinlerini ve ibadetlerini serbestçe sürdürebilecekleri ikinci bir yurt olarak düşünülmüştür. Öte taraftan, bilhassa Çerkezler bağımsız yaşamaya son derece düşkün olup, hele yüzyıllardır düşmanları olan Rusların egemenliği altına girmeyi asla kabul etmek istememişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunan ve bir çoğu bu devletin üst

---

¹⁰ Kafkasya’dan göçler ve Kafkas tarihi konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Natho, **Kafkasya’da ve Kafkasya Dışındaki Çerkesler**, 1.b., çev. Aytek Kurmel, Kaf-Dav Yayınları, Ankara, 2009; Turabi Saltık, **Kuzey Kafkasyalılar veya Bilinen Adıyla Çerkesler**, 1.b., Etki Yayınları, İzmir, 1995; Mahmut Bi, **Kafkas Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011; Ali Kasumov, Hasan Kasumov, **Çerkes Soykırımı, Çerkeslerin XIX. Yüzyıl Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Kaf-Der Yayınları, Ankara, 1995.

¹¹ Dobruca; Karadeniz ile Tuna nehri arasında kalan, Romanya’nın Köstence ve Tulça illeri ile Bulgaristan’ın Dobriç ve Silistre illerini kapsayan yoğun Türkmen nüfusun yaşadığı tarihi bölgedir.

¹² Karpat, a.g.e., s.168.

¹³ Batum 314 senelik Osmanlı egemenliğinden sonra, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Rusya’nın işgaline uğramış ardından Ayastafanos ve Berlin Antlaşmaları ile Rusya’ya bırakılmıştır. 1878 yılında Acara bölgesinin ve merkezi olan Batum bölgesinin Ruslara bırakılmasının ardından binlerce Müslüman Gürcü de Osmanlı topraklarına göç etmiştir.

¹⁴ Bedri Habıçoğlu, **Kafkasyadan Anadoluya Göçler**, 1.b., Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 84.

kademelerinde görevli olan Çerkez-Abaza asıllı kişiler de kendi soydaşlarının bu tarafa göç etmesini teşvik etmişlerdir. Zaten göçmenlerin göçe eğilim duymasında, diğer tarafta kendilerinden pek çok kişinin bulunması ve bunların pek çoğunun da çok iyi şartlara sahip olmaları ve hatta devlet işlerinde dahi söz sahibi olmaları çok önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti ve Rusya da kendi yönlerinden avantajlı gördükleri için göçü teşvik etmişlerdir.¹⁵ Fakat aynı zamanda muhacereti kontrol altına almak için Rus ve Osmanlı hükümetleri 1860'da bir anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmaya göre İmparatorluğa sadece 50.000 Çerkez gelecekti. Fakat 1864 yılının sonunda bu bir sel halini almış ve Osmanlı Devleti zaman zaman gelen mültecileri yerleştirme problemleri ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁶

Çerkezler, Osmanlı İmparatorluğu'na hicret etmeye mecbur olan belki de en büyük gruptu. Rusya'nın Çerkezistan'ı işgalinin ardından başlayan ve yarım yüzyıl boyunca büyük bir muhaceret dalgası yaratan göçler Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusunu en az iki milyon arttırmıştır.¹⁷ Kafkaslar'dan sadece 1864-1870 arası sürülenlerin sayısı iki buçuk milyon olarak tahmin edilmektedir. Bunların bir milyonu hastalık, yolculuk esnasında denizde boğulma gibi nedenlerle hayatlarını kaybetmiştir.¹⁸ Başlangıçta daha çok Balkan vilayetlerine yerleştirilen Çerkez göçmenler, Balkan vilayetleri elden çıktıkça Anadolu'ya ve Arap bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Kafkas göçmenleri önce Kuzey ve Orta Dobruca'da Tulça, Babadağ ve Boğazköy çevresine ve Köstence'ye, sonra da güneyde Varna çevresine ve Tuna boyunda Rusçuk, Niğbolu, Vidin, Silistre, Şumnu'ya ve Niş ve Sofya çevresindeki bölge gibi daha da batıya yerleşmişlerdi. Diğerleri Makedonya ve Trakya'da Selanik, Serez ve Larissa çevresine yerleştiler. Göçmenler Anadolu'da Diyarbakır, Mardin, Erzurum, Sivas, Çorum, Çankırı, Adapazarı, Bursa ve Eskişehir vilayetlerinden başka Halep, Şam ve Beyrut vilayetlerine de yerleştirilmişlerdi.¹⁹

Bu araştırmamızda üzerinde durulacağı gibi, Bursa, Kafkas göçmenlerinin iskan edildiği illerin başında gelmektedir. Kafkasya göçmenlerinin Bursa iline iskan edilmeleri

---

¹⁵ Habiçoğlu, a.g.e., s. 67-69.

¹⁶ Quataert, a.g.m., s. 918.

¹⁷ Quataert, a.g.m., s. 917.

¹⁸ Karpat, a.g.e., s.14-15.

¹⁹ Karpat, a.g.e., s.171; Habiçoğlu, a.g.e., s. 172-175.

daha çok 1880'lerden sonra olmuştur. Göçmenlerin yerleştirilmesi ile Bursa ilinin nüfusu bu dönemde bir hayli artmıştır.²⁰

Tezimizin konusu 1878-1914 Balkan ve Kafkas göçmenleri olmasına rağmen 1860'lardan itibaren başlayan Kafkas göçleri de bu süreci ilgilendirmektedir. Çünkü 1860'lardan itibaren topraklarından sürülen Kafkas göçmenlerinin bir kısmı Rumeli'ye yerleştirilmiş ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından kaybedilen Balkan topraklarında yerleştirilmiş olan Kafkas göçmenleri bu kez Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.²¹

1.2. 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI ARDINDAN YAŞANAN GÖÇ HAREKETİ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Batı ve Orta Bulgaristan ile Sırbistan'da yaşayan Türk-Müslüman nüfusun 300.000 kadarı öldürülmüş, milyonu aşan bir kitlesi de Anadolu topraklarına göç etmek durumunda kalmıştır. Diğer taraftan 1878'de Bosna'nın Avusturya tarafından işgali, Bosna, Karadağ ve Sancak bölgelerinden yeni bir göç dalgasına neden olmuştur.

Bu tarihlerde Anadolu'ya gelen göçmenler arasında, 1862'den sonra Balkanlar'a yerleştirilmiş olan ve 1877-1878 Savaşı'nda kaybedilen Balkan topraklarından tekrar göç etmek durumunda kalan Kafkasyalılar da bulunmaktadır.²² 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, aynı zamanda Kafkas bölgesinden Anadolu'ya yapılan göçe de ivme kazandırmıştır. Bu savaşta Kafkasya bölgesinden Çerkezler, Çeçenler, Abazalar, Dağıstanlılar ve Acara bölgesinde yaşayan Müslüman Gürcüler (Acaralılar), aktif olarak Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılmışlardır. Savaşın kaybı ile birlikte ise bu topluluklardan büyük kitleler Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmışlardır.²³ 1878 yılında Acara bölgesinin ve

---

²⁰ Süleyman Erkan, **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon, 1996, s.136-137.

²¹ İlk büyük Osmanlı muhacereti 1770-1884 devrinde Tatarların Rusya'nın ilhak ettiği Kırım'dan Balkanlar'a, Osmanlı hakimiyeti altındaki Besarabya'ya ve Dobruca'ya kaçmasıyla başlamıştır. Ancak Romanya'nın 1878'de müstakil devlet olmasıyla Nogay Tatarları ve diğer Tatarlar bu kez Batı ve Orta Anadolu'ya yerleşmişlerdir. 1922'de tahminen 1.8 milyon Tatar Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Quataert, a.g.m., s. 917.

²² Bu durum s.106-107'de ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

²³ Erkan, a.g.e., s.17-22.

merkezi olan Batum'un Ruslara bırakılmasının²⁴ ardından binlerce Müslüman Gürcü de Anadolu'ya göç etmiştir. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Kafkasya'dan yaşanan göçlerin tek sebebi değildir. Rusya'nın işgalinde kalan topraklardan, Anadolu'ya yönelik göçlerin ana nedeni, bu devletin genişleme amacına uygun olarak takip ettiği baskı politikasıdır.²⁵ Rusya'nın işgal ettiği topraklardaki Türk ve Müslüman toplulukları göçe zorlayan politikası çok yönlüdür. Bu politikanın ana ilkeleri, Rus olmayanların kimliklerini değiştirerek Ruslaştırmak, topraklarını ellerinden alarak yoksullaştırmak, sürgün etmek, katletmek, Hıristiyan unsurlar aracılığıyla bunaltmak ve yetkilerini ellerinden alarak etkisiz hale getirmektir.²⁶

Balkanlar ve bilhassa Rumeli olarak bilinen bugünkü Bulgaristan, Trakya ve Makedonya, Osmanlı devletinin kök saldıği yerlerdi. Bu bölgede yaşayan Müslümanların çoğunluğu Türkmen ve Yörüklerden oluşuyordu.²⁷ Diğer taraftan, Rumeli ve Avrupa'da yaşayan Müslümanlar etnik kökenleri ne olursa olsun, daima "Türk" olarak görülmüş ve öyle adlandırılmışlardır. "Türkleri" yani Müslümanları öldüren, yerlerinden eden Rum, Sırp, Bulgar, Balkan milliyetçiliğinin temelinde din farkı yatmaktadır. Oysa, Rumeli "Türk" halkının oldukça önemli bir kısmı İslamiyet'i kabul eden yerli halklardan (Sırp, Hırvat, Rum, Boşnak, Bulgar, Ulah vs.) oluşmuş olup, birçoğu da eski dillerini konuşmaya devam etmiştir. Balkanların Hıristiyan etnik milliyetçiliğinin ilk hedefi her zaman Müslümanlar yani onların deyimi ile "Türkler" olmuştur.²⁸ Balkanlarda yaşayan tüm Müslümanları Türk olarak kabul etme düşüncesi, Bosna Slavlarını, İliya Arnavutlarını ve Yunanları Müslüman oldukları takdirde "Türk" olarak kabul eden Osmanlı Devleti'nde de (ve daha sonra modern Türkiye'de) geçerlidir.

Rumeli'deki Müslüman nüfus 1860 yılından sonra önemli ölçüde artmıştır. Bu artış bilhassa Tatar ve Çerkez göçünden kaynaklanmaktadır. Ancak 1878 yılındaki San Stefano ve Berlin Antlaşmalarından sonra Avrupa'nın büyük bölümünde Osmanlı idaresinin sonunu getirmiş olan siyasi değişimler ve toprak kaybı nedeniyle Müslüman nüfusunda

---

²⁴ Batum 314 senelik Osmanlı egemenliğinden sonra, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın işgaline uğramış ardından Ayastafanos ve Berlin Antlaşmaları ile Rusya'ya bırakılmıştır.

²⁵ Gülten Kazgan, "Milli Türk Devleti'nin Kuruluşu ve Göçler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, C.30, S.1-4, İstanbul, 1970, s.311.

²⁶ Erkan, a.g.e., s.25.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "The Turks and the Balkans", **Turkish Review of Balkan Studies 1**, ISIS, İstanbul, 1993, ss.9-33; Halil İnalçık, "Rumeli Genel Bir Bakış", **Doğu Batı Makaleler II**, 2.b., Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009.

²⁸ Karpat, a.g.e., s.15-16.

genel bir düşüş yaşanmıştır. 1878 yılındaki Berlin Antlaşması, belli başlı her Ortodoks Hıristiyan topluluğun kendi bağımsız, toprak bütünlüğü olan ulusal devletini kurmasına olanak sağlayarak Müslümanları azınlık haline getiren ideolojik ve kültürel süreci tamamlamış oldu. Böylelikle, Sırbistan, Romanya, Karadağ ve Bulgaristan neredeyse bir gecede etnik ve tarihsel isimler altında bağımsız birer devlet oldular. Yunanistan zaten (1830 yılında) bağımsızlığını kazanmıştı.²⁹ Avusturya ise 1878 yılında, Bosna Hersek'i işgal etmişti.³⁰ Bütün bu gelişmeler bu topraklarda yaşayan Müslüman nüfusu Anadolu'ya doğru göçe itmiş ve bölgedeki Müslüman nüfusun azalmasına yol açmıştır.

1877-1878 Savaşı ile birlikte, Tuna'yı geçen ve Rusçuk'tan güneydoğuya, Balkanlar üzerinden doğu Rumeli'ye doğru ilerleyen Rus orduları, başta Türkler olmak üzere sivil Müslüman nüfusa karşı gelişigüzel saldırılarını arttırdılar. Amaçları Türkleri, ileride Bulgaristan'ı oluşturacak topraklardan sürmektir. Aynı şeyi Sırp'lar kuzey Makedonya'da yaptılar. Bulgarların ve kırsal kesimdeki azımsanmayacak bir Rum nüfusun da en büyük hedefleri, Türkleri tamamen bozguna uğratmak ve Avrupa'daki yurtlarından çıkarmaktır. Amaçlanan, Müslüman köylüyü geçimini bağımsız olarak temin etme yollarından, yani çiftlik hayvanlarından yoksun bırakarak, bütün parasını ve kişisel mal varlığını elinden alarak işe yaramayan tarlasını elden çıkarmak ya da terk etmek zorunda bırakmaktır.³¹ Diğer bir deyişle, bu davranışlarının asıl amacı, ülkeyi bütün Müslümanlardan temizlemektir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve savaş sonrası, Rusların ve Bulgarların Rumeli'de takip ettikleri imha politikası sonucu, Müslüman nüfus yerini yurdunu terk ederek Varna, Şumnu, Edirne, Makedonya ve İstanbul gibi merkezlere yığılmıştı. Babialı, bu muhacirlerin büyük bir kısmını daimi olarak yerleştirmek üzere Anadolu'ya (başta Aydın, Hüdavendigar, İzmit, Kastamonu, Trabzon, Ankara, Adana, Konya, Sivas gibi bölgelere) sevk etmiştir.³²

1877-1878 olaylarının, Balkan yarımadası ve Osmanlı Devleti'nin etnik ve demografik bileşimi açısından önemli sonuçları olmuştur. Bu olaylar sırasında çoğu Türk olmak üzere yaklaşık 250.000 ila 300.000 Müslüman öldürülmüş ve 1.5 milyon kadarı da Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır. Pomaklar, Arnavutlar ve Boşnaklar bu

²⁹ Karpat, a.g.e., s.173-241.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Fahriye Emgili, **Yeniden Kurulan Hayatlar: Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)**, I.b., Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012, s.105-120.

³¹ Karpat, a.g.e., s. 175-181.

³² Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, 2.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.172.

olaylar karşısında direnmeye çalışılırsa da başarılı olamamışlardır. Yeni idareler altında yaşamayı güvensiz bulan, dindaşları ile birlikte yaşamak isteyen bu gruplar Osmanlı topraklarına yönelmişlerdir. Romanya'ya bırakılmış olan kuzey Dobruca'daki çok sayıda Müslüman da aynı şeyi yapmıştır. Kitlelerin göçü yavaşlamış olmakla birlikte 1879 yılından sonra da devam etmiştir. Balkan ülkelerinden göç, 1908-1909 yılları arasında yeniden artmaya başlayarak Balkan Savaşı sırasında doruk noktasına ulaşacaktır.³³

1.3. 1878-1914 DÖNEMİNDE BOSNALI MÜSLÜMANLARIN ANADOLU'YA GÖÇLERİ

Avusturya-Macaristan, 1878 Berlin Antlaşması'nın 25. maddesine dayanarak Bosna-Hersek'in³⁴ işgali ve yönetim hakkını elde ettiyse de bu topraklara yerleşmesi kolay olmamıştır. Halkın çok şiddetli direnişi işe karşılaşmıştır. Avusturya işgaline karşı en önemli direniş ise nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslüman halktan gelmiş, Osmanlı Devleti de bu direnişlere destek olmuştur. Bu iki taraflı direniş nedeniyle Avusturya, Bosna-Hersek'i işgalde çok büyük zorluklarla karşılaşmıştır. İşgal 1878 Temmuz ayında başlamış ancak Bosna-Hersek topraklarının tamamıyla kontrolü 1879 Eylül ayına kadar sürmüştür. Avusturya bu süreçte asker kaybının yanında, çok büyük oranda ekonomik zarara da uğramıştır. Bunun üzerine ilk fırsatta Bosna'yı kendi topraklarına katmaya karar veren Avusturya bu fırsatı Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıklar içinde sarsıldığı ve 2. Meşrutiyet'in ilan edildiği sırada 1908 yılında bulmuştur.³⁵ Yaşanan bu süreç Bosna'dan gerçekleşen göçleri anlamada önemlidir.

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başında Bosna'dan göçlerin dört farklı dönemde gerçekleştiği söylenebilir. Dördü de Sırp ve Avusturya yönetimlerinin, Müslümanların dini ve kültürel mirasına yönelttiği tehditler; toprak sahibi kesimin çıkar amaçlı tutumları gibi çeşitli baskılardan kaynaklanır. Her biri özel gelişmelerin neticesi olmakla birlikte genelde Bosna'dan göçler insanların rızası ile değil zorla olmuştur. Türk ve Arnavutların da yer aldığı bu sebeple "Boşnak" göçünden çok "Müslüman" göçü olarak

³³ Karpat, a.g.e., s.184-185.

³⁴ Bosna-Hersek, Avrupa kıtasının güney doğu, Balkan yarımadasının ise kuzey batısında yer almaktadır. Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ arasında 51.129 km² genişliğindeki bir toprak parçası üzerinde bulunan Bosna Vilayeti Osmanlı idaresinin (1463-1878) son yıllarında Saray, İzvornik, Banaluka, Bihke, Travnik, Hersek ve Yenipazar sancaklarından oluşmaktaydı. Bkz. Nedim İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, 1.b., Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s. 113.

³⁵ Emgili, a.g.e., s.162-163.

isimlendirilebilecek **ilk göç** tek seferde değil bir kaç dalgada 1876'da başlamıştır. 1875 Bosna-Hersek isyanı, 1876-1877 Osmanlı-Sırp ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) bu göçe neden olmuştur. Bu dönem boyunca zorunlu olarak yurdunu terk eden Müslüman sayısı oldukça fazladır; fakat Osmanlının Bosna'ya tekrar hakim olacağına ve geri dönebileceklerini uman Boşnaklardan Osmanlı'ya göç edip kalıcı olarak yerleşen azdır.³⁶ Avusturya işgali de dahil olmak üzere değişik baskılar sebebiyle 1876-78 sonrası gerçekleşen göçlerin sonucu Osmanlı'ya gelen Bosnalı sayısı artmıştır; ancak bu sayı 1877 sonrası topraklarından zorla koparıldıkları Bulgaristan, Makedonya ve diğer bölgelerden gelen Müslümanların sayısına göre oldukça düşüktür. Bunun bir sebebi de Bosna-Hersek'te nüfuzunu korumak isteyen Osmanlı Devleti'nin Müslüman ahalinin isteklerini kabul etmeyerek göç hareketini önlemeye çalışmasıdır. Osmanlı Devleti'nin bu siyaseti nedeniyle, Bosna-Hersek'te, Kafkaslar ve Bulgaristan'da olduğu gibi büyük bir kitle göçü ile karşılaşmaz.³⁷

Osmanlı Devleti'ne **ikinci göç** dalgası, 1882 yılında o yıl isyan edenlere karşı Hıristiyanların gerçekleştirdiği misillemeler ve zorunlu askere alımın yürürlüğe girmesinin ardından gerçekleşti. 1908'de Avusturya'nın gerçekleştirdiği işgal ve 1912-1913 Balkan Savaşları ile Osmanlı Devleti ile Bosna arasında kara bağlantısının (Yenipazar ve Kosova üzerinden) kesilmesi ile Bosna'nın yeniden Osmanlı Devleti'nin bir parçası olabileceğine ilişkin hiçbir umut kalmamıştı. 1908 Avusturya işgali, tarımsal üretimle ilgili bir türlü çözülemeyen sorunlar, özerklik talepcisi hareketin yükselişi ve Müslümanlar ile Ortodoksların olası ittifakına karşı Avusturya yönetiminin uyguladığı ağır cezalar Bosna-Hersek'ten Osmanlı'ya gerçekleşen **üçüncü ve dördüncü göç** dalgalarının sebebiydi.³⁸

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği yıkım ve savaştan sonra yaşanan dramatik olaylar sebebiyle Balkanların siyasi görünümü de baştan aşağı değişmişti. Binlerce Boşnak, mal ve mülklerini Hıristiyan komşularına bırakarak Türkiye'ye doğru yola koyulmuşlardı. Müslüman halkın kitleler halinde göç ettirilmeleri, Balkan Savaşları'ndan sonra da zirveye ulaşmıştır. Boşnakların on yıllarca süren ve birkaç nesli etkileyen göçleri hafızalara kazınmıştır. Türkler ve pek çoğu Slavca konuşan Balkan Müslümanları, yeni Balkan devletlerinde zalimane davranışlara ve ayrımcılığa maruz

---

³⁶ Karpat, a.g.e., s.261-262.

³⁷ İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, a.g.e., s.126.

³⁸ Karpat, a.g.e., s.266-273.

kalmışlardır.³⁹ Yaklaşık 100.000 Müslüman Boşnak 1878-1914 tarihleri arasında tedricen Türk hakimiyetindeki topraklara göç etmiştir.⁴⁰

Osmanlı idaresinin son yıllarında Bosna-Hersek'in nüfusu bir milyonu biraz aşmaktaydı. Bu nüfus aynı kökenden gelmesine rağmen mezhep, din ve kültür farklılıkları yönünden üç ana gruba ayrılmaktadır: Ortodoks Sırp, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnaklar. Türk hakimiyeti döneminde Bosna-Hersek nüfusunun %70'i Müslüman, %30'u Hıristiyandır. Yaşanan göçlerin ardından 1910'da ise, genel nüfusun %43'ü Ortodoks, %32'si Müslüman ve %22'si Katolik'tir. Bu değerler göçler sonucunda ülkedeki Müslüman nüfusun sayısal oran itibarıyla azaldığını göstermektedir. Bu azalma yavaş fakat sürekli olmuştur.⁴¹

Boşnakların yaklaşık %10 ile %15'lik bir kısmı ise topraklarına geri dönmüştür. Göç eden diğer Balkan Müslümanları arasında Bosnalı göçmenlerin sayısı listenin alt sıralarında yer alırken, memleketine geri dönen göçmen sayısında ise Bosnalılar başlardadır. Muhacirlerin büyük bölümü ise gerek fakir tabakadan olmaları gerekse tedbirsiz olarak yola çıkmaları yüzünden göç yolunda hayatını kaybetmiştir. Yaşlılar ve ağır hastalıklara yakalananlar çoğunlukla yolculuklarını tamamlayamamışlardır.⁴²

Göçmenler Rumeli'deki Türk topraklarının yanı sıra Batı ve Orta Anadolu'da iskana elverişli yerlere yerleştirilmişlerdir. Muhacirlerin toplandıkları ilk durak, Edirne olmuştur. Gerçi Edirne'den önceki birçok yerlerde de muhacirler birikmiş, fakat bunlar hep daha iç kesimde bulunan Edirne'ye ve sonra da İstanbul'a, Çanakkale'ye, Samsun'a, İzmir'e ve Bursa'ya yönelmişlerdir. Edirne vilayetinden sonra muhacir iskani yapılan ve hakkında en çok bilgi verilen ikinci vilayet, merkezi Bursa olan Hüdavendigar Vilayettir. Hüdavendigar vilayet, en çok muhacir yerleştirilen bölgelerin başında gelmekteydi.⁴³

---

³⁹ Hayri Kolaşinli, **Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler**, 2.b., Lotus Yayınevi, Ankara, 2004, s.21.

⁴⁰ İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, a.g.e., s.126. Krş.; Karpat, a.g.e., s.278.

⁴¹ Aleksandre Popovic, **Balkanlarda İslam**, İnsan Yayınları, 1.b., İstanbul, 1995, s.270-272; İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, a.g.e., s.114.

⁴² Tufan Gündüz, **Alahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü**, 1.b., Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012, s.142.

⁴³ Emgili, a.g.e., s.286-293.

1.4. BALKAN SAVAŞI (1912-1913) SIRASINDA GÖÇLER

Osmanlılar için Balkan Savaşı bozgun, sefalet ve felaket anlamındadır. Osmanlı ordusu bir ay gibi kısa bir sürede perişan olmuştur. Bu arada yüzbinlerce Türk ve Müslüman yerlerini yurtlarını bırakarak Rumeli'den göç etmeye kalkışmıştır. Bunların bir kısmı düşman tarafından katledilmiştir. Birçokları da açlık ve hastalık nedeniyle kırılmıştır ve bütün bunlardan da öteye Rumeli'deki Türk toprakları üzerindeki Türk hakimiyetine son verilmiştir. Yapılış biçimi ve sonuçları ile Balkan Savaşı gibi bir savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış tarihinde görülmemiştir. Bu savaştan önce XIX. yüzyılda yapılan ve yenilgi ile sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşları bile bu kadar alçaltıcı ve yıkıcı olmamıştır.⁴⁴

Balkan Savaşı sırasında yaklaşık 1,5 milyon Müslümanın yaşadığı Makedonya ve Trakya sahaları, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın eline geçmiştir. 1912-1913 Balkan Savaşları'nın ardından yaşanan katliamlar ve zoraki göçlerle beraber Osmanlı'nın temeli olan Makedonya, Kosova, Batı Trakya ve Bulgaristan'da 400.000 Müslüman, bilhassa Türkler öldürülmüş ve 450.000 den fazlası da vatanlarından atılarak elde kalan Osmanlı topraklarına, yani Anadolu'ya göçmeye mecbur edilmiştir.⁴⁵ Sadece Edirne'de 225.000'den fazla Müslüman Bulgar ordusunun esareti altında açlıktan hayatını kaybetmiştir.⁴⁶ Böylece, 1877-1878 Savaşı'nın acıları ve insan kayıpları bir kez daha canlanmıştır. Avrupa, Türk ve Müslüman kıyımlarını bir kez daha görmezlikten gelmiştir. Balkan Savaşları 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda görülenlere pek benzer etkiler yaratmıştır. Her iki savaşta, öldürme, ırza geçme ve soygunlar Türklerle diğer Müslümanları, evlerinden barklarından söküp ayırmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalabilmiş ülkelere sürmüştür. Her iki savaşta, işin bitiminde görülen sonuç, Müslüman nüfusun azalması ve nüfus çoğunluğu Hıristiyan olan devletlerin kurulması idi.⁴⁷

Balkan Savaşları'nda Müslümanların uğradığı kayıpları incelerken, şu husus göz önünde bulundurulmalıdır; Müslümanlar Osmanlı Balkanlarında, savaşlar başlamadan önce, çoğunluktaki dinsel toplum idiler. Nüfus etnik yönden ve dilsel yönden karışık idiye de, Müslümanlar en büyük dinsel toplumdur. Ancak Balkan Savaşları birikmiş bir siyasal

⁴⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, 2.b., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 304.

⁴⁵ Karpaz, a.g.e., s.25.

⁴⁶ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.23-24, s.25.

⁴⁷ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, 3.b., çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998, s.144-148.

ihtirasin sonucu olarak gelişmiştir. Bir bakıma Osmanlı Balkanında kimin egemen olacağını yanıtı aranırken çoğunluğun egemen olması gerekir ilkesi yerine silah gücü belirleyici olmuştur.⁴⁸

Müslümanları kıyımdan geçirip kalanları göç etmeye zorlayanların amacı, Balkanları Türklerden arındırmaktı. Bir yandan kısmen özümsemiş ulusçu düşüncelerin, bir yandan da Müslümanların tarlalarını, mallarını sahiplenmek isteğinin dürtüsüyle, Balkanlı Hıristiyanlar, Müslümanların geri dönememesini ve gitmemiş olanların gitmesini sağlayacak politikalar izlemişlerdir. Bu politikalar içerisinde en başarılı olanı, Müslümanların evlerinin yakılıp yıkılması, hayvanların ve yiyeceğin çalınması idi. Bütün besi hayvanları çalınıp evleri tahrip edilince, köylerde yaşayan Müslümanlar yiyecek ve barınak bulmak için göçe çıkmak zorunda kalacaklardı. 1913 yılının sonuna gelindiğinde, bir “ölüm telefati ve göçe zorlama” süreci yüzünden, Müslümanlar tüm Balkanlarda azınlık durumuna düşmüşlerdi. Oysa, düşmanlarca fethedilmiş bölgelerde Müslümanlar, Balkan Savaşları'nın başlaması öncesinde, mutlak çoğunluğu yani tüm halkın yarısından fazlasını oluşturmaktaydılar.⁴⁹

1911 senesinde Osmanlı'nın elinde bulunan Rumeli'nin Müslüman nüfusu 2.315.293 kişidir. Oysa ki Balkan Harbi sonrası farklı yıllarda yapılmış Yunan, Bulgar ve Yugoslavya kaynaklarından bu ülkelerce Balkan Harbi'nde alınan topraklarda kalan Müslüman nüfusa bakıldığında bu nüfusun 870.114 kişi olduğu görülmektedir. Fark 1.445.179 kişidir ki böylece toplam nüfusun %62'si eksilmiş olmaktadır. Bunun ne kadarının göç ettiğini, ne kadarının katliam sonucu öldürüldüğünü kesin sayılarla bilmek imkansız ise de Justin Mc.Carthy'nin yapmış olduğu demografik analiz metotlarıyla yaklaşık bir neticeye varılabilmektedir. Bu metoda göre 1.445.179 kişiden Türkiye'ye göç edenlerin sayısı yani 812.771 kişi çıkarılınca Balkan Harbi esnasında katliam sonucu öldürülen Müslümanların sayısı 632.408 kişi olarak çıkmaktadır. Bu sayı zapt edilmiş Osmanlı Rumeli'sinin toplam nüfusunun %27'sine tekabül etmektedir.⁵⁰

Adeta kaçmak şeklinde cereyan eden bu göçler, en kötü şartlar altında, Osmanlı Devleti'nin kontrol ve iradesi dışında yapıldığından, büyük sıkıntılar doğmasına sebep olmuştur. Fakat sonuçta göçmenler hangi merkezlerde toplanmış olurlarsa olsunlar,

⁴⁸ McCarthy, a.g.e., s.144-148.

⁴⁹ McCarthy, a.g.e., s.163-186.

⁵⁰ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç**, 1.b., Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s.93-94. Krş.; McCarthy, a.g.e., s.184-192.

hükümetçe bunların öncelikle geçici iskanlarına çalışılmış, ancak daha sonra sürekli iskan için ciddi çalışmalar yapılmıştır. Göçmenler gerek göçleri ve gerekse geçici iskanları sırasında çeşitli problemlerle karşılaşmışlardır. Bunun yanı sıra devlet bu tür problemleri giderici tedbirler almaya çalışmış, göçmenler için çeşitli muafiyetler (vergi ve askerlik hususunda) sağlanmıştır. Göçmenlerin sürekli iskanında ise, hükümet arazi temini ve ev yapımı gibi işlerde büyük yardımda bulunmuştur.⁵¹

1877/78'de ve 1912/13'de öldürülen ya da sürgün edilenler bu Rumeli Müslümanları/Türkleridir. Bir milyonu öldürülmüş olan bu Müslümanların iki milyondan fazlası da 1878-1913 yılları arasında göçe mecbur edilmiştir. Bu dini ve ırkçı milliyetçiliği körükleyen ve askeri güçle destekleyen ülke ise Rusya olmuştur. Rusya zor kullanarak Rumeli'de bilhassa Bulgaristan'da çoğunluğu oluşturan Müslüman Türk halkını yerli çetelere öldürtmek ve göçe zorlamak suretiyle o topraklarda çoğunluğa sahip bir Hıristiyan-Ortodoks-Slav (Bulgar, Sırp) devleti yaratmak istemiştir.⁵² Böylece göçler 19. yüzyıldan itibaren siyasi, kültürel ve dini haritayı değiştirmenin bir aracı haline gelmiştir.

1.5. BALKANLAR VE KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA YAPILAN GÖÇLERE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Anadolu'ya 1856-1916 arasında gelen yaklaşık yedi milyon göçmenin (bunlar arasında iki hatta üç kez göçe zorlananlar olmuştur) hemen hemen tümü Müslümandır. Bu arada 75-85.000 civarında Yahudi de Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Göçmenlerin büyük çoğunluğunun mal mülklerini arkalarında bırakmaları hem Osmanlı hükümeti için hem de kendileri için zorlu bir süreci başlatmıştır.⁵³ Gemiyle gelen veya belirli sınır kapılarından giren sığınmacıların sayısı hakkında hükümet tarafından tutulan istatistikler vardır. Ancak herhangi bir kayda tabi olmayan, karayoluyla ve kendi olanaklarıyla gelen büyük sayılarda göçmenlerin de bulunduğu bir gerçektir. Bu şekilde Kafkaslar'dan ve Rumeli'den karayoluyla gelen, akrabalarının yanında barınan ve giriş kaydı olmayan göçmenlerin de sayısını tam olarak bilmek mümkün değildir.

Osmanlı Devleti o sıralarda içinde bulunduğu iktisadi zorluklara ve diğer bütün imkânsızlıklara rağmen gelen muhacirlere kucak açmıştır. Oluşturulan komisyonlarla

⁵¹ Halaçoğlu, a.g.e., s. 133.

⁵² Karpat, a.g.e., s.17.

⁵³ Karpat, a.g.e., s.20.

göçmenlerin iâşe, barınma, giyecek, yakacak, eğitim, ibadet ve iskânla ilgili problemleri çözülmeye çalışılmıştır. Düzenli olarak göçmenlerin iâşe ve barınmaları temin edilmiş, evleri inşa edilmiş ve işlerini kurup kendi geçimlerini temin edinceye kadar maddi yardım devlet tarafından sürdürülmüştür.

93 Harbi'nin ardından yaşanan göç sürecinde Padişah II. Abdülhamid, temelde Türk ve Türk kültür çevresinde yer almış olan Müslümanları koruyup sahip olması gerektiği inancıyla hareket etmiştir. Ayrıca göçmenlerin sağlayacağı iş gücü Anadolu'da boş arazilerin ekonomiye kazandırılması bakımından önemli görülmüştür. Bu aynı zamanda Anadolu nüfusunun Türkleştirilmesi yönünden de önemsenmekteydi. Müslüman olan göçmenleri Türk'ten ayrı düşünmeyen Sultan II. Abdülhamid, Anadolu'yu Türkleştirme konusunda "*Devletimiz hudutları dahiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeğe dikkat etmeliyiz. Muhaceret yalnız milli kudreti artırmakla kalmayacak aynı zamanda İmparatorluğumuzun iktisadi kudretini de fazlalaştıracaktır. Rumeli'de ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek şarttır.*"⁵⁴ görüş ve uygulamalarını açıklamıştır.⁵⁵

Farklı ve birbirine benzemeyen coğrafi bölgelerden gelen göçmenlerin iskan yerlerini tespit etmelerinde gelenekleri önemli bir yer oynamıştır. Çerkez ve Abazalar, özellikle, dağlık ve ormanlık sahaları, Rumeli'nin step sahalarından gelenler ise plato düzlükleri ile alivüyal ovaları daha çok iskan mahalli olarak tercih etmişlerdir.⁵⁶ Yerel araştırma yaptığımız Bursa bölgesine yönlendirilen göçmenler boş olan devlet arazilerine, özel mülkiyetten işlenmeyen araziler satın alınarak, işe yaramaz ormanlık alanlar gibi yerlere iskân edilmişlerdir. Buralarda yeni köyler oluşturulmuştur. Kimi zaman da kendileri boş buldukları alanlara yerleşmişler, mahalli idareciler bu yerlerden çıkarmak istemişlerse de Hükümet, buna müsaade etmeyerek buldukları yerlerde yerleştirilmelerini sağlamıştır.⁵⁷

Gelen göçmenler boş topraklara ve yaylalara yerleştirilerek yeni köyler oluşturulmuştur. Elbette bu onlar için yeni bir yaşam deneyimi olacaktır. Ekonomik olarak, göçlerin hızlı bir şekilde artış göstermesi ve devlet bütçesinin zayıflığı sebebiyle çeşitli

⁵⁴ Sultan Abdülhamit, **Siyasi Hatıratım**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s.73.

⁵⁵ Demirel, a.g.m., s.36.

⁵⁶ İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, a.g.e., s.228.

⁵⁷ Demirel, a.g.m., s.37.

sıkıntılar yaşanmış ama uzun vadede kazanç sağlanmıştır. Göçmenlerle birlikte boş araziler değerlendirilmiş, üretim artmış ve ekonomi canlanmıştır. Yerli halk ile göçmenler arasında kimi zaman arazi anlaşmazlıkları yaşanmıştır. Bunun çok sayıda örneği arşiv belgelerinde de bulunmaktadır. Tapulu ya da tapusuz topraklarına göçmen yerleştiren yerli halk bu durumdan rahatsız olmuştur. Diğer taraftan göçmenler de değişen iklim ve üretim biçimlerinden olumsuz etkilenmiş ve çevreye uyum sorunu yaşamışlardır. Ancak yaşanan tüm bu sorunlara rağmen aynı inancı taşıyan, benzer örf ve adetlere sahip olan göçmenler ile yerli halk birbiriyle kısa zamanda kaynaşmıştır. Uzun vadede yardımlaşma ve dayanışma sağlanmış, münferit bazı olaylar dışında genelde dostluk ve misafirperverlik ön plana çıkmıştır.⁵⁸

1.6. GÖÇLERİN SONUÇLARI

Kaybedilen topraklardan Anadolu'ya gelen göçmenlerin karşılaştıkları ve sebep oldukları problemlere bakıldığında kısa dönemde, devlet için, yerel yöneticiler için ve yerleştikleri çevre için sorun teşkil ettikleri görülmektedir. Ancak onlar uzun vadede, Anadolu'nun ekonomik, demografik, toplumsal ve siyasi yapısına büyük etkilerde bulunarak Türkiye'nin bir zenginliği olmuşlardır.

Göçmen gruplarından biri olan Çerkezler başlangıçta geçici olarak Balkanlara yerleştiklerinde eski adetlerinden vazgeçmemişlerdi, zamanla Türkiye'deki yeni toplumsal ve ekonomik ortama uyum sağlayarak bir arada yaşama kültürünü benimsemişlerdir.⁵⁹ Çerkezler, göçün ilk evrelerinde aşiret olarak örgütlenme biçimlerini ve birbirlerine bağlılıklarını korumuşlardı. Ancak Osmanlı idaresi bu aşiret bağlantılarını kısıtlama yoluna gitmiş ve böylece Çerkezler hızla daha büyük bir toplumsal-siyasal birime, yani Osmanlı himayesi altında oluşmuş olan Müslüman-Türk milletine dâhil olmuşlardır. Batı Anadolu'da ormanlık ve dağlık bölgeye yerleşmiş olan Çerkezler geleneksel sığır besiciliği ile uğraşırken, kasaba ve kentlere yerleşmiş olan Çerkezler iyi bir toplumsal konum elde etmek amacıyla eğitim olanaklarından ve askeri kanallardan yararlanmışlardır. Balkanlar'dan gelen göçmenlerin ekonomik bakımdan etkisi ise biraz daha farklı olmuştur.

⁵⁸ Mustafa Polat, "Osmanlı Rus Savaşı'ndan Sonra İnegöl'e Yapılan Göçler", **Çınarlaraltı - İnegöl Belediyesi Kent Müzesi Kültür Sanat ve Tarih Dergisi**, Yay. Haz. Ayhan Bayraktar, S.1, 2010, ss.44-48, s.48.

⁵⁹ Aslında bu yargıyı tüm göçmen grupları için ifade etmek mümkündür.

Bu kişiler arasında toprak sahipleri, emekli memurlar ve üst sınıflardan gelen Müslümanlar bulunuyordu. Balkanlar'daki varlıklı Müslümanlar, göç etmeden önce topraklarını ve diğer mal varlıklarını satmaya çalışmışlar, çoğu zaman başarılı olmuşlarsa da, mallarının düşük fiyata gittiği de olmuştur. Kısacası, üst sınıflardan gelen Balkan göçmenleri çoğu zaman hiç olmazsa kendi işlerini kurmalarına yetecek kadar bir sermaye ile birlikte gelmişler ve yeni toplumsal dönüşümün bir parçası olmuşlardır. Sıradan Balkan göçmenlerinden şanslı olanlar Bursa, Balıkesir, Bandırma ve Ege kıyılarının çevresindeki verimli bölgelere yerleştirilmiş ve kısa sürede zengin olmuşlardır. Orta Anadolu ve Doğu'nun çorak topraklarına yerleşmiş olanlar ise hastalık ve kötü beslenme yüzünden güçten düşmüşlerdir.⁶⁰

1.6.1. Ekonomik Sonuçlar

Genel olarak göçmenlerin, yerleştikleri alanlarda ve köylerde üretim artışı yarattıkları ve ekonomiyi canlandırdıkları bir gerçektir. Anadolu'ya sevk edilen göçmenler, işlenmemiş veya bataklık sahaları ıslah ederek tarıma açılmasını sağlamışlardır. Böylece Anadolu'nun yüzyıllardır süregelen hayvancılık ekonomisinin yerini ziraat almıştır. Muhacirler, geldikleri bölgede sahip oldukları bilgileri yeni topraklar üzerinde tatbik etmekle, ülke ekonomisine önemli faydalar sağlamışlardır. Yine bu kişiler beraberlerinde getirdikleri kültür bitkilerini ve yeni tarım metotlarını iskân bölgelerine sokmakla, ziraatı canlandırmışlardır.⁶¹ Göçmen kabul eden toplum verimi ve fiyatları yüksek tarım metotlarını çabuk kabullendiği gibi, göçmenler de yerlilerden aynı şekilde birçok şey öğrenmişlerdir. Örneğin, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Balkan Türklerinin, Tatar ve Çerkezlerin büyük kitleler halinde Anadolu'ya yerleştirilmeleri Anadolu'ya göre gelişmiş tarım teknolojisinin girmesini sağlamıştır. Bunun iki önemli getirisi olmuştur. Birincisi atla çekilen demir pulluğun girmesiydi. Pulluk toprağı sabana göre daha derinden işliyor, toprağı çizmek yerine yana devirerek altüst ediyordu ve verimi arttırıyordu. İkinci yenilik ise dört tekerlekli göçmen arabalarıydı.⁶²

⁶⁰ Karpat, a.g.e., s.186-188.

⁶¹ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890*, a.g.e., s.229- 231.

⁶² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken*, 1.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.129.

Tarımsal üretim 1885-1912 yılları arasında artmış, fiyatlar sabit kalmış, rezervler çoğalmış ve yatırım artmıştır. Aynı zamanda girişimci bir sınıf da ortaya çıkmış, birçok meslek yayılma fırsatı bulmuştur. Bazı hallerde göçmenler sermaye ve teşebbüs kaynağı olmuşlardır. Osmanlı Devleti zamanında Bulgaristan'dan göç eden (özellikle 1880 sonrasında) varlıklı bazı toprak sahiplerinin ve kasaba eşrafının İstanbul ve İzmir gibi yerlerde Müslümanlardan oluşan ilk kapitalist grubu oluşturduğu az bilinen gerçeklerdendir.⁶³

Ancak, bazı bölgelerde geldikleri yerlerin şartlarını, yerleştikleri alanlarda bulamayan bu insanlar, yeni tabiat şartları karşısında ne yapacaklarını ve nasıl bir ziraat uygulayacaklarını bilememişlerdir. İskân organizasyonunun hatasından ortaya çıkan bu durum, bazı yerlerde insanların kötü durumlara düşmesine sebep olmuştur.⁶⁴ Yine de sonuç olarak, göçmenlerin ülkenin tarım ve ticaretinin gelişmesine büyük katkıda buldukları söylenebilir.

1.6.2. Demografik Sonuçlar

Göçler öncesinde, salgın hastalık, kıtlık, savaşlar ve toprak kaybı sebebiyle Osmanlı Devleti'nin nüfus artış hızı sürekli düşmekteydi. Özellikle devletin kuruluşundan beri, yalnız İslam unsurdan asker alındığından Müslüman nüfus azalıyordu.⁶⁵ İşte böyle bir ortamda, toprak kayıpları ve özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında ve sonrasında içe dönük bir görünüm kazanan göçler, Anadolu'da nüfus yoğunluğunun yeniden artmasına yol açmıştır.⁶⁶ Türklerin Balkanlardan göçü, Anadolu'da zaten çoğunluğu oluşturan Türk ögesine ezici bir sayısal üstünlük kazandırarak onlara, dışarıdan gelen diğer topluluklara kendi dilsel ve kültürel damgalarını vurma imkânı da sağlamıştır. Ayrıca Rumeli'den gelen bu Müslüman-Türk göçmenlerin Anadolu ve Trakya'da gayrimüslimlere meskun yerlere, bilhassa Ege adaları karşısındaki bölgelerde bulunan Rumların yerine yerleştirilmeleri ve bu sayede Trakya ve Anadolu'yu ilerisi için birçok fitne fesattan korumak düşüncesi hükümetin ana prensibi olmuştur. Nitekim bu durum

---

⁶³ Karpat, a.g.e., s.81-82.

⁶⁴ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890*, a.g.e., s.229- 231.

⁶⁵ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890*, a.g.e., s.227- 228.

⁶⁶ Faruk Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, S.1, İstanbul, 1980, s.179

sonucunu Milli Mücadele sırasında vermiştir.⁶⁷ Devletin göçmenlere çeşitli yardımlarda bulunması, muafiyetler tanınması neticesinde dinç ve dinamik kalan göçmen kitlesinin Anadolu'nun yerli ahalisi yanı sıra Balkan Harbi, Birinci Cihan Savaşı ve İstiklal Savaşı'nın asker kaynağını teşkil etmesi de bir hayli önemlidir.⁶⁸

Göç sadece Anadolu nüfusunu arttırmakla kalmamış, nüfusun köy-kent dağılımını da etkilemiştir. Göçmenlerin köylere yerleştirilmesi ve yeni köylerin kurulması sonucunda Anadolu'da köy birimleri hakim bir unsur haline gelmiştir. Diğer taraftan göçlerin etkisiyle, kent nüfuslarında da hızlı artışlar görülmüştür. Şehir hayatına ve küçük ticarete alışmış bulunan göçmenler, yerleştirildikleri yerlerde kalmamış, yerlerini terk ederek, şehirlere göç etmişlerdir.⁶⁹

1.6.3. Toplumsal Sonuçlar

Osmanlı Devleti'ne sığınan muhacirler olumlu etkilerinin yanı sıra Anadolu'da bir takım meselelere de neden olmuşlardır. Dışarıdan göçmen kabul eden ülkelerde, göçmenlerle yerli halk arasında örf, adet, düşünce ve hayat tarzlarının farklılığından dolayı çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Oysa, Anadolu'ya gelenlerin büyük bir çoğunluğu aynı örf ve adete bağlı olup işgal edilen topraklardan Anadolu'ya dönenlerdir. Bu nedenle muhacirlerin yeni çevrelerine uyumu ve yerli halkla kaynaşması daha kolay olmuştur. Ancak, muhacirlerin vilayetlere eşit oranda dağıtılmaması, başta Hüdavendigâr, Aydın ve Biga olmak üzere Batı Anadolu'daki vilayet ve sancaklarda yığılmaları, yerli halk ile muhacirler arasında çeşitli anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur. Bu anlaşmazlıkların çoğu göçmenlerin yerli ahalinin tasarrufunda bulunan topraklara yerleştirilmelerinden kaynaklanıyordu. Nitekim, geçim sıkıntısı çeken muhacirler, yerli ahalinin topraklarını gasp edebiliyorlardı. Özellikle göçmenlerin daimi olarak iskan edilmeleri geciktikçe, açlıktan ölecek duruma gelenler ve geçimlerini temin edemeyenler tehdit, hırsızlık, adam katletmek gibi münferit hareketlerde bulunabilmişlerdir. Muhacir yerleştirilen bölgelerin

---

⁶⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s. 134.

⁶⁸ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890*, a.g.e., s.228.

⁶⁹ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri: Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1966, s.82; İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890*, a.g.e., s.228-229.

bazılarında ise yörenin nüfuslu kişileri ve diğer yerli ahali, göçmenlere tahsis edilen toprakları gasp etmeye çalışmışlardır.⁷⁰

Kırsal alana gönderilen göçmenlerin zaruri ihtiyaçları, geçimlerini kendileri temin edinceye kadar yerli halk tarafından karşılanmıştır. Dolayısıyla, yerleştirme işlemi geciktikçe yerlilerin bu yöndeki masrafları artmıştır. Buna rağmen geçim sıkıntısı çeken yerli halk bu durumdan şikayet etmemiş ve göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmiştir. Ancak bu süreçte münferit menfi çeşitli durumlarla da karşılaşmıştır.

Göçün kültürel etkisi de aynı derecede önemliydi. Göçmenler arasında iyi eğitilmiş, varlıklı ailelerden gelenler ve Avrupa'daki topraklarda yüzyıllar boyunca liderlik konumunda bulunmuş olan soyluların torunları da vardı. Göçmenler beraberlerinde sadece daha gelişmiş bir eğitim düzeyini, soyluluk ve sınıf düşüncesini değil, aynı zamanda Rus karşıtı güçlü bir duyguyu ve yitirdikleri toprakları yeniden ele geçirmeye yönelik bir arzuyu da getirmişlerdir.⁷¹

1.6.4. Mali Sonuçlar

Devletin dış borçları ve savaş masrafları gibi olağanüstü giderlerinin arasında muhacir masraflarının da önemli bir payı bulunuyordu. İskan bölgelerine gelip, geçimlerini temin edinceye kadar muhacirlerin yiyecek, giyecek, nakil, sağlık ve kira masrafları Muhacir Komisyonu tarafından karşılanmıştır. Komisyonun bu gibi masrafları ise yardım komisyonlarınca halktan toplanan yardımlardan ve Hazine'den ayrılan tahsisattan karşılanmaktaydı. Ancak, zaman ilerledikçe halkın yardımı azalmış ve dolayısıyla Hazine'nin yükü artmıştır. Bu durum Osmanlı Devlet bütçesini de olumsuz yönde etkilemiştir.⁷²

1.6.5. Siyasal Sonuçlar

Göçmen etnik toplulukların Osmanlı cemaatiyle bütünleşmedeki başarısı, Anadolu'nun geleneksel toplumsal yapısını kökten değiştirmiş ve ulusal devlet de dâhil

⁷⁰ İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, a.g.e., s.229-230. Nedim İpek, göçmenlerin çıkardığı bu münferit hadiselerin daha çok Çerkezler tarafından gerçekleştirildiğini belirtmektedir.

⁷¹ Karpat, a.g.e., s.189.

⁷² İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, a.g.e., s.234- 235.

olmak üzere yeni toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu önemli toplumsal ve siyasal dönüşüm, eskiye ilişkin bütün sadakat ve örgütlenme biçimlerinin yerini almış ve halkı yeni bir siyasal kimlik benimsemeye hazırlamıştır. Sonunda bu süreç, 1923 yılında ulusal Türk devletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.⁷³

2. BALKANLAR ve KAFKASYA'DAN İNEGÖL'E GÖÇLER ve GELEN GÖÇMENLER

2.1. İNEGÖL'E GÖÇLER ve İSKAN FAALİYETLERİ

İnegöl'e yapılan göçler burada dört dalga halinde incelenecektir. Bunların ilki 93 Harbi öncesinde yaşanan göçlerdir. Kırım Savaşı ve Çerkez direnişinin kırılmasının ardından yaşanan göçler bu kategoriye girmektedir. İkinci ve en önemli göç dalgası ise 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın (93 Harbi) ardından yaşanan göçlerdir. Bu ikinci göç dalgası ile İnegöl'e gelip yerleşen göçmenlere "93 muhacirleri" denilmiştir. Üçüncü göç dalgası 1912-1913 Balkan Savaşları'nın ardından yaşanan göçtür. Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle Balkan topraklarından yapılan göçler ise son göç dalgası kategorisinde yer almaktadır. Söz konusu tez çalışmasında ise temel olarak ikinci ve üçüncü göç dalgalarının ardından yaşanan göçler ve bu göçlerle gelen göçmenlerin kültürleşme süreci ele alınmıştır.

2.1.1. Birinci Göç Dalgası

Bunların ilki 1877-1878 Harbi yani 93 Harbi öncesinde yaşanan göçlerdir. Kırım Savaşı ve Çerkez direnişinin kırılmasının ardından yaşanan göçler bu kategoriye girmektedir. Kırım ve Kafkas göçmenleri Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya'daki topraklarının çeşitli yerlerinde iskân edilmişlerdir. Avrupa'da Dobruca, Köstence, Varna, Ruscuk, Niğbolu, Vidin, Silistre, Şumnu, Niş, Sofya, Selanik, Serez, Larissa, Edirne, Tekirdağ, Lüleburgaz, Hayrabolu ve Aydos çevrelerine yerleştirilmişlerdir. Asya topraklarında ise Bursa, Diyarbakır, Mardin, Halep, Şam, Adana, Erzurum, Sivas, Çorum, Çankırı, Adapazarı, Kütahya ve Eskişehir bölgeleri iskân alanı olarak kullanılmıştır.⁷⁴ Bu

⁷³ Karpat, a.g.e., s.190-191.

⁷⁴ Habiçoğlu, a.g.e., s.159-163; Bice, a.g.e., s.54.

süreçte Marmara bölgesi, özellikle Bursa Vilayeti ve Bursa Vilayeti İnegöl Kazası en fazla göç alan yerlerden biri olmuştur. Birinci göç dalgası ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarına yerleşen Kırım ve Kafkas göçmenlerinin pek çoğu, Avrupa'daki toprakların Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması sonrasında sonraki göç dalgaları ile birlikte Anadolu'ya ve İnegöl gibi çeşitli yerleşim yerlerine göç etmişlerdir.

2.1.2. İkinci Göç Dalgası – 93 Muhacirleri

1870'li yılların ortalarına doğru göç hareketleri senede birkaç kabileyi geçmeyecek kadar azalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877-1878 yıllarında Rusya ile Balkanlar ve Kafkasya'da yapmış olduğu savaşları kaybederek küçülmek mecburiyetinde kalmasıyla daha önceleri Osmanlı'ya ait olan topraklardan ana yurda önemli ölçüde göç olayları meydana gelmiştir. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı, Rumeli ve Kafkaslardan öncekilerle mukayese edilmeyecek kadar büyük göç dalgasını harekete geçirmiştir. Daha önceleri birçok defa Anadolu'ya muhacir akını olduysa da bu ilk kitlesel göç hareketidir denilebilir. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası İnegöl ve çevresi, Müslüman nüfus için yeni bir yurt olmuştur. Bu yeni yurttaşlar Hicri 1293-94 tarihine denk gelen savaşlar sonrasında göç ettikleri için “93 muhacirleri” olarak adlandırılmışlardır. Bugün üzerinde Bulgaristan, Kosova, Makedonya, Bosna-Hersek, Gürcistan ve diğer Kafkas özerk cumhuriyetlerini barındıran eski yurtlarından kopan göçmenlerin ortaya çıkardığı bu göç olayı İnegöl ilçesine yapılan ilk büyük göçtür.

Harita 6: Bugün Üzerinde Çeşitli Ülkeleri Barındıran Balkan ve Kafkas Topraklarından İnegöl'e Yapılan Göçler

İnegöl nüfusunun tamamı yerli halkı olan Manavlardan oluşurken 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, Balkan ve Kafkas göçmenleri nüfusun önemli bir kısmını oluşturmuşlardır. 1880'li yıllarda yeni gelenlerce, İnegöl merkezinde Hamidiye, Burhaniye ve Orhaniye adlı 3 yeni mahalle ile 32 yeni köy kurulmuştur. Bu köylerde 12.578 kişi iskan edilirken, 1.570 kişi de eski köylere yerleştirilmiştir. Bu dönemde 25.000 olan yerli nüfusa yeni göçen 14.148 kişi daha eklenmiştir.⁷⁵

Muammer Demirel'in 1303 tarihli Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelere dayanarak hazırladığı, 1880'li yılların sonuna doğru Bursa sancağı İnegöl kazasında göçmen iskân edilen mahalle ve köyler ile hane, nüfus ve geldikleri yerleri gösteren tabloya (çeşitli eklemeler de yapılarak) aşağıda yer verilmiştir:

⁷⁵ İnegöl Kent Müzesi Arşivi

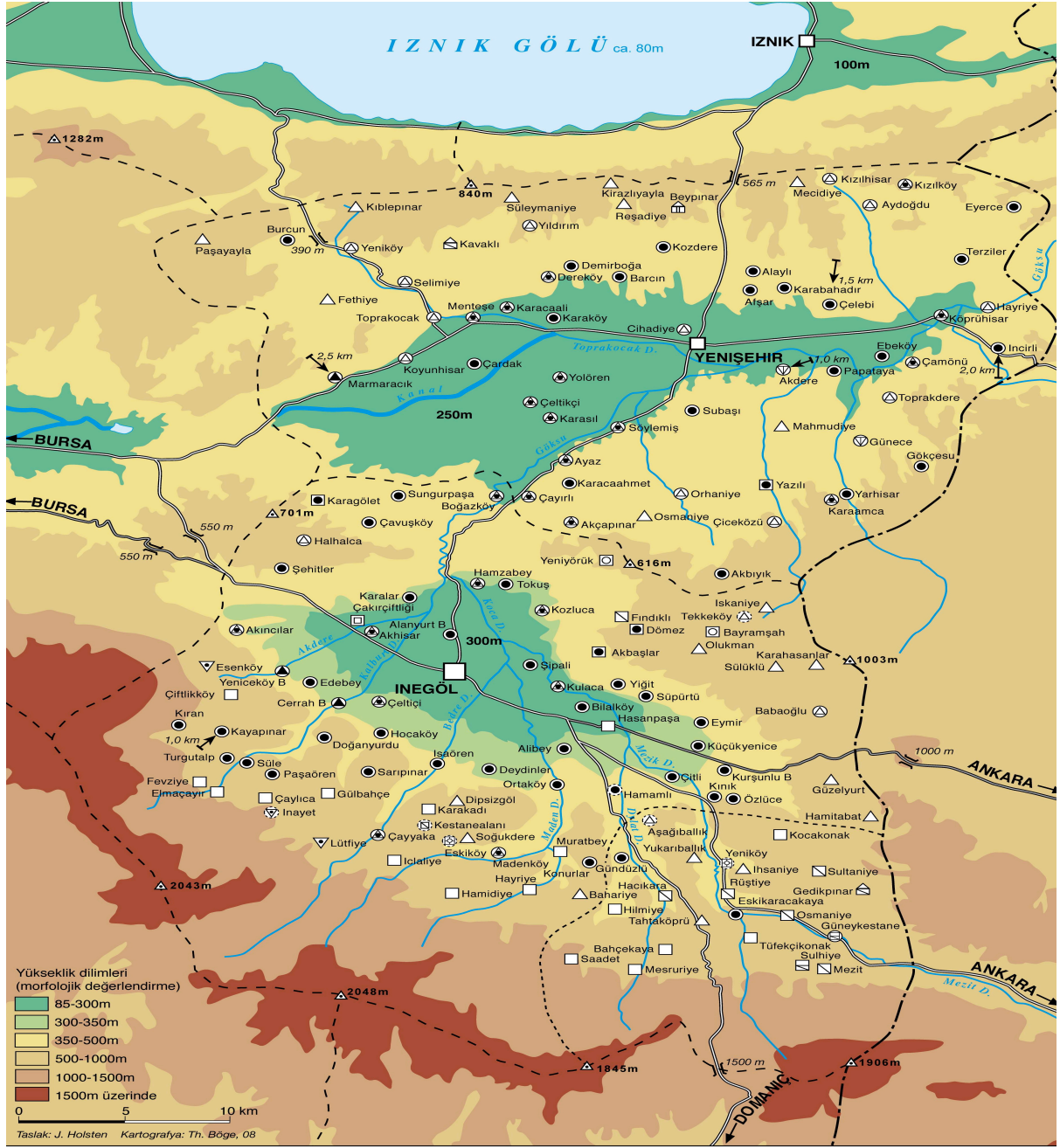
Tablo 3: İnegöl Kazasında Göçmen İskan Edilen Mahalle ve Köyler⁷⁶

İskân edilen yerin ismi	Hane sayısı	Nüfus	Geldiği yer
Merkez (Hamidiye Mah.)	167	603	Rumeli ve Batum
Merkez (Muradiye Mah.)	110	525	Rumeli
Merkez (Orhaniye Mah.)	28	115	Rumeli
Dipsizgöl Köyü	59	214	Rumeli
Soğukdere Köyü	15	72	Rumeli
Mecidiye Köyü	32	-	Rumeli
Olukman Köyü	41	185	Rumeli
Gülbahçe Köyü	14	55	Rumeli
Kızanlık Köyü	15	75	Rumeli
Hasan Paşa Köyü	63	224	Rumeli
Murad Bey Köyü	41	173	Batum
Hayriye Köyü	88	325	Batum
Kadıköy	18	87	Batum
Fındıkcık Köyü	36	121	Çerkez
Kestanealan Köyü	72	232	Çerkez
Mezid Köyü	121	488	Çerkez
İhsaniye Köyü	-	-	-
Güney Kestane Köyü	37	163	Çerkez
Gökpınar Köyü	28	104	Çerkez
Tüfekçikonak Köyü	14	53	Çerkez
Kanlıkonak Köyü	30	145	Çerkez

⁷⁶ 1303 tarihli Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigar; Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, a.g.e, s. 193-194; Demirel, a.g.m., s.47.

Hacıkara Köyü	125	429	Çerkez
Lütfiye Köyü	-	-	-
Kanlıkonak Köyü	37	155	-
Tüfekçikonak Köyü	37	150	-
Tahtaköprü Köyü	35+8	160	Aydos
Hilmiye Köyü	22+10	100	Batum
Hamidiye (Kızıllı Köyü)	16	80	-
Gülbahçe Köyü	11	62	-
Elmaçayırı Köyü	12	60	-
Pelidli Köyü	15	70	Bosna
Arab Oturağı Köyü	10	40	-
Orhaniye Köyü	30	160	-
Osmaniye Köyü	50	210	-
Şevketiye Köyü	-	220	-
Elmaçukuru Köyü	-	14	-
Soğukçeşme Köyü	-	15	-
Genç Köyü	-	12	-
Sevle Köyü	-	12	-
Gerles Köyü	-	12	-
Karacakaya Köyü	-	238	-
Aksu Tekye Köyü	-	173	-
Sultaniye Köyü	-	-	Abaza
Karalar Köyü	25	-	Tırnova
Eski Köylere Yerleşenler	95	467	-

Harita 7: 19. yy. Sonlarında İnegöl Köylerinin Demografik Yapısı ⁷⁷

⁷⁷ Johannes Holsten, "Siedlungs- und agrargeographische Veränderungen in der Provinz Bursa (Türkei) durch den Bevölkerungsaustausch 1923/1924", *The Pomaks in Greece and Bulgaria : a model case for borderland minorities in the Balkans*, Ed. Klaus Steinke-Christian Voss, Sagner, München, 2007, s.235-278.

93 Harbi'nde, yani, ikinci göç dalgası ile Bulgaristan'dan gelenlerin oluşturduğu köylerin isimleri şunlardır; Hamidabad, Güzelyurt, Baloğlu, Karahasanlar, Sülüklüöl, Tekke, İskaniye, Olukman, Akhisar, Dipsizgöl, Halhalca, Aşağıballık, Yukarıballık, Tahtaköprü, İhsaniye, Eski Köy ve Kazıklı. 93 Harbi'nden sonra Yugoslavya'dan gelen Arnavutlar ve Boşnaklar da İnegöl'e yerleşmişlerdir. Boşnaklarca, İnyet Köyü, Tuzla, Fındıklı Köyü ve Mesudiye Köyleri kurulmuştur. Yine 93 Harbi denilen savaştan sonra Kafkasya'dan gelen Gürcüler ve Çerkezler ise yaşadıkları yerlere uygun buldukları Uludağ eteklerinde ve Uludağ'ın sarp yamaçlı ve sık ormanlı bölgelerine yerleşmişlerdir. Gürcüler; Hayriye, Muratbey, Çaylıca, Gülbahçe, Fevziye, Fındıklı, Çiftlik, Hasanpaşa, Hamidiye, Sulhiye, Tüfekçikonak, Saadet, Bahçekaya, Karakadı, Güneykeşane, Yeniköy ve Eski Karacakaya gibi köyleri kurmuşlardır. Abazalar; Mezit, Osmaniye, Kestanealan ve Rüştüye Köylerini, Çerkezler ise Hacıkara ve Fındıklı köylerini kurmuşlardır.⁷⁸

93 Harbi sonrasında İnegöl'e göç eden Boşnaklar, Gürcüler, Çerkezler, Ahıskalılar ve Arnavutlar ve bu kişilerin soyundan gelenler günümüz İnegöl nüfusunun da önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar.⁷⁹

Osmanlı Devleti gelen muhacirlere kucak açmıştır. Çok sayıda göçmenin yerleştirildiği İnegöl kazası ve köyelerine ilişkin arşiv kayıtları bulunmaktadır. Oluşturulan komisyonlarla göçmenlerin iâşe, barınma, giyecek, yakacak, eğitim, ibadet ve iskanla ilgili problemleri çözülmeye çalışılmıştır.⁸⁰ Gelen göçmenler boş topraklara ve yaylalara

⁷⁸ Kenan Kahraman, **Geçmişten Günümüze İnegöl**, 1.b., İnegöl Kültür Sanat ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.70-71.

⁷⁹ "İnegöl'ün Nüfusu 221.000 Oldu", **Bursa Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sitesi: Haberler**, 29 Ocak 2011, <http://www.bursa.bel.tr/inegol-un-nufusu-221-bin-oldu/haber/5550/>, (05.01.2011)

⁸⁰ Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.UM, 32/116. 9 Ekim 1895 tarihli kayıt bunlara örnek olarak verilebilir. Bosna ve Hersek muhacirlerinden olup İnegöl'de ikamet eden ve muhtaç durumda olanların ihtiyaç dereceleri ve durumlarını tespit etmek için hazırlanan defter. Bu defter muhacirin reislerinden ve ileri gelenlerinden Bosnalı Mehmed Bey, Ömer Bey, Ömer Ağa, Ali Efendi, Muhsin Ağa, Hasan Hüsnü Efendi ve Belediye Meclisi heyeti tarafından düzenlenmiş olup yapılan araştırma sonucunda İnegöl'de toplam 143 hanede 508 Bosnalı muhacirin yaşadığı ve ihtiyaç durumlarının yanlarına kayıt düştüğü belirtilmektedir. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-MKT-1-28-001-001. 12 Mart 1893 tarihli kayıt Bosna'dan gelerek İnegöl'de iskân olunan Boşnak muhacirlerine dağıtılacak hayvan ve zahirenin teminine ilişkindir. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-41. 4 Mayıs 1892 tarihli kayıt yirmi yedi hane Bosna muhacirinin oluşturduğu Mecidiye Köyü'nün isminin Bahtiyar olmasına ve buradaki muhacirlere geçimlerini sağlamak için nakliyat ve kiracılık işinde kullanabilecekleri öküz dağıtılmasına ilişkindir. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi-İ-HUS-54-1315-M 70-001-001. 1 Temmuz 1897 tarihli Rusya'dan göç ederek Hüdavendigâr vilayeti dahilinde İnegöl kazasında iskan edilen iki yüz elli nüfus muhacirin sefalet içinde bırakılmayıp ihtiyaçlarının karşılanarak huzur ve rahatlarının temin edilmesine ilişkindir. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi,A.MKT.MHM,524/35. 16 Mart 1904 tarihli Kütahya, Karahisar-ı Sahip ve İnegöl civarında iskan edilen muhacirlerin ekmek ve nakil ücretlerinin Maliye Nezaretince ödenmesine dair sadaret emridir. Bunlar bu konuda örnek verilebilecek kayıtlardan sadece bazılarıdır.

yerleştirilerek yeni köyler oluşturulmuştur. Ekonomik olarak, göçlerin hızlı bir şekilde artış göstermesi ve devlet bütçesinin zayıflığı sebebiyle çeşitli sıkıntılar yaşanmış ama uzun vadede kazanç sağlanmıştır. Göçmenlerle birlikte boş araziler değerlendirilmiş, üretim artmış ve ekonomi canlanmıştır. Yerli halk ile göçmenler arasında kimi zaman arazi anlaşmazlıkları yaşanmıştır. Bunun çok sayıda örneği arşiv belgelerinde de bulunmaktadır. Tapulu ya da tapusuz topraklarına göçmen yerleştiren yerli halk bu durumdan rahatsız olmuştur. Diğer taraftan göçmenler de değişen iklim ve üretim biçimlerinden olumsuz etkilenmiş ve çevreye uyum sorunu yaşamışlardır. Hatta bir kısım göçmen yerleştirildikleri yere uyum sağlayamayıp ya başka bölgelere yerleşmişler ya da eski vatanlarına geri dönmüşlerdir. Bu hususla ilgili arşiv kayıtlarına da rastlanmaktadır.⁸¹ Ancak yaşanan tüm bu sorunlara rağmen aynı inancı taşıyan, benzer örf ve adetlere sahip olan göçmenler ile yerli halk birbiriyle kısa zamanda kaynaşmıştır. Uzun vadede yardımlaşma ve dayanışma sağlanmış, münferit bazı olaylar dışında genelde dostluk ve misafirperverlik ön plana çıkmıştır.⁸²

Yukarıda da açıklandığı üzere, muhacirler İnegöl'ün muhtelif yerlerine yerleştirilmişlerdir. Oluşan köylerde iskan edilenler cami ve okul ihtiyaçlarının giderilmesini, kendileri kıt kanaat geçinebildikleri için bu ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasını istemişlerdir. Başbakanlık Osmanlı arşivinde bulunan bazı belgeler incelendiğinde başvuru dilekçeleri, bunlara verilen cevaplar ve başlatılan inşaatlar hakkında ayrıntılı bilgiler görülebilmektedir.⁸³ İnegöl'deki Hilmiye ve diğer beş muhacir köyünde mescit ve mektep inşasına dair 16 Ocak 1898 tarihli⁸⁴, İnegöl'e bağlı Hayriye karyesinde Batum muhacirleri için inşa edilen cami ve mektebin merasim yapılarak açıldığına dair 15 Ocak 1894 tarihli⁸⁵ ve İnegöl kazasında yeniden teşkil olunan Hasanpaşa

---

⁸¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Y-A-HUS-310-105 numaralı arşiv kaydı "Ahıska ve Batum muhacirlerinden olup, İnegöl'de ikamet eden yirmi hane halkı, evleri yıkıldığından ve kendileri darb ve tahkir edildiğinden bahisle esasen Rus tabiiyetinden oldukları için meccanen Rusya'ya gönderilmelerini istedikleri"ne ilişkindir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-16 numaralı arşiv kaydı ise başta Kütahya'ya yerleşip daha sonra orada yaşanan kıtlıktan dolayı Mezit köyündeki akrabaları yanına yerleşen Çerkez muhacirlerinden İbrahim ve Mehmed'in evlerinden çıkarılmamaları ve iskanlarına izin verilmesine ilişkindir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-46 numaralı arşiv kaydı ise Mecidiye Köyü'ne yerleşip, ev inşa eden muhacirlerden beş hanenin asıl vatanlarına firar eylemelerinden dolayı yerlerine Bosna muhacirlerinin iskanına dairdir.

⁸² Polat, a.g.m., s.48.

⁸³ Polat, a.g.m., s.47.

⁸⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-A-MKT-MHM-503-19.

⁸⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi -DH-MKT-196-75.

köyünde cami ve mektep inşası için gereğinin yapılmasına dair 10 Mart 1887 tarihli⁸⁶ arşiv kayıtları örnek olarak verilebilir.

2.1.3. Üçüncü ve Dördüncü Göç Dalgaları

İnegöl'e göçler bunlarla da sınırlı kalmamış, her geçen gün yenileri eklenmiştir. İnegöl; 1912-1913 Balkan savaşları ve 1. Dünya Savaşı (1914-1918) derken Osmanlı'nın kaybettiği Balkan topraklarından yeni göçmenlere kucak açmıştır. 1922 yılından sonra İnegöl'deki gayrimüslimlerin yerine, Yunanistan'dan getirilen mübadele göçmenleri yerleştirilmiştir. Sonra 1951 ile 1989 yıllarında Bulgaristan'dan gelen göçmenler İnegöl'e yerleşmişlerdir.⁸⁷ İlçeye en son yaşanan toplu göçü 1989-1990 yıllarında Bulgaristan'daki baskılardan kaçarak anavatanlarına sığınan Bulgaristan Türkleri gerçekleştirmiştir. 1989 yılında Bulgaristan'dan kaçan 5000'e yakın muhacir İnegöl'e gelmiş ve çeşitli köyler ile çoğunlukla ilçe merkezinin çeşitli mahallelerine yerleşmişlerdir.⁸⁸ Ancak Cumhuriyet döneminde Yunanistan ve Bulgaristan topraklarından İnegöl'e yapılan göçler ve gelen göçmenler tez konusunun dışında kalmaktadır ve bu çalışmada yer verilmeyecektir.

Günümüzde İnegöl'ün Mesudiye ve Burhaniye Mahallesi'nde çoğunlukla Boşnaklar, Süleymaniye'de Arnavutlar, Orhaniye ve Osmaniye'de 93 Bulgaristan göçmenleri, Mahmudiye, Hamidiye ve Turgutalp'te Gürcü ve Abazalar, Sinanbey, Yenice ve Cuma mahallelerinde ise ağırlıklı olarak yerliler yaşamaktadır.⁸⁹

2.2. BURSA VİLAYETİ İNEGÖL KAZASINA YERLEŞEN BALKAN VE KAFKAS GÖÇMENLERİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Göçmenler toplumsal, etnik, dilsel ve tarihsel olarak birbirinden çok farklı oluşumlardan geliyorlardı. Kırımlılar, Kafkaslar'dan gelen iki ya da üç topluluk gibi kendi Türki lehçelerini (Tatarca) konuşuyorlardı ve bu birkaç alt lehçeye bölünmüştü. Irk ve dilsel olarak Türklerle akraba olmayan Çerkezler, Çeçenler, Abazalar ve Gürcüler gibi çeşitli Kafkas toplulukları farklı diller konuşuyorlardı. Balkanlar'dan gelen göçmenlerin

⁸⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi -DH-MKT-1404-73.

⁸⁷ İnegöl Kent Müzesi Arşivi

⁸⁸ Kahraman, a.g.e., s.70-71.

⁸⁹ Raif Kaplanoğlu, "İnegöl", **Bursa Ansiklopedisi (Yer Adları)**, C.1, 1.b., Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.152.

büyük bölümü etnik olarak Türk'tü ve Rumeli lehçesi konuşuyorlardı; ancak, Balkan göçmenleri arasında Slavca konuşan Bosnalı, Hersekli, Karadağlı ve Pomak gibi büyük topluluklar da vardı. Pek çok Girit Müslümanı Rumca, Arnavutlar da Arnavutça konuşuyorlardı.⁹⁰ Bununla birlikte göçmenlerin çoğunun ortak iki özelliği vardı. Birincisi, aşiret yapısından gelmeleri idi. Göçmenlerin ikinci ortak özelliği ise Osmanlı siyasi kültürünü paylaşıyor olmalarıydı. Bu kültürün kökeninde İslamiyet vardı; ancak, uygulamada imparatorluğun bütün nüfusunun etnik ve dini gerçeklikleriyle uyumlu bir toplumsal ve siyasi düzenin kurulması amaçlanıyordu.⁹¹

Anadolu'da en önemli göçmen iskân edilen vilayetlerden biri Bursa vilayeti olmuş, Kafkaslar ve Balkanlar başta olmak üzere hemen her yerden göçmen yerleştirilmiştir. Kafkaslardan gelen göçmenler daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Balkanlar'dan gelen göçmenlerin ekonomik etkisi diğer yerlerden gelenlerinkine göre daha farklı olmuştur. Balkan göçmeleri arasında toprak sahipleri, emekli memurlar, başka üst sınıflardan gelen çeşitli Müslümanlar da bulunmuştur.

2.2.1. İnegöl'de Bosna Göçmenleri

Boşnak muhacirlerin iskânı hususunda, başlangıçta Bosna iklimine yakın Bursa, İnegöl, Adapazarı, İzmir ve Aydın gibi "havası latif ve sulak" yerler tercih edilmiştir. Boşnak muhacirler, Hüdâvendigâr vilayetinde, merkez Bursa olmak üzere, Edremit'e, Karamürsel'e ve İnegöl'e yerleştirilmişlerdir. Hüdavendigâr Vilayeti topraklarında muhacirler tarafından kurulan köy ve mahalleler içerisinde, Boşnakların yoğun olarak yerleştirildiğini bildiğimiz İnegöl'de; 24 muhacir köyünün mevcut olduğu, 1894 yılında İnegöl'de yaklaşık 680 Boşnak muhacir bulunduğu bilinmektedir ve 1896'da İnegöl'e 250 Boşnak muhacir daha iskân edilmiştir.⁹² 1899-1901 yılları arasında gelen Boşnak göçmenler ise, Tahta Köprü, Pelid Çayırı, Fındıklı Çayırı, Papuççu Çayırı, mevkilerine 142 hanede 479 kişi iskân olunmuştu. Keza Ertuğrul vilayeti dâhilinde de 250 muhacirin iskânının tamamlandığı haberi Bâb-ı Âli'ye ulaşmıştır.⁹³

Kısacası, Hüdâvendigâr vilayetindeki en önemli iskân sahalarından birisi olan

⁹⁰ Karpat, a.g.e., s.333.

⁹¹ Karpat, a.g.e., s.333-336.

⁹² Emgili, a.g.e., s.293-295.

⁹³ Gündüz, a.g.e., s.177-178.

İnegöl'e Boşnakların ilk göçlerle birlikte geldiği anlaşılmaktadır. Buraya yığılan göçmenlerin 1887 yılında büyük bir sefaletin içine düştükleri ve Bâb-ı Âli'ye gönderdikleri telgrafta "Açlıktan öleceğimiz mukadderdir" diye telgraf gönderdiği tespit edilmiştir.⁹⁴

Muhacirlerin Muhacirin Komisyonu'nun gösterdiği yerleşim yerlerinin dışındaki başka yerlere ve hep birlikte iskân edilmek istemeleri, iskân komisyonunda, onların nereye sevk edilecekleri konusunda karasızlıkların yaşanmasına sebep olmuştur.⁹⁵ Bazı bölgelerde geldikleri yerlerin şartlarını, yerleştikleri alanlarda bulamayan bu insanlar, yeni tabiat şartları karşısında ne yapacaklarını ve nasıl bir ziraat uygulayacaklarını bilememişlerdir. Hatta bu sebeplerden devletin onları iskân ettiği yerden başka yerlere kaçan Boşnak muhacirlerin olduğu bilinmektedir. İskân organizasyonunun hatasından ortaya çıkan bu durum, bazı yerlerde birçok insanın çok kötü durumlara düşmelerine sebep olmuştur. Bu şekilde 1891 yılında İnegöl'e gizlice firar eden 27 hane Boşnak muhaciri bulunmaktadır. Bu muhacirler, esnaflık yaparak geçimlerini sağlamak üzere İnegöl şehri civarında Pelidli köyünde iskân edilmişlerdir. İnegöl'e geldiklerinde, bu muhacirlere, ziraat yapmaları için yemeklik, tohumluk tahıl ve çift sürmek için hayvan ile çift aletlerini satın alabilecekleri miktarda nakdi yardım devlet tarafından yapılmıştır.⁹⁶

Bosna göçmenlerinin İnegöl'e kültürel katkıları dikkate değerdir. Yemek kültürü kendileri için çok önemli olan Boşnaklar, büyük davetler düzenlemekten, piknik yapmaktan çok hoşlanırlar. Boşnak göçmenlerin düzenledikleri bu pikniklere "teferiç" denilmektedir. Teferiç'te çeşit çeşit yemekler hazırlanıp yapılmaktadır. Boşnak yemeklerinin ilk sıralarını; börekler ve etli yemekler oluşturmaktadır.⁹⁷ Özellikle "pita" yani börek, Boşnak mutfağında önemli bir yer tutmaktadır. Boşnak göçmenlerin geleneksel hale getirdikleri "teferiç" ya da "pita günü" etkinliklerinde börek başta olmak üzere çeşitli Boşnak yemekleri yapılıp yenilmektedir. Açık havada yapılan bu etkinliklerde Boşnak müziği eşliğinde Boşnak oyunları da oynanmaktadır.

Anadolu'ya ilk geldiklerinde Türkçe bilmeyen Boşnaklar dil konusunda çeşitli sıkıntılar çekmişlerdir, dil bilmemek onların uyum sürecini zorlaştırmıştır. Günümüzde ise

---

⁹⁴ Gündüz, a.g.e., s.177-178.

⁹⁵ Emgili, a.g.e., s.295.

⁹⁶ Emgili, a.g.e., s.306-307.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Selma Peşteli, **Boşnak Yemekleri**, 1.b., İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2006; Selma Peşteli, "Boşnaklar: Kahve, Pita ve Teferiç", **Bursa'da Yaşam**, Olay Basın Yayıncılık, Kasım sayısı, Bursa, 2012, s. 290-299.

Anadolu'da yaşayan Boşnakların neredeyse tamamı Türkçe konuşabilmektedir. Yaşlı kuşaklar halen Boşnakçayı da konuşabilirken, genç kuşakların Boşnakça bilmedikleri gözlemlenmiştir.

Günümüzde Boşnaklar ağırlıklı olarak İnegöl'ün Mesudiye ve Süleymaniye Mahalleleri ile Esenköy (Fındıklı), İneyet (Tuzla) ve Lütfiye (Pelidli) köylerinde yaşamaktadırlar.

2.2.2. İnegöl'de Bulgaristan Göçmenleri

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Batı ve Orta Bulgaristan'da çok sayıda Müslümanın öldürülmesinden sonra bir milyondan fazla Müslüman, bilhassa Türk asıllı Müslüman göçe maruz kalmıştır. 1912-1913 Balkan Savaşları'nın ardından yaşanan katliamlar ve zoraki göçlerle beraber Osmanlı'nın temeli olan Makedonya, Kosova, Batı Trakya ve Bulgaristan'da Müslümanlar bilhassa Türkler öldürülmüş ve 450.000 den fazlası da vatanlarından atılarak Anadolu'ya göçmeye mecbur edilmiştir. Bu yolla Rusya zor kullanarak Rumeli'de bilhassa Bulgaristan'da çoğunluğu oluşturan Müslüman Türk halkını yerli çetelere öldürtmek ve göçe zorlamak suretiyle o topraklarda çoğunluğa sahip bir Hıristiyan-Ortodoks-Slav (Bulgar, Sırp) devleti yaratmak istemiştir.⁹⁸ 93 Harbi'nin ardından başlayan bu göçler günümüze kadar devam etmiştir.

Göçmenler, mevcut nüfusla daha iyi bir bütünleşme sağlamaya yönelik hükümet politikası doğrultusunda, kasıtlı olarak, Türkiye'nin Batı ve iç bölgelerine dağıtılmıştır. Gelmiş oldukları bölgelere benzeyen yeni kırsal yerleşim bölgeleri düzenlenmiştir.⁹⁹ Bursa ve İnegöl kazası da Bulgaristan göçmenlerinin yoğun olarak yerleştiği bölgeler olmuştur. 93 Harbi'nin ardından Bulgaristan'dan gelenlerin oluşturduğu İnegöl köylerinin isimleri şunlardır; Hamidabad, Güzelyurt, Babaoğlu, Karahasanlar, Sülüklügöl, Tekke, İskaniye, Olukman, Akhisar, Dipsizgöl, Halhalca, Aşağıballık, Yukarıballık, Tahtaköprü, İhsaniye, Eski Köy ve Kazıklı.¹⁰⁰

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde İnegöl'e yerleşen Bulgaristan göçmenlerine ilişkin kayıtlar da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı bu muhacirlerin iskanlarına ilişkindir. 1890

⁹⁸ Karpat, a.g.e., s.17.

⁹⁹ P. Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, 1.b., çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1992, s.127.

¹⁰⁰ Kahraman, a.g.e., s.70-71.

tarihli bir belge Rumeli'nin Aydos kazasından hicretle Tahtaköprü'deki akrabalarının yanına misafir olarak yerleşen sekiz hanenin buradaki arazilerinin yetersizliğinden bahisle iskanları için gerekli tedbirlerin alınmasına dairdir.¹⁰¹ 1893 tarihli bir başka kayıt ise Pravadi muhacirlerinden olan ve misafir olarak İnegöl'ün Orta köyünde bulunan muhacirlerin bir an önce iskan edilmesine dair dilekçedir.¹⁰² Yine 1893 tarihli bir belge de ilginçtir; Domaniç yolu üzerindeki Taşlık ismindeki yerde iskan olunmaları halinde civardaki ormanlara zarar vermeyeceklerine dair Pravadi kazası muhacirleri tarafından düzenlenmiştir.¹⁰³ 1892 tarihli bir başka kayıt ise; İnegöl'de Tırnova ve Lofça'lı yirmi beş hane muhacirine verilen arazinin kendilerine tahsis edildiğine ilişkindir.¹⁰⁴

Balkanlar'dan gelen göçmenlerin büyük bölümü etnik olarak Türk'tü ve Rumeli lehçesi konuşuyorlardı. Bulgaristan göçmenlerinin ağırlıklı olarak konuştukları dil de Türkçedir (Güney-Oğuz grubundaki Osmanlı lehçeleri); bunun yanında, Pomakların konuştuğu Bulgarca da kullanılmaktadır.¹⁰⁵

Bulgaristan göçmenlerinin Anadolu'ya ekonomik katkısı da yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin Türkiye'de Rumeli göçmenlerinin kullandığı demir pulluk Anadolu'da sabanın yerini kolayca almıştır. Osmanlı Devleti zamanında Bulgaristan'dan göç eden (özellikle 1880 sonrasında) varlıklı bazı toprak sahiplerinin ve kasaba eşrafının İstanbul ve İzmir gibi yerlerde Müslümanlardan oluşan ilk kapitalist grubu oluşturduğu da az bilinen gerçeklerdendir.¹⁰⁶

2.2.3. İnegöl'de Arnavut Göçmenler

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bir milyondan fazla Müslüman, bilhassa Türk asıllı Müslüman göçe maruz kalmıştır. 1912-1913 Balkan Savaşları'nın ardından yaşanan katliamlar ve zoraki göçlerle birlikte Osmanlının temeli olan Makedonya, Kosova, Batı Trakya ve Bulgaristan'da Müslümanlar bilhassa Türkler öldürülmüş ve 450.000 den fazlası da vatanlarından atılarak Anadolu'ya göçmeye mecbur edilmiştir. 93 Harbi'nin ardından başlayan bu göçler günümüze kadar devam etmiş ve Arnavut göçmenleri de

¹⁰¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-20-001-001.

¹⁰² Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-85.

¹⁰³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-75.

¹⁰⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-75.

¹⁰⁵ Andrews, a.g.e., s.128.

¹⁰⁶ Karpat, a.g.e., s.81-82.

Anadolu'ya sürüklemiştir.¹⁰⁷

Arnavut göçmenlerin büyük çoğunluğu Batı Anadolu'ya ve Orta Anadolu'ya dağılmışlardır. İstanbul, Bursa, İzmir, Tokat, Ankara, Sakarya ve Samsun bu göçmenlerin yerleştiği başlıca illerdendir. Ayrıca Adana, Amasya, Kayseri, Sakarya, Samsun ve Tokat gibi illerde yaşayan daha küçük gruplara da rastlanmaktadır. İstanbul, Bursa ve Ankara'da yaşayanların çoğu şehirlidir. Toplama bakıldığında ise Arnavutların yaklaşık dörtte üçünün şehirli olduğu söylenebilir.¹⁰⁸ Bu durum, tüm göçmen gruplarının olduğu gibi Arnavutların da yoğun olarak yerleştiği İnegöl için de geçerlidir. İnegöl kazasında da Arnavutlar daha çok merkeze yerleşmişlerdir, zaten Arnavut köyü olarak adlandırılabilir bir köy de bulunmamaktadır. İnegöl ilçesinde Arnavut göçmenler çoğunlukla Süleymaniye Mahallesi'nde yaşamaktadırlar.

Arnavut göçmenlerin önemli bir kısmı Anadolu'ya göç ettiklerinde Türkçe konuşabiliyorlardı. Türkçe'nin yanı sıra Hint-Avrupa dil ailesinden olan Arnavutça da yaygın olarak konuşulmaktaydı. Magnarella yapmış olduğu çalışmada yaşlılar dışındaki Arnavut göçmeni nüfusun Türkleşmiş olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹

2.2.4. İnegöl'de Çerkez Göçmenler

1860'lardan itibaren başlayan Kafkas göçleri Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. 1860'lardan itibaren topraklarından sürülen Kafkas göçmenlerinin bir kısmı Anadolu'ya yerleştirilirken bir kısmı da Rumeli'ye yerleştirilmişti. Rumeli'de iskan edilmiş olan Kafkas göçmenleri 1878'den itibaren buradan yaşanan göçlerin de aktörleri olmuş ve bu kez Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Çerkezlerin başlıca yerleşim bölgeleri Batı ve Orta Anadolu'dadır. Sakarya, Bolu, Kocaeli, Bursa, Bilecik, Balıkesir, Eskişehir, Samsun, Çorum ve Tokat şehirleri bunların başlıcalarıdır.¹¹⁰

İrk ve dilsel olarak Türklerle akraba olmayan Çerkezler, Kafkas halklarından Kabartay, Abaza ve Adigeleri kapsamaktadır. Kafkasya'dan Bursa bölgesine gelen Çerkezler yaşadıkları yerlere uygun buldukları Uludağ eteklerine ve Uludağ'ın sarp

---

¹⁰⁷ Karpat, a.g.e., s.17.

¹⁰⁸ Andrews, a.g.e., s.184-185.

¹⁰⁹ Paul J. Magnarella, **Tradition and Change in a Turkish Town**, 1.b., Schenkman Publishing Company, Cambridge, 1974, s.37.

¹¹⁰ Andrews, a.g.e., s.237.

yamaçlı ve sık ormanlı bölgelerine yerleşmişlerdir. Abazalar; İnegöl'ün Mezit, Osmaniye, Kestanealan ve Rüştiye Köylerini, Çerkezler ise Hacıkara ve Fındıklı köylerini kurmuşlardır.¹¹¹ İnegöl'ün Fındıklı, Kestanealan, Mezit, Güney Kestane, Tüfekçikonak, Kanlıkonak ve Hacıkara köylerine toplam 435 hane Çerkez göçmeni iskan edilmiştir.¹¹²

Kafkas Müslümanlarının her etnik topluluğu vatanlarından kopmuş ve Anadolu'ya canlarını atarak kurtulmaya çalışmışlardır. Bursa'da iskan edilen göçmenlere boş ve miri araziden kafi miktarda yerler verilmesi, kalacakları mesken, 4-5 sene tüm vergilerden muaf tutulmaları, mahalli mal sandığından uygun miktarda yardım yapılması ve kış mevsimi gelinceye kadar arazi ve evlerinin verilmesi gibi kararlar alınmıştır.¹¹³ Yine 1 Temmuz 1897 tarihli başka bir arşiv kaydında “Rusya’dan göç ederek Hüdavendigâr vilayeti dahilinde İnegöl kazasında iskan edilen iki yüz elli nüfus muhacirin sefalet içinde bırakılmayıp ihtiyaçlarının karşılanarak huzur ve rahatlarının temin edilmesi.” kararlaştırılmıştır.¹¹⁴ 5 Şubat 1889 tarihli bir diğer kayıt ise “Kütahya’da yaşanan kıtlıktan dolayı Mezid köyündeki akrabaları yanına yerleşen Çerkes muhacirlerinden İbrahim ve Mehmed’in evlerinden çıkarılmamaları ve iskanlarına izin verilmesine” ilişkindir.¹¹⁵ 1 Aralık 1891 tarihli kayıt ise Çerkes muhacirlerinden bir kısmının İnegöl kazasında Osmandede denilen yere iskan edilmeleri ve köyün isminin Sultaniye olarak değiştirilmesine ilişkindir.¹¹⁶

Çerkezce (Adigece), çok birleşimli bir dil olup, Abhazca ve Ubıhça ile birlikte Kafkas dil ailesinin kuzeybatı grubuna dahildir. Abhazca, genişletilmiş Gürcü alfabesi ile yazılan bağlantılı bir dildir. Başka bir bağlantılı dil olan Ubıhça ise artık Kafkasya’da konuşulmamaktadır, Türkiye’de de sönmek üzeredir. Anadolu’ya ilk geldiklerinde Türkçe bilmeyen Çerkezler dil konusunda önemli sıkıntılar çekmişlerdir. Ancak günümüzde Çerkez erkek ve kadınların çoğu iki dillidir, Türkçe’yi konuşmaktadırlar. Genç kuşağın çoğu, özellikle şehirdekiler ise, yalnızca Türkçe konuşmaktadırlar.¹¹⁷ Bu durum İnegöl’de yaşayan Çerkezler için de geçerlidir.

---

¹¹¹ Kahraman, a.g.e., s.70-71.

¹¹² 1303 tarihli Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigâr; İpek, a.g.e., s. 193-194; Demirel, a.g.m., s.47.

¹¹³ Demirel, a.g.m., s.33.

¹¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-İ-HUS-54 54-1315-M 70-001-001.

¹¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-16.

¹¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-İ-ŞD-112-6714.

¹¹⁷ Andrews, a.g.e., s.238-239.

Türkiye’de yaşayan ve Çerkezlerin¹¹⁸ önemli bir nüfusunu oluşturan Abazalar, 21 Mayıs 1864 Kafkas sürgününü her yıl Kocaeli, Kefken sahilinde anmaktadırlar. Tuapse, Soçi ve Sohum limanları başta olmak üzere kapasitelerinin çok üzerinde teknelere bindirilerek yola çıkan göçmenlerin büyük bölümü yolda hayatlarını kaybetmişlerdir. Anadolu’da karaya çıktıkları Kefken sahilleri ise hayatlarını kaybeden bu kişilerin anıldığı bölgedir. Günümüzde Abhazya’da balıkçılık ancak son yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Bunun nedeni “göç yollarında, Karadeniz’de ölen Abazaların yem olduğu balıkları yemeyiz” anlayışıdır.¹¹⁹

2.2.5. İnegöl’de Gürcü Göçmenler

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Kafkas bölgesinden Anadolu’ya yapılan göçe bir ivme kazandırmıştır. Bu savaşta Kafkasya bölgesinden Çerkezler, Çeçenler, Abazalar, Dağıstanlılar ve Acara bölgesinde yaşayan Müslüman Gürcüler (Acaralılar), aktif olarak Osmanlı Devleti’nin yanında savaşa katılmışlardır. Savaşın kaybı ile birlikte işgal bölgelerinde kalan bu topluluklardan büyük kitleler Anadolu’ya göç etmişlerdir.¹²⁰ Diğer taraftan, 1878 yılında Batum bölgesinin Ruslara bırakılması da binlerce Müslüman Gürcü’nün Anadolu’ya göç etmesine yol açmıştır. Artvin, Ordu, Sakarya, Bursa, Kocaeli, Samsun, Giresun, Bolu, Amasya, Balıkesir, Sinop ve Tokat Gürcülerin yoğun olarak yerleştikleri bölgeler arasındadır.

Kafkasya’dan gelen Gürcüler de Çerkezler gibi yaşadıkları yerlere uygun buldukları Uludağ etekleri ve Uludağ’ın sarp yamaçlı ve sık ormanlı bölgelerine yerleşmişlerdir. Gürcüler İnegöl’ün Hayriye, Muratbey, Çaylıca, Gülbahçe, Fevziye, Çiftlik, Hasanpaşa, Hamidiye, Sulhiye, Tüfekçikonak, Saadet, Bahçekaya, Karakadı, Güneykeşane, Yeniköy, Hilmiye ve Eski Karacakaya gibi köylerini kurmuş ve buralara yerleşmişlerdir. 1889 tarihli bir arşiv kaydı Tüfekçikonak, Hilmiye, Hamidiye, Hayriye,

---

¹¹⁸ Çerkez kültürü ve gelenekleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Dumanış Avledin, **Çerkes Kültürü Üzerine Etüd**, Kayseri Kafkas Derneği Yayınları, Kayseri, 2004; Jabagi Baj, **Çerkesya’da Sosyal Yaşayış ve Adetler**, Kafkasya Kültürel Dergi Yayınları, Ankara, 1969; Yura G. Argun, **Abhazya’da Yaşam ve Kültür**, Çev. Hayri Ersoy-Yalçın Karadaş, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1990; Nimet Berkok-Kamil Tayyar, **Kuzey Kafkas Mutfak Kültürü ve Yemekleri**, Volkan Matbaacılık, Ankara, 1994; **Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Kültürel Değişme Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Kaf-Der Yayınları, 1.b., Ankara, 1996.

¹¹⁹ Uğur Ergan, “Karadeniz’deki Kıbrıs: Abhazya”, **Hürriyet Gazetesi Pazar Eki**, 20 Mart 2011, s.22.

¹²⁰ Erkan, a.g.e., s.17-22.

Gülbahçe ve Elmaçayı gibi Gürcü köylerinde toplam 187 hanede 675 nüfusun yaşadığını göstermektedir.¹²¹

Arşiv kayıtları bazı göçmenlerin hükümet tarafından iskân edilmek üzere gönderildikleri yere gitmeyerek hemşerilerinin bulunduğu İnegöl çevresinde ormanlık alanlara yerleştiklerini göstermektedir. Ahıska ve Batum Gürcü göçmenlerinden 19 hane, Yakacık adlı yerde yerleşmişlerdir. Burada ormanlara çok fazla zarar verdiklerinden çıkarılmak istenmişler, ancak bunu kabul etmemişlerdir. Bursa vilayeti, bunların güvenlik kuvvetleri vasıtasıyla zor kullanarak çıkarılmaları için 1894 yılında İstanbul Hükümetinden izin istemiştir. Ancak, akıbetleri hakkında herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Aynı tarihte Yakacık'ın yanı sıra Pazaralanı, Tuzla ve Kozpınar adlı yerlere de Batum ve Ahıska göçmenleri yerleşmiştir. Orman alanlarını kıran göçmenler mahalli hükümetle problem yaşamışlardır.¹²² 29 Mayıs 1894 tarihli “İnegöl kazâsı dâhilinde Bakacak ve Pazaralanı adlı mahaldeki Emlâk-ı hümayûn ormanlarına Batum ve Gürcü muhâcirleri tarafından vukû' bulan tecâvüzün önlenmesi”ne dair arşiv kaydı bu problemlere örnek gösterilebilir.¹²³

1887, 1894 ve 1898 yıllarına ait bazı arşiv kayıtları ise Hasanpaşa, Hayriye ve Hilmiye gibi Gürcü karyelerine mektep, mescit ve cami inşalarına ilişkindir.¹²⁴ Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Batum göçmenlerinden İnegöl Hilmiye karyesinde iskan edilenlerin ailelerini ve akrabalarını da yanlarına aldırılmalarına ilişkin 1889 ve 1890 yıllarına ait kayıtlar da bulunmaktadır.¹²⁵

Gürcüce Güney Kafkas ailesinin temel dilidir. İnegöl ve çevresinde yaşayan Gürcü göçmenler genellikle Acar lehçesi konuşmaktadırlar. Dil ve grup içi evliliklerin tercih edilmesi ile Gürcüler grup kimliklerini güçlendirmişlerdir. Endogami (grup içi evlilik) birinci derece kuzenler arasında evliliğe getirilen kesin bir yasaklama ile sınırlandırılmıştır.¹²⁶ Son zamanlarda Gürcü olmayanlarla yapılan evliliklerin sayısı ise

---

¹²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-22.

¹²² Demirel, a.g.m., s.43-44.

¹²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-DH-MKT-232-53-002-001.

¹²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-BOA-DH-MKT-1404-73, Başbakanlık Osmanlı Arşivi-DH-MKT-196-75, Başbakanlık Osmanlı Arşivi-A-MKT-MHM-503-19.

¹²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-13, Başbakanlık Osmanlı Arşivi-HH-THR-468-28.

¹²⁶ Paul J. Magnarella, **Bir Köyün Serüveni: Türkiye'deki Gürcüler Arasında Gelenek, Göç ve Değişim**, 1.b., çev. Nurettin Elhüseyni, Sinatle Yayınları, İstanbul, 1997, s.35-49.

artmıştır. Şehirlerdeki Gürcüler çoğunluk diline yani Türkçeye daha çabuk uyum sağlamışlardır. Böylece, dil, yalnızca aile içerisinde bir kimlik sembolü olmuştur.¹²⁷

---

¹²⁷ Andrews, a.g.e., s.247-248.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 1878–1914 YILLARINDA İNEGÖL'E GELEN GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ

1. İNEGÖL'E GELEN GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞMESİNE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI

Bu kısımda İnegöl'e 1878-1914 yılları arasında gelen göçmen kadınları üzerinde yürütülen saha araştırmasına ilişkin bilgi verilmiştir. Araştırmanın yürütüldüğü alan, katılımcılar ve katılımcılara yöneltilen sorular, araştırma sırasında karşılaşılan problemlerden bahsedilmiştir.

1.1. ALANIN TANIMLANMASI

Alan ya da saha araştırması Bursa ili, İnegöl ilçesi merkezinde ve çeşitli köylerinde, 1878-1914 yılları arasında İnegöl'e göç etmiş olan Balkan ve Kafkas göçmenlerinin soyundan gelen göçmen kadın ve erkekler ile yürütülmüştür. Derinlemesine mülakat tekniği ile yapılan araştırmada 34 katılımcı bulunmaktadır.¹ 16'sı erkek, 18'i bayan olan katılımcıların 9'u Arnavut, 2'si Abaza/Çerkez, 8'i Boşnak, 5'i Gürcü, biri Tatar, 2'si yerli yani manav, 4'ü Bulgaristan göçmeni, 3'ü de sayılan bu grupların karışımı olduğunu ifade etmiştir. Araştırma konusu 1878-1914 yılları arasında İnegöl'e göç eden Balkan ve Kafkas göçmeni kadınlar olmasına rağmen sözlü tarih görüşmesi yapılan katılımcılar arasında erkekler ve yerliler de bulunmaktadır. Bunun sebebi erkek katılımcılardan kadınların kültürleşme sürecine ilişkin bilgi edinilebileceği ve yerli katılımcılardan da göçmenlerin kültürleşme süreci hakkında bilgi edinilebileceği inancıdır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, ele alınan tarih aralığı 1878-1914 yıllarıdır. Elbette bu dönemi yaşamış birinci kuşak göçmen kadınlarla sözlü tarih görüşmesi yapma olanağına sahip olunamamıştır. Dolayısıyla günümüzde İnegöl yöresinde yaşayan, incelediğimiz süreç ve coğrafi bölge kapsamına giren kadınların soyundan gelen kişilerle

¹ Alan araştırması katılımcı listesi kaynaklar kısmında sunulmuştur.

görüşmeler yaparak geçmişe onların aracılığı ile ulaşmak durumunda kalınmıştır. Henüz üzerinden üç kuşak geçmiş bir göç olayına ve sonrasında yaşanan kültürleşme sürecine ikinci ve üçüncü kuşak bireylerin katkılarıyla açıklık getirilmiştir. Bu bağlamda saha araştırmaları esnasında temin edilen, kültürleşmeyi aydınlatacak gündelik yaşama ilişkin materyal de konunun aydınlatılmasına katkı sağlamıştır.

1.2. ALAN ARAŞTIRMASI SÜRECİ

Çalışma kapsamında İnegöl merkezi ve köylerindeki Balkan ve Kafkas göçmenleri ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, yani, yüz yüze mülakatlar oldukça önemlidir. Kurulan iletişim yarı yapılandırılmış görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Diğer bir deyişle, katılımcılara sorulan soruların bir kısmı önceden hazırlanmış olup bir kısmı da görüşme esnasında, görüşmenin gidişatına göre ortaya çıkmıştır. Kişilere genelde açık uçlu sorular yöneltilmiş ve sorulara verilen cevaplar doğrultusunda derinlemesine bilgiye ulaşılabilecek yeni sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların kendilerini rahat ve güvende hissetmelerine önem verilmiş ve görüşme esnasında katılımcılara çok fazla müdahale edilmemeye çalışılmıştır. Yalnızca konu dışına çıkıldığında nazik bir biçimde müdahale edilmiştir. Görüşmelerin hepsine öncesinde randevu alınarak gidilmiştir ve görüşmeler görüşülen kişinin evinde gerçekleşmiştir. Görüşme yapılacak kişilerin seçiminde, kişilerin konuya ilgi duyması ve bildiklerini anlatmaya istekli olmasına önem verilmiştir. Görüşme öncesinde görüşülecek kişi hakkında bilgi toplanmaya çalışılmış ve görüşme için ön hazırlık da yapılmıştır.

Bir dizi söyleşi yapılarak başlatılan araştırma süreci doyma noktasına ulaştığında, diğer bir deyişle, araştırılan konu itibarıyla yapılan söyleşilerde tekrar, örtüşme ve benzer söylemler ortaya çıktığında görüşmelere son verilmiştir. Bu doğrultuda çalışma sonunda İnegöl'de yaşayan, Balkan ve Kafkas göçmeni olan 34 kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerin süreleri 30 dakika ile 100 dakika arasında değişmektedir. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınarak, dijital ortama aktarılmıştır ve tamamı çözümlenmiştir.

Sözlü tarih görüşmeleri sonucunda elde edilen veriler daha çok, göçmenlerin göç öncesinde ne gibi sıkıntılar yaşadıkları, nereden, hangi şehirlerden göç ettikleri, göç sırasında göçmenlerin hangi yolu izledikleri, göç sırasında karşılaştıkları zorluklar, İnegöl'e

yerleşme nedenleri, hangi mahallelere yerleştikleri, ne şekilde ev-toprak sahibi oldukları, geldikleri yerde geçimlerini nasıl sağladıkları, İnegöl’de ne iş yaptıkları, İnegöl’ün yerlileri ve diğer göçmen grupları ile kurdukları ilişkiler, geldikleri yerde hangi dili konuştukları, Türkçeyi nasıl öğrendikleri, aile arasında hangi dili kullanmayı tercih ettikleri, kimlerle, hangi gruplardan kişilerle evlenmeyi tercih ettikleri, evlilik örnekleri kimlik tanımlamaları ve İnegöl’de yaşadıkları zorluklar gibi konularla ilgilidir. Yapılan çalışmada göçmen kadınların kültürleşme süreci temel olarak onların dil öğrenme süreçleri, yerlilerle ilişki kurmaları, evlilik tercihleri ve kimlik tanımlamaları üzerinden açıklandığından sözlü tarih görüşmeleri tez için önemli bir veri kaynağı olmuştur. Görüşmelerden elde edilecek cevaplar kültürleşme sürecinin ne şekilde yaşandığı ve göçmenlerin hangi kültürleşme stratejisini benimsediği konusunda bilgi vermiştir. Kültürleşme sürecini etkileyen faktörler ise hem sözlü tarih görüşmelerinden hem de gerek arşiv belgeleri gerek literatür çalışması sırasında elde edilen bilgilerden ortaya çıkarılmıştır.

Yapılan görüşmelerde sorun çıkaran durumlar; görüşme yapılan kişilerin bir takım olayları yanlış hatırlayabilmesi, yaşanmamış olayları yaşanmış olarak hatırlayıp, o şekilde aktarması, çeşitli deneyimlerin abartılarak anlatılması ya da görüşmeciden çekinilerek bazı sorulara dürüst cevaplar verilmemiş olmasıdır. Bu durum görüşülen kişilerin verdiği çelişkili ifadelerden ya da tekrar yöneltilen aynı soruya verilen farklı cevaplardan anlaşılmıştır. Eski süreci aydınlatmak amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerde görüşülen kişilerin yaş ortalamasının yüksek olması gerektiğinden ve mümkün olduğunca yaşlı kişiler tercih edildiğinden bu tip durumların ortaya çıkması gayet doğaldır. Çalışmada bu tür engellerin önüne geçebilmek ve hatalardan kaçınabilmek için mülakat sırasında aynı sorular farklı şekillerde tekrar yöneltilmiş, mümkün olduğu kadar fazla kişi ile mülakat gerçekleştirilmiş ve mülakat sonuçları hem birbirleri ile hem de mevcut literatürden elde edilen bilgiler ile karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla sözlü tarih verileri çok dikkatli bir biçimde kullanılmıştır. Ayrıca bu görüşmeler sırasında göçmenlere ait, araştırmaya katkı sağlayabilecek fotoğraflar ve kültürleşmenin kalıntısı olan yaşam materyalleri de kayda geçirilmiştir.

İnegöl ilçesinde sürdürülen alan araştırmasında göçmen katılımcılara yöneltilen sorular aşağıda verilmiştir;

Kişisel Bilgilere İlişkin Sorular

- Adınız nedir?
- Kaç yılında ve nerede doğdunuz?
- Çalışıyor musunuz, mesleğiniz nedir?

Göç Sürecine İlişkin Genel Sorular

- Ailenizden kim, ne zaman göç etmiş? Kaçınıcı kuşak göçmensiniz?
- Nereden, hangi şehirden göç etmişler?
- Nasıl ve hangi yol üzerinden gelmişler?
- Hangi nedenlerle göç etmişler? Orada ne gibi sıkıntılar yaşamışlar?
- Doğrudan İnegöl'e mi gelip yerleşmişler? Yoksa geçici olarak başka yerlerde ikamet etmişler mi?
- İnegöl'ü tercih etmelerinin nedenleri nelerdir?
- İnegöl'ün neresine, hangi mahallesine yerleşmişler?
- Oradan göç ederlerken mal, para, eşya ve benzerlerini getirebilmişler mi?
- Geldiklerinde herhangi bir yardım almışlar mı? (Mal, mülk, para, toprak gibi...)
- İnegöl'de ev-toprak sahibi oluşlarına ilişkin bilginiz var mı?
- Göç ettikleri yerde hangi iş ile meşgullermiş, İnegöl'de ne iş ile meşgul olmuşlar?

Yerliler Ve Diğer Göçmen Grupları İle İlişkiler

- İnegöl'e ilk geldiklerinde ne gibi problemlerle karşılaşmışlar ve bu problemleri nasıl çözmüşler?
- Aileniz herhangi bir dışlama ya da ayrımcılıkla karşılaşmış mı? Kendileriyle aynı göçmen grubundan olan kişilerin ayrımcılığa uğradıklarına şahit olmuşlar mı?
- Yerliler ve diğer göçmen gruplarıyla ilişki kurmaları nasıl gerçekleşmiş? Kurulan ilişkiler ne amaçla ve ne düzeyde imiş?
- Aileniz sadece kendi gruplarından kişilerle mi yoksa onların dışında, hem yerliler hem de diğer göçmen gruplarıyla ilişki içinde miydi?

- Kendilerini yerli halktan ya da diğer göçmen gruplarından farklı görüyorlar mıydı? Görüyorlar ise hangi açıdan farklılar? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Konuşulan Dil

- İlk geldiklerinde Türkçe biliyorlar mıydı? Bilmiyorlarsa nasıl öğrenmişler?
- Evde, aile içinde hangi dil konuşulurdu?
- Siz ailenizin göç etmiş olduğu yerde konuşulan dili biliyor musunuz? Çocuklarınızı biliyorlar mı?
- Göçmen kültürünü ya da dilini çocuklarınıza öğretiyor musunuz, öğretir misiniz?

Evlilik Tercihleri ve Aileye İlişkin Sorular

- Evlilikler genelde aynı göçmen grubundan kişiler arasında mı yapılıyor?
- Ailenizin ve sizin evlilik tercihleriniz nasıl oldu? Kendinizle aynı gruptan olan kişilerle mi evlenmeyi tercih ettiniz yoksa tam tersi mi?
- Eş seçimi nasıl yapılıyor? Görücü usulü, ailenin seçimi ya da kendi isteklerine göre mi? Zaman içinde bu tercihler değişti mi, ne yönde değişti?
- Çocuklarınızın ya da yakınlarınızın sizin gibi göçmenlerle mi evlenmesini tercih edersiniz, yoksa bu sizin için önemli değil midir?

Kimliklerine İlişkin Sorular

- Aileniz kendini ne olarak tanımlardı? Siz kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
- Kendinizi yaşadığımız yere ait hissediyor musunuz?
- Siz ya da aileniz göç ettiğiniz yerleri gidip gördünüz mü?
- Sizin ya da ailenizin göçmen derneklerine üyeliğiniz var mı? Bu türden etnik kökenli organizasyonlara katılır mısınız?
- Son olarak eklemek istediğiniz şeyler var mı?

2. İNEGÖL'E GELEN GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞMESİNE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASININ SONUÇLARI

Bu başlık altında öncelikle İnegöl'e gelen göçmen kadınların kültürleşme sürecine yönelik olarak yapılan alan araştırması sonuçlarına yer verilmiş, sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Yapılan alan araştırması sonucunda İnegöl'de yaşayan göçmen kadınların kültürleşme sürecini etkilemiş olan çeşitli faktörler analiz edilmeye çalışılmış ve bu faktörlerin de etkisiyle göçmen kadınların nasıl bir kültürleşme deneyimi yaşadıkları, benimsemiş oldukları kültürleşme stratejisi ve bunun sonuçları ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.1. İNEGÖL'E GELEN GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞME SÜRECİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kültürleşme sürecini etkileyen faktörler genel hatlarıyla tezimizin teorik altyapısını oluşturan birinci bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde ise gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmeleri neticesinde ortaya koyulan, İnegöl'e gelen göçmen kadınların kültürleşme sürecinde belirleyici olan faktörler ele alınmıştır. Bu faktörler; göçmenlerin eski ve yeni yaşam alanlarının özellikleri, Osmanlı yönetiminin göçmenlere sağladığı destek, göçmenlerin eski ve yeni yaşam alanlarındaki kültürler arası benzerlik ve farklılıklar, göç etme nedenleri, göç öyküsü ve göçe motivasyon, göçmenlerin çeşitli özellikleri, göçmenlerin İnegöl yöresindeki yeni konumları, göçmenlerin yerliler ve diğer gruplarla ilişkileri, yerli halkın göçmenlere yönelik tutumları, göçmenlerin dil öğrenme süreci, evlilik tercihleri, kimlik tanımlamaları, eski yaşam alanları ile bağları, göçmen kültür ve geleneklerinin sürdürülmesidir. Burada sayılan ve aşağıda ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılan bu faktörler İnegöl'e yerleşen göçmenlerin kültürleşme süreci üzerinde, onların kültürleşme stratejisi seçiminde belirleyicidir.

2.1.1. Göçmenlerin Eski ve Yeni Yaşam Alanı Özelliklerinin Karşılaştırılması

Göçmenlerin eski ve yeni yaşam alanlarının çeşitli açılardan birbirine benzer olması (örneğin coğrafi ve iklimsel benzerlikler) onların kültürleşme sürecini olumlu yönde etkilemiş, yerleştikleri İnegöl bölgesine adapte olmalarını kolaylaştırmıştır.

Zaten göçmenler yerleşmek için çoğu zaman eski yaşam alanlarına yani terk ettikleri bölgelere benzeyen yerleri tercih etmişlerdir. İnegöl yöresi coğrafi ve iklimsel açıdan hem Balkan hem de Kafkas göçmenleri için cazip bir yer olmuş ve pek çok göçmen grubu bu bölgeyi tercih etmiştir. Göçmenler suyu bol, ormanlık, havası ve iklimi güzel olan² bu bölgeyi kendilerine yurt edinmişlerdir.

93 Harbi ve Balkan Harbi'nin neden olduğu göç dalgasının ardından pek çok göçmen, İnegöl'e yerleşenlerin övgüsü üzerine İnegöl'ü talep etmişlerdir. Bulgaristan göçmeni olan N. Akarsu'nun ifadesine göre; göçmenler önce İstanbul'a geliyorlar, sonra kendilerine İnegöl, Bursa, Pazaryeri, Yenişehir gibi alanlarda yer öneriliyor, buralardan birini kabul ediyorlardı.³ İnegöl en çok tercih edilen bölgelerden bir tanesiydi.

Üçüncü kuşak Bosna/Mostar göçmeni olan F. İnal'ın dedesi İnegöl'den önce Ankara'ya yerleşmiş, bir müddet orada kaldıktan sonra Ankara'ya alışamadıkları, iklimi sert ve kurak geldiği için, İnegöl'e yerleşmiş bulunan akrabalarının da etkisiyle İnegöl'e yerleşme kararı almış ve daimi olarak İnegöl'e gelmişlerdir.⁴ Başka bir görüşmede, Boşnak göçmenlerin geldiği yerlerden biri olan Mostar'ın dağlık olduğu, bağlarında incir ve üzümün yetiştiği ifade edilmiştir. İnegöl'ün, Mostar göçmenlerinin doğal ortamına, tarımsal alışkanlıklarına ve deneyimlerine uygun bulunduğu dikkati çekmektedir.

Batum'dan 1878 yılından sonra göç etmiş bir ailenin üyesi olan Şefika Hanım da kayınpederinin İnegöl'e göç hikâyesini şu şekilde özetliyor; “Kayınbabam Batum'dan İstanbul'a eğitim için geliyor ilk başta. O zaman İstanbul'da çok hastalanmış, doktorlar kendi iklimine uygun iklim bul, oraya yerleş demişler. Kayınbabam da okulu bittikten sonra gelmiş, Mezit'e yerleşmiş.”⁵

² Zekeriya Bozoğlu, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 25 Mayıs 2012. Semahat Anıl, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 4 Şubat 2011.

³ Nuri Akarsu, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 13 Temmuz 2010.

⁴ Fatma İnal, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 26 Mayıs 2012.

⁵ Şefika Özşen, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 20 Mayıs 2012.

Aynı şekilde, H. Yoldaş'ın dedeleri de önce çok sulak ve yeşil olduğu için Prizren'e benzettikleri Cerrah'a⁶ yerleşmişler sonra da İnegöl merkezinde mal mülk satın alarak buraya taşınmışlardır.⁷ N. Bosnalı ise İnegöl'ün Boşnak köyleri olan Tuzla, Pelitli ve Esenköy köylerinin yemyeşil olduğunu ve Bosna'ya benzediğini belirtmiştir.⁸ 93 Harbi ve Balkan Harbi sonrasında İnegöl'e yerleşen Bosna kökenli göçmenler Süleymaniye Mahallesi'ni kumuşlardır, önceleri bataklık olan bu alan bir yerleşim ünitesine dönüştürülmüştür. Yine aynı süreçte Bulgaristan'dan gelen Pazarcıklılar da mahallenin bitişiğine yerleşmiştir. Cumhuriyet sürecinde İnegöl'e gelen Arnavutlar da Süleymaniye Mahallesi'ne yerleşmişlerdir.⁹ Bu örnek bize Balkan göçmenlerinin aynı bölgelere yerleşme eğilimini göstermektedir.

Yaptığımız görüşmelerde Balkan göçmenlerinin genelde büyük, çok katlı, çok odalı ve bahçeli evleri tercih ettikleri görülmektedir.¹⁰ Türkiye'de günümüzde yerleşik bir inanış vardır. Balkan göçmenleri tarım konusunda becerikli olur, özellikle bahçelerini düzenlemeye ve çiçek yetiştirmeye çok meraklıdır. İnegöl yöresi iklim olarak hem tarıma hem de çiçekçiliğe uygun bir özellik içermekteydi. Göçmenlerin İnegöl'deki evlerinin bahçelerinde çiçeklikler bulunması özellikle göçmen kadınların eski kültürlerini burada da sürdürdüklerini ya da çiçek yetiştirmeye uygun ortamda bunun daha kolay olduğunu gösteriyor. Genellikle Balkan göçmenlerinin çiçeğe verdiği önem İnegöl yöresinde hemen fark ediliyor.¹¹ Örneğin Bulgaristan ve Bosna kökenli olan Mühürdar ailesinin evleri bugün adeta bir çiçek bahçesini andırıyor. Diğer Balkan göçmenlerinde olduğu gibi Mühürdar ailesi de bahçe bakımına büyük önem veriyor.¹² Aynı şekilde, S.

⁶ İnegöl İlçesi merkez bucağına bağlı 1989 öncesine kadar köy vasfında olan bir beldedir. İnegöl'ün batısında bulunan Cerrah, ilçeye 6 Km. kadar uzaklıktadır.

⁷ Hayriye Yoldaş, "1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 14 Temmuz 2010.

⁸ Nezh Bosnalı, "1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 29 Haziran 2011.

⁹ Hayriye Peşteli, "1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 19 Şubat 2010.

¹⁰ Peşteli, a.g.g., 19 Şubat 2010.

¹¹ Nebiye Sünnetçioğlu, "1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 13 Temmuz 2010.

¹² Enis Mühürdar, "1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 26 Mayıs 2012.

Anıl'ın ailesinin de Üsküp'te sahip oldukları bahçe kültürünü Bursa'da sürdürdükleri belirtilmiştir. S. Anıl'ın amcası Bursa'daki bahçelerini Üsküp'teki evlerinin bahçesi gibi düzenlemiştir. İki kez Üsküp'e gitmiş, oradaki bahçenin çiçeklerini (şimşirler, güller, laleler, sümbüller) sökerek Bursa'da yetiştirmeyi başarmıştır.¹³ Bu örnekler göçmenlerin kültür ve alışkanlıklarını sürdürmede iklim ve coğrafyanın önemli olduğunu göstermektedir. İnegöl'ün coğrafi ve iklim özellikleri göçmenlerin buraya uyumunu ve başarılı bir kültürleşme süreci gerçekleştirmelerini kolaylaştırmıştır.

Yukarıda da değinildiği üzere, İnegöl yöresinde kendilerine toprak verilen göçmenler yerleşim alanının seçimi sırasında, geldikleri yerler ile uyumlu yerleri seçmeye çalışmışlardır. Görüldüğü üzere önerilen yeri hemen kabul etmeyen, yine aynı yörede devletin uygun gördüğü yerden başka kesimlere yerleşen göçmenler de vardır. Bu konuda Tayyar şunları söylüyor; “İnegöl'de 19 tane Gürcü köyü vardır ama o dönemler devlet Gürcü göçmenlere şehrin merkezinde yerler vermiştir. Ancak İnegöl merkezinin sulak olması, bataklık ve sivrisinek sorununa yol açmaktaymış. Bu nedenle Gürcüler İnegöl merkezini beğenmemişler ve kendi yaşadıkları coğrafyaya uygun yerler seçmişler. Yani, dağ köylerine yerleşmişler. 1910'lara gelindiğinde ise yeni yeni evler yapmaya, köyler oluşturmaya başlamışlardır.”¹⁴

Dördüncü kuşak göçmen olan İrfan Kazanç'ın ailesi ise Batum'dan Hayriye Köyü'ne geldiklerinde ağaçlardan evler yapmışlar, geldikleri yerde nasıl oturuyorlarsa aynı düzeni İnegöl'de de kurmuşlardır. Öyle ki ortasından dere geçen köyü aynen eski yaşam alanlarındaki gibi üç bölgeye ayırıyorlar ve oradaki isimlerin aynısını veriyorlar. Zaten İnegöl'ün Hayriye Köyü'nü de geldikleri coğrafya ile benzer olduğu için tercih etmişler. Kazanç'ın ifadesine göre, oradaki köyleri de, Hayriye de dağın eteğine kuruludur.¹⁵

Göçmenlerin İnegöl yöresinde inşa ettikleri evlerin geldikleri coğrafi ortamın özelliğini taşıyan bir konumda eski evlerine benzeyen bir özellik taşıdığı görülüyor. Örneğin, Bosna'dan göç etmiş bir ailenin üçüncü-dördüncü kuşak üyesi olan E. Oğuz İnegöl'e göç eden ve burada hayvancılıkla uğraşan dedesinin Kemalpaşa mahallesine

¹³ Anıl, a.g.g., 4 Şubat 2011.

¹⁴ Mehmet Nuri Tayyar, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 29 Haziran 2011.

¹⁵ İrfan Kazanç, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 29 Haziran 2011.

yerleştğini, o mahallede çok sayıda evi ve tarlaları olduğunu anlatmıştır. Sıra sıra ahşap evlerde hep Boşnakların ve akrabalarının bir arada yaşadığından söz etmiştir.¹⁶ Bosna'dan gelenler İnegöl'de geldikleri şehirlere göre farklı, ama birbirine yakın alanlarda oturuyorlardı. Örneğin, Mostar'dan gelenler ile Saraybosna'dan gelenler (Saraylılar) birbirinden farklı ama birbirine yakın olan, çarşıya yakın alanlara yerleşmişlerdir.¹⁷

İnegöl yöresine gelen göçmenlerin bu yerleşim alanını tercih etmelerinin bir diğer sebebi ise buranın “yabancıya kucak açma” özelliğidir. Özellikle savaş sırasında ve savaşın hemen ardından yaşanan yoğun göçlerin kendine özgü yerleşim düzenini bir tarafa bırakacak olursak özellikle Balkanlardan gelen ailelerin yerleşme tercihlerinde İnegöl'ün sosyal ortamının kendilerine uygun gelmesinin rol oynadığı anlaşılıyor.¹⁸

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki; İnegöl ve köyleri hem Balkan hem de Kafkas göçmenleri için gerek coğrafi yapısı, gerek iklimi, gerek yerleşim düzeni ve gerek sosyal yapısı nedeniyle tercih edilmiş, göçmenlerin eski yaşam alanlarına benzerliği ve göçmenlerin burada benzer bir düzen kurabilmeleri nedeniyle onların kültürleşme süreci üzerinde olumlu etkiye sahip olmuştur.

2.1.2. Osmanlı Yönetiminin Göçmenlere Sağladığı Destek

Kültürleşme sürecinde devlet politikası ve programları ile devlet ideolojisi oldukça önemlidir. Dolayısıyla Osmanlı yönetiminin benimsediği olumlu göç ve göçmen politikası göçmenlerin kültürleşme sürecine olumlu etki etmiştir.

Osmanlı Devleti o sıralarda içinde bulunduğu iktisadi zorluklara ve diğer bütün imkânsızlıklara rağmen gelen muhacirlere kucak açmıştır. Oluşturulan komisyonlarla göçmenlerin iâşe, barınma, giyecek, yakacak, eğitim, ibadet ve iskânla ilgili problemleri çözülmeye çalışılmıştır. Düzenli olarak göçmenlerin iâşe ve barınmaları temin edilmiş, onlara arazi temin edilmiş, evleri inşa edilmiş ve işlerini kurup kendi geçimlerini temin edinceye kadar maddi yardım devlet tarafından sürdürülmüştür. Göçmenler gerek göçleri

---

¹⁶ Emine Oğuz, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 25 Mayıs 2012.

¹⁷ Sünnetçioğlu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

¹⁸ Hüseyin Zıngır, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, Bursa, 8 Ocak 2011.

ve gerekse geçici iskanları sırasında elbette çeşitli problemlerle karşılaşmışlardır. Ancak, devlet bu tür problemleri giderici tedbirler almaya çalışmış, göçmenler için vergi ve askerlik gibi hususlarda çeşitli muafiyetler sağlamıştır. Osmanlı yönetimi tarafından sağlanan bu destek elbette onların kültürleşme sürecini başarılı bir biçimde tamamlamalarında ve geldikleri bölgeye uyum sağlamalarında etkilidir.

Göçmenlerin yeni geldikleri ortama uyum sağlamaları, kaynaşmaları ve yeni bir toplumun meydana gelmesinde devletin iskan politikası da önemlidir. Göçmenlerin tek bir grup halinde, belirli bir yere yerleşmesini ve farklı bir kitle yaratmasını önlemek amacıyla hükümet, onları küçük gruplara ayırarak farklı bölgelere yerleştirmiştir. Böylece göçmenlerin yerleştikleri bölgede hâkim yerli gruplarla kaynaşmaları sağlanmıştır.

Köstence'den İnegöl'e göç etmiş bir ailenin üyesi olan V. Kabadayı ailelerinin göç öyküsüne ilişkin belleğinde kalanları şöyle ifade etmiştir; “Dedemler iki kardeş Köstence'den göç ediyorlar, Romanya'nın Köstence kasabasından. Bekâr, delikanlı olarak geliyorlar. İnegöl'e geldikten sonra birer çift, iri iri atlar vermişler ikisine de. O zaman İnegöl'de hep at arabaları varmış. Onları çalıştırmışlar, geçimlerini sağlamışlar.”¹⁹ V. Kabadayı'nın anlattığı bu anı göçmenlere yapılan yardımlara örnek gösterilebilir.

Diğer sözlü tarih katılımcılarının belirttiğine göre; Osmanlı yönetimi 93 Harbi ve Balkan Harbi'nde gelenlere arazi de vermişti. Örneğin N. Akarsu'nun belirttiğine göre, Kazancı'ya gelenlere 40'ar dönüm arazi verilmiş; ancak, o dönemde kadastro olmadığı için bu arazilerin tahsisi konusunda tapulandırma sorunu ortaya çıkmıştır. N. Akarsu o zaman tarlaların para etmediğini, tapu da olmadığı için sorun yaşandığını belirtmiştir.²⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti içinde bulunduğu zor koşullara rağmen göçmenlere destek ve yardım sağlamaya çalışmış ancak yine de bu süreçte kaçınılmaz olarak bir takım sorunlar yaşanmıştır.

93 muhacirlerinin genelde kendilerine tahsis edilen yerlerde yurt tutmalarına karşın, Balkan Harbi göçmenlerinin daha serbest hareket ederek yanlarında getirdiği birikimlerin de etkisiyle daha seçici davrandıkları görülüyor. Elbette bu durum Osmanlı yönetiminin 1878'de yaşanan kriz ortamında göçmenler için aldığı özel önlemler ve örgütlenme ile

¹⁹ Veli Kabadayı, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 24 Mart 2011.

²⁰ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

1912 sonrası uygulanan göçmen politikasının farklılığından kaynaklanmaktaydı. 1878 sürecinde Osmanlı taşrasında devlete ait araziler ve miri topraklar ve bu arada ormanlık bölgeler fazlaydı. Bunların göçmenlere dağıtılması bir bakıma kolaydı. Ancak 1912 koşulları elbette farklıydı. Bu yüzden 93 göçmenlerinin ve ardından aralıklarla yaşanan göç dalgalarının İnegöl yöresindeki yerleşim tercihlerine baktığımızda iletişim içinde olan göçmen ailelerinin yerleşim alanlarını kendi satın aldıkları mülklerle belirledikleri görülmüştür.

Yapılan görüşmelerden göçmenlerin kent içinde ya da dışında adaptasyon bağlamında büyük sorunlar yaşamadığı anlaşılıyor. Kent dışında her göçmen grubuna arazi verilerek bu tarımsal işletmelerin ortasında sadece kendilerinden oluşan insanların yaşadığı köylerin tesis edilmesi, eski kimliklerinin yaşatılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Kafkasya'dan ve Balkanlardan gelen farklı etnik gruplarla yerli Türklerin (manavların) uyum içinde yaşadıklarını, birbirlerini dışlayıcı, ötekileştirici sorunların yaşanmadığını tüm ortak görüşmelerden çıkarabiliriz. Bu durum adaptasyonun, göçmenlerin yeni geldikleri devletin düzeni içinde yaşayarak, okullaşma için de gerekli ortak kültür öğelerini alarak yavaş yavaş yaşandığını göstermektedir.

2.1.3. Göçmenlerin Eski ve Yeni Yaşam Alanlarındaki Kültürlerarası Benzerlik ve Farklılıklar

İki kültür arası mesafe, yani, aradaki benzerlik ve farklılıklar kültürleşme sürecini etkileyen bir diğer faktördür. Terk edilen ve yerleşilen ülkeler ve toplumları değer, din, dil, gelenek, giyim-kuşam alışkanlıkları vb. pek çok açıdan benzer ya da farklı olabilirler. Bu farklılıklar ne kadar az ise ev sahiplerinin göçmenleri, göçmenlerin de ev sahibi kültürü kabul edip benimsemeleri o kadar kolay olmaktadır. Göçmenlerin ev sahibi toplum içerisinde eşit bir üye olarak kabul edilmesi kültürel benzerliklerin fazla olduğu durumlarda daha kolay gerçekleşmektedir. İki kültür arasındaki farklılıklar arttıkça adaptasyon başarısı da düşmektedir. Dolayısı ile kültürel farklılıkların fazla olması kültürleşme sürecini bir hayli zorlaştırmaktadır diyebiliriz.

Osmanlı topraklarına gelen göçmenler dil ve etnik köken bakımından Çerkez, Abaza, Boşnak, Arnavut vb. gruplar olarak farklılıklar gösterebilirler de Müslüman oldukları için kendilerini Osmanlı-Müslüman camiasının parçası olarak görmekteydiler. Bunun yanı

sıra, Müslümanlığın hoşgörü, misafirlik gibi değerleri yüceltip, ayrımcılık ve dışlama gibi davranışları olumsuz bir biçimde değerlendirmesi göçmenlerin kültürleşme süreci açısından önemlidir. Ayrıca, göçmenlerin sökülüp atıldıkları ve ana vatan saydıkları toprakların büyük kısmı göç anına kadar Osmanlı idaresinde olduğu için bu göç, bir Osmanlı bölgesinden bir diğerine gitmek gibiydi. Dolayısıyla göçmenler ile yerli Anadolu halkı kendilerini temelde birbirinden farklı ya da “öteki” olarak görmüyorlardı. Göçmenler ile yerli halkın ortak tarihi, ortak değerleri, aynı kültürü, aile yapısını ve hukuk koşullarını paylaşmaları, aynı siyasi idare altında yaşamış olmalarından dolayı benzerlikleri farklılıklarından ağır basmaktaydı.

Yukarıda da değinildiği üzere bizim örneğimizde kültürlerarasındaki benzerlikler farklılıklardan bir hayli fazladır. Farklılıkların başında ise dil konusu gelmektedir diyebiliriz. Bu konu aşağıda “Göçmenlerin Dil Öğrenme Süreçleri” başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yapılan sözlü tarih görüşmelerinde özellikle giyim-kuşam alışkanlıklarına ilişkin farklılıklardan söz edilmiştir. Ancak, bu farklılıklar kültürleşme sürecini zora sokacak boyutta değildir ve göçmenlerin uyum çabaları sayesinde herhangi bir soruna neden olmadan ortadan kalkmıştır.

Göçmen kadınları doğal olarak farklı yerel giysilere sahiptiler. Bu durum onların yeni komşuları arasında ya da geniş bir toplumsal ortamda belki de öteki davranışına uğramamak için daha uyumlu giysiler edinmelerine yol açmıştır. Örneğin İnegöl’e Bosna’dan göç etmeden önce yetişkin kadınlarına “milli çarşaf”²¹ dedikleri çarşaf diktiren, genç kızlarına ise üzerinde pelerin olan tayyör diktiren Nebihe Hanım’ın ailesi İnegöl’e gelince genç kızların da bu şekilde sokağa çıkamayacağını görmüş ve akrabalarından işitmişlerdir. Bunun üzerine genç kızları için de çarşaflık kumaş almış ve diktirdikten sonra sokağa bu şekilde çıkmışlardır.²²

1926 doğumlu, ailesi Prizren²³ şehrinden Balkan Savaşları sonrasında göç etmiş olan, ikinci kuşak göçmen M. Aymir babasının memlekette kalan teyzesinin yıllar sonra İnegöl’e gelişini, yerleşmesini ve anılarını şöyle özetliyor; “Yıllar sonra babam öz teyzesini de getirtti buraya, Çok güzel, temiz, tertipli kadındı. Şalvarlarla gelmişti. Buraya gelince dedi ki burada şalvar giyilmez, kimse bizi ayıplamasın, hor görmesin. Öyle dedi ve

²¹ Düz, bol eteği olan kara çarşaf.

²² Sünnetçioğlu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

²³ Bugünkü Kosova toprakları içinde yer almaktadır.

şalvarları bozup entari diktirdi. Çok güzel kadındı, bakımlıydı, güzel, temiz giyinirdi. İpekten siyah milli çarşaf, siyah rugan ayakkabı giyerdi. Kara bez çarşaf giyenleri kınardı.”²⁴ Müzeyyen Hanım’ın anlattığı bu hikâye de göçmenlerin geldikleri yere uyum sürecini örneklendirmesi açısından önemlidir.

E. Oğuz da babaannesinin eşiyle birlikte yaşadığı köyde dikkat çekmemek için giyim kuşamında önemli değişikliklere gittiğinden bahsetmiştir. Bosna’da fotr şapkalarla, takım elbiselerle gezen, oldukça modern giyinen babaannesi göç ettikten sonra yerlilere uyum sağlamak için ferace giymeye başlamıştır. Oğuz Bosna’da oldukça şık ve modern giyinen babaannesinin sonraları İnegöl’de eşarp ve manto kullandığını da sözlerine eklemiştir.²⁵

N. Akarsu 93 Bulgaristan göçmenlerinin kırmızı bir eteklik giydiklerinden, bu etekliğin “fita” adında olduğu ve kırmızı dokumadan yapıldığından bahsetmiştir. “Şimdi Lazların giydiklerine benzerdi, mutfak önlüğü gibi olurdu ama kalın kumaştan yapılırdı, aba gibi olurdu. Boşnaklar “fita”, Bulgaristan muhacirleri ve Arnavutlar “fita” derdi. Yörüklerde de çoktur, onlar da giyerler.” ifadelerinde bulunmuştur.²⁶ Bu da kimi giysilerin farklı topluluklarda ortak kullanıldığını ve yaygın olduğunu göstermektedir.

Kimi göçmen kadınları ise çarşafı sokağa çıkma geleneğine sıkı sıkıya bağlıydılar, İnegöl’de de aynı alışkanlığı sürdürdüler. Ancak Cumhuriyet ile birlikte modern giyime yönelik başlatılan yeni tutum kimi göçmenler arasında yadırgandı. Bu noktada M. Kabadayı’nın geçmişi şu şekilde dile getirdiğini görüyoruz: “Rahmetli annemler memlekette çarşafı geziyorlarmış. Ama sonradan Atatürk burada çarşafı kaldırmış. Annem ona üzülür, gücenirdi, manto üzerine pelerin takar, öyle gezerdi.”²⁷

Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Fatma Hanım ise babaannesinin 30-40 yıl kadar önce Bosna’ya akrabalarını ziyarete gittiğinde yaşadığı bir anısını şu şekilde anlatıyor; “Babaannem Yugoslavya’ya gittiğinde İnegöl’de örtündüğü gibi “şarpa” denen uzun siyah, şal şeklinde bir örtü ile gitmişti. Ziyarete gittiğinde, akrabalar babaannemin o örtüsünü

---

²⁴ Müzeyyen Aymir, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 14 Temmuz 2010.

²⁵ Oğuz, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

²⁶ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

²⁷ Müzeyyen Kabadayı, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 24 Mart 2011.

çıkartmışlar. Demişler ki biz o örtüyü burada bir cenaze veya bir ölüm olduğu vakit takıyoruz. Bir de siyah rengi Hıristiyanlar daha çok kullanıyor demişler ve babaanneme orada beyaz değirme örtü²⁸ vermişler. Babaannem o örtü ile geldi Yugoslavya'dan." Bu anı göçmenlerin göç süreci sonunda bir takım değişimlere uğradığını, İnegöl'de kültürleşme sonucunda kültürel farklılıklar edindiklerini, eski kültürlerinden uzaklaştıklarını ya da Bosna'da da kültürel bir değişim yaşandığını göstermesi açısından önemlidir.²⁹

2.1.4. Göç Etme Nedenleri, Göç Öyküsü ve Göç Motivasyon

Göçmen grupların kültürleşme süreçleri, eski ülkelerini terk etme nedenlerinden, itici yada çekici motivasyondan ve yeni ülkelerindeki beklentilerinden etkilenmektedir. Bizim örneğimizde göçmenlerin yaşadığı topraklardan göçe zorlanmaları, ölüm kalım savaşı vermeleri, kendilerini ana vatan olarak gördükleri topraklara göç etmek zorunda hissetmeleri onların kültürleşme sürecini çoğu durumda olumlu yönde etkilemiştir. Zor şartlar neticesinde yeni yaşam alanlarına yerleşen göçmenler, yerleştikleri bölgelerde de karşılaştıkları problemlere rağmen hızlı bir uyum sürecine girmişlerdir. Ancak, göçmen grupların bir kısmı da zorla eski yerleşim alanlarından atılmalarını sürgün olarak tanımlamış ve eski yurtlarına bağlılıklarını daha uzun süre korumuşlardır.

Göçmenlerin geliş öyküsünde, elbette Kafkasya'da ve Balkanlarda yaşanan siyasal gelişmeler ve bunun tetiklediği Türk-Müslüman unsuruna karşı yürütülen hareket etkili olmuştur. Bu konu araştırmamızın ilgili bölümünde belirtilmiştir. Ancak, biz göçün yazılmayan öyküsünü göçmen ailelerin belleklerinden çıkararak kayda geçirmenin yararlı olduğunu düşünmekteyiz. Bu öykü aynı zamanda onların eski topraklarına bağlılıklarını ve umuda doğru çıkılan bu yolculuğun merkezinde olan Osmanlı-Türk imajının kurtarıcı görünümünü de açığa çıkaracaktır.

Yapılan görüşmelerden 93 Harbi ve Balkan Harbi'nin yaşandığı yıllar ve hemen sonrasında yapılan göçlerin çok serüvenli bir biçimde gerçekleştiği ve ailelerin belleklerinde kalarak kuşaktan kuşağa aktarıldığı anlaşılıyor. Abhazy'a'dan İnegöl'e göç etmiş bir aileden olan B. Çınar bu bağlamda dedelerinden intikal eden göç öyküsünü şu

²⁸ Küçük kare şeklinde bir örtü türü.

²⁹ İnal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

şekilde dile getiriyor; “Göçe zorlanan kuzey Kafkasyalılar Abhazya’ya, Karadeniz sahil boyuna iniyorlar. Türklerin yolladığı kötü gemilerle, takalarla geliyorlar bu tarafa, bir kısmı da karadan geliyor. Bizimkiler yani İnegöl ve Eskişehir civarındaki Çerkezler-Abazalar Romanya üzerinden geliyorlar. Bizim dedelerimiz de 12 sene Romanya’da kalıyorlar. Denizden gelenler birkaç ayda ancak geliyormuş, o zaman aylarca denizde kalıyormuş. Çocukları ölüyor, kokmasın diye tayfalar onları denize atıyor. Gemide ölenler var, karaya çıktığı gibi hastalanıp ölenler var. Açlık ve sefalet var, para yok. Bu tarafa gelmek için çok zorluk çekmişler. Romanya tarafından gelenler ise, Romanya’ya kadar ulaşabiliyorlar, ama bu tarafa gelmeye güçleri yok. 12 sene orada kalıyorlar, biraz toparlanıyorlar. Ondan sonra Bursa bölgesine geliyorlar, İnegöl ovasını görüyorlar ama ovaya yerleşmiyorlar. Bizimkiler önce dağılıyor, 8–10 sene sonra yavaş yavaş bir köyde toplanmaya başlıyorlar. Bizim köylülerin çoğu Domaniç ve yöresine gidiyorlar, sonradan Kafkasya’ya benzeyen yer diye Mezit’i keşfediyorlar. Ölmez yaprağın (defneyaprağı) çok olduğu, akarsuların bol olduğu, eğreti otun bol olduğu yer diye oraya geliyorlar. Benzer yer arıyorlar ve Mezit’i buluyorlar. Sonrasında beş tane köy kuruldu; Mezit, Güneykeşane, Osmaniye, Rüştüye, Gedikpınar. Galiba 1886’da Abhazya’dan çıkıyorlar, ondan 20 sene sonra, 1900 gibi buralara yerleşiyorlar. Bu köylerin hepsi 110, 120 senelik köyler. Çok zorluk çekmişler, hep anlatırlardı.”³⁰

Kafkasya’dan Osmanlı alanına yapılan göçlerin özellikle Şeyh Şamil hareketi sona erdikten sonra başladığını ve birbirini tamamlayan göçler olduğunu belirtmek gerekir. Kafkas halklarından bir bölümü 1864 yılı, Mayıs ortalarında Kefken/İzmit kıyılarından Osmanlı topraklarına ayak basmışlardır. Sözlü tarih katılımcılarımızdan A. Akay’ın anlattıklarına göre; 500 kişi kapasiteli bir gemiye göçmenlerden daha çok para almak hırsıyla çok daha fazla insan alınmış, bir aydan fazla bir sürede soğuk ve hastalıkların olduğu bir ortamda yolculuk yapılmıştır. Ölüler salgın hastalık olmasın diye denize atılmıştır. Bu yaşanan olayları eski kuşaklardan dinleyen A. Akay göç öyküsünü dramatik bir biçimde dile getiriyor; “Çocuklu anneler öldükten sonra denize atılan çocukları görünce ölü bebeğini emziriyor gibi yaparlarmış.” Deniz yolculuğu ile Anadolu topraklarına ayak basan Kafkas göçmenlerinin uzun ve meşakkatli yolculuğun kötü anılarını, duygularını hiç unutmadıklarını, çok sonraları bile deniz ürünlerini yemediklerini görüyoruz. A. Akay

³⁰ Bülent Çınar, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 14 Temmuz 2010.

çocukların canları balık istediğinde baba ve amcalarına ricayla aldirdıklarını, büyükleri yokken pişirip yemeyi tercih ettiklerini söylüyor.³¹

Kimi göçmenler özellikle Çerkezler yaşadıkları olayı göç olarak değil, sürgün olarak tanımlamışlardır. Bu algılama onları kökenlerine daha fazla bağlayan, onları geçmişten koparmayan, zorla bölgelerinden atılmalarının anılarını hep yaşatan sonuçlar doğurmuştur. Özellikle birinci ve ikinci kuşak göçmenler dramatik bir biçimde yerlerini terk etmişler ve yeni yaşam alanlarında mevcut düzene ve sosyal çevreye uyum sağlamaya çalışmışlardır. Onlar göçü bir sürgün olarak tanımlayıp, eski topraklarını hiç akıllarından çıkarmamalarına rağmen bu olayları çok konuşmadıklarını itiraf ediyorlar. Gerekçe olarak da yeni yetişen nesillerin yaşanan acılardan etkilenmemesi, düşmanlık besleyerek büyümemesi gibi kaygılarından bahsediyorlar. Kısacası yeni topraklarına bir an önce entegre olmak, kendilerini çevreden soyutlamamak için, kendi içlerinde geçmişi taze tutmalarına karşın bunu dışarıya pek yansıtmadıkları anlaşılıyor.

Üçüncü kuşak göçmen olan İ. Özçelik ailesinin bugün Gürcistan toprakları içerisinde yer alan Ahıska topraklarından göçünü şu şekilde anlatıyor; “Babamlar kaçacakları zaman mallarımızı satmaya çalışmışlar ama kimse mallarını almamış. Gecenin bir vaktinde, sabaha yakın mallarını mülklerini neleri varsa hepsini bırakıp kaçmışlar. Amcam iki sefer nehri yüzerek geçerek kardeşlerini karşı tarafa geçirmiş.” Kayınpederlerinin göç hikâyesini ise şu şekilde anlatıyor; “Onlar da tünellerden kaçarak, çok zor şartlarda göç etmişler. Hatta ufak kardeşleri kundaktaymış. Çocukları yolda ağlarsa yerleri belli olacağından götürmüyorlarmış. Ama annesi kıyamamış, nerede ağlarsa orada bırakacağım demiş. Neticede bebek hiç ağlamayınca onu da getirebilmişler. Çok zor günler yaşamışlar.”³²

Kafkas kökenli Tayyar ise göç öyküsüne ilişkin ailesinden edindiği bilgileri şu şekilde dile getirmiştir; “1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşı kaybedişinden sonra, 1878’de Osmanlı İmparatorluğu Acara’dan çekildi. Bunun üzerine Batum’da yaşayan Müslüman olan Gürcülerden isteyenler Osmanlı İmparatorluğu’na göç

---

³¹ AYTEKİN AKAY, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 25 Mayıs 2012.

³² İSMAİL ÖZÇELİK, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 26 Mayıs 2012.

edebilirler şeklinde bir yasa çıktı. Buna göre Acara Bölgesi'nde Müslüman olan Gürcülerden isteyenler Anadolu'ya göç edebilirler denildi. Yaklaşık 20-25 yıl boyunca Müslüman Gürcülere göç etme hakkı tanındı. 1910'lara kadar göçler devam etti. Bizim dedelerimiz 1878 Harbi'nden sonra Acara Bölgesi'nden kalkıp Türkiye'nin muhtelif yerlerine göç etmeye başlamışlar. O dönemde göçler iki şekilde olmuş. Birincisi; kara yoluyla yani öküz ve at arabalarıyla gerçekleşmiş.³³ Bir kısmı da Batum limanından gemilerle İstanbul'a gelmişler. Bizim dedelerimiz kara yolunu tercih etmek suretiyle Türkiye'nin muhtelif yerlerine yerleşmişler. Önce sınırı geçmişler, Artvin, Yusufeli, Şavşat, Borçka gibi yerlerde geçici bir süre ikamet ettikten sonra değişik yerler aramışlar ve sonunda zor şartlar altında İnegöl'e gelip yerleşmişler."³⁴

Yapılan görüşmelerden de anlaşıldığı üzere, göçmenlerin bir bölümü yerleşmek üzere doğrudan İnegöl yöresine gelmemişlerdir. Bunların siyasal gelişmelere bağlı olarak yerlerinden atıldıktan sonra, birkaç aşamada yaşanan kısa süreli yerleşimlerinden sonra, kalıcı olarak Bursa yöresine göç ettikleri anlaşılıyor. Elbette bu kuşakların göç olayını bir kez değil birden fazla yaşamış olmaları onların yaşamlarını etkilediği gibi geçmişe ilişkin anılarında da unutulmayacak izler bırakmıştır. Bosna'dan İnegöl'e göç etmiş bir ailenin 2. kuşak üyesi olan 1926 doğumlu M. Kavukçu, ailesinin göç öyküsüne ilişkin şunları söylüyor; “Yıllar önce bizim büyüklerimiz, mesela benim anneannem Bosna'dan gelmiş. Ama onlar ilk önce Bosna'da savaş başlayınca Selanik taraflarına gitmişler. O zaman oraları da bizimmiş. Selanik'e yerleşmişler ve dedem orada çok güzel bir ev yapmış. Ama sonra oraya da düşman gelince dedem çabuk toplanın, buradan kaçacağız demiş. İstanbul'a kaçacaklar. Teyzemlerin ikisi de delikanlı kızmış, çeyizleri falan varmış. Toplamışlar tabii tüm eşyalarını ama bırakıp kaçmak zorunda kalmışlar. Sonra İstanbul'a geliyorlar, İstanbul kalabalık, göçmenler var, tabii tek göçmen onlar değil. Bir müddet İstanbul'da kalıyorlar ama sonra da dedemleri güneye, Arabistan'a gönderiyorlar. Orada yani Arabistan'da dedem hastalanıyor ve ölüyor. Anneannem dört kız bir de eşinin yeğeni oğlanla yalnız kalıyor. Sonra o göçmenleri yine geriye İstanbul'a yolluyorlar. Ninem çocuklarını alıp

---

³³ 19. yüzyılda arabanın yaygınlaşması, kentler arası yolculukların yapılmasında, “yaylı” denilen arabaları yüzyılın sonunda Anadolu'da standart yolculuk aracı haline getirmiştir. Bunlar ön tekerlekleri küçük, dört tekerlekli sandık biçimindeki kasası dingiller üzerine eliptik yaylarla oturan, tek at tarafından çekilen, önünde bir sürücü yeri bulunan, üstü tente ile güneşe ve yağmura karşı korunan, arkadan binilen arabalardır. İçi yük, yolcu ve posta taşıdığına göre, ayarlanabilen çok amaçlı arabalardır. İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e., s.103. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; A. Rawlinson, **Adventures in the Near East 1918-1922**, The MacMillan Company, New York, 1924, s.173.

³⁴ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

İstanbul'a gidiyor. Sonra ninemleri, annemleri bu sefer İnegöl'e yolluyorlar, devlet yolluyor. Kalabalık bir göçmen grubunu yolluyorlar. Çok sıkıntılar çekmişler anlayacağın, oradan oraya savrulmuşlar."³⁵

Kafkas göçmenlerinin bir kısmı da 1864 sonrası Kafkasya'dan ayrıldıktan hemen sonra İnegöl bölgesine gelememiş, geçici sürelerle farklı farklı yerlerde ikamet etmişlerdir. Bir süre Balkan topraklarında kalan Kafkas göçmenleri, bu kez 93 Harbi'nde Tuna'yı aşan Ruslara yakalanmışlar ve yeniden yollara dökülmüşlerdir.

Kalabalık aileleri olan göçmenlerin Osmanlı devletinin göç politikasının gereği olarak farklı alanlara yerleştiklerini görüyoruz. Örneğin Bosna göçmeni H. Peşteli ailesinin önce vapurla Hayfa'ya³⁶ gittiğini, kardeşlerden birinin orada kaldığını, diğerlerinin Kütahya, Nazilli, İnegöl gibi çeşitli yörelere dağıldığını anlatmıştır.³⁷ Ailelerin bu şekilde parçalanması da göçmenlerin belleklerinden uzun yıllar boyunca silinmeyecektir. Diğer bir örnek ise şudur; 1931 İnegöl doğumlu, Bosna göçmeni olan N. Sünnetçioğlu'nun ailesi Belgrat ve Sofya'da bir süre yaşadıkdan sonra 1924 yılında İnegöl'e gelmiştir. Ailelerinin kimi grupları ise Şam'da, Adana'da, Turgutlu'da yaşamaya başlamışlardır. Daha sonra Türkiye'nin farklı alanlarından gelip İnegöl'de buluştukları, sürekli yerleşim alanı olarak burayı seçtikleri ifade edilmiştir.³⁸

Bütün bu hikayelerde ortak olan nokta, göçmenlerin çok zor şartlar altında, çok uzun sürede gerçekleşen göçleridir, katılımcıların neredeyse tamamı yaşadıkları sıkıntıları, zorlukları uzun uzun anlatmıştır. Bu durum zorlu göç sürecinden birinci kuşak göçmenlerin yanı sıra ikinci ve üçüncü kuşakların da etkilendiğini göstermektedir.

Bütün bunların yanı sıra eğitim gibi amaçlarla Anadolu topraklarına göç edenlerin varlığı da bir gerçektir. Yapılan görüşmelerden bazıları bu konu hakkında bilgi vermektedir. Bosna'dan İnegöl'e göç etmiş bir ailenin üçüncü kuşak üyesi olan E. Oğuz dedesinin medrese eğitimi almak amacıyla İstanbul'a geldiğini, ardından ailesinin de yanına geldiğini anlatmıştır. Oğuz'un dedesi İstanbul'daki eğitiminin ardından sırasıyla

---

³⁵ Mükerrer Kavukçu, "1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmeci: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 4 Şubat 2011.

³⁶ Günümüzde İsrail'in kuzeyinde yer alan, ülkenin en büyük şehirlerinden biridir.

³⁷ Peşteli, a.g.g., 19 Şubat 2010.

³⁸ Sünnetçioğlu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

Bursa, Bursa'nın köyleri ve İnegöl'de öğretmenlik mesleğini sürdürmüştür.³⁹ Batum'dan 1878 yıllarından sonra göç etmiş bir ailenin üyesi olan Şefika Hanım da kayınpederinin İnegöl'e göç hikâyesini şu şekilde özetliyor; “Kayınbabam Batum'dan İstanbul'a geliyor, eğitim için tek başına geliyor Türkiye'ye. Ailesi başta yollamıyor ama sonra babası git, oku, büyük adam ol, tahsilli ol, çoluk çocuk sahibi ol ama anaya babaya hasret kal diyerek yolluyor. Kayınbabam Türkiye'ye geldikten sonra sınır kapısı kapanıyor, bir daha hiç dönemiyor Batum'a, ailesini de hiç göremiyor.”⁴⁰

İnegöl'e yerleşen göçmenlerin öyküsü bunlarla sona ermemiştir. İnegöl'ün Yunan işgaline uğradığı sıralarda (1921-1922) kimi köylerde oturan göçmenler yeniden yollara düşerek güvenli yerlere gitmek zorunda kalmış, işgalden sonra da geri dönmüşlerdir. M. Kabadayı bu öyküyü şöyle dile getiriyor; “Savaş varmış Kumanova'da, savaştan kaçıp gelmişler. Ama sonra Yunan işgal etmiş buraları, Yenice köyünde Yunan askeri kapı önlerinde süngülerle gezermiş. Buraya Yunan gelince tekrar kaçmışlar, başka yerlere gitmişler. Yunan gidince ise İnegöl'e geri dönmüşler.”⁴¹

Balkan Harbi'nin ardından Bulgaristan'ın Rusçuk kasabasının bir köyünden Yenişehir'e ailesi ile birlikte göç eden 1908 doğumlu Sabire Hanım o günleri ağlayarak anlatmıştır. Oradaki köylerinden Bulgarlardan korktukları için, Bulgarca öğrenmemek için bir gecede 30 hane birden kaçtıklarını, Bursa'ya gelip Selimiye Köyü'ne yerleştiklerini belirtmiştir. Ancak o zor şartlardan kaçıp gelen bu göçmen aileler buraya geldiklerinde de çeşitli sıkıntılarla karşılaşmışlardır; savaş yılları, Yunan işgali, savaşın ardından yaşanan yokluk, hastalık ve sefalet.⁴² Bu durum bize anavatan olarak gördükleri Anadolu topraklarına gelen göçmenlerin göçün ardından da çok büyük zorluklar yaşadıklarını hatta bir kısmının yeni yaşam alanlarını düşmanlardan kurtarmak, ailelerini korumak için daha uzun yıllar mücadele ettiklerini göstermektedir. Ancak yaşanan bu zor süreçler uzun vadede farklı göçmen grupların ve yerlilerin ortak bir amaç uğruna bir araya gelmelerini ve birbirleri ile bütünleşmelerini sağlamıştır.

---

³⁹ Emine Oğuz, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 25 Mayıs 2012.

⁴⁰ Özşen, a.g.g., 20 Mayıs 2012.

⁴¹ Müzeyyen Kabadayı, a.g.g., 24 Mart 2011.

⁴² Sabire Sağlık, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, Yenişehir, 20 Kasım 2010.

2.1.5. Göçmenlerin Bazı Özellikleri (Eğitim, Meslek, Statü, Kişilik)

Göçmenlerin sahip olduğu, eğitim, meslek, statü ve kişilik gibi çeşitli özellikleri onların kültürleşme sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Örneğin göçmenlerin eğitim durumları ve mesleki alandaki başarıları yerlilerin onlarla ilgili kimlik tanımlamalarını olumlu yönde etkilemektedir. Eğitim seviyesinin yüksek olması ve mesleki açıdan başarılı olmak göçmenlerin ev sahibi kültür ile bütünleşme olasılığını arttırmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe kültürel direnişin ve stres seviyesinin azaldığı ortaya konmuştur. Eğitim seviyesi düşük, yetenekleri kısıtlı kişilerin ise uyum sürecinde daha fazla zorlukla karşılaştıkları gözlemlenmiştir.

Eğitim: Özellikle Balkan göçmenleri Osmanlı modernleşmesinin getirdiği olanaklardan da yararlanarak eski yaşam alanlarında tahsil görmüşlerdir. Tahsilli bu kesimin genelde İnegöl merkezinde yaşadıklarını, memuriyet, özel girişimcilik gibi farklı işler edindiklerini görmekteyiz. Bu durum onların adaptasyon süreci üzerinde de olumlu etkilere sahiptir. Özellikle Balkan kökenli okumuş, yazmış göçmenlerin İnegöl çevresi kültürel ortamında öne çıktıklarını ve belirleyici olduklarını görüyoruz. E. Yoldaş dedesinin babasından şu şekilde bahsediyor: “İbrahim dedemin babası İnegöl’de medresede hocalık yapıyormuş, eğitilmiş ve aydın insanlarmış. Zaten o yüzden 1933 doğumlu annem Beyza Hanım’ı bile okutuyorlar. İstanbul Çamlıca Kız Lisesi’nden mezun annem, dedem okutuyor. 1948 yılında liseden mezun oluyor ve Hukuk Fakültesi’ne yazılıyor. Ancak evlenince, okulunu bitiremiyor.”⁴³ Görüldüğü üzere kimi göçmenler geldikleri Balkan topraklarında kültürlü ailelere mensuptular. Örneğin N. Sünnetçioğlu’nun babasının “boydan boya” kitapları vardı, Bosna’dan göç ederken kitaplarını da getirmişti.⁴⁴ Göçün gerçekleri içinde yanlarına aldıkları eşyaların öncelikleri onların dünyaya bakışını da yansıtıyor aslında.

Meslek: Önceki bölümlerde İnegöl ve Bursa yöresine gelen göçmenlerin önemli bir nüfus artışına ve buna koşut olarak üretim artışına yol açtıkları ifade edilmişti. İnegöl yöresinin verimli toprakları özellikle tütüncülük ve kozacılıktan kaynaklanan üretim artışının getirdiği refahı ortaya çıkarmıştı. Elbette kent çevresinin talebi artınca kent içinde de bu talebi karşılayacak iş yerleri çoğalmıştır. Bu yüzden göçmenler çeşitli zanaatları

⁴³ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

⁴⁴ Sünnetçioğlu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

sürdürüp bu talebi karşılayacak ek işyerleri açmışlardır. Bir de Balkan ve Kafkas kökenli göçmenlerin ev kültürlerini, yiyecek kültürlerini, giyim kuşam alışkanlıklarını karşılama bağlamında bu kültürlerin içinden birlikte gelen göçmenlerin açtıkları işyerleri onların taleplerini karşıladığı gibi kültürel kimliklerinin sürdürülmesine de olanak vermiştir. Örneğin S. Anıl'ın ailesi Üsküp'te köftencilik ve kuru fasulyecilik ile birlikte kebabçılık yapıyordu. Ailesi Bursa'da da aynı işi sürdürdü.⁴⁵ Aynı şekilde V. Kabadayı'nın ailesi Köstence'de atları olan, at arabası sahibi kişilermiş. Kabadayı, İnegöl'de de evlerinde ahırları olduğunu, uzun süre at arabası koştuklarını ifade etmiştir.⁴⁶ Pazarcık, Filibe bölgesi hem hayvancılığın yapıldığı hem de zengin tarımsal ortamın olduğu bir yaşam alanıydı. 93 göçü sırasında Pazarcık yöresinden gelenler, örneğin M. Besler'in ailesi⁴⁷ günde 30 kg pişmiş süt satarmış, aile orada köftencilik de yapmaktaymış. M. Besler'in ailesi İnegöl'e yerleştiğinde de köftencilğe başlamıştır. Besler, Bulgaristan'dan gelenlerin daha çok ticaret geleceği olan İnegöl, Bursa, İstanbul, Kemalpaşa gibi yerleri tercih ettiklerini belirtmiştir. Ancak ilk dönemde İnegöl küçük ve kapalı bir yerleşim alanı olduğundan herkes yemeğini evinde yemiş. Dışarıdan gelen giden de az olduğundan köftencilikten pek para kazanamamışlar. 1945'lere kadar kapalı iş yaşamı devam etmiş, ancak sonrasında gelişme göstermiştir.⁴⁸ Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Nevin Hanım babasının ve amcasının da dedesi gibi fırıncı olduğunu, baba mesleğini sürdürdüklerini belirtmiştir. Dedesinin göç etmeden önce Bosna'da da fırıncılık yapması⁴⁹ göçmenlerin geldikleri bölgedeki mesleklerini yerleştikleri İnegöl'de de sürdürdüklerini göstermesi açısından önemlidir.

Göçmenlerin genellikle İnegöl'de de geldikleri yerde yaptıkları işi, zanaatı sürdürdüklerini görüyoruz. Kendi istekleri ile yerleşenlerin bu konuda daha bağımsız hareket ettikleri söylenebilir. İnegöl yöresi hem tarımsal zenginliği hem de hayvancılık yapılabilir bir alan olması sebebiyle kırsal kesiminde ve kasaba merkezinde benzer işlerin sürdürülmesi için uygundu. Dolayısıyla İnegöl'ün Kafkasya ve Balkanların ekolojik

---

⁴⁵ Anıl, a.g.g., 4 Şubat 2011.

⁴⁶ Veli Kabadayı, a.g.g., 24 Mart 2011.

⁴⁷ Besler ailesi Bulgaristan'ın Pazarcık kasabasından İnegöl'e 93 Harbi'nin ardından göç etmiştir. Aile mesleği olan kebabçılığa İnegöl'de de devam etmişler ve İnegöl ile özdeşleşen bu lezzetin adı daha sonraki yıllarda "İnegöl Köftesi" olmuştur. Besler İnegöl Köftecisi internet sitesi; <http://www.inegolkoftesi.com/tr/tarihcemiz.html>, erişim tarihi: 06.10.2010.

⁴⁸ Mustafa Besler, "1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 09 Ağustos 2010.

⁴⁹ Nevin Ünal, "1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 26 Mayıs 2012.

ortamından çok da farklı olmadığı söylenebilir. Örneğin, tütüncülük yapanlar İnegöl yöresi topraklarında da alışageldikleri tarım yaşamını sürdürmüşlerdir. Bugünkü Makedonya topraklarından göç eden H. Zıngır'ın dedeleri göç etmeden önce hem koyun besiciliği hem de celeplik yapıyorlardı. Hayvancılık uğraşısı sırasında hayvanların eti, derisi ve yününden ayrı ayrı kazanımları vardı. Aynı işi Bursa ve İnegöl yöresinde de sürdürdüler. Sonra yine eski uğraşları ile bağlantılı olarak zahirecilik yapmaya başladılar, ardından da fırın inşa ettiler.⁵⁰ Bu durum gelen göçmenlerin girişimciliği ve yaptıkları işi bütüncül olarak geliştirdiklerini gösteriyor. Elbette bu girişimci aile reislerinin çevrelerindeki kadınlar da onlara bu iş boyutunun gerekli kısımlarında yardımcı olmuş ya da onların iş yükünü hafifletici aile hizmetlerinde bulunmuşlardır.

Geçimini çiftçilik ile sağlayan göçmenler de vardı. Örneğin, Bosna kökenli H. Peşteli'nin ailesinin Mostar'da çiftlikleri vardı. Demir kapılardan içeriye girilen bu çiftlikte Sırp'ların da çalıştığından bahsetmiştir H. Peşteli. Balkanlardaki varlıklı Osmanlı aileleri arazilerinde Sırp'ları çalıştırmakta, evlerinde Sırp kadınlarına yardımcı olarak iş vermektedir. Örneğin, H. Peşteli'nin ailesinin evinde Sırp dadıları vardı. Hatta bu Sırp dadı aileyle öyle bütünleşmiştir ki göç sırasında o da aile ile birlikte İnegöl'e göç etmiş ve hatta yıllar sonra İnegöl'de ölmüş ve burada gömülmüştür.⁵¹ Eski yurtlarında toprakla uğraşan bu göçmen aileler İnegöl'de de yine çiftçiliği sürdürmüşlerdir. Getirdikleri birikimleri ile İnegöl'de toprak alarak buradan kazanım sağlamışlardır.

Ancak, kent merkezinde bakırcı, manifaturacı olanlar yani zanaatkârlığı tercih eden göçmenler de vardı. Bu durum zamanla yaşadıkları iş düzenine uyum sağladıklarını, farklı alanlarda iş kurduklarını göstermektedir. Göçmenlerin genel olarak girişimci olduklarını da söyleyebiliriz. Selanik'ten, önce İznik'e sonra İnegöl'e göç eden H. Köseleci'nin babası 1920'li yıllarda İnegöl'de bir dükkân kiralayarak sarraflığa başlamıştır.⁵² Görüldüğü gibi göçmenler kimi zaman getirdikleri para ile eski zanaatlarına uygun dükkân yeri almışlardır.

Göçmenlerin sadece İnegöl kent merkezinde ticaret ve zanaatkârlık yapmadıklarını çevredeki tarlalarında tarım da yaptıklarını görüyoruz. Bu tarlalar kazanımları ile bir yatırım aracı olma yanında göçün sonunda Osmanlı yönetiminin yaptığı tahsis ile de elde

---

⁵⁰ Zıngır, a.g.g., 8 Ocak 2011.

⁵¹ Peşteli, a.g.g., 19 Şubat 2010.

⁵² Hikmet Köseleci, "1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 11 Ağustos 2010.

edilmiş olabilir. Göçmenlere tahsis edilen toprakların ailenin geçimine yetmemesi üzerine kimi göçmenler çıkış yolları aramışlardır. Girişimci özelliklerini kullanarak İnegöl’de yeni işler denemişlerdir. Örneğin 93 muhaciri N. Akarsu’nun babası kerestecilik yapmaya başlamıştır. Yunan Harbi’nden sonra İnegöl, İznik, Gemlik yöreleri yangınlarla tahrip olunca oralara kereste verilmiştir, çok para kazanılmıştır.⁵³

Göçmenler arasında Osmanlı düzeninde görev yapan kişiler de vardı. Onlar da aileleri ile birlikte göç ettiler. Prizren⁵⁴ şehrinden göç eden bir aileden gelen E. Yoldaş bu konuyu şu şekilde dile getiriyor: “Benim dedemin babası olan Hüseyin Efendi Osmanlı Devleti’nde subaymış, savaflara katılmış. Hatta bir dönem Rusya’da esir düşmüş.⁵⁵ Bosna’dan göç etmiş bir ailenin üçüncü-dördüncü kuşak üyesi olan E. Oğuz ise İnegöl’e yerleşen, öğretmenlik eğitimi almış dedesinin İnegöl’de öğretmenlik yaptığından, diğer dedesinin ise hayvancılıkla uğraştığından bahsetmiştir.⁵⁶

Kafkasya’dan göç eden toplumlar ise genelde köylü kökenli idi. Özellikle mısır, fasulye gibi tarım ürünleri yetiştirirlerdi. Ayrıca, avcılık yapmakta, et ihtiyaçlarının çoğunu avdan karşılamakta idiler, erkeklerin avcılık hikâyeleri yaygındı.⁵⁷ Dördüncü kuşak Kafkas göçmeni olan Kazanç ise atalarının eski yaşam alanlarında hayvancılık ve çiftçilik yaptığını, İnegöl Hayriye Köyü’ne göç ettikten sonra da aynı uğraşları sürdürdüklerini, zaten başka bir iş bilmediklerini ifade etmiştir. Kazanç sözlerini şöyle sürdürüyor; “O nedenle kendi doğalarına, arazilerine uygun yeri seçtiler. Orada ormancılık yapan köyler burada da ormancılık yapabilecekleri yerlere yerleşiyorlar ve ormancılık yapıyorlar. Ya da balıkçılık yapanlar burada da balıkçılık yapabilecekleri yerlere yerleşmişlerdir. Zaten başka türlü olması, yaşamlarını sürdürebilmeleri imkânsız olurdu. Geldikleri yere benzer yerleri tercih ettiler, bildikleri işi yaptılar.”⁵⁸

Buradan çıkarılan sonuç; göçmenlerin İnegöl’e yerleştikten sonra eski topraklarında sürdürdükleri mesleklerini devam ettirebilmeleri, geçimlerini kendi başlarına rahatlıkla sağlayabilmeleri ve bu sayede adaptasyon sürecini daha kolay bir biçimde geçirmeleridir.

⁵³ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

⁵⁴ Kosova’nın güneybatısında yer alan bir şehir.

⁵⁵ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

⁵⁶ Oğuz, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

⁵⁷ Çınar, a.g.g., 14 Temmuz 2010.

⁵⁸ Kazanç, a.g.g., 29 Haziran 2011.

Statü: Kültürleşme süreci açısından göçmenlerin sahip oldukları sosyoekonomik statü de önem taşımaktadır. Sosyoekonomik statü yükseldikçe büyük oranda bütünleşme ve asimilasyon stratejilerinin benimsendiği söylenebilir. Göçmenlerden bir kısmı İnegöl'e varlıklarıyla gelebilmişler, burada mal-mülk ve toprak alabilmişlerdir. Sosyo-ekonomik konumu iyi olan bu göçmenler kültürleşme sürecinde de daha az sıkıntı yaşamışlardır. N. Sünnetçioğlu'nun ailesi de bu ailelerden biriydi. Sünnetçioğlu'nun ifadesi şu şekilde; "Babamlar çok varlıklıymış, gelirken de çok şey getirmişler. Babam derdi ki hanın etrafında 17 dükkânımız vardı. Dedem çok şey almış, toprak almış, dükkân almış."⁵⁹

E. Yoldaş dedesi Zihni Bey'in 1920'lerde Bulgaristan'dan göç etmeden önce orada siyaset ile uğraştığından, çok aydın birisi olduğundan, Türkleri temsil eden milletvekili olduğundan bahsetmiştir. "Tabi dedem milletvekili, oranın zengin ve iyi ailelerindenmiş. Av partilerine falan katılırlarmış, onları anlatırdı. Anneannemler giyinip süslenip hafta sonları misafir olarak eş-dosta giderlermiş" şeklinde özetliyor Emel Hanım dedesinin anlattıklarını. Türkiye'ye geldiğinde ise dedesinin Çankaya'ya Tapu Sicil Muhafızı olarak tayin olduğundan söz etmiştir. Zihni Bey sonrasında ailesini sahipsiz bırakmamak için İnegöl'e gelip burada tarlalar, araziler almış ve hayatını burada sürdürmüştür.⁶⁰

Balkan göçmeni bir ailenin üçüncü kuşak üyesi E. Yoldaş'ın ailesinin diğer kanadına ilişkin ifadeleri ise şu şekildedir; "Göçmenler aslında sosyo ekonomik statülerine göre İnegöl'e yerleşiyorlar. Eğer gelen göçmenler zengin ve şehirli ise geldikleri yerde de merkeze yerleşiyorlar. Daha fakir olanlar ise çevreye yerleşiyorlar. Babaannemlerin evinin büyük ahşap kapıları vardı. İki tane de faytonları vardı. Biri babaannemleri, halamları yani ailenin kadınlarını gezdiren faytonmuş. Diğeri ise Hacı Dedenin faytonuymuş. At arabacıları vardı, Bursa'ya falan alışverişe giderlermiş. Mandıra vardı, orada iki katlı bir bina daha vardı, alt katında dedemin yazıhanesi vardı. Bahçede koca bir havuz vardı. Müştemilat da vardı, orada hayvanlara, süthaneye, bahçeye bakan bir aile kalıyordu. Bir de upuzun bir samanlık vardı. Koskocaman bahçesi vardı evin. İnegöl'e ilk geldiklerinde toprak alıp, İnegöllü ustalara çok lüks bir şekilde yaptırıyorlar evi. Evin içi de çok güzeldi. Koskocaman mutfağı, hamamı vardı. Müthiş bir mutfak vardı, mutfakta yardımcı kadın çalışırdı. Babaanneme yemek yaparken yardım ederdi. Yan tarafında kiler vardı. Biz

⁵⁹ Sünnetçioğlu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

⁶⁰ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

çocuklara bakan ayrı bir kadın daha vardı. Bir de evin temizlik, çamaşır işlerini görmeye gelen bir ablamız vardı. Çalışanlar da Arnavut'tu.”⁶¹

Yukarıda verilen örneklerdeki gibi sosyo ekonomik statüsü yüksek olan bu göçmenler çevrelerine daha kolay uyum sağlayabilmiş, yeni çevreleri de onları daha kolay kabullenmiştir.

Kişilik: Burada söz edilmesi gereken diğer faktörler kişisel faktörlerdir. Kişilerin çeşitli özellikleri onların kültürleşme sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Yeni kültürel yapı ile kişilik özelliklerinin birbirine uygun olması da burada önem taşımaktadır.

Özellikle İnegöl göçmenlerinin bir arada yaşama kültürüne yatkın oldukları ve bu arada din ve inanışlar konusunda ayrımcılık yapmayan, hoşgörülü bir kültüre sahip oldukları söylenebilir. Kendi bireysel gözlemlerimizden ve ayrıca yaptığımız sözlü tarih görüşmelerinden çıkan sonuçlar ile bu genellemeyi ifade edebiliriz. Belirttiğimiz bu olgunun arka planında Balkanlarda yaşayan Müslümanların Hıristiyan topluluklarla iç içe bulunmaları, onlarla komşuluk yapmaları, Hıristiyan kültürünü öteki yaratmayacak biçimde tanımları bir miras olarak kendilerince yaşatılmıştır. Bu da kültürleşme sürecinde onlara yardımcı olmuştur.

Diğer taraftan, göçmenlerin özellikle Balkan göçmenlerinin çalışkanlıklarına vurgu, yapılan pek çok görüşmede karşımıza çıkmıştır. Hem yerliler hem de çeşitli göçmen grupları göçmenlerin çalışkan ve üretken insanlar olduklarını dile getirmişlerdir. Birinci kuşak Bulgaristan göçmeni olan 1908 doğumlu Sabire Hanım kendisinin ve eşinin çalışkanlıklarını şu cümlelerle anlatmıştır; “Çok çalıştık çok. Bu köyde ben gibi çalışan yoktur. Tarlalarda çalıştım hep. Beyim de nereden var şu geceler, gece olmasaydı da daha çok çalışsaydık derdi hep.”⁶² İnegöl yöresinde çalışkanlıklarıyla tanınan bu göçmen grupları yerli halk tarafından daha kolay benimsenmiştir.

Göçmenlerin büyük bir kısmının taşınmaz mallarını eski topraklarında bırakması onların yeni bir yaşam felsefesi edinmelerine yol açmıştır. Bazı göçmenler dedelerinden kalma bir mülk almaktan kaçınma düşüncesine sahip olduklarını belirtiyorlar. H. Zıngır bu konuda şunu belirtiyor. “Dedemin mülk almaktan ödü kopardı. Çünkü hep muhaceret

⁶¹ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

⁶² Sağlık, a.g.g., 20 Kasım 2010.

yapmış, olduğu gibi bırakıp gelmiş. Hep bakardı parası elinde, cebinde olsun, borcu olmasın. Her an yola çıkmaya hazır olmak isterdi. Mesela buraya yerleşince senelerce mülk almamış. Her an hicret olacaktı gibi hazırlıklı davranmış.”⁶³ Bu örnek ise göç sürecinde yaşananların göçmenlerin tutum ve davranışları üzerinde ne denli belirleyici olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Göçmenler bu kötü hatıralarını ancak yıllar içerisinde, geldikleri yere adapte olduktan sonra üzerlerinden atabilmişlerdir.

93 Harbi Bulgaristan göçmeni olan N. Akarsu'nun babası kendilerine verilen arsa üzerine ahşap bir ev inşa etmiştir. Bu durum göçmenlerin belli bir mimari birikimlerinin ve kültürlerinin olduğunu gösteriyor. Göçmenlerin deyimi ile “kendilerine verilen yamuk yumuk evleri yıkıp yeni evler yapmışlar”.⁶⁴ Bu gibi örnekler göçmenlerin yaşam mekânlarına çok önem verdiklerini, güzellik, estetik ve geleneklerinin de içinde olduğu bir mekân kültürüne sahip olduklarını gösteriyor. Kültürel birikimi yüksek olan bu göçmen grupları İnegöl'ün yerlileri tarafından da daha kolay benimsenmişlerdir.

2.1.6. Göçmenlerin İnegöl Yöresindeki Yeni Konumları

Göçmenlerin kültürleşme sürecini etkileyen faktörlerden bir diğeri de onların yeni yurtlarında elde ettikleri konumlarıdır. Yeni konumlarının iyi oluşuyla onların kültürleşme sürecindeki başarıları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Balkan ve Kafkas kökenli göçmenlerin liderlerine maaş bağlanmış, şehir ve kasabalarda yerleşmelerine özen gösterilmişti. Ayrıca bu göçmen liderlerin çoğu bilinçli, eğitim görmüş ve mal mülk sahibi kişilerdi. Bir kısmı atalarından kalma altınlar ile birlikte Anadolu'ya gelmişlerdi. Dolayısıyla göçmen liderleri kısa zamanda buldukları bölgenin elitleri arasına girmişlerdir. Göçmenlerin, geldikleri ülkenin elitleri arasında yer almaları yani ülkenin nimetlerinden faydalanmaları veya idarede yer almaları onların kültürleşme ve uyum sürecini kolaylaştırmıştır.⁶⁵

İnegöl'ün eski Belediye Başkanlarından olan 1940 doğumlu Refik Tabakoğlu da yapılan çalışmada bilgisine danışılan, kendisi ile sözlü tarih görüşmesi yapılan kişiler arasındadır. Kendisi göçmen kökenli olmayan, İnegöl'ün yerlisi yani manav olan

⁶³ Zıngır, a.g.g., 8 Ocak 2011.

⁶⁴ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

⁶⁵ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, 1.b., çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.21-22.

Tabakoğlu'nun İnegöl göçmen nüfusuna ilişkin değerlendirmeleri oldukça değerli ve önemlidir. Kendisinin İnegöl göçmenlerine ilişkin yaptığı analizlerden bir kısmı şu şekildedir; “İnegöl’ümüzde bugün Süleymaniye Mahallesi’nde Arnavutlar, Mesudiye ve Burhaniye Mahallesi’nde Boşnaklar, bazı köylerimizde Abazalar ve Gürcüler olmak üzere göçmenler çeşitli bölgelere yerleşmişlerdir. Bu göçmenler zaten kendi insanlarımız olduğu için İnegöl’e gelişlerinin bir sakıncası olmamıştır. Kısa zamanda kaynaşmak suretiyle, zaman içerisinde kız alınıp verilmiş, düğünler yapılmıştır. Bütünleşme ve kaynaşma kısa sürede gerçekleşmiştir. Göçmenler de geldikleri bölge ve yörelerden bir takım gelenek, görenek, örf ve adetleriyle getirmişlerdir, onları burada da uygulamışlardır. Bizim insanlarımız yani yerliler onların bir kısmını Avrupalı olarak nitelediği için, göçmenlerden bir takım şeyler öğrenmişlerdir. Bu şekilde göçmenler İnegöl’ümüze faydalı olmuşlardır. Belediye tarihimize şöyle bir bakacak olursak, göçmen olarak gelenler içerisinde Belediye Başkanlığı yapan pek çok büyüğümüz vardır. Göçmenler burada yani kendi vatanlarında rahat ve hürriyet içinde yaşama imkânını bulmuşlardır. O günlerde zorluklar içerisinde göçmen olarak gelenlere gerek ilçe halkı olarak, gerek devletimiz olarak bir takım imkânlar sağlanmıştır. İskân etme, ev verme, iş yeri verme, arazi verme suretiyle onların hayatlarını devam ettirebilmeleri sağlanmıştır. Bu bakımdan gelen dostlarımızdan, soydaşlarımızdan bugüne kadar en ufak bir zarar görülmemiştir. Kısa zamanda bütünleşme ve kaynaşma olduğu için göçmenler ülke yönetiminde, idarecilikte, sanayide, esnafılıkta, çeşitli iş kollarında önemli yerlere geldiler ve Türkiye Cumhuriyeti devletine hizmetlerde bulundular. İnegöl’e gelen göçmen ailelerin pek çoğu belli bir sosyoekonomik statüye sahip, varlıklı, saygın, efendi, terbiyeli ailelerdir. Ve bu aileler İnegöl’e çok şey kazandırmışlardır. Bu bakımdan şimdiye kadar gelen göçmenler ile ilgili kimsenin en ufak bir şikâyeti olacağını zannetmiyorum.”⁶⁶ Aslında Tabakoğlu'nun bu sözleri göçmenlerin yeni yurtlarında elde ettikleri konumları ve kültürleşme süreçlerini yeterince açık bir biçimde göstermektedir.

Göçmenlerin zaman içerisinde çalışkanlık, dayanışma ve birlikte getirdikleri girişimci kültürün etkisi ile seçkin bir konuma geldiklerini söylemek mümkündür. Zıngır bu durumu şöyle dile getiriyor; “Adamlığı, insanlığı, doğruluğu, dürüstlüğü, çalışmayı, başarılı olmayı gelen göçmenler göstermiştir, öğretmiştir. Örnek olmuşlardır. İnegöl’e

---

⁶⁶ Refik Tabakoğlu, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 28 Mayıs 2011.

Yugoslavya'dan olsun, başka yerden olsun, gelen göçmenlerin hepsi ileri gitti, zengin oldu.”⁶⁷ Eğitim seviyesi yüksek olan göçmenler genellikle İnegöl'de de daha iyi konumlar elde etmişlerdir. Belli bir eğitim ve kültür seviyesi ile gelen bu göçmenlerin sonraki kuşakları da iyi eğitim almış ve eğitimlerine uygun çeşitli görevler üstlenmişlerdir.

2.1.7. Göçmenlerin Yerliler ve Diğer Gruplarla İlişkileri, Yerli Halkın Göçmenlere Yönelik Tutumları

Göçmenlerin gelişi ev sahiplerinde endişeden beğeniye kadar pek çok farklı duyguya yol açmaktadır. Yerleşilen ülke vatandaşlarının göçmenlere karşı tutumları kültürleşme sürecini etkileyen temel faktörler arasındadır. Diğer bir deyişle, kültürleşme sürecini etkileyen faktörlerin başında; ev sahibi toplumun üyelerinin göç ve çoğulculuğa bakış açısı gelmektedir. Bazı toplumlar yüzyıllarca devam eden göçler sayesinde ortaya çıkmışlardır ve bu doğrultuda bir göç politikası izlemektedirler. Göçten kaynaklanan kültürel çoğulculuğu kabul edip, kültürel farklılıkları ortak toplumsal kaynak olarak görüp desteklemektedirler. “Olumlu çok kültürlülük ideolojisi” olarak tanımlanan bu bakış açısı toplumda “bütünleşme” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Kültürel çoğulculuğu destekleyen ya da olumlu çok kültürlülük ideolojisine sahip toplumlar, göçmenleri kültürel değişime zorlamaya ve onları dışlamaya daha az başvururlar. Bu toplumlar göçmenlere sosyal destek sağlamaya daha isteklidirler.⁶⁸ Diğer yandan ev sahibi toplumun heterojen olması göçmenlerin kültürleşme sürecini kolaylaştırırken, ev sahibi toplumun tek etnik yapıdan gelmesi ise göçmenlerin kültürleşme sürecinde daha fazla zorluk yaşamasına yol açmaktadır. Doğal olarak, ev sahiplerinin misafirperverlik seviyesi göçmenlerin kültürleşme seviyesinde belirleyicidir diyebiliriz. Eğer iki grup arasında (yerliler ve göçmenler) olumlu ilişkiler varsa, yakınlık söz konusu ise başarılı bir kültürleşme sürecinden söz edebiliriz. Göçmenler ve yerliler arasındaki olumlu ve yakın ilişkiler bütünleşme sürecinin daha yaygın olarak benimsenmesini desteklemektedir.

İnegöl örneğinde yerlilerin göçmenlere karşı tutumlarının ve yerli-göçmen ilişkilerinin olumlu olduğu ve bu durumun kültürleşme sürecini olumlu etkileyerek, gruplararası bütünleşmenin sağlandığını söyleyebiliriz. İnegöl'de yerleşmiş olan çok

---

⁶⁷ Zıngır, a.g.g., 8 Ocak 2011.

⁶⁸ John W. Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, **Applied Psychology: An International Review**, 46 (1), 1997, pp. 5–34, p. 25.

kültürlülük geleneği, misafirperverlik anlayışı ve yüzyıllardır süren göçler sonucu oluşmuş heterojen toplum yapısı göç sonrası karşımıza çıkan kültürleşme sürecini kolaylaştırmış, hem yerlilerin hem de göçmenlerin başarılı bir kültürleşme deneyimi gerçekleştirmelerine, olumlu ve yakın ilişkiler kurmalarına yol açmıştır. Göçmenlerin yeni yurtlarındaki yerli Müslüman ahali tarafından iyi karşılanmış olmaları, onların Müslüman kimliklerini iyice pekiştirmeye yaramış ve sonunda toplumla kaynaşmalarını kolaylaştırmıştır. Bu durum sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen örneklerle de gösterilebilir.

İnegöl'ün yerlisi olan, 1940 doğumlu R. Tabakoğlu'na İnegöl'e yerleşen göçmenlerin yerliler tarafından hor görülüp görülmediklerine, ayrımcılığa uğrayıp uğramadıklarına ilişkin yöneltilen soruya cevabı gayet net bir şekilde “hayır” olmuştur. Tabakoğlu böyle bir ayrıma ilişkin hiçbir şey duymadığını, kendisinin de şahit olmadığını ifade etmiştir. Tam tersine, İnegöl'e göçmen olarak gelip çok iyi yerlere gelen, çok saygın pek çok ailenin varlığından söz etmiştir. Böyle ailelerin İnegöl'e göç ettiklerinde zararı olması bir yana, pek çok faydalarının olduğunu, özellikle 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Balkanlardan gelenlerin varlıklı ve zengin aileler olduklarını, iş imkânı yarattıklarını, İnegöl ekonomisine katkı sağladıklarını ifade etmiştir.⁶⁹ Bu bakımdan İnegöl'de herhangi bir ayırım yaşandığına dair pek bulgu olmadığı, sözlü tarih görüşmelerinden böyle bir ayrıma ilişkin bilgi edinilemediği söylenebilir. Elbette bu bir takım olumsuzlukların hiç yaşanmadığını kanıtlamaz. Ancak, yaşanan olumsuzlukların sınırlı sayıda, küçük çaplı ve münferit olaylar şeklinde gerçekleştiği konusunda bize fikir vermektedir.

İnegöl'ün kent merkezinde ya da köylerinde göçmenlere karşı genelde sıcak davranıldığını, paylaşımcı bir tavır sergilendiğini görmekteyiz. Belki de devletin yönettiği bir göç dalgasından sonra kendi istekleri ile Bursa yöresini seçen insanların bu tarafa yönelmesinde mevcut bir arada yaşama geleneğinin payı olmalıdır. Anadolu insanının kimliğinin bir parçası olan ve Mevlana'dan, Tasavvuf kültüründen, ahi geleneklerinden beslenen anlayış, yerlerinden ve yurtlarından atılmış olan insanları bir bakıma “garip” olarak değerlendirmelerini ve onları benimsemelerini kolaylaştırmıştır. Tayyar dedelerinden intikal eden anıları, yerlilerin göçmen grupları ile anlaşmazlıkları oldu mu şeklindeki soru üzerine şu şekilde aktarıyor; “Böyle bir şey asla olmamış. Tam tersine,

---

⁶⁹ Tabakoğlu, a.g.g., 28 Mayıs 2011.

bizim dedelerimiz göç ettiklerinde burada yaşayan insanlar hep yardımcı olmuşlar. Evlerinde misafir etmişler, yiyecek vermişler. Hatta bir hikâye anlatayım. Dedemlere hediye karpuz vermişler ama dedemler o zamana kadar karpuzu hiç bilmezlermiş, hiç görmemişler daha önce. Karpuzu almışlar bakmışlar, ne yapalım bunu demişler. Sonunda kazana koyup, saatlerce kaynatmışlar. Kabak gibi bir şey zannetmişler. Sonra bir açmışlar, yenecek gibi değil. Bir anlam verememişler, sonradan öğrenmişler. Kısaca yerliler hep yardımcı olmuşlar göçmenlere.”⁷⁰

Göçmenlerin Türkçe bilmedikleri, İnegöl’e geldikleri ilk dönemlerde bile yerli komşuları ile dil bilmemelerine rağmen iletişim kurduklarını, yan yana yaşama kültürüne sahip olduklarını görmekteyiz. Örneğin Bosna kökenli H. Peşteli’nin dedesi İnegöl’de yerli Işıkoğulları’ndan Mustafa Efendi ile kardeşlik olmuştu. Onlar kendilerine armut turşusu getirirler, H. Peşteli’nin dedeleri ise onlara kestane götürürdü.⁷¹

İnegöl’ün yerlilerinden olan 1920 doğumlu Seyide Hanım’a göçmenlerle ilişkileri, göçmenlere ilişkin düşünceleri sorulduğunda o da olumlu cevaplar vermiştir. Seyide Hanım’ın anlattıkları yerlilerin göçmenlere ilişkin algılamaları ve kalıp yargılarını göstermesi açısından oldukça değerlidir; “Çok göçmen var İnegöl’de, komşularımız, arkadaşlarımız hepsi. Öyle ayrı-gayrı yok... Boşnakların erkekleri iyi olur. Arnavutların da kızları saygılı, hamarat olur. Arnavutlardan kız alacaksın, kız vermeyeceksin. Boşnaklara da kız vereceksin ama kız almayacaksın demişler.”⁷²

Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Nevin Hanım da İnegöl’ün yerli halkı ile göçmenler arasında her hangi bir ayrımcılık ya da dışlama gibi bir durumun kesinlikle olmadığını vurgulamıştır. Ancak, ilk zamanlarda evliliklerin daha çok aynı gruptan kişiler arasında yapıldığını, çeşitli milletlerin zamanla birbirine karıştığını, aralarında komşuluk ilişkilerinin kurulduğunu belirtmiştir. 30-40 yıl öncesine kadar Boşnak Mahallesi, Arnavut Mahallesi gibi ayrımların olduğunu ama artık günümüzde böyle bir ayrımanın da kalmadığını sözlerine eklemiştir. Yerliler ya da diğer göçmen gruplarıyla Boşnaklar arasında da iyi ilişkiler kurulduğunu, komşuluk yapıldığını şu sözlerle ifade etmiştir; “Her yerden gelen giden olunca, kaynaşıldı. Bazı muhacirlerimiz bile bizim dilimizi aldı yani

⁷⁰ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

⁷¹ Peşteli, a.g.g., 19 Şubat 2010.

⁷² Seyide Babür, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 07 Mart 2011.

Boşnak dilini aldı. Örneğin Bulgaristan'dan gelmiş muhacir komşularımız. Annemler konuşurken ederken, onlar da kavramışlar Boşnakçayı. Anlaşıyorlardı, ayırım yapılmıyordu.”⁷³

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere, farklı göçmen grupları da İnegöl'de güzel ilişkiler kurmuşlardır. N. Akarsu birbiriyle iç içe olan göçmen mahallelerinin (Pazarcık'tan gelenlerin mahallesi-Boşnakların mahallesi-Arnavut mahallesi ve Kırcaalililer'in mahallesi) varlığından söz ederek, aradaki iyi ilişkilerden bahsetmiştir. İnegöl kent merkezine yerleşen göçmenlerin Arnavut, Boşnak veya yerli olmalarını ayırt etmeden yan yana komşuluk yaptıklarını gösteren örnekler vardır. Örneğin Bulgaristan göçmeni N. Akarsu'nun annesi Fatma Hanım, Pazarcıklı Fatma Hanım, Boşnak Fatma Hanım kapı komşuymuşlar ve sık sık görüşürlermiş.⁷⁴

Bu bakımdan İnegöl'de yerliler ile göçmenler arasında önemli bir ayırım yaşanmadığına dair bilgi edinildiği söylenebilir. Elbette bu çıkarım özellikle göçmenlerin İnegöl'e yerleştiği ilk dönemde bir takım olumsuzlukların hiç yaşanmadığını kanıtlamaz. Ancak yaşanan olumsuzlukların sınırlı sayıda, küçük çaplı ve münferit olaylar şeklinde gerçekleştiği ve sonunda aşıldığı konusunda bize fikir vermektedir. Özellikle göçün başlangıç yıllarında göçmenlerin öteki olarak görüldüğü, onlara yukarıdan bakılan bir tavrın zaman zaman takınıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durum kişilerin sahip olduğu kalıp yargılardan kaynaklanmaktadır ve doğal bir süreçtir. Bu konuda verilebilecek örnekler de vardır.

Göçmenlerin davranış kültürü açısından getirdikleri birikim başlangıçta yerli halk tarafından yadırganmıştır. Ama bir süre sonra iki toplumun birbirini tanınması sonucunda ilişkilerin daha sağlıklı yürüdüğü görülmektedir. Bu bağlamda Abaza kökenli B. Çınar şunları belirtmiştir; “Bizimkiler sert, dağlı, kavgacı, gürültücü bir halk. Gelmişler, paraları, dilleri yok, meslekleri dahi yok, topraktan başka bir şeyleri yok. Ev yapacaklar, balta lazım yok, çapa yapacak, çapası yok. Gidiyorlar yerli köye istemeye, vermiyorlar, onlarda kavga gürültü ile zorla alıyor. Ama ondan sonra bizimkiler de yerliler de alıştı. Şimdi kendi köyüm Mezit olsun, annemin köyü Alınca olsun çevresinde hep yerli köyler vardır ve ilişkiler çok ileri derecededir. Yerli köylerle Abaza köyleri akraba gibiler artık. Kısacası

⁷³ Ünal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

⁷⁴ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

muhaceret hep kötü şeyler getirmiyor, dedelerimiz zorluklar çekmiş ama biz sonunda kaynaşmışız, yeni arkadaşlıklar, dostluklar kurmuşuz.”⁷⁵

Bosna kökenli E. Oğuz da İnegöl’de yerliler ile göçmenlerin başlangıçta birbirlerini kabul etmekte zorlandıklarından bahsetmiştir. Boşnaklarda sarılmak, el öpmek gibi adetlerin eskiden yaygın olmadığından, büyüklerle bile yalnızca tokalaşıldığından söz eden E. Oğuz, bu farklı adetlerin karşılıklı olarak yadırgandığından söz etmiştir. E. Oğuz’un Boşnak bir yakını ile ilgili anlattığı ilginç bir hikâye ise şu şekilde; “Boşnaklar bahçede kazanlar kurarlarmış. Bakırlarını külle kaynatırlarmış, bakırlar pırıl pırıl olurmuş. Bir gün bizim bir tanıdığa yerli bir komşusu gelmiş, bakırları nasıl parlattığını sormuş. O da kumla ovduğunu söylemiş, aslında külde kaynatıyormuş ama hiç bahsetmemiş. Onlar bizi beğenmiyorlar, şimdi kumla parlatmaya uğraşsın bakalım demiş.” Bu ufak anı bize yerliler ile göçmenler arasında zaman zaman yaşanan sorunları göstermesi açısından önemlidir. Kısacası yerliler ile göçmenler arasında zaman zaman yanlış anlamalar, birbirlerinin adetlerini yadırgamalar, eleştiriler de yaşanmıştır. Ancak belli bir süre sonra taraflar birbirlerini anlamış ve kaynaşmaya başlamış, yakın ilişkiler kurmuşlardır. E. Oğuz Boşnakların yerlilere “Turkuşkalar” diye hitap ettiğini de sözlerine eklemiştir. Ayrıca yerlilere yarı Türkçe yarı Boşnakça isimler takarak hitap ettiklerini de anlatmıştır. Yerliler ve diğer göçmen gruplarından kişilerle okul çağında tanıştığını, okulla birlikte onlarla iletişim kurmaya başladığından bahsetmiştir. Onun öncesinde daha çok yine Boşnak olan akraba ve komşularıyla yakın ilişki içerisinde olduklarını, o şekilde büyüdüklerini ifade etmiştir. E. Oğuz farklı grupların birbirlerini yeterince tanımadıklarını ve çeşitli önyargılara sahip olduklarını da anlatmıştır. Bazı Boşnakların Arnavutlar için “kitaplarını manda yutmuş” dediğinden, yani, onları dinsiz olarak gördüklerinden bahsetmiştir.⁷⁶

Göçmen köylerinin ilk kurulduğu sıralarda yerli köylerle aralarında kimi sorunlar yaşandığı da bazı katılımcılar tarafından anlatılmıştır. Abaza göçmenlerin önceleri basit çadır ve kulübelerde yaşamaları sırasında erkeklerin tarla açmak, tarımsal alan kazanmak uğraşları içinde iken bazı yerlilerin Abaza kadınları rahatsız etmesi üzerine erkeklerin nöbet tutmaya başladıkları ve aralarında gerginliklerin yaşandığı belirtiliyor. Osmanlı yerel yönetiminin Kaymakamlık aracılığı ile memur tayin ederek ortalığın sakinleştirilmesinden

⁷⁵ Çınar, a.g.g., 14 Temmuz 2010.

⁷⁶ Oğuz, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

sonra bu sorunun aşıldığı görülüyor.⁷⁷ Ancak bu arada, yerli halkın Kafkas göçmenlerini at hırsız olarak tanımlamalarına yol açan bazı olaylar da yaşanmıştır. Belki de bu ilk yerleşim sürecinde dağlık alandan şehre inme ihtiyacı hisseden, yeterli parasal kaynağı olmayan kimi göçmenlerin bu tür olayları yarattığı düşünülebilir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere bu tür olaylar münferit olaylardır ve zamanla kendiliğinden aşılmıştır.

Farklı göçmen grupları arasında yaşanan ufak tefek anlaşmazlıklara şu örnekler verilebilir. Örneğin Arnavut kökenli E Yoldaş, Gürcüler ile Boşnaklar arasında yaşanan bir hikayeyi şu şekilde anlatıyor; “Gürcüler Yenice’ye geliyor ve Yenice’nin üzerinde bir köy kuruyorlar. Onun üzerine de Boşnaklar gelip köy kuruyor. Tabi buna Gürcüler isyan ediyor. Zaten Gürcüler, Çerkezler kavgacı bir ulus. Bizim üzerimize köy kuramazsınız diyorlar. Ama Boşnaklar da diretiyor. Gürcüler tekrar bir üste köy kurmaya çalışıyorlar ama orası da çok soğuk olduğu için vazgeçiyorlar. Sonunda Gürcüler Oylat tarafına Hayriye Köyü’ne kayıyorlar.”⁷⁸ Gürcü kökenli ikinci kuşak göçmen olan Güldane Hanım İnegöl’de hem Gürcülerin hem de Abazaların birlikte yaşadığı Mezit Köyü’ne yerleşen babasının Abazalarla ilgili hikâyesini şu şekilde anlatmıştır; “Köyün bir tarafı Gürcü, bir tarafı Abaza. Babam mücadele ediyor Abazalarla, çünkü Abazalar Gürcüleri kullanmak istiyorlar. Babam tabi tahsilli adam, yetişmiş adam, onlarla çatışıyor.”⁷⁹

İkinci kuşak Gürcü kökenli göçmen olan Şefika Hanım’ın dayısının bir arkadaşı olan Osman Efendi’nin dayısı Vasıf Bey’e yazdığı şiir göçmenlerin yerliler ile ve birbirleri ile ilgili düşüncelerine de ışık tutuyor, 1929 doğumlu olan Şefika Hanım dayısına yazılmış olan şiiri yapılan görüşmede ezberinden okumuştur. Aşağıda bu şiirin göçmenlere ilişkin kısımlarına yer verilmiştir;⁸⁰

“Gürcü’ye dost olma, lazımdır inek. Çerkez’e dost olma, lazımdır binek.

Esnafa dost olma, olamazsın denk. Türk düğünsüz olmaz dandan⁸¹ olmalı.

Kestanealan’a⁸² uğrama, varma. Karakadı’nın⁸³ çamuru karma.

⁷⁷ Aytekin Akay, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

⁷⁸ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

⁷⁹ Güldane Akay, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 20 Mayıs 2012.

⁸⁰ Özşen, a.g.g., 20 Mayıs 2012.

⁸¹ Dandan sözcüğü ile davul kastedilmiştir.

⁸² İnegöl’ün Abaza Köylerinden biri.

⁸³ İnegöl’ün Gürcü Köylerinden biri.

Gazelli köyünde⁸⁴ biraz fazla kal. İhtiyaç varsa orada çayır al.
Kalacağı yurtta muhabbete dal. Kalın çatı üstü duman olmalı.
Oradan da kalkıp gidersin yana. Orada da görürsün inekle dana.
Hiç sayıp söver mi Gürcü'm civana.

Hilmiye⁸⁵, Hacıkara⁸⁶, Tüfekçikonak⁸⁷. Mezit⁸⁸ yakın değildir, ırak.

Bir hafta zarfında seyret Mezit'i. Orada bulursun ehli yezidi⁸⁹.”

Bütün bu yazılanlardan çıkarılan sonuç, göç sürecinin başlangıcında yerliler ile göçmenler arasında ya da farklı göçmen grupları arasında bir takım problemlerin, yanlış anlamaların yaşandığı, çeşitli önyargılara sahip bulunduğu ancak sonuçta başarılı bir kültürleşme sürecinin yaşandığı ve İnegöl yöresinde bütünleşmenin sağlandığıdır.

2.1.8. Göçmenlerin Dil Öğrenme Süreçleri

Ev sahibi ülkenin dilini bilmek ve kişilerarası iletişim kurmak göçmenlere duygusal açıdan destek sağlar ve onların yeni çevrelerini anlamalarını, kültürleşmelerini kolaylaştırır. Ev sahipleri için göçmenin dili ve konuşma biçimi bir statü göstergesidir. Dolayısıyla göçmenler açısından dil öğrenimi göç sürecinin en önemli kısmıdır. Göçmenlerin yeni yerleştikleri ülkede yaşadıkları süre ile oranın dilini öğrenmeleri arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Göçmenler yerleştikleri bölgenin dilini iki amaç için öğrenirler, birincisi; iş hayatı, eğitim gibi alanlarda kullanmak, ikincisi; ev sahibi toplum ile daha fazla yakınlaşabilmek.

İnegöl'e gelen göçmenler arasında ana dili Gürcüce, Abazaca, Boşnakça ve Arnavutça olanlar vardı. Doğal olarak bu gruplar Türkçeyi İnegöl yöresinde öğrenmeye başladılar. Ancak Balkanlara Anadolu'dan göç etmiş Türklerin yaşadığı ve Türkçe konuşulan yerlerden gelenler için böyle bir dil sorunu yoktu. Onlar zaten Türkçe konuşarak

---

⁸⁴ İnegöl'ün Gürcü Köylerinden biri.

⁸⁵ İnegöl'ün Gürcü Köylerinden biri.

⁸⁶ İnegöl'ün Çerkez Köylerinden biri.

⁸⁷ İnegöl'ün Gürcü Köylerinden biri.

⁸⁸ İnegöl'ün Abaza Köylerinden biri.

⁸⁹ Emevi halifesi olup, Hz. Muhammed'in torunlarından Hz. Hüseyin'in Kerbela'da ölümüne neden olduğuna ve Hz. Muhammed'in ailesinden geride kalanlara büyük eziyetler yaptığını inanılan kimsedir. Ayrıca “Yezid”, halen Anadolu'da kötülük eden insanlar için kullanılan bir deyimdir.

İnegöl'e gelmişlerdi.⁹⁰ Göçmenler doğal olarak geldikleri yörede eğer Türkçe yaygın değilse yöre dilini konuşarak gelmişlerdir. Dolayısıyla, kimileri hiç Türkçe bilmiyordu. Özellikle Türkiye'de okullardan ve çevrelerinden Türkçeyi öğrendiler. Bazıları daha 2. kuşakta yaygın olarak Türkçe konuşmaya başladılar. Kimileri de evde çocuklarına Arnavutçayı, Boşnakçayı öğreterek ya da kendi aralarında konuştukları için öğrenmelerine yol açarak bu dilleri yaşattılar.

Bosna'dan gelen göçmenlerin Boşnakça konuştuklarını, Türkçeyi hiç bilmediklerini ve İnegöl yöresinde öğrendiklerini görüyoruz. Çocukların büyük bir çoğunluğu okula başlayana kadar hiç Türkçe öğrenmemiş ancak ilkokul sürecinde Türkçeyi öğrenmişlerdir. Örneğin 1916 İnegöl doğumlu, Bosna kökenli H. Peşteli ailesi evlerinde Boşnakça konuştuğundan ancak ilkokulda Türkçe öğrenebilmiştir. Diğer taraftan, belli bir yaşın üzerindeki kişilere de Türkçe öğrenmek zor geliyordu. Kadınların da erkeklere göre Türkçeyi öğrenmede daha fazla zorluk yaşadıklarını ve daha geç öğrendiklerini söyleyebiliriz. Bunun sebebi de kadınların yerliler ve diğer göçmen grupları ile iletişim kurmaya daha geç başlamaları, ilk başta yalnızca kendi akrabaları ve yakınlarıyla görüşmeleridir.⁹¹

Bosna göçmeni bir ailenin üçüncü kuşak üyesi olan N. Bosnalı da yapılan görüşmede babasının Türkçeyi okula başladığında öğrendiğinden bahsetmiştir. Bosnalı'ya göre de kadınların Türkçeyi öğrenmeleri daha uzun sürmüştür. Örneğin N. Bosnalı'nın anneannesi ve babaannesi Türkçeyi pek öğrenemeden vefat etmişler.⁹² Yaygın olan bir gerçek; eğitim sayesinde Türkçenin yaygınlaştığı ve ulusal kimliğe doğru yönelindiğidir.

Anlaşıldığı üzere, okullaşmanın Türkçeyi öğrenmede çok önemli olduğunu gösteren örnekler fazladır. Kırsal kesimde yaşayan Kafkas göçmenlerinin köylerinde Türkçe konuşulmadığını, Türkçeyi okulda öğrendiklerini biliyoruz. Örneğin, 1948 doğumlu, dördüncü kuşak Kafkas göçmeni olan İrfan Kazanç'ın ilkokula başlayana dek hiç Türkçe bilmediğini, köylerinde (Hayriye Köyü) hep Gürcüce konuşulduğunu, kendisinin Türkçeyi İnegöl merkezine yerleşip, ilkokula başladığı tarihten sonra öğrendiğini görüyoruz. Kazanç, o tarihten sonra, Abaza kökenli anne ve Gürcü kökenli babasının da kendi ana dillerini iyi bilip, köylerinde o dili konuşmalarına rağmen, İnegöl'e

---

⁹⁰ Anıl, a.g.g., 4 Şubat 2011.

⁹¹ Peşteli, a.g.g., 19 Şubat 2010.

⁹² Bosnalı, a.g.g., 29 Haziran 2011.

yerleşmelerinden sonra evlerinde daha çok Türkçe konuştuklarını ifade etmiştir. Günümüzde de köylerinde artık Gürcüce'den çok Türkçe konuşulduğunu, kendi çocuklarının, eşi de Gürcü olmasına rağmen Gürcüce bilmediğini, kendisinin de unuttuğunu, konuşamadığını yalnızca konuşulanları biraz anladığını sözlerine eklemiştir.⁹³ Tayyar bize eşi ile Gürcüce konuştuğunu belirtmiş ama çocukları ile Türkçe konuştuğunu söyleyerek dil konusuna şöyle bir yorum getirmiştir; “Çocuklarımla Türkçe konuşuyorum. Öyle bir alışkanlık olmuş. Belki de Türkçeyi daha iyi öğrensinler psikolojisi ile. Eskiden köylerde ilkokula başladıklarında ufak çocuklar Türkçe bilmezlerdi. Ben 30–40 sene öncesinden bahsediyorum. Türkçeyi ilkokulda öğreniyorlardı. Bugün ise durum biraz farklılaştı. Öncelikli olarak Türkçeyi öğreniyorlar. Ama Gürcüceyi de evlerinde, büyüklerinden biraz öğreniyorlar.”⁹⁴ İnegöl yöresinde okullaşma zamanla gerçekleşmiştir. Köylerinde okul olmayan çocukların o zamanki ulaşım gerçekleri içinde doğal olarak okulu bulunan köylere gitmesi okullaşmayı ve dolayısı ile Türkçe öğrenimini engelleyen bir etken olarak gösterilebilir.⁹⁵

Dedesi ve babaanesi 1900'lü yılların başlarında Saraybosna'dan önce İstanbul'a oradan İnegöl'e göç eden N. Koşarer yapılan görüşmede babaannesinin Türkçe bilmediğinden, göç ettikten sonra da Türkçe'yi öğrenemediğinden söz etmiştir. Babaanesi Türkçe bilmediği için, çocukluğunda da evlerinde Boşnakça konuşulduğunu, babasının da Boşnakçayı çok iyi bildiğini hatta kendisinin de bu sayede Boşnakça öğrendiğini ve iyi bildiğini ifade etmiştir. Hatta Boşnak kökenli olmayan, Selanik Arnavutlarından olup Bozüyük'ten İnegöl'e gelin gelmiş Arnavutça'yı hiç bilmeyen annesinin bile koca evinde Boşnakça öğrendiğini ve evde onun bile Boşnakça konuştuğunu belirtmiştir. Kendisi de daha sonra Boşnak kökenli bir beyle evlenen Nevin Hanım bu sayede Boşnakçayı unutmamıştır. Hatta dördüncü kuşak göçmen olan çocuklarının bile Boşnakça'ya aşina olduklarını ifade etmiştir.⁹⁶ Buradan anlaşılacağı üzere genelde yaşlı aile büyüklerinin de yaşadığı evlerde göçmen grupların dilleri daha uzun süre yaşatılmıştır. Evlilik tercihlerinin de göçmen grubu dilinin yaşatılmasında etkisi önemlidir.

⁹³ Kazanç, a.g.g., 29 Haziran 2011.

⁹⁴ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

⁹⁵ Örneğin Rüştüye Köyü ilkokulu ancak 1957 yılında yapılabildiği.

⁹⁶ Nevin Koşarer, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 7 Ocak 2011.

E. Oğuz küçüklüğünde evlerinde Boşnakçanın sık sık konuşulduğundan, özellikle aile büyüklerinin, yaşlıların yanında Boşnakça konuşmanın tercih edildiğinden, bunun sebebinin de yaşlıların Türkçeyi bilmemesi ve Boşnakça konuşmayı sürdürmesi olduğundan bahsetmiştir. Kendisinin Boşnakça konuşmasa da Boşnakçaya aşina olduğunu, kulak dolgunluğu olduğunu ifade etmiştir. Ancak diğer taraftan çocukların Boşnakça konuşmaması, bir an önce Türkçe öğrenmeleri için de çalışıldığını anlatmıştır. Ailesinin kendisi küçükken Boşnakça konuşmasını istemediğinden, anne ve babası ile Türkçe konuştuğundan, ebeveynlerinin evde sadece aralarında gizli bir şey konuşacakken Boşnakçayı tercih ettiklerinden de bahsetmiştir. Bunun nedeninin belki de yerlilerin kendilerini dışlamalarından korkmaları olabileceğini ifade etmiştir.⁹⁷

Yapılan görüşmelerde, özellikle yaşamını ev çevresinde sürdüren 1. ve 2. kuşak göçmen kadınlarının Türkçe bilmedikleri görülüyor. Kavukçu bu örneği şöyle ifade ediyor; “Türkçeyi ilk geldiklerinde hiç bilmiyorlarmış zaten. Biz de konuşmazdık, Boşnakça konuşurduk daha çok. Anneannem zaten hiç bilmezdi, sonradan da öğrenemedi. Yaşlılar hiç bilmedi, öğrenmediler. Annem ise burada öğrenmiş. Öğrenmese kimle konuşacak, kiminle arkadaşlık edecek. Mecburen öğrenmiş. Türkçe okuma-yazma da öğrenmişti annem. Ama evde daha çok Boşnakça konuşuluyordu. Benden dört yaş küçük erkek kardeşim var benim, Nihat. Çocukken ben bakkala giderken ben de seninle geleyim abla derdi. Ama ben uyarırdım, bak sakın sokakta Boşnakça konuşma derdim. Tamam, konuşmayacağım, geleyim derdi. Çok utanırdım, o bağıra bağıra Boşnakça konuşurdu, küçüktü. Şimdi herkes Türkçe konuşmaya başladı. Ama o zamanlar bütün Boşnaklar Boşnakça konuşuyordu. Gençler Türkçeyi de öğreniyorlar ama yaşlılar Boşnakçayı bırakmıyorlardı.”⁹⁸

1942 doğumlu, üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Nevin Hanım dil konusunda şunları belirtiyor; “Annem ve babam mükemmel Boşnakça konuşurlardı aslında. Ama annem babama çocukların yanında Boşnakça konuşma derdi. Çocukların Türkçeleri ölmesin derdi. Babam ise alışmamızı isterdi. Neticede çocukken daha iyi anlıyorduk Boşnakçayı, ama artık unuttuk. Başkalarıyla evlenildi, karışıldı, Boşnakça’yı unuttuk. Yaşlılar da Türkçeyi öğrenemediler. Hiç öğrenemediler öldüler, gittiler.”⁹⁹

---

⁹⁷ Oğuz, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

⁹⁸ Kavukçu, a.g.g., 4 Şubat 2011.

⁹⁹ Ünal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Fatma Hanım da Boşnakçayı çok iyi anladığını fakat, konuşmadığını belirtmiştir. Boşnakçayı çocukluğunda hiç Türkçe konuşamayan, sürekli Boşnakça konuşan anneannesinden öğrenden Fatma Hanım'ın çocukluğunda ise evlerinde daha çok Türkçe konuşulmakta imiş. Anne ve babası Boşnakça'yı çok iyi bilmelerine rağmen çocuklarının Türkçe öğrenmesi için Türkçe konuşurlar, yalnızca çocuklarının duymasını istemedikleri, özel konuları kendi aralarında Boşnakça konuşurlarmış. Bu düşünce tarzı da pek çok göçmen grubunda karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁰

Yukarıdaki örneklerden göçmenlerin eski dillerini yeni Türk toplumu içinde konuşmalarının onlara öteki damgası vurduran, yadırganan bir sonuç getirdiği anlaşılıyor. Göçmen bireylerin herkesin Türkçe konuştuğu bir ortamda başka dil konuşmalarının ayıp olacağı ve yadırganacağı düşünüldüğünden konuşmaktan kaçındıkları, çocuklarına Türkçe konuşmayı tavsiye ettikleri anlaşılıyor.¹⁰¹

Kafkas göçmenlerinin büyük çoğunluğu da Türkçeyi hiç bilmeyerek Anadolu'ya göç etmiş ve İnegöl'e yerleşmişlerdi. Kentsel gelişmelerin arttığı, okullaşmanın yerleştiği ve köylerle kent arasındaki ulaşımın düzenli hale gelmeye başladığı yıllara kadar kimi dağ köylerinde yaşayan Kafkas göçmenleri ana dillerini sıkı bir şekilde muhafaza etmişlerdir. Görüşme yaptığımız Kafkas göçmeni A. Akay'ın anlatmış olduğu bir hikaye göçmenlerin kendi dillerine bağlılıklarını göstermesi açısından önem taşıyor. Akay'ın amcası, askerliğini Yemen'de yaptığı sırada, cepheden cepheye geçerlerken istirahat vaktinde birlikten uzaklaştığı, kendi kendine dolaştığı dikkati çekince takip edilmiş. Kendisinin Abazacayı unutmamak için yerden aldığı taş, bitki ve diğer nesnelere ismini kendi kendine Abazaca söylediğini görmüşler. Bu örnek bize kimlik konusundaki bilinci gösteriyor. Göçmenlerin ana dillerini 130 yıllık bir süre geçmesine ve eski yaşam alanlarından yüzlerce kilometre uzakta bulunmalarına karşın korumaları, eski kimliklerine bağlılığın bir sonucu olmalıdır. Örneğin Abhaz kökenli A. Akay'ın ağabeyinin eşi Bursalı olmasına karşın, evlerinde Abhazca konuşurlarmış. Eşi de zamanla Abhazcayı öğrenmiş.¹⁰² Farklı göçmen gruplarından olan ya da yerli olan, eve gelen gelinlerin de çoğu zaman gelin geldiği göçmen ailenin dilini öğrenerek konuşmaya başladığını görüyoruz. Göçmenler bir taraftan geldikleri bölgenin dilini öğrenirlerken, diğer taraftan da kendi dillerini yakın

---

¹⁰⁰ İnal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

¹⁰¹ Kavukçu, a.g.g., 4 Şubat 2011.

¹⁰² Aytakin Akay, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

çevrelerine öğretmişlerdir. Aslında bu da bize bütünleşmenin gerçekleştiğini göstermektedir.

A. Akay'ın anlattığına göre Kafkas göçmeni aile reisleri evlerine kendi dillerini bilmeyen misafirleri geldiğinde, misafire ayıp olmaması için ailenin ana dillerini konuşmasını yasaklıyormuş. Bunu ayıp olarak görmeleri kimliklerini gizleme olarak değil, gelen konuğa verdikleri değer olarak düşünülmelidir. Aynı aile konukları kapıdan uğurlandıktan sonra bu defa evde Türkçeyi yasaklayıp kendi dilinizi konuşun diye talimat veriyormuş.¹⁰³

İkinci kuşak Gürcü göçmen olan 1935 doğumlu Güldane Hanım, Gürcüce'yi eskiden iyi bildiğini ama artık konuşamadığını, kendisine Türkçe konuşmanın daha kolay geldiğini belirtmiştir. Gürcü olan anne ve babasıyla eskiden Gürcüce konuştuklarını ama Urfalı olan eşiyile evlendikten sonra eskisi gibi Gürcüce konuşmadığını ve artık unutmaya başladığını yalnızca Gürcü olan ağabeyinin hanımı Şefika Hanım ile ara sıra Gürcüce konuştuklarını ifade etmiştir.¹⁰⁴ Bu örnek göçmenlerin kendi dillerini ikinci ve üçüncü kuşaklarda unutmaya başlayarak yerine Türkçeyi koyduklarını göstermektedir. Bu durum asimilasyon değil, bütünleşmenin, yaşadığı yere uyum sağlamanın doğal bir sonucudur.

B. Çınar günümüzün Abhazcasına ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır; “Halen eski yaşam alanımız olan Abhazya’da konuşulan dili konuşuyoruz, ama tabii diller de zamanla değişime uğruyor. Çünkü uluslar kendi ulusal varlıklarını devam ettirebilmek için kelime üretmek mecburiyetindedir, dünyaya uymak mecburiyetindedir. Türkçe de değişiyor, gelişme gösteriyor. Ben yaklaşık 30 senedir Abhazya ile ilişkide olduğum için, Abhazca’ya giren yeni kelimeleri biraz biliyorum. Zamanla yeni kelimeler türedi. Orayla ilişki kuranlar bu yeni kelimeleri daha çok biliyorlar.”¹⁰⁵ Farklı göçmen gruplarına üye olan göçmenler eski ana dillerinin zamanla değişim yaşadığı konusunda birleşiyorlar. Örneğin Nebihe Hanım’ın bir yakını Bosna’ya gittiğinde kendisine sizin konuştuğunuz Boşnakça 100 sene öncesinin Boşnakçası denmiştir.¹⁰⁶ Bu dil değişiminin nedenini bir asimilasyon olarak değerlendirmek yerine, hayatın gerçekleri ile açıklamak daha doğrudur. Örneğin, okullarda, görsel yazılı basında, televizyonda Türkçe ile karşı karşıya gelen göçmenler elbette eski dillerini konuşsalar bile araya Türkçe sözcükler katmaktalar.

¹⁰³ AYTEKİN AKAY, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

¹⁰⁴ GÜLDANE AKAY, a.g.g., 20 Mayıs 2012.

¹⁰⁵ ÇINAR, a.g.g., 14 Temmuz 2010.

¹⁰⁶ SÜNNETÇİOĞLU, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

Göçmenlerin geldiği yerde Kafkas dillerini konuşanlar ise bu süreçte Rusya'nın hakim durumu nedeniyle dillerine Rusça sözcükler kattılar. Diğer taraftan Balkanlarda konuşulan diller de zaman içerisinde doğal olarak değişime uğradı. Çağımızın kültürel kimlik anlayışı üst kimlik olarak Türkçenin merkezinde olduğu bir kültürel kimliğe işaret etmekle birlikte, alt kimlikleri bir zenginlik olarak kabul etmekte ve onların dillerini unutmamaları, kültürlerini yaşatmaları bağlamında kendilerine destek verme hususunda birleşmektedir.

İnegöl'e gelen göçmenler arasında hiç Türkçe bilmeyenler olduğu gibi ana dili Türkçe olanlar da vardı. Örneğin; Bulgaristan kökenli muhacirlerin Türkçe konuştuklarını görüyoruz. Bir kısmı Bulgarca da bilmesine rağmen aile içinde hep Türkçe konuşuyorlardı.¹⁰⁷ Bulgaristan göçmeni olan Zekeriya Bey göç öncesinde ailesinin yaşadığı köyde Bulgarların çok olduğunu, komşuluk yaptıklarını, çok güzel geçindiklerini, orada yaşayan Türklerin Bulgarca, Bulgarların da Türkçe bildiğinden, rahatlıkla anlaşılabilirdiğinden bahsetmiştir.¹⁰⁸ 1908 doğumlu birinci kuşak Bulgaristan göçmeni Sabire Hanım da Bulgarca bilmediğini, zaten babasının Bulgarca eğitim görmesinler, Türkçe eğitim görsünler düşüncesiyle göç kararı verdiğini anlatmıştır. Ancak yine de 103 yaşındaki Sabire Hanım Bulgarca 10'a kadar sayı sayabildiğini ifade etmiş ve hatta saymıştır. Bulgaristan'da yaşarken ailesinin Bulgar komşularıyla anlaşacak kadar Bulgarca bildiklerini, özellikle Bulgarlarda çiftçilik yapan, çalışan erkeklerin; baba, dayı ve amcalarının Bulgarca'yı rahat konuşabildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹ Ancak tabii ki aile içinde ve göç sonrasında tercih edilen dil hep Türkçe olmuştur. Tatar göçmenler ise Türkçenin başka bir lehçesi olan Tatarca'yı konuşuyorlardı. Onların Türkçeyi benimseyip konuşması da daha kısa bir sürede gerçekleşmiştir.¹¹⁰

Balkan göçmenlerinden üçüncü kuşak H. Yoldaş ailesinin kökenlerinin Üsküp ve Priştine'ye dayandığını, Arnavut kökenli olduklarını belirtmesine rağmen evlerinde hiç Arnavutça konuşulmadığını ve sonraki kuşakların hep Türkçe iletişim kurduklarını belirtmiştir.¹¹¹ Makedonya'nın Kumanova şehrinden göç etmiş bir ailenin ikinci kuşak üyesi olan Mehmet Ataç da Arnavutça'yı hiç bilmediğini ifade etmiştir.¹¹² Göçmenlerin

¹⁰⁷ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

¹⁰⁸ Bozoğlu, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

¹⁰⁹ Sağlık, a.g.g., 20 Kasım 2010.

¹¹⁰ Veli Kabadayı, a.g.g., 24 Mart 2011.

¹¹¹ Hayriye Yoldaş, a.g.g., 14 Temmuz 2010.

¹¹² Mehmet Ataç, "1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)" isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince

geldikleri yer onların Türkçe bilip bilmemeleri açısından belirleyiciydi. Örneğin ikinci kuşak Balkan göçmeni olan Müzeyyen Hanım'ın Balkan Savaşları'nın ardından, 12 yaşında iken Türkiye'ye gelen babası da hiç Arnavutça bilmiyormuş. Müzeyyen Hanım ailede kimsenin Arnavutça bilmediğini, herkesin Türkçe konuştuğunu ancak Türkçelerinin o dönemlerde biraz farklı ve şiveli olduğunu ifade etmiştir.¹¹³ Diğer bir örnek ise Ş. Yoldaş'ın ailesi. Ş. Yoldaş'ın anne tarafı Kalkandelen'liydi ama onlarda Arnavutça bilmiyor, Türkçe konuşuyorlardı.¹¹⁴

Ana dilleri Türkçe olan bu göçmen grupları yeni yerleştikleri İnegöl'e daha kolay ve daha kısa sürede uyum sağlamışlardır diyebiliriz.

2.1.9. Göçmenlerin Evlilik Tercihleri

Kültürleşme sürecinin analizinde kişilerin evlilikleri ve evlilik tercihleri oldukça önemlidir. Kişinin kendi etnik grubunun dışında bir kimseyle evlenmesi bütünleşme ve asimilasyon stratejilerinin son aşaması olarak ifade edilmektedir. Eş seçimi ve eş seçim şekli de kültürleşme süreci ve stratejileri ile ilgili bilgi vermektedir. Ortak bir aile yapısına, hukukuna ve Osmanlı siyasi kültürüne sahip olmak, göçmenlerle Anadolu'da yaşayan halkın birbirine kaynaşmasını kolaylaştırmış ve farklı gruplarının birbirleriyle evliliklerine imkan sağlamıştır.

Yapılan araştırmada evlilik örnekleri ile ilgili göze çarpan noktalardan biri; birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin daha ziyade kendi gruplarına mensup kişilerle evlenmeyi tercih etmiş olmalarıdır. Üçüncü kuşaktan itibaren diğer göçmen grupları ya da yerliler ile evlenilerek karışmaya başlanmıştır. Katılımcılarımızdan İnegöl'ün yerlisi olan R. Tabakoğlu da bu durumu şu şekilde açıklamıştır; “Başlarda nüfusun da az olmasının etkisiyle herkes kendi grubundan kişilerle evlilik yapma eğilimindeydi. Ancak nüfus büyüyüp hayat şartları değişince, eskiden çok sıkı olan kız-erkek münasebetleri

---

yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmeci: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 12 Temmuz 2010. Bu örneklerin aksine, yıllar sonra, Cumhuriyet döneminde aynı bölgeden göç eden kişiler ise Türkçeyi hiç bilmeden, sadece Arnavutça bilerek göç etmişler ve Türkçeyi öğrenmede oldukça güçlük yaşamışlardır; Mehdi Haksever, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmeci: Ayşenur B. Zafer, İnegöl, 12 Temmuz 2010.

¹¹³ Aymir, a.g.g., 14 Temmuz 2010.

¹¹⁴ Şayizer Yoldaş, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmeci: Ayşenur B. Zafer, Mudanya, 27 Temmuz 2011.

serbestleşince bu durum değişmiştir. Önceden insanlar ailelerinin uygun gördüğü kişilerle evleniyorlardı, bu kişi de dolayısıyla aynı gruptan kişi oluyordu. Hayat şartlarının, kültürel şartların değişmesi bu konuda etkili olmuştur. Bu olumlu bir gelişmedir çünkü bu tür evlilikler kaynaşmayı sağlamış, göçmen grupları ve yerliler arasındaki ayırım ortadan kalkmıştır.”¹¹⁵

Yapılan sözlü tarih görüşmelerinde göçmenlerin genellikle ilk kuşaklarda kendi içlerinde evlendikleri, başka gruplarla pek karışmadıkları vurgusu yaygın olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak konuştuğumuz bütün sözlü tarih tanıkları bu olgunun eskiden yaşandığını fakat günümüzde artık bazı şeylerin değiştiğini belirtmişlerdir. Gürcü göçmenlerden olan M. Tayyar şu hususu vurgulamıştır; “Günümüzde artık bazı şeyler değişiyor. Üniversitede kızlar ve erkekler tanışıp rahatlıkla evlenebiliyorlar. İlla Gürcü Gürcü ile evlenecek diye bir kural kalmadı. Mesela benim oğlum Kırıkkale’de görev yaparken birini sevdi ve evlendiler. Benim gelinim Kırıkkaleli. Kendi eşim ise Gürcü. İlk kuşaklar birbirleriyle evlenmeye dikkat etmiş ama yeni nesiller buna artık dikkat etmiyorlar. Global bir dünyadayız.”¹¹⁶

İlk kuşaklarda aynı gruptan kişiler arasında yapılan evliliklere sözlü tarih görüşmelerimizden pek çok örnek verebiliriz. N. Akarsu annesinin de babası gibi muhacir kökenli olduğundan, anne tarafının da baba tarafı gibi Bulgaristan’ın Pazarcık bölgesinden göç ettiğinden bahsetmiştir.¹¹⁷ Bir diğer katılımcı S. Anıl, dayısının dört kızını da kendi tercihi ile evlendirdiğini, kızlarını memleketlisi olan ailelere gelin verdiğini ifade etmiştir.¹¹⁸ Bosna’dan göç etmiş bir ailenin üçüncü-dördüncü kuşak üyesi olan E. Oğuz öz babaannesi öldükten sonra dedesinin ilk eşinin amcasının kızıyla evlendiğinden söz etmiştir. İlk babaannem diye söz ettiği babaannesi ile ikinci babaannem diye söz ettiği babaannesinin aslında akraba olduğunu, ikinci babaannenin üç çocuk üzerine Bosna’dan gelin geldiğini anlatmıştır. Bu durum bize göçmenlerin evlilik tercihleri hakkında bilgi vermektedir, özellikle ilk dönemlerde yabancılarla evlilik yapmaktan kaçınılmış, evlilikler aynı gruplar arasında ve hatta akrabalar arasında yapılmıştır.¹¹⁹ Yaptığımız sözlü tarih

¹¹⁵ Tabakoğlu, a.g.g., 28 Mayıs 2011.

¹¹⁶ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

¹¹⁷ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

¹¹⁸ Anıl, a.g.g., 4 Şubat 2011.

¹¹⁹ Kafkasya’dan gelen göçmenlerin ise akraba evliliği konusunda daha hassas oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle Çerkezler bu konuda oldukça kesin ve katı bir tutum sergiliyorlar. Balkan göçmenlerinde ise akraba evliliği örnekleri daha sık karşımıza çıkmıştır.

görüşmelerinden elde edilen bilgilere göre özellikle Bosna göçmenleri arasında bu duruma sıkça rastlandığı ifade edilebilir. E. Oğuz aralarında akrabalık bağı olmayan annesi ile babasının Boşnak kökenli olduğunun altını çizmiş bu evliliğin görücü usulü gerçekleştiği bilgisini vermiştir. Evliliklerin kendi neslinden itibaren diğer gruplardan kişilerle yapılmaya başlandığını anlatmıştır. E. Oğuz sonraları evlilikler yoluyla diğer gruplarla kaynaşmayı şu şekilde açıklamıştır; “Biz Boşnaklar kendimizi asimile etmeye çalışmışız Türkiye’ye gelince. Biz uğraşmamışız ki Boşnak kalalım, Boşnaklarla evlenelim. Kim kimle istiyorsa evlensin demişiz. Halamın üç çocuğu var, hiç birisi Boşnak ile evli değil. Amcamın iki oğlu var, onlar da öyle. Hiç öyle Boşnak olacak diye bir şart aranmamış sonraları.”¹²⁰ Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Fatma Hanım da yapılan görüşmede, annesi ve babasının komşu olduklarını, evlerinin dip dibe olduğunu, aralarında akrabalık olmadığını fakat iki tarafın da Boşnak olduğunu anlatmıştır. Annesi ve babasının anlaşarak değil, görücü usulü ile evlendiklerini de eklemiştir. Bu durum yine aynı göçmen grupların birbirleriyle evlenmeyi tercih etmelerine ya da evlendirildiklerine örnek olarak gösterilebilir.¹²¹

Özellikle ilk iki kuşak göçmenlerin evlilik tercihlerinde mensup oldukları toplumsal grubu seçmelerinde dil faktörünün de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda M. Kavukçu şunları söylüyor; “Boşnak Boşnak ile evleniyordu, dil sorunu yaşanmıyordu. Annem öldükten iki sene sonra babam tekrar evlendi İkinci eşi Bosna’dan geldi, o da hiç Türkçe bilmiyordu.”¹²² Üçüncü kuşak göçmen olan Nevin Koşarer görüşmesinde çok küçük yaşta Bosna’dan önce İstanbul’a sonra İnegöl’e göç etmiş olan halalarından ikisinin daha sonra Saraybosna’ya gelin olarak geri döndüklerini ifade etmiştir. Bu durum bize göç edenlerin bir kısmının evlilik yoluyla göç ettikleri bölgelere geri döndüklerini göstermesi açısından önemlidir.¹²³

Sonraki kuşaklarda İnegöl’ün yerlileri ile göçmenler arasında ya da farklı göçmen grupları arasında yapılan evliliklere de rastlanmaktadır. Bu tür evlilikler gruplararası kaynaşmanın gerçekleşmesinde, bütünleşmenin sağlanmasında oldukça önemlidir. Bu tür evliliklere de pek çok örnek verilebilir. İnegöl’ün eski Belediye Başkanlarından olan 1940 doğumlu R. Tabakoğlu İnegöl’ün yerlisi olmasına rağmen, eşi 1950 yılında

¹²⁰ Oğuz, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

¹²¹ İnal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

¹²² Kavukçu, a.g.g., 4 Şubat 2011.

¹²³ Koşarer, a.g.g., 7 Ocak 2011.

Bulgaristan'dan göç edip Eskişehir'e yerleşen göçmenler arasındandır. Tabakoğlu üniversite yıllarında tanışarak evlendiği göçmen kökenli eşini de İnegöl'e getirdiğini ifade etmektedir.¹²⁴ 4. kuşak göçmen olan Kazanç evlilik tercihleri konusundaki sorumuza annesinin Abaza, babasının Gürcü kökenli olduğu, bunun bir problem yaratmadığı, köylerinde eskiden beri Abaza gelinlerin bulunduğunu anlatarak cevap veriyor. "Farklı köyler olsa da aralarında diyalog var. Düğünlere, cemiyetlere herkes katılıyor, görüşüyorlar. Köyler arasında dostluklar var. Bu şekilde aralarında evlilikler de gerçekleşiyor. Annem Abazaca, babam Gürcüce biliyordu. Sonra birbirlerinin dilini zaman içerisinde öğrendiler ama ikisi de Türkçe bildiği için Türkçe anlaşıyorlardı" ifadesiyle durumu özetliyor. Kendi eşinin de Gürcü olduğunu, kendi köylerinden olduğunu ama bu grup içi evliliğin bir zorunluluk değil de tesadüf sonucu gerçekleştiğini sözlerine ekliyor.¹²⁵ Bu örnekler bize 3. ve 4. kuşaklardan itibaren evliliklerin diğer gruplardan kişilerle de yapılabildiğini göstermektedir. Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Nevin Hanım evlilik tercihleri konusunda artık farklı grupların birbiriyle karıştığını ifade etmiştir. Kendi eşinin de Gürcü kökenli olduğunu, kendi dönemlerinde Gürcü-Boşnak gibi bir ayırımın söz konusu olmadığını, ancak Boşnakların Boşnaklarla, Gürcülerin Gürcülerle evlenmesi gerektiği düşüncesinin önceki kuşaklarda yaygın olduğunu ifade etmiştir.¹²⁶ Kısacası zamanla farklı gruplar arasından da evlilik tercihleri yapılmaya başlanmıştır. Bu noktada Arnavut kökenli Müzeyyen Hanım'ın ailesine Tatar ve Laz kökenli gelin ve damatların dahil olduğunu görüyoruz.¹²⁷ İkinci kuşak Gürcü göçmen olan 1929 doğumlu Şefika Hanım ise kendisi gibi Gürcü olan bir aileye gelin gitmiştir. Ancak Şefika Hanım bunun bir rastlantı olduğunu, eş seçiminde illa Gürcü olacak gibi bir düşüncenin olmadığını, kendi çocuklarının da böyle bir tercihi olmadığını, bir gelininin Malatyalı diğerinin ise yerli olduğunu belirtmiştir.¹²⁸ Türkçenin iletişim dili olarak benimsenmesi ve yeni topluma uyum sürecinin aşılması evlilik tercihlerindeki bu çeşitlenmenin nedeni olarak gösterilebilir.

İlk göçmen kuşaklarında grup içi evliliklerin tercih edilmesinin yanı sıra görücü usulü evlilik gibi geleneksel evlilik şekilleri tercih edilmiştir. Zaman içinde bu durum da

---

¹²⁴ Tabakoğlu, a.g.g., 28 Mayıs 2011.

¹²⁵ Kazanç, a.g.g., 29 Haziran 2011.

¹²⁶ Ünal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

¹²⁷ Müzeyyen Kabadayı, a.g.g., 24 Mart 2011.

¹²⁸ Özşen, a.g.g., 20 Mayıs 2012.

değişime uğramış, anlaşarak evlilikler yapılmaya başlanmış dolayısıyla diğer gruplarla karışma ve bütünleşme de ortaya çıkmıştır.

N. Koşarer eşiyle evlenme hikâyesini şu şekilde anlatmıştır; “İkimizin evleri de Bursa yolundaydı. Komşuyduk ama ben tanıımıyordum, bilmiyordum kime evlendiğimi. Evlenmeyi hiç istemedim aslında ama babam verdi. Nişanlandık. Bir sene nişanlı kaldık. Hiç görmeden evlendim, bir kere resmini görmüştüm eşimin.” Bu hikâye göçmenler arasında görücü usulü evliliğin özellikle ilk kuşaklarda yaygın olduğunu işaret etmektedir.¹²⁹ İkisi de Arnavut göçmeni olan Şayizer Hanım ile Avni Bey’in evliliği de burada örnek gösterilebilir. Şayizer Hanım 19 yaşında iken evlenmiş. Ağabeyi kız kardeşine sormadan kardeşini vermiş.¹³⁰ Bu olaydaki gibi babanın hayatta olmadığı ailelerde ağabeyin etkin olması ataerkil yapıya işaret etmektedir.

Tatar kökenli V. Kabadayı ise Arnavut göçmeni Müzeyyen Hanım’la evliliğine ilişkin şunları söylemiştir; “Mahallemizin kızıydı. Teyzen 14 yaşındayken anlaştık, kaçtık biz kızım. Ben de 18 yaşındaydım, daha askere bile gitmemiştim.”¹³¹ E. Yoldaş da Bulgaristan göçmeni olan annesi ile Arnavut göçmeni olan babasının görücü usulü değil, kendileri anlaşarak evlendiklerinden, babasının annesini kandırdığından, annesinin Hukuk Fakültesini yarıda bırakıp, babasıyla evlendiğinden bahsetmiştir.¹³²

Yukarıdaki bu örneklerden yola çıkarak şöyle bir açıklamada bulunulabilir; daha ziyade ilk göçmen kuşaklarında karşımıza çıkan görücü usulü evlilik ile grup içi evlilik arasında pozitif bir ilişki vardır. Görücü usulü yapılan evlilikler daha ziyade aynı gruptan olan kişiler arasındadır. Diğer taraftan, anlaşarak evlilik ile gruplararası evlilik arasında bağlantı vardır diyebiliriz. Anlaşarak evlilikler yapılmaya başlandıktan, görücü usulü evlilik ortadan kalktıktan sonra grup içi evlilikler de ortadan kalkmış ve kişiler diğer grup üyeleri ile kaynaşmaya başlamıştır. Bu şekilde toplumda bütünleşme ortaya çıkmıştır.

¹²⁹ Koşarer, a.g.g., 7 Ocak 2011.

¹³⁰ Avni Yoldaş, “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” isimli doktora tezi faaliyetleri gereğince yürütülen sözlü tarih görüşmesi, Görüşmecisi: Ayşenur B. Zafer, Mudanya, 27 Temmuz 2011; Şayizer Yoldaş, a.g.g., 27 Temmuz 2011.

¹³¹ Veli Kabadayı, a.g.g., 24 Mart 2011.

¹³² Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

2.1.10. Göçmenlerin Kimlik Tanımlamaları

Göç süreci ile birlikte kişisel kimlik de pek çok açıdan değişime uğramaktadır. Bu değişim diğer kültür hakkında bilgi toplayarak ve o kültürde tecrübe kazanarak başlar. Kısacası; bireyleri hem kişisel hem de toplumsal seviyede etkileyen göç, onların kimlik oluşumlarında da oldukça etkilidir. Bu yaklaşıma göre; kültürleşme hem ev sahibi hem de göçmen kültürel kimliklerinin bağımsızca değiştiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Aslında kimlik kültürleşme sürecini hem etkileyen hem kültürleşme sürecinin sonucu olan bir ögedir.

İnegöl yöresinde yaşayan göçmen grupları geldikleri bölgelere göre kendilerini Boşnak, Arnavut, Çerkez-Abaza, Gürcü, Tatar ya da Bulgaristan göçmeni olarak tanımlamaktadırlar. Ancak diğer taraftan Türk ve Müslüman kimliklerine de vurgu yapmaktadırlar. Bu durum ilk bakışta bir kimlik karmaşası gibi gözükse de aslında değildir. Farklı göçmen grupları Türklük kimliği altında bir araya gelmiş ve bütünleşmişlerdir.

Göçmen kadınlar ile yapılan görüşmelerden genel olarak onların Kafkas ve Balkan kimliklerine vurgu yaptıkları görülüyor. Ancak göç dalgaları sırasında “kendi bayrakları altına gitme isteği” onların Osmanlı ve Türklük üst kimliği taşıdıklarını da gösteriyor. Ayrıca bu kanıyı güçlendiren bir başka gerçek de 93 Harbi ve Balkan Harbi sonrasında İnegöl yöresine gelen göçmenlerin Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı süreçlerinde askere giderek vatan toprakları için canlarını vermeleri ya da gazi olarak topraklarına geri dönmeleridir. Göçmenler hem Kafkasya’dan hem de Balkanlardan sökülüp atılmışlardı. Şimdi aynı tehlike yeni yerleştikleri topraklar için söz konusuydu. Bu nedenle göçmen erkeklerin büyük bir coşku ve kahramanlık ile yeni topraklarını savunmak için askerlik yaptıklarını, kadınların ise bu koşullarda her türlü güçlüğü göğüs geren bir metaneti edindiklerini söylememiz mümkündür.

Örneğin, H. Peşteli’nin ailesi İnegöl’e yerleştikten hemen sonra amcaları savaşa gitmiş ve Çanakkale’de şehit düşmüştür. Milli Mücadele sırasında göçmenler de yerliler gibi çeşitli zorluklarla karşılaşmışlar ve bu zorluklara göğüs germişlerdir. Bir başka örnekte ise, İnegöl yöresinin yaklaşık iki yıl aralıklarla Yunan işgalinde kaldığı dönemde H. Peşteli ve ailesi ormana gidip kalmışlardır.¹³³ N. Bosnalı’nın bir dedesi Çanakkale’de şehit

---

¹³³ Peşteli, a.g.g., 19 Şubat 2010.

düşerken diğer dedesi ise Milli Mücadele sırasında İnönü Savaşları'na katılmıştır.¹³⁴ Yine aynı şekilde üçüncü kuşak Bosna göçmeni Nevin Hanım'ın dedesi de Çanakkale'de şehit düşmüştür. Nevin Hanım kendisi ile yapılan görüşmede dedesinin adının şehitlikte en üst sırada yazdığını gururla anlatmaktadır.¹³⁵

Kafkas göçmenleri ile yapılan görüşmelerde de aynı vurguya rastlamaktayız. Örneğin, Gürcü kökenli M. Tayyar Anadolu, Osmanlı ve Türk toplumu ile bütünleşme sürecine ilişkin bize şunları söylüyor; “12 yaşındayken göç eden dedem dört tane padişah görmüş. Aynı zamanda Çanakkale gazisiydi. 1978 senesinde askeri tören ile gömüldü, canlı tarihi kendisi. Anadolu'ya göç etmelerinden kısa bir süre sonra Birinci Dünya Savaşı başlıyor zaten ve dedelerimiz, hepsi daha evlerini yurtlarını tam kuramadan savaşa gidiyorlar. Çoluk çocuklarını bırakmışlar. Çanakkale Savaşı'nda herkes savaşa gidiyor, Gürcüsü, Abazası, Çerkezi, Bulgaristan muhaciri, Boşnağı, yerlisi, herkes gidiyor. Yıllarca cepheye kalıyorlar.”¹³⁶ Abaza kökenli A. Akay da göçmenlerin İstiklal Harbi'nde gönüllü olarak savaştıklarını, istila görmüş, vatanından koparılmış bu insanların Cumhuriyet'in kurulmasında büyük katkıları olduğunu belirtmiştir. A. Akay amcasının Çanakkale cephesinde savaşmaya gidip orada şehit düştüğünü de sözlerine eklemiştir.¹³⁷

Kafkas göçmenlerinin devlete itaat etme, kurallara bağlı olma biçimindeki tutumları onların adaptasyonu konusunda hızlı bir uyum sürecini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda aynı zamanda İnegöl Kafkas Folklor ve Kültür Derneği Başkanı M. Tayyar şu yorumda bulunmuştur; “Gürcülerin genel özelliği ihaneti sevmemeleridir. Hiç ihanet etmezler. Yaşadıkları ülkeye her zaman adapte olmuşlardır. Mesela Osmanlı hâkimiyetine girdiklerinde, 1600'lü yıllarda ve sonrasında Gürcülerden pek çok devlet adamı çıkmıştır, bakanlar, paşalar vs. birçok padişahın eşi de Gürcüdür, evlilikler yapmışlardır. Savaşta hiç kaçmamışlardır, hangi ülkede yaşıyorlarsa oranın bayrağı için savaşmışlardır. Şu anda ülkemizde pek çok tartışmalar yaşanmaktadır ama Gürcüler her zaman için ülkemizin bölünmez bütünlüğüne, bayrağına, bağımsızlığına sadık olmuşlardır. O nedenle Osmanlı döneminde Gürcülere “tebaa-i sadıka” yani “sadık halk” denilmiştir.”¹³⁸ Benzer bir şekilde B. Çınar da, Abaza ve Gürcülerin Osmanlıya çok yakın halklar olduğunu, padişahın

¹³⁴ Bosnalı, a.g.g., 29 Haziran 2011.

¹³⁵ Ünal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

¹³⁶ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

¹³⁷ AYTEKİN AKAY, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

¹³⁸ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

yanında Abaza ve Çerkez subayların bulunduğunu ve bu durumun Osmanlı kimliğinin benimsenmesinde etkili olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹

Yukarıda verilen bütün bu örnekler göçmenlerin yeni yurtlarının kurtarılması için yaptıkları fedakarlıkları göstermektedir. Yaşanan bu zorlu süreçler aslında göçmenlerin bütünleşme sürecini hızlandırmış, onların yeni vatanlarına aidiyet duygusunu kuvvetlendirmiştir.

Yapılan görüşmelerde dikkati çeken bir diğer nokta katılımcıların pek çoğunun Mustafa Kemal Atatürk'ten sevgiyle ve övgüyle bahsetmesidir. Görüşme sorularında yer almamasına rağmen katılımcılar Atatürk ile ilgili anılarını ve onunla olan bağlantılarını bir şekilde anlatmışlardır. Bu onların Atatürk'e ne kadar çok önem verdiklerini, sevdiklerini ve Türk kimliğini benimsemiş olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Göçmenler için Atatürk önderliğinde bir Türk kimliği oldukça değerlidir. Atatürk'ün memleket kurtaran kimliği göçmenlerin eski göç anıları ile örtüşerek çok önemsenir bir şekilde kendilerini etkilemiştir. Onun sayesinde rahat ettikleri, Cumhuriyet düzeni sayesinde bu günlere geldikleri konusunda birleşmişlerdir.

Örneğin üçüncü kuşak Arnavut göçmeni olan H. Zıngır, Atatürk'ten şu şekilde bahsetmiştir; "Bizim evde masada misafir olsa dahi hep Atatürk konuşulurdu, saygıyla bahsedilirdi. Dedem Atatürk'ten hep Gazi diye bahsederdi. Bizim dinimizde bir insana şehit ya da gazi demek o insana iltifattır, onu yüceltmektir."¹⁴⁰ İkinci kuşak Bosna göçmeni H. Peşteli de görüşme sırasında Atatürk'ün memleketi kurtardığını, bu zamana kadar onun sayesinde rahat yaşadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Atatürk'e mebusluk yapmış olan akrabalarının varlığından da söz etmiştir.¹⁴¹

Babası Selanik göçmeni, annesi Abaza kökenli H. Köseleci babasının Atatürk ile aynı okulda okuduğunu övünçle aktarmıştır.¹⁴² Annesi Arnavut, babası Boşnak kökenli olan üçüncü kuşak göçmen N. Koşarar ise dedesi Arnavut Hüseyin Ağa'nın 93 Harbi'nin hemen ardından Bozüyük'e yerleştiğini anlatmıştır. Oldukça zengin olan dedesinin Bozüyük'ün ilk Belediye Reisi olduğunu ve Atatürk'ün Bozüyük'e geldiğinde evlerinde

¹³⁹ Çınar, a.g.g., 14 Temmuz 2010.

¹⁴⁰ Zıngır, a.g.g., 8 Ocak 2011.

¹⁴¹ Peşteli, a.g.g., 19 Şubat 2010.

¹⁴² Köseleci, a.g.g., 11 Ağustos 2010.

kaldığından gururla bahsetmiştir.¹⁴³ Arnavut kökenli E. Yoldaş ise dedesinden kalan, Atatürk, yaveri ve dedesinin arkadaşının yer aldığı fotoğrafları gururla göstermiştir.¹⁴⁴ Gürcü kökenli Şefika Hanım ise kendisi ile yapılan görüşmede İstanbul’da eğitim görmüş olan dayısının bir arkadaşının çağırması sonucu tekrar Batum’a döndüğünü, orada kaymakamlık gibi çeşitli önemli görevlerde bulunduğunu, Atatürk’ün eğitilmiş olan dayısını önemli görevler vermek üzere Türkiye’ye davet ettiğini fakat dayısının o dönemde bunu kabul edememiş olduğunu ve buna çok üzüldüğünü belirtmiştir.¹⁴⁵

Türklüğe, aynı bayrak için savaşmanın önemine yapılan bu vurguların yanı sıra göçmenlerin pek çoğu göçmen kimliklerini de vurgulamış, bunu kendileri için bir övünç kaynağı olarak görmüşlerdir. Bu da göçmenlerin Türk kimliğini benimsemelerinin yanı sıra göçmen kimliklerini de koruduklarına ve kendi kültürel değerlerine bağlı kaldıklarına işaret etmektedir. Örneğin, Bosna’dan göç etmiş bir ailenin üçüncü-dördüncü kuşak üyesi olan E. Oğuz annesi ile babasının Boşnak kökenli olduğunun altını çizerek kendisinin katkısız Boşnak olduğunu övünerek ifade etmiştir.¹⁴⁶ Yine katılımcılarımız arasından bir kaç kişi göçmen derneklerinde geçmişte ya da şimdi aktif olarak görev yaptıklarını belirtmişlerdir.¹⁴⁷ Bu durum onların göçmen kimliklerine sahip çıkarak, yaşatmaya çalıştıklarının bir göstergesidir. Bir başka katılımcımız A. Akay da 1970’li yıllarda Ankara’da iken Kafkas Derneği’nde çalıştığını, düzenli olarak çıkan Kafkas dergilerini alıp okuduklarını ifade etmiştir.¹⁴⁸ Göçmenlerin kültür dernekleri kurarak kendi kimlik ve kültürlerini yaşatmak üzere etkinlikler düzenledikleri de burada vurgulanmalıdır. Bu bağlamda İnegöl Kafkas Folklor ve Kültür Derneği başkanı Tayyar şunları söylüyor; “Şehirleşmenin getirdiği dezavantajlar da var; örf, adet, gelenek ve görenekler unutulmaya yüz tuttu. Bunun önüne geçebilmek için bizim büyüklerimiz 1977 yılında Kafkas Kültür Derneği’ni kurmuşlar. Amaçları; gençler kötü alışkanlıklardan uzak dursunlar, kendi örf, adet ve geleneklerini korusunlar. Tabii mutlaka etkisi de olmuştur. 1989 yılında Gürcistan bağımsızlığını ilan edip, Sarp sınır kapısı açılınca kültürel ilişkilerimiz başladı. Burada yapılan festivallere oradan gruplar geldiler, biz buradan oraya grup halinde gittik.

¹⁴³ Koşarer, a.g.g., 7 Ocak 2011.

¹⁴⁴ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

¹⁴⁵ Özşen, a.g.g., 20 Mayıs 2012.

¹⁴⁶ Oğuz, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

¹⁴⁷ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011; Bosnalı, a.g.g., 29 Haziran 2011. Gürcü kökenli Mehmet Nuri Tayyar “İnegöl Kafkas Folklor ve Kültür Derneği” başkanı olarak görev yapmaktadır. Boşnak kökenli Nezih Bosnalı ise “İnegöl Bosna Hersek Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği”nin kurucularındandır.

¹⁴⁸ AYTEKİN AKAY, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

Gürcistan-Türkiye arasında dostluk köprüsü kuruldu. Tabii bunda derneklerin etkisi de oldukça fazla. Kültürel ve ekonomik faaliyetler oldukça gelişti. İki ülke arası vizeler de kalktı. Bütün bunlar olumlu göstergeler. Gençlerimiz oraları ziyaret ederek kendi kimlik, kültür ve adetlerini daha da pekiştirebiliyorlar.”¹⁴⁹

2.1.11. Göçmenlerin Eski Yaşam Alanları ile Bağları

Göçmenlerin eski yaşam alanları ile halen bağlarının bulunması onların kültürleşme süreci hakkında bize ipuçları vermektedir. Eski yaşam alanları ile korunan sıkı bağlar kültürleşmenin bir asimilasyon değil, bütünleşme şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Göçmenler kendi soylarının mezarlarının bulunduğu, kendilerine geçmişin birçok anısının nakledildiği eski yaşam alanları ile doğal olarak merak ve hasret duyguları içindedirler. Bilindiği gibi 1990 yılına kadar hem Kafkasya hem Bulgaristan hem de Yugoslavya rejimlerinin yapısından dolayı bu ülkelere rahatça gidip gelme olanağı kısıtlıydı. 1990 yılından sonra, üzerinden bir asır geçmiş olmasına rağmen göçmenler eski topraklarına gidip gelmeye, atalarının izlerini aramaya başlamışlardır. Biz aynı hareketi mübadele sırasında Yunanistan’a göç eden Anadolu Rumlarında da görüyoruz. Onların Türk-Yunan siyasetinin yumuşamasından sonra, 90’lı yılların başında Bursa yöresindeki Görükle, Gölyazı, Trilye gibi yerleşim alanlarına kabileler halinde geldiklerini ve ziyaretlerde bulduklarını söyleyebiliriz.

İnegöl yöresi göçmenleri de benzer şekilde imkan bulduklarında eski yaşam alanlarına ziyaretlerde bulunmuşlar ve bulunmaktadırlar. Bu bağlamda kendisi ile görüştüğümüz Üsküp göçmeni S. Anıl 2003 yılında Üsküp’e gitme olanağı bulmuş, orada kalan akrabaları ile görüşmüş, eski evlerini ziyaret etmiştir.¹⁵⁰ Göçmenler eski topraklarında kalan akrabaları ile ilişkilerini hep sürdürmüşler, zor koşullarda bile onları ziyarete gitmişler ya da sonradan yanlarına aldırılmışlardır. Üçüncü kuşak 93 muhaciri olan N. Bosnalı dedesi ile birlikte 1968’de Yugoslavya’daki akrabalarını ziyarete gitmiştir.¹⁵¹ Ailelerinin bir kısmı İnegöl’e göç edip yerleşen A. Yoldaş’ın babasının teyzesi onlar göç ettiği sırada Prizren şehrinde kalmıştı. Yıllar sonra Yoldaş’ın babası teyzesini Prizren’den İnegöl’e getirtmiş ve teyze kalan yaşamını yeğeni ve onun çocuklarıyla İnegöl’de

¹⁴⁹ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

¹⁵⁰ Anıl, a.g.g., 4 Şubat 2011.

¹⁵¹ Bosnalı, a.g.g., 29 Haziran 2011.

sürdürmüştür.¹⁵² Ayrıca Cumhuriyet döneminde Balkan devletleri ile yapılan göç anlaşmaları neticesinde incelediğimiz göçmenlerin yakınları da Türkiye'ye gelmişlerdir. Örneğin E. Yoldaş'ın akrabası Yusuf Bey çok yıllar sonra, Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye gelmeyi tercih etmiştir. Buraya daha önceleri yerleşmiş olan akrabaları da ona kol kanat germiş, destek olmuşlardır.¹⁵³ Baba tarafından dördüncü kuşak Gürcü göçmen olan İrfan Kazanç günümüzde Gürcistan sınırları içinde kalan köylerinden göç edilirken her hanenin orada bir akrabasını “bacalar tütsün diye” bıraktığını ifade etmiştir. Bu düşünce göçmenlerin kökenlerine, topraklarına ne denli bağlı olduklarının bir başka tezahürü sayılabilir. Orada kalan akrabalarıyla birbirlerinin izini ancak 30-40 sene sonra bulabilmişlerdir. Sarp sınır kapısı açıldığından beri de akrabalarıyla görüşmeleri daha kolay yapılmaya başlanmıştır. Kazanç sözlerini şöyle sürdürüyor; “Ben oralara gidemedim gerçi, ama amca çocuklarım gittiler, görüştüler. Akrabalardan da buraya ziyarete gelenler oldu.”¹⁵⁴ İkinci kuşak Gürcü göçmen olan Ş. Özşen de büyüklerinin göç ettiği Batum toprakları ile hala bağlantıya sahip. Oğlu Batum'da çalışan Özşen altı ayda bir Batum'a gittiğini, oraları çok sevdiğini, halen akrabaları bulunduğunu, büyüklerinin göç etmeden önce yaşadıkları evi gezip görme fırsatı olduğunu da sözlerine eklemiştir.¹⁵⁵

Göçmenlerin akrabalık bağları nedeniyle geldikleri topraklarla ilişkilerini kesmedikleri görülüyor. İlk zamanlarda yani göç olayının yaşanmasından kısa süre sonra daha çok orada kalan akrabaları da Anadolu'ya getirme nedeniyle ziyaretler yapılmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından gelen Bulgaristan göçmenleri fırsat bulunca Bulgaristan'a giderek kalan yakınlarını Anadolu'ya getirmişlerdir. Örneğin N. Akarsu'nun babası Kırcaali'de kalan akrabalarını aileleri ile birlikte getirmiştir.¹⁵⁶ Günümüzde ise eski yaşam alanlarına ziyaret orada kalan akrabaları ve ata topraklarını görme isteği ile yapılmaktadır.

Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Nevin Hanım yapılan görüşmede, Bosna'dan göç etmeden önce sülalesinin oradaki lakabının “Muykişler” olduğunu, bunun da dedesinin adı olan Mustafa'dan geldiğini belirtmiştir. Babasının “Muykişler” sülalesinden olduklarını unutmamalarını tembihlediğini, orada halen akrabaları olduğunu, lakapları ile

---

¹⁵² Avni Yoldaş, a.g.g., 27 Temmuz 2011.

¹⁵³ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

¹⁵⁴ Kazanç, a.g.g., 29 Haziran 2011.

¹⁵⁵ Özşen, a.g.g., 20 Mayıs 2012.

¹⁵⁶ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

tanındıklarını ve eğer oraya giderlerse ya da İnegöl'e gelen akrabalar olursa bu lakaplarını mutlaka belirtmeleri gerektiğinin tembihlendiğini sözlerine eklemiştir.¹⁵⁷ Bu uyarılar bile göçmenlerin eski yaşam alanları ile koparmadıkları bağlarına örnek olarak gösterilebilir.

Kafkas göçmenleri de eski yaşam alanlarına ilişkin anılarını hep taze tutmuşlar ve bağlarını hiç koparmamışlardır. Abaza kökenli Çınar bu bağlamda şunları belirtmiştir; “Bizim atalarımız Sohum'a bağlı Tsabal Bölgesi'nde yaşıyorlarmış. Günümüzde hala bizler Abhazy'a çok bağlıyız, dördüncü, beşinci nesiller bile, herkes Türkiye kadar Abhazy'ya da sever. Herkesin Abhazy, Kuzey Kafkasya hakkında bilgisi vardır. İnsanı vatanından söküp atarsın ama vatan sevgisini içinden atamazsın düşüncesi herkeste vardır, herkes o bilinçtedir.” B. Çınar aile bireylerinin sonraki yıllarda özellikle 1990'lı yıllardan sonra eski anıların izinde göç ettikleri topraklara gittiklerini belirtmiştir. Çınar bu konuda şunları söylüyor; “Dedelerimiz bu bölgeye göç ettikten sonra ilk rahmetli babam 1978'de gitti Abhazy'ya. Babamlardan sonra 1990'da kapılar açılınca ben buradan 15 arkadaşım ile gittim. Orada herkes akrabasını gördü, sülalesinden olanları gördü. Biz gittiğimizde herkes ağlaşıyordu. Onlar bize bakıp senelerden beri bu dili, gelenekleri nasıl muhafaza ettiniz diye ağlıyorlar.”¹⁵⁸

Göçmenler için en zor olan elbette asırlarca yaşadıkları toprakları terk etmek, çocukluk anılarını, aile bağlarını, yaşadıkları coğrafyanın güzelliklerini arkada bırakmaktır. Görüştüğümüz sözlü tarih tanıkları bu duygunun göçmen kuşaklarına anlatıldığını, taze tutulduğunu ve eski yaşam alanları ile bağların uzun yıllar boyunca korunduğunu gösteriyor. Örneğin Çınar bize duygularını şöyle yansıtmıştır; “Muhacerette çok zor şeyler yaşamışlar. Çoğu oradan gelirken toprak getirmişler. Herkesin vasiyeti vardı ben ölünce bu toprağı, ata toprağını üzerime atın diye. Başka ilginç bir şey; evlerinin ocağı sönmeyin diye, Abhazy'dan çıkarlarken, yanlarına ocaktan ateş alıyorlar. Kuru külle kapatıp sabah olunca açarlardı. 80 seneye yakın Abhazy'dan getirdikleri ateşi hiç söndürmeden yaşatan aile var bizim köyde. Oradaki maneviyatı kaybetmemek için söndürmediler ateşi. Abhazy'daki Abazalar da bugün iki şarkı söyleseler, birini vatanları için söylerler, diğerini ise

¹⁵⁷ Ünal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

¹⁵⁸ Çınar, a.g.g., 14 Temmuz 2010. Bülent Çınar 2010 senesi sonlarında Abhazy'ya yerleşmiştir ve halen orada yaşamaya devam etmektedir.

muhaceretteki kardeşleri için. Bagrat Şinkuba¹⁵⁹ kitabında bir şarkıdan bahsediyor, şarkı sözleri diyor ki: “Niye ağlıyorsun, karşı kıyıda ki kardeşlerini mi düşünüp ağlıyorsun?”¹⁶⁰

2.1.12. Göçmen Kültür ve Geleneklerinin Sürdürülmesi

Göçmen kültür ve geleneklerinin sürdürülmesi kültürleşme açısından önem taşımakta, göçmenlerin benimsediği kültürleşme stratejisi konusunda fikir vermektedir. Ayrıca göçmenlerin kendi kültür ve geleneklerini yaşatabiliyor olmaları onların kültürleşme sürecini olumlu bir biçimde etkilemekte, başarılı bir uyum süreci geçirmelerine katkı sağlamaktadır. Aşağıda göçmenlerin sözlü tarih görüşmelerinde sıklıkla değindikleri ve hala yaşattıkları geleneklere kısaca yer verilmiştir.

Düğün ve Bayram Gelenekleri: Göçmenlerde kız isteme, kına gecesi, gelin alma, düğün gibi adetlerin Türkiye ile örtüşecek şekilde bağdaştırıldığını ve sürdürüldüğünü görmekteyiz. Evlilik törenleri göçmenlerde çok önemsenirdi. Annesi Abaza kökenli, babası Selanik göçmeni olan H. Köseleci eskiden İnegöl’de herkesin düğünden sonra gelin görmeye gittiğinden, bu sırada gelinin çeyizine bakıldığından, çeyizin çok önemli ve statü göstergesi olduğundan bahsetmiştir.¹⁶¹ Boşnak kökenli Nevin Hanım da düğün adetlerinden kısaca bahsetmiştir; eskiden düğünlerin üç gün sürdüğünü, ilk gün (Cumartesi günleri) kına yakıldığını, ikinci gün (Pazar) düğünün yapıldığını ve üçüncü gün (Pazartesi) “Paça Günü” yapıldığını anlatmıştır. Ancak artık bu adetlerin pek kalmadığını, unutulduğunu da sözlerine eklemiştir.¹⁶²

Göçmenlerin Türk-İslam toplumunun parçası olarak geldikleri alandaki ortak değerleri İnegöl yöresinde de paylaştıkları ya da yaşattıkları görülüyor. Elbette Ramazan ve Kurban bayramlarında ya da düğünlerde takip edilen adet ve uygulamalar göçmenlerin İnegöl’ün yerli halkı ile bütünleşmelerine katkı sağlamıştır. Bu durum onların motivasyonunu hızlandırmış, yeni konumlarını ayrıştırıcı, soyutlayıcı olmaktan çıkarmış ve onları birlikte yaşama ortamı içine sokmuştur. Arnavut kökenli H. Zıngır bayram ve düğün adetleriyle ilgili olarak şunları belirtmiştir; “Bayramlarda üç gün üç gece misafir gelirdi bize. Memleketten Gilan’dan, Üsküp’ten. Böyle saygı vardı. Her sene kurban keserdik, bayram adetlerini yerine getirirdik. Her konuda tutumlulardı ama bayramda,

¹⁵⁹ Bagrat Şinkuba, *Son Ubih*, 1.b., Nart Yayıncılık, çev. Hayri Ersoy, İstanbul, 1990.

¹⁶⁰ Çınar, a.g.g., 14 Temmuz 2010.

¹⁶¹ Köseleci, a.g.g., 11 Ağustos 2010.

¹⁶² Ünal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

düğünde hiç bir şeyden kaçınılmazdı. Ezilmek yoktu, gereken ne ise yapılırdı. Bir düğün yapılacağı zaman kapalı çarşı eve getirilirdi neredeyse. Çeyizler, şunlar bunlar. Görgü vardı.”¹⁶³ M. Tayyar da Gürcü köylerinde halen düğün, gelin alma, kız isteme, nişan merasimi gibi adetlerin aynen yaşatıldığı, şehirlerde ise insanların çağa ayak uydurduğunu, bazı adetlerin kaybolduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

Yemek ve Piknik Kültürü: Göçmenler geleneklerini sürdürme kapsamında eskiden alışlagelmiş yemeklerini unutmamış ve korumuşlardır. M. Tayyar yemek kültürü konusunda şu ifadelerde bulunmuştur; “Yemek kültürü bu noktada önemli. Bugün hangi Gürcü köyüne giderseniz gidin Gürcistan’da 100 sene önce yapılan yemekler hala yapılmaktadır, yemek kültürü korunmuştur. Gürcistan’da bile unutulmuş yemekler burada Gürcü köylerinde yaşatılmaktadır. Gürcistan’dan misafirler geldiklerinde şaşırıyorlar.”¹⁶⁵ İkinci kuşak Gürcü göçmen olan Özşen de, Gürcü mutfak kültürünün ve yemeklerinin hala yaşatıldığından bahsetmiştir. Karalahana, fasulye gibi yemekleri sıklıkla yaptıklarını anlatmıştır.¹⁶⁶ Abazalar da özellikle köylerde evlerinin bahçesinde bulunan taş fırınlarında ekmeklerini yapmakta ve geleneksel yemeklerini pişirmekteydiler. A. Akay, özel biçimde kuzu pişirdiklerini, yemeklerinde kişnişli özel olarak hazırlanan “Abaza tuzu”nu kullandıklarını anlatmıştır.¹⁶⁷

Bosna kökenli E. Oğuz ise İnegöl’e yemek kültürünü Boşnakların ve diğer Balkan göçmenlerinin getirdiğini düşünmektedir. Boşnakların kendilerine has bazı yemekleri halen yaptıklarından, yemek kültürünü yaşattıklarından bahsetmiştir. Genellikle davetlerde yapılan soğan dolmasının bu yemeklerden biri olduğunu, kendisinin ve yakınlarının çok sevdiğini ifade etmiştir.¹⁶⁸

Burada değinilmesi gereken bir diğer konu da kahve kültürüdür. Özellikle Boşnaklar ve Bulgaristan göçmenlerinde kahve kültürü yaygındır. Yapılan sözlü tarih görüşmelerinde anlatılanlar da bunu kanıtlamaktadır. Bulgaristan göçmeni N. Akarsu komşuları Pazarcıklı Fatma Hanım’ın pirinç mangalının hep önünde olduğundan, kahveyi külde pişirdiğinden, mangalın altındaki sepette fincan takımı durduğundan ve cezvenin hiç

¹⁶³ Zıngır, a.g.g., 8 Ocak 2011.

¹⁶⁴ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

¹⁶⁵ Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

¹⁶⁶ Özşen, a.g.g., 20 Mayıs 2012.

¹⁶⁷ AYTEKİN AKAY, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

¹⁶⁸ Oğuz, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

eksik olmadığından bahsetmiştir.¹⁶⁹ Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Fatma Hanım da Boşnaklarda kahve kültürünün oldukça önemli olduğundan, bu geleneğin hala yaşatıldığından bahsetmiştir. Bakır cezvelerde, korda ağır ağır pişen kahvenin tüm Boşnaklar için çok kıymetli olduğunu anlatmıştır.¹⁷⁰

Bosna'dan göç etmiş bir ailenin üçüncü-dördüncü kuşak üyesi olan E. Oğuz çocukluğundan hatırladığı pikniklerden yaptığımız görüşmede söz etmiştir. Piknikler İnegöl'e yerleşen Boşnaklar arasında yaygın geleneklerden birisidir. O pikniklere kalabalık aileyle, akrabalarla birlikte kadınlı-erkekli gidildiğini, büyüklerin bu pikniklerde kendi aralarında Boşnakça konuştuklarını, muhabbet edip güldüklerini, çocuklarınsa oyun oynadığını anlatmıştır. Bu pikniklere eskiden faytonlarla gidildiğini, Boşnakça şarkıların, marşların söylendiğini anlatmıştır. E. Oğuz herkesin çok neşeli, mutlu olduğu o günleri özlemle anmaktadır.¹⁷¹ Üçüncü kuşak Bosna göçmeni olan Nevin Hanım ise Boşnakların zevke, sefaya, eğlenceye çok düşkün olduklarını, sofralarının çalgılı ve çok şenlikli geçtiğini, Boşnakların neşeli insanlar olduklarını, akrabalık ilişkilerinin de çok kuvvetli olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda Boşnakların yemeye içmeye, hamur işlerine de çok düşkün olduklarını belirtmiştir. Boşnakların “sefaya gitmek” yani pikniğe gitmek gibi bir adetlerinin de olduğunu, günümüzde bunun “Pita¹⁷² Günü” şeklinde yaşatıldığını da sözlerine eklemiştir.¹⁷³

Aile Kavramı: Geleneksel, büyük aile kavramının uzun yıllar boyunca göçmenlerde yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuda Arnavut kökenli H. Zıngır şunları belirtmiştir; “Biz hep bir arada büyüdük, 13 kişi bir sofrada otururduk. Dedem damadını da iç güveyi almış. Çoluk çocuk hep beraber büyüdük. Dedem ayrılık istemezdi. Çok birlik beraberlik vardı.”¹⁷⁴ Göçmen ailelerinin Arnavut adetlerini yaşattıklarına ilişkin E. Yoldaş şu örneği veriyor: “Gelinler tam “Arnavut gelini” derler ya, öyleymiş, kapıdan çıkarken geri geri çıkarlarmış. Çok saygılılarmış. Ayakta elleri bağlı beklerlirmiş. Annem de Arnavut geliniydi, kayınpederinden çok korkardı, çekinirdi.”¹⁷⁵ Büyük aile yaşantısı içinde yeni evlilikler olup yeni mekanlara gereksinim duyulduğunda “ayrı ev açıldığı” ama

¹⁶⁹ Akarsu, a.g.g., 13 Temmuz 2010.

¹⁷⁰ İnal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

¹⁷¹ Oğuz, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

¹⁷² Pita=Börek

¹⁷³ Ünal, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

¹⁷⁴ Zıngır, a.g.g., 8 Ocak 2011.

¹⁷⁵ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

ailenin yine de genişleyen çember içinde ilişkilerini sürdürdüğü görülmüştür. Bu olgu geleneklerin yaşatılması bağlamında elbette etkili olan bir uygulama idi. Sözlü tarih tanığımız E. Yoldaş bu olguyu şu şekilde ifade etmiştir; “Eskiden gelinlere düğünden hemen sonra ayrı ev açılmazmış. Yeni gelin kayınvalidesi ve kayınpederi ile birlikte yaşamış. Ancak aileye ikinci gelin geldiği zaman, büyük geline ayrı ev açılmış. Bu seferde yeni gelin yani ikinci gelin kayınvalide ve kayınpederi ile birlikte yaşamaya başlamış. Yani küçük gelinleri gelene kadar, büyük gelinlerini yanlarında tutuyorlar. Sonra küçük gelin gelince büyük geline ayrı ev açıyorlar. Bizim ailemizde de öyle olmuş. Ama evler yakın olurmuş, hep gidilip gelinirmiş. Yemekler de birlikte yeniyormuş.”¹⁷⁶ Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere göçmen ailelerinde ataerkil ve geleneksel aile yapısı uzun yıllar boyunca korunmuş, aile bağlarına ve yakın ilişkilere önem verilmiştir.

Hiyerarşi ve Büyüklere Saygı: Yapılan görüşmelerde özellikle Çerkezlerde hiyerarşiye vurgu yapıldığı ortaya çıkmıştır. Abaza sülalelerinin saygınlıkları ile orantılı hiyerarşik bir yapı içinde bulduklarından bahsedilmiştir.¹⁷⁷ Kafkas göçmenlerinin eski kabile bağlarının İnegöl yöresinde de sürdürüldüğünü gösterir birçok örnek vardır. “Soy başkanları” adını verdikleri kişilerin sosyal ilişkilerinde, adetlerinin, geleneklerinin sürdürülmesini sağlamada önderlik yaptıkları görülmüştür. Rüştüye Köyü’nden A. Akay diğer soy başkanları ile birlikte aldıkları kararların uygulanmasında yaptırımlarının olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu köyde yaptığımız sözlü tarih görüşmesi sırasında köyün diğer yetişkin erkekleri soy başkanları olan A. Akay varken, onun söyleyeceklerini aynen kabul ettiklerini, başka fikir beyan edemeyeceklerini ifade etmişlerdir.¹⁷⁸ Bu kabile yapısının sürekliliği hem geleneklerin sürdürülmesinde yani kimliklerinin yaşatılmasında hem de yeni düzene uyum sağlamada önemlidir.

Sözlü tarih tanıklarının anlattıkları genelde kuşaklar arasında bir saygı bağının bulunduğu işaret ediyor. Boşnak kökenli Enis Mühürdar, büyüğe karşı saygıyı sosyal ilişkiler içinde kazandıklarını, büyüklerinin aralarında yaşanan atışmalardan sonra bile hiçbir şey olmamış gibi davrandıklarını, kendisinin de o kültür içinde yetiştiğini, sabır ve asaleti büyüklerinden gördüğünü anlatmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Emel Yoldaş, a.g.g., 23 Ocak 2011.

¹⁷⁷ Köseleci, a.g.g., 11 Ağustos 2010.

¹⁷⁸ AYTEKİN AKAY, a.g.g., 25 Mayıs 2012.

¹⁷⁹ Mühürdar, a.g.g., 26 Mayıs 2012.

Eski Yaşam Alanlarından Getirdikleri Eşyalar: Göçmenler eski yaşam alanlarındaki kimi eşyaları da yanlarında getirmişlerdir. Bu durum bir ölçüde onların kendi kültür ve geleneklerinin sürdürülmesi hususunda katkı sağlamıştır. H. Peşteli Bosna'dan nişasta yapılan koca fiçiyi bile getirdiklerini söylemiştir. Bunun yanı sıra kilimler, yorganlar, yataklar gibi ev eşyalarını da getirme fırsatı bulmuşlardır.¹⁸⁰ Göçmenler yanlarında getirdikleri bu eşyaları, giysileri ve diğer objeleri özenle korumuşlardır. Bu durum İnegöl Kent Müzesi'ne de yansımıştır.¹⁸¹ Bu bağlamda M. Tayyar şu katkılarda bulunmuştur; "İnegöl farklı bölgelerden göç etmiş insanların birlikte ve kardeşçe yaşadıkları bir yerdir. Ben müzeye 32 parça eşya verdim. Bunlar arasında anneannemin 100 küsur yıllık gelinliği de vardı. Anneannem 6 yaşındaymış buraya geldiğinde yani burada evlenmiş. Ama gelinliği oradan getirilmiş bir gelinlikmiş. Rahmetli dedemin Kafkasya'dan gelme çizmeleri vardı, onları da müzeye verdim. Eskiden gümüş kemerler kullanılmış, onları da verdim. Bu eşyalar gerçekten çok değerli eşyalar. Örneğin müzede bir de beşik var. 1800'lerin sonunda Kafkasya'dan getirilmiş bir beşik. Beşiğin üzerinde bir motif var ve o motif bugün dahi Gürcü paralarında bulunuyor. Gürcülerin sembolü olan bir motif beşiğe işlenmiş o zamanlar."¹⁸² Göçmenlerin eski yaşam alanlarından getirdikleri bu eşyalar onların kültürünün maddi yansımaları olması açısından oldukça değerlidir.

2.2. İNEGÖL'E GELEN GÖÇMEN KADINLARIN KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ VE SONUÇLARI

Bu başlık altında, yukarıda söz edilen kültürleşme sürecini etkileyen faktörlerin etkisiyle İnegöl'e gelen göçmen kadınların nasıl bir kültürleşme deneyimi yaşadıkları, benimsemiş oldukları kültürleşme stratejisi ve bunun sonuçları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Birinci bölümde ayrıntılarıyla açıklanan kültürleşme stratejilerini burada tekrar kısaca özetlemek faydalı olacaktır. Göçmen grupların bakış açısına göre kültürleşme stratejileri şunlardır; Eğer baskın olmayan grubun üyesi olan bireyler, yani, göçmenler kendi kültürlerini ve kültürel kimliklerini koruyup sürdürmek istemiyorlarsa ve diğer

¹⁸⁰ Peşteli, a.g.g., 19 Şubat 2010.

¹⁸¹ Ekler kısmında İnegöl Kent Müzesi'nde sergilenen göçmen eşyalarından bir kısmına ait fotoğraflar bulunmaktadır.

¹⁸² Tayyar, a.g.g., 29 Haziran 2011.

kültürel gruplarla günlük ilişki kurup, onlarla etkileşime geçiyorlarsa “**asimilasyon**” (*assimilation*) stratejisi seçilmiş demektir. Burada bireyler baskın kültüre tamamen dâhil olurlar. Eğer bunun tam tersi olursa, yani baskın olmayan grubun üyesi olan bireyler yani göçmenler kendi orijinal kültürlerine değer verip bunu korumaya çalışırlarsa ve diğer kültürlerle etkileşime geçmekten kaçınır, onlarla ilişki kurmazlarsa “**ayrılıkçılık**” (*separation*) stratejisi benimsenmiş olur. Burada bireyler diğer kültürel gruplara dâhil olma fikrine arkalarını dönmüşlerdir. Göçmen bireyler aynı anda hem kendi kültür ve değerlerini koruyup hem de diğerleriyle yani hakim toplumla etkileşime geçiyorlarsa “**bütünleşme**” (*integration*) stratejisinden söz edebiliriz. Burada belli bir ölçüde de olsa kültürel bütünlük sağlanmıştır. Göçmen grubun üyeleri büyük sosyal ağın ayrılmaz parçası haline gelmişlerdir. Son olarak; eğer bireyler kendi kültürel miraslarını korumaya çalışmıyor, buna pek fazla önem vermiyorlarsa ve diğer gruplarla da ilişki kurmaya pek ilgi göstermiyorlarsa “**marjinalleşme**” (*marginalization*) stratejisi seçilmiş olmaktadır.¹⁸³

Sözlü tarih görüşmelerinde, katılımcılara sorulan sorulara verilen cevaplara göre göçmenlerin hangi kültürleşme stratejisini benimsediğini ortaya koyabiliriz. Örnek olabilmesi açısından, aşağıda yer alan tabloda katılımcılara sorulan sorulardan bir kısmı ve bu sorulara verilebilecek cevaba göre kişinin hangi stratejiyi benimsemiş olabileceği yer almaktadır.

Tablo 4: Sözlü Tarih Görüşmelerinde Katılımcılara Sorulan Sorulara Verilebilecek Cevaplar-Benimsenen Kültürleşme Stratejileri

<ul style="list-style-type: none">
• Büyükleriniz İnegöl’e ilk geldiklerinde önemli problemlerle karşılaşmışlar mı? Biz ve çevremizdekiler çok sıkıntılar yaşadık; Ayrılıkçılık, Marjinalleşme Herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmadık; Bütünleşme, Asimilasyon
• Aileniz herhangi bir dışlama ya da ayrımcılıkla karşılaşmış mı? Ya da kendileriyle aynı göçmen grubundan olan kişilerin ayrımcılığa uğradıklarına şahit olmuşlar mı? Çok defalar ayrımcılık ile karşılaştık, dışlandık; Ayrılıkçılık, Marjinalleşme Herhangi bir ayrımcılık ya da dışlama ile karşılaşmadık; Bütünleşme, Asimilasyon
--

¹⁸³ John W. Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, **International Journal of Intercultural Relations**, 29, 2005, ss. 697-712, s. 704-705.

- Yerliler ve diğer göçmen gruplarıyla ilişkileri ne düzeyde imiş?
Çok iyi ya da orta düzeyde ilişkiler; Bütünleşme, Asimilasyon
İlişki yok; Ayrılkçılık, Marjinalleşme
- Kendilerini yerli halktan ya da diğer göçmen gruplarından farklı görüyorlar mıydı?
Evet; Bütünleşme, Ayrılkçılık
Hayır; Bütünleşme, Asimilasyon
- Evde, aile içinde hangi dil konuşulurdu?
Türkçe konuşulur; Asimilasyon
Türkçe ve göçmen dilleri konuşulur; Bütünleşme
Göçmen dilleri konuşulur; Ayrılkçılık
- Göçmen kültürünü ve geleneklerini çocuklarınıza öğretir misiniz?
Evet; Bütünleşme, Ayrılkçılık
Hayır; Asimilasyon
- Evlilikler genelde aynı göçmen grubundan kişiler arasında mı yapılıyor? Bu sizin için önemli mi?
Evet; Ayrılkçılık
Hayır; Bütünleşme, Asimilasyon
- Aileniz kendini ne olarak tanımlardı? Siz kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
Türk; Asimilasyon
Türk ama Arnavut/Boşnak/Çerkez vs. kökenli; Bütünleşme
Arnavut/Boşnak/Çerkez vs.; Ayrılkçılık
- Kendinizi yaşadığınız yere ait hissediyor musunuz?
Evet; Bütünleşme, Asimilasyon
Hayır; Ayrılkçılık
- Siz ya da aileniz göç ettiğiniz yerleri gidip gördünüz mü? Görmek ister misiniz?

Evet; Bütünleşme

Hayır, ilgilenmiyorum; Asimilasyon

- Sizin ya da ailenizin göçmen derneklerine üyeliğiniz var mı? Bu türden etnik kökenli organizasyonlara katılır mısınız?

Evet; Bütünleşme, Ayrılkçılık

Hayır; Asimilasyon

Tablo 5: Sözlü Tarih Görüşmelerinde Katılımcıların Verdiği Cevaplar Doğrultusunda Benimsedikleri Kültürleşme Stratejileri

Görüşülen Kişi	Köken	Cinsiyet ve Doğum Yılı	Kaçıncı Kuşak Göçmen	Meslek	Yerliler ve Diğer Gruplarla İlişkiler	Dışlama ve Ayrımcılıkla Karşılaşma Anısı	Göçmen Dili Bilgisi	Göçmen Kimlik ve Kültürlerinin Korunması	Evlilik Tercihi	Benimsenen Kültürleşme Stratejisi
S.A.	Arnavut	Kadın 1931	2. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Evet	Gruplararası (Bulgaristan göçmeni)	Bütünleşme
M.A.	Arnavut	Kadın 1926	2. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Evet	Gruplararası (Yerli)	Bütünleşme
M.K.	Arnavut	Kadın 1930	2. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Evet	Gruplararası (Tatar)	Bütünleşme
E.Y.	Arnavut-Bulgaristan Göçmeni	Kadın 1954	3. kuşak	Emekli öğretmen	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Az	Gruplararası	Bütünleşme
H.Y.	Arnavut	Kadın 1952	3. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Evet	Gruplararası	Bütünleşme
Ş.Y.	Arnavut	Kadın 1937	3. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Çok az Arnavutça	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
H.Z.	Arnavut	Erkek 1936	3. kuşak	Tüccar	Yakın ve olumlu	Var	Çok az Arnavutça	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
A.Y.	Arnavut	Erkek 1932	2. kuşak	Esnaf	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
M.A.	Arnavut	Erkek 1940	2. kuşak	Esnaf	Yakın ve olumlu	Yok	Az Arnavutça	Evet	Gruplararası	Bütünleşme
H.P.	Boşnak	Kadın 1916	2. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Var	Boşnakça	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
N.S.	Boşnak	Kadın 1931	2. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Boşnakça	Evet	Gruplararası (Yerli)	Bütünleşme

Görüşülen Kişi	Köken	Cinsiyet ve Doğum Yılı	Kaçıncı Kuşak Göçmen	Meslek	Yerliler ve Diğer Gruplarla İlişkiler	Dışlama ve Ayrımcılıkla Karşılaşma Anısı	Göçmen Dili Bilgisi	Göçmen Kimlik ve Kültürlerinin Korunması	Evlilik Tercihi	Benimsenen Kültürleşme Stratejisi
N.K.	Boşnak-Arnavut	Kadın 1938	3.kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Boşnakça	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
E.O.	Boşnak	Kadın 1961	3.kuşak	Ev Hanımı	Olumlu	Var	Çok az Boşnakça	Evet	Gruplararası (Arnavut)	Bütünleşme
F.İ.	Boşnak	Kadın 1954	3.kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Az Boşnakça	Evet	-	Bütünleşme
M.K.	Boşnak	Kadın 1926	2. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Var	Az Boşnakça	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
N.Ü.	Boşnak	Kadın 1942	2. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Var	Çok az Boşnakça	Evet	Gruplararası (Gürcü)	Bütünleşme
N.B.	Boşnak	Erkek 1954	3. kuşak	Esnaf	Yakın ve olumlu	Yok	Çok az Boşnakça	Evet	Gruplararası	Bütünleşme
E.M.	Boşnak	Erkek 1931	3.kuşak	Emekli bankacı	Yakın ve olumlu	Yok	Yok	Evet	Gruplararası (Bulgaristan göçmeni)	Bütünleşme
S.S.	Bulgaristan Göçmeni	Kadın 1908	1. kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Yok	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
N.A.	Bulgaristan Göçmeni	Erkek 1924	2.kuşak	Emekli	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
M.B.	Bulgaristan Göçmeni	Erkek 1929	2.kuşak	Köfteci	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Az	Gruplararası	Bütünleşme
Z.B.	Bulgaristan Göçmeni	Erkek 1936	1.kuşak	Emekli Öğretmen	Yakın ve olumlu	Yok	Bulgarca	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
V.K.	Tatar	Erkek 1926	3.kuşak	Emekli	Yakın ve olumlu	Yok	Yok (Türkçe)	Az	Gruplararası	Bütünleşme

Görüşülen Kişi	Köken	Cinsiyet ve Doğum Yılı	Kaçıncı Kuşak Göçmen	Meslek	Yerliler ve Diğer Gruplarla İlişkiler	Dışlama ve Ayrımcılıkla Karşılaşma Anısı	Göçmen Dili Bilgisi	Göçmen Kimlik ve Kültürlerinin Korunması	Evlilik Tercihi	Benimsenen Kültürleşme Stratejisi
İ.Ö.	Ahıska	Erkek 1955	3.kuşak	Esnaf	Yakın ve olumlu	Yok	Yok	Evet	Gruplararası (Yerli)	Bütünleşme
H.K.	Abhaz-Yunanistan Göçmeni	Kadın 1927	2.kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Yok	Evet	Gruplararası	Bütünleşme
B.Ç.	Abhaz	Erkek 1949	4.kuşak	Emekli	Yakın ve olumlu	Var	Abhazca	Evet	-	Bütünleşme
A.A.	Abhaz	Erkek 1938	3.kuşak	Emekli	Yakın ve olumlu	Yok	Abhazca	Evet	Gruplararası	Bütünleşme
G.A.	Gürcü	Kadın 1935	3.kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Yok	Az Gürcüce	Evet	Gruplararası	Bütünleşme
Ş.Ö.	Gürcü	Kadın 1929	2.kuşak	Ev Hanımı	Yakın ve olumlu	Var	Az Gürcüce	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
İ.K.	Gürcü-Abhaz	Erkek 1948	4.kuşak	Muhasebeci	Yakın ve olumlu	Yok	Çok az Gürcüce	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
M.N.T.	Gürcü	Erkek 1955	3.kuşak	Tüccar	Yakın ve olumlu	Yok	Az Gürcüce	Evet	Grupiçi	Bütünleşme
S.B.	Yerli/Manav	Kadın 1920	-	Emekli	Yakın ve olumlu	Yok	-	-	Gruplararası	Bütünleşme
R.T.	Yerli/Manav	Erkek 1940	-	Tüccar	Yakın ve olumlu	Yok	-	-	Gruplararası (bulgaristan göçmeni)	Bütünleşme

Yukarıda da anlatılanların ışığında, bizim örneğimizde ayrılıkçılık ve marjinalleşme stratejilerinin benimsenmiş olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü İnegöl yöresi göçmen grupları kendi kültür ve değerlerini koruyup, kimliklerini yaşatmış olmalarının yanı sıra diğer kültürlerle de yoğun bir etkileşime girmişler, ilişkilerini kuvvetlendirmişlerdir. Sözlü tarih görüşmelerinin değerlendirildiği kısımda bunun pek çok örneğine rastlanmaktadır. Dolayısıyla, burada ayrılıkçılık stratejisinin benimsenmiş olduğunu söylemek imkansızdır. Yukarıda verilmiş olan tanımlar ışığında marjinalleşme stratejisinden de bahsedilemeyeceği açıktır. Çünkü marjinalleşme, göçmenlerin hem kendi kültür ve kimliklerini korumamalarına hem de diğer gruplarla ilişki kurmamalarına dayanmaktadır.

Dolayısıyla burada karşımıza iki kültürleşme stratejisi çıkmaktadır; asimilasyon ve bütünleşme. En geniş anlamı ile asimilasyon göçmenlerin yeni geldikleri ülke halkının içinde eriyip, o ülkenin bir parçası olmasıdır. Entegrasyon yani bütünleşme ise göçmenin değişik bir bütünü içinde yerleşmesi veya onunla bağdaşması, fakat kültürel kişiliğini belirli ölçülerde korumasına imkân veren olgusal bir kavramdır.¹⁸⁴ Asimilasyon ve bütünleşme aslında birbirlerine oldukça yakın kavramlardır ve çoğu zaman karıştırılmaktadır. İki strateji arasında ince bir ayırım bulunmaktadır. Her iki stratejide de diğer gruplarla ilişki kurulması ve etkileşime geçilmesi söz konusudur.¹⁸⁵ Aralarındaki fark göçmen kültür ve kimliğinin korunup, sürdürülmesine ilişkindir. Bütünleşme stratejisinde göçmen kimlik, kültür ve değerleri yaşatılırken, asimilasyonda bunlar ortadan kaybolmuş ve göçmen grup tamamen hakim topluma ve baskın kültüre dahil olmuştur. O zaman yapılan bu çalışmada dikkat edilmesi gereken husus göçmen kimlik, kültür ve değerlerinin yaşatılıp yaşatılmadığıdır.

Aslında kültürleşme sürecini etkileyen faktörler kısmında bu konu açık ve net bir biçimde karşımıza çıkmış ve İnegöl yöresinde asimilasyon değil bütünleşmenin gerçekleştiği sıklıkla vurgulanmıştır. Bütünleşmede esas olan bir diğer gerçek de göçmenlerin kendi kimlik ve kültürlerini korumalarının yanı sıra bu kültürü diğer gruplara da aşılamlarıdır. İnegöl örneğinde de gerçekleşen budur, göçmen kültürlerinin kaybı yerine bir kültür zenginleşmesi yaşanmış, yeni bir toplum oluşmuştur.

---

¹⁸⁴ Karpat, a.g.g., s.27-29.

¹⁸⁵ İnegöl örneğinde farklı gruplar arasında yapılan evliliklerin çokluğu ve diğer gruplarla kurulan yakın ilişkiler zaten gruplararası ilişki ve etkileşim yoğunluğunun göstergesidir.

Bu noktada Kemal H. Karpat'ın ifadeleri de önemlidir. Karpat'a göre; genellikle, göçmenlerin nereden gelirlerse gelsinler kültürel ve sosyal bakımdan yeni ortamlarına uyum sağlamaları, yani geldikleri toplum içinde eriyip gitmeleri yani asimile olmaları beklenir. Sınırları belli, milli kültür ve dili siyasi kimliğinin temeli yapan milli devletler, göçmenleri bir an evvel asimile ederek siyasi birliklerini güçlendireceklerine inanırlar. Ancak, göçmen sayısının çok olduğu bir toplumda yeni gelenlerin eskiye uymalarından ziyade, göçmenlerden ve yerlilerden oluşan yeni bir toplumun oluşması gibi bir olgu ortaya çıkar. Eski toplum ile göçmenlerin birleşiminden doğan sentez, aslında yeni bir toplumdur. Bunun en önemli örneklerinden birisi de Türkiye'dir.¹⁸⁶ Bu ifadeler bu çalışmada ortaya konan kanıtı, yani, bütünleşmenin gerçekleştiğini desteklemektedir. Çünkü İnegöl yöresine gelen göçmen miktarının fazlalığı zaten asimilasyon seçeneğini ortadan kaldırmaktadır.

Üzerinden en az 100-140 yıl geçmiş olmasına rağmen göçmenlerin kendilerini halen Arnavut, Boşnak, Gürcü ya da Çerkez olarak tanımlamaları, yine üzerinden bir asırdan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen dillerini az da olsa konuşup, anlayabilmeleri, eski yaşam alanlarını gidip görmeleri, ziyaretlerde bulunmaları ya da en azından bunu çok istemeleri, başta mutfak ve yemek kültürü olmak üzere kendi kültür ve geleneklerini korumaları, göçmen kuruluş ve derneklerinde yer almaları yaşanan kültürleşme sürecinin asimilasyon değil, bütünleşme ile sonuçlandığını göstermektedir.

Bütünleşme sonucunda yeni bir toplum ortaya çıkmış, kültürel zenginleşme yaşanmıştır. Bu durum sadece İnegöl yöresi için değil belki de göçmenlerin yerleştiği pek çok yöre için geçerlidir. Göç ve kültürleşme her şeyden evvel evlenmeler yoluyla ve başka şekillerde toplumların karışmasını sağlamaktadır. Böylece, çeşitli biyolojik, kültürel, psikolojik yapılarıdaki farklı gruplar birbirlerine karışma imkanına sahip olmaktadır. Göç eden ve göç kabul eden toplumları birbirinden ayıran dinsel, kültürel ve sosyal farkların bulunmadığı yerlerde bu karışım daha geniş ve hızlı olmaktadır; tıpkı İnegöl yöresinde olduğu gibi. Bu karışım ve kaynaşma, siyasi, ekonomik ve kültürel faktörlerin de etkisinde kalarak yeni bir toplum yaratmıştır.¹⁸⁷ Dolayısıyla, Türkiye'de göçler asimilasyona yol açmamış, sosyo-ekonomik değişimi hızlandırdığı için yeni bir toplum

---

¹⁸⁶ Karpat, a.g.e., s.84.

¹⁸⁷ Karpat, a.g.e., s.81.

oluşturmuştur. Farklı etnik kökenlerden gelen, aralarında din birliği olan bu kişiler Türk kimliği altında birleşmişlerdir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Toplumları etkileyen tüm olaylar bilimsel tarihin çıkış noktasıdır. Bu yüzden sadece siyasal ve ekonomik etmenlerin değil, toplum içinde cereyan eden birçok gelişmenin de yapılan çalışmalarda dikkate alınması gerekmektedir. Çağdaş tarih araştırmalarında hem toplumsal ilişkileri hem de değişimi belirleyip analiz etmeye yönelik yöntemler uygulanmaya başlamıştır.

Göç olgusu tarih boyunca tüm toplumlarda karşımıza çıkan, hem toplumları hem de bireyleri derinden etkileyen, sosyal hayata yön veren bir olgu olmuştur. Göçün bireyler üzerindeki etkisi sadece göçmenler ile de sınırlı değildir. Göç edilen bölgenin yerli halkı da göç olayından etkilenmekte, iki taraf da göç ile birlikte bir değişim ve kültürleşme sürecine girmektedir. Sosyal tarihin önemli bir boyutu olan, göç ve göçmen araştırmalarından elde edilen veriler çeşitli bilimsel disiplinlere katkı sağladığı gibi sosyal ve kültürel politikaların belirlenmesi sırasında da dikkate alınmak durumundadır.

Türkiye nüfusunun önemli bir kısmını göçmenler oluşturduğundan bu tür çalışmalar için zengin veriler bulunmaktadır. Bu nedenle doktora tez çalışması olarak da göç ve göçmenler konusunu ele alan bir araştırma yapılmıştır. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı kapsamında doktora tezi konusu olarak seçilen “1878–1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” başlıklı çalışmada göç, göçmen kadınlar, kültürleşme gibi olgular incelenmiştir.

Tarihsel süreç olarak ele alınan 1878-1914 yılları Osmanlı Devleti’nin çözüldüğü, derin bir savaş ve göç olgusunun yaşandığı bir dönemdir. Önce 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın Balkanlar ve Kafkasya üzerinden gelen göç dalgasına sebep olduğu görülmektedir. Belirtilen süreçte Türk-Müslüman halka yönelik Hıristiyanlaştırma ve asimile etme çabaları, etnik temizlik uygulamaları, baskı ve katliamlar ve bunlardan doğan korku insanların yaşam alanlarını, evlerini, topraklarını, mallarını bırakarak Anadolu’ya göç etmelerine yol açmıştır. Bu kriz ortamında, Osmanlı yönetimi gelen

göçmenleri başarılı bir örgütlenme ile yeni topraklarına yerleştirmiştir. Ardından Balkan Savaşı yılları bir başka dram yaşatmıştır. Bu kez Balkanların hemen her alanından topraklarını terk etmek zorunda kalan insanlar Anadolu'nun farklı alanlarında yurt tutmuşlardır. Yaşanan bu göç süreçlerinde boş arazilerin varlığı, bölge ve ikliminin göçmenlere uygunluğu sebebiyle Bursa Vilayeti yoğun göç alan bir bölge olmuştur. Bu bağlamda İnegöl ve çevresi de yitirilen Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman nüfus için yeni bir yurt, kalıcı bir yuva olmuştur. Dolayısıyla, İnegöl bölgesi kendi başına Balkan ve Kafkas göçmenlerinden pek çok farklı grubu; Arnavut, Boşnak, Gürcü, Çerkez ve Bulgaristan göçmenleri gibi, barındırmasından dolayı böyle bir çalışma için yeterli veri potansiyeline sahiptir.

Göçler, Osmanlı Devleti'ne Kafkaslardan, Kırım'dan, Balkanlar'dan ve Akdeniz adalarından Türk, Çerkez, Boşnak, Arnavut, Pomak, Tatar gibi eski Osmanlı tebaasına mensup, fakat dilleri Türkçe olmayan çeşitli gruplar getirmiştir. Bu kadar farklı dil gruplarına ayrılmış, iklim, coğrafya ve sosyal yapı bakımından birbirinden farklı bölgelerden olan bu insanları göçe zorlayan şey, onların Müslüman olmalarıdır. Ancak, Müslümanlık bu insanlara ortak bir kimlik vermesine rağmen, onların bir arada yaşamalarını sağlayan asıl güç, Osmanlı devletinin tebaası olarak Osmanlı siyasi kültürünü benimsemeleri ve ortak bir hukuk düzenini ve bu düzenin yarattığı ortak değer ve tutumları paylaşmalarıdır. Altı yüzyıl içinde oluşan bu kültür, Osmanlı Devleti ortadan kalktıktan sonra da günümüze kadar süregelmiştir. Türkiye'de insanları birbirine bağlayan ve diğer toplumlardan ayıran, bu ortak tutum, davranış ve psikolojik yapı Türklük olarak adlandırılmaktadır.¹⁸⁸

Yapılan çalışmada tarihsel veriler ile katılımcı araştırma sonucu elde edilmiş olan verilerin birlikte kullanıldığı bir yöntem uygulanmıştır. Mevcut literatür ile birlikte Osmanlı arşiv belgeleri ve Salnameler gibi birinci el kaynaklara başvurulmuştur. Araştırma sırasında yararlanılan materyal kapsamında yayımlanmış eserler, yayımlanmamış Türkçe ve yabancı dilde tezler ile çeşitli bilimsel araştırma sonuçları da yer almaktadır. Araştırma sırasında Sosyal Tarih kapsamında yer alan verilerin elde edilmesine ve değerlendirilmesine yönelik yöntemler de kullanılmıştır, bu yöntemlerden biri de "sözlü tarih"tir. Diğer pek çok kaynaktan elde edilemeyecek bilgiler sıradan bireylerle yapılan

---

¹⁸⁸ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, a.g.e., s.96-98.

görüşmeler yoluyla elde edilebilmektedir. Bu çalışmada da göçmenlerle yapılan sözlü tarih görüşmeleri ile onların kültürleşme süreçleri ve bütünleşme deneyimleri incelenmiştir. Bu görüşmelerin analizi, tarihsel arka plan üzerine yapılan çalışmalar sonucu elde edilmiş olan veriler ile birlikte ele alınarak yapılmıştır. Araştırmanın kaynakları ve yöntemi bağlamında, sonuç olarak yapılan görüşmelerin analiz sonuçları ile tarihsel arka plan üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen bilgiler, teori ile pratiği bir araya getirmiştir. Kısacası, çalışmada hem tarihsel araştırma yöntemi hem de katılımcı araştırma yöntemi bir arada kullanılmıştır denilebilir.

Tarih disiplini araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen bu doktora tezi sadece belirli bir tarih süreci içinde yaşanan vakaları belirlemeye yönelik değildir. Belirli bir yerleşim alanında yeni yaşam olanakları elde eden göçmenlerin kültürleşme ve adaptasyon süreci de yapılan çalışmada ele alınmıştır. Kültürleşme; değişik kültürlerde yetişmiş kişilerin birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olmalarından kaynaklanan kişisel değişimlerdir. Dolayısıyla bu değişim hem ev sahibi olan yerlilerde hem de göçmenlerde ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin terk ettikleri ve yerleştikleri bölge özellikleri, benzerlik ve farklılıkları, o ülkeyi terk etme sebepleri, yeni yerleştikleri ülkedeki yaşam alanları, etnik gruplara ve çok kültürlülüğe ilişkin görüşler, göç alan bölge vatandaşlarının tutumları, göçmenlerin çeşitli özellikleri ve göçmenlere sağlanan destek bu süreci etkileyen faktörlerdir.

Birinci bölümde tezin teorik altyapısı ele alınmış, ikinci ve üçüncü bölümlerde ise tez konusunun tarihsel alt yapısı tüm ayrıntılarıyla incelenmiştir. Dördüncü bölümde birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde elde edilen veriler ışığında katılımcı araştırma yöntemi ya da sözlü tarih görüşmeleri yoluyla elde edilen veriler değerlendirilmiş, İnegöl bölgesi göçmenlerinin kültürleşme süreci, bu süreci etkileyen faktörler ve kültürleşme sürecinin sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır. İnegöl'e gelen göçmen kadınların kültürleşme sürecinde belirleyici olan faktörler; göçmenlerin eski ve yeni yaşam alanlarının özellikleri, Osmanlı yönetiminin göçmenlere sağladığı destek, göçmenlerin eski ve yeni yaşam alanlarındaki kültürler arası benzerlik ve farklılıklar, göç etme nedenleri, göç öyküsü ve göçe motivasyon, göçmenlerin çeşitli özellikleri, göçmenlerin İnegöl yöresindeki yeni konumları, göçmenlerin yerliler ve diğer gruplarla ilişkileri, yerli halkın göçmenlere yönelik tutumları, göçmenlerin dil öğrenme süreci, evlilik tercihleri, kimlik tanımlamaları, eski yaşam alanları ile bağları, göçmen kültür ve geleneklerinin

sürdürülmesidir. Bu faktörler İnegöl'e yerleşen göçmenlerin kültürleşme süreci üzerinde, onların kültürleşme stratejisi seçiminde belirleyicidir.

Göçmenlerin eski ve yeni yaşam alanlarının (Balkanlar ve Kafkasya - İnegöl) özellikle coğrafya ve iklim gibi çeşitli açılardan birbirine benzer olması onların kültürleşme sürecini olumlu yönde etkilemiş, yerleştikleri İnegöl bölgesine adapte olmalarını kolaylaştırmıştır. Zaten göçmenler yerleşmek için çoğu zaman eski yaşam alanlarına yani terk ettikleri bölgelere benzeyen yerleri tercih etmişlerdir. İnegöl yöresine gelen göçmenlerin bu yerleşim alanını tercih etmelerinin bir diğer sebebi ise buranın “yabancıya kucak açma” özelliğidir. Sonuç olarak, İnegöl ve köyleri hem Balkan hem de Kafkas göçmenleri için gerek coğrafi yapısı, gerek iklimi, gerek yerleşim düzeni ve gerek sosyal yapısı nedeniyle tercih edilmiş, göçmenlerin eski yaşam alanlarına benzerliği ve göçmenlerin burada benzer bir düzen kurabilmeleri nedeniyle onların kültürleşme süreci üzerinde olumlu etkiye sahip olmuştur.

Kültürleşme sürecinde devlet politikası ve programları ile devlet ideolojisi de oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti o sıralarda içinde bulunduğu iktisadi zorluklara ve diğer bütün imkânsızlıklara rağmen gelen muhacirlere kucak açmıştır. Oluşturulan komisyonlarla göçmenlerin iâşe, barınma, giyecek, yakacak, eğitim, ibadet ve iskânla ilgili problemleri çözülmeye çalışılmıştır. Düzenli olarak göçmenlerin iâşe ve barınmaları temin edilmiş, onlara arazi temin edilmiş, evleri inşa edilmiş ve işlerini kurup kendi geçimlerini temin edinceye kadar maddi yardım devlet tarafından sürdürülmüştür. Osmanlı yönetimi tarafından sağlanan bu destek elbette onların kültürleşme sürecini başarılı bir biçimde tamamlamalarında ve geldikleri bölgeye uyum sağlamalarında etkilidir.

İki kültür arası mesafe, yani, aradaki benzerlik ve farklılıklar kültürleşme sürecini etkileyen bir diğer faktördür. Terk edilen ve yerleşilen ülkeler ve toplumları değer, din, dil, gelenek, giyim-kuşam alışkanlıkları vb. pek çok açıdan benzer ya da farklı olabilirler. Bu farklılıklar ne kadar az ise, ev sahiplerinin göçmenleri, göçmenlerin de ev sahibi kültürü kabul edip benimsemeleri o kadar kolay olmaktadır. Osmanlı topraklarına gelen göçmenler dil ve etnik köken bakımından Çerkez, Abaza, Boşnak, Arnavut vb. gruplar olarak farklılıklar gösterebilirler de Müslüman oldukları için kendilerini Osmanlı-Müslüman camiasının parçası olarak görmekteydiler. Bunun yanı sıra Müslümanlığın hoşgörü, misafirperverlik gibi değerleri yüceltip, ayrımcılık ve dışlama gibi davranışları olumsuz bir

biçimde değerlendirmesi göçmenlerin kültürleşme süreci açısından önemli olmuştur. Ayrıca göçmenlerin sökülüp atıldıkları ve ana vatan saydıkları toprakların büyük kısmı göç anına kadar Osmanlı idaresinde olduğu için bu göç, bir Osmanlı bölgesinden bir diğerine gitmek gibiydi. Dolayısıyla göçmenler ile yerli Anadolu halkı kendilerini temelde birbirinden farklı ya da “öteki” olarak görmüyorlardı. Göçmenler ile yerli halkın ortak tarihi, ortak değerleri, aynı kültürü, aile yapısını ve hukuk koşullarını paylaşmaları, aynı siyasi idare altında yaşamış olmalarından dolayı benzerlikleri farklılıklarından ağır basmaktaydı.

Göçmen grupların kültürleşme süreçleri, eski ülkelerini terk etme nedenlerinden ve yeni ülkelerindeki beklentilerinden de etkilenmektedir. İnegöl örneğinde göçmenlerin yaşadığı topraklardan göçe zorlanmaları, ölüm kalım savaşı vermeleri, kendilerini ana vatan olarak gördükleri topraklara göç etmek zorunda hissetmeleri onların kültürleşme sürecini çoğu durumda olumlu yönde etkilemiştir. Zor şartlar neticesinde yeni yaşam alanlarına yerleşen göçmenler, yerleştikleri bölgelerde de karşılaştıkları problemlere rağmen hızlı bir uyum sürecine girmişlerdir. Ancak, göçmen grupların bir kısmı da zorla eski yerleşim alanlarından atılmalarını sürgün olarak tanımlamış ve eski yurtlarına bağlılıklarını daha uzun süre korumuşlardır.

Göçmenlerin sahip olduğu, eğitim, meslek, statü ve kişilik gibi çeşitli özellikleri onların kültürleşme sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Örneğin göçmenlerin eğitim durumları ve mesleki alandaki başarıları yerlilerin onlarla ilgili kimlik tanımlamalarını olumlu yönde etkilemektedir. Eğitim seviyesinin yüksek olması ve mesleki açıdan başarılı olmak göçmenlerin de ev sahibi kültür ile bütünleşme olasılığını arttırmaktadır. Özellikle Balkan göçmenleri Osmanlı modernleşmesinin getirdiği olanaklardan da yararlanarak eski yaşam alanlarında tahsil görmüşlerdir. Tahsilli bu kesimin genelde İnegöl merkezinde yaşadıklarını, memuriyet, özel girişimcilik gibi farklı işler edindiklerini gözlemlenmiştir. Bu durum onların adaptasyon süreci üzerinde de olumlu etkilere sahiptir. Göçmenlerin genellikle İnegöl’de de geldikleri yerde yaptıkları işi, zanaatı sürdürdükleri görülmüştür. İnegöl yöresi hem tarımsal zenginliği hem de hayvancılık yapılabilir bir alan olması sebebiyle hem kırsal kesiminde hem de kasaba merkezinde benzer işlerin sürdürülmesi için uygundu. Kafkasya’dan göç eden toplumlar ise genelde köylü kökenli olup geçimlerini tarım ve avcılık yoluyla sağlamakta idiler. Sonuç olarak, göçmenlerin İnegöl’e yerleştikten sonra eski topraklarında sürdürdükleri

mesleklerini devam ettirebilmeleri ve geçimlerini kendi başlarına rahatlıkla sağlayabilmeleri adaptasyon sürecini daha kolay bir biçimde geçirmelerini sağlamıştır. Kültürleşme süreci açısından göçmenlerin sahip oldukları sosyoekonomik statü de önem taşımaktadır. Genel olarak sosyoekonomik statü yükseldikçe büyük oranda bütünleşme ve asimilasyon stratejilerinin benimsendiği söylenebilir. Göçmenlerden bir kısmı İnegöl'e varlıklarıyla gelebilmişler, burada mal-mülk ve toprak alabilmişlerdir. Sosyo-ekonomik konumu iyi olan bu göçmenler kültürleşme sürecinde de daha az sıkıntı yaşamışlardır. Burada söz edilmesi gereken diğer faktörler ise kişisel faktörlerdir. Kişilerin çeşitli özellikleri onların kültürleşme sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle İnegöl göçmenlerinin bir arada yaşama kültürüne yakın oldukları ve bu arada din ve inanışlar konusunda ayrımcılık yapmayan, hoşgörülü bir kültüre sahip oldukları söylenebilir. Gözlemlerden ve ayrıca yapılan sözlü tarih görüşmelerinden çıkan sonuçlar ile bu genelleme ifade edilebilir. Bu durum kültürleşme sürecinde göçmenlere yardımcı olmuştur.

Göçmenlerin kültürleşme sürecini etkileyen faktörlerden bir diğeri de onların yeni yurtlarında elde ettikleri konumlarıdır. Yeni konumlarının iyi oluşuyla onların kültürleşme sürecindeki başarıları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Balkan ve Kafkas kökenli göçmenlerin liderlerine maaş bağlanmış, şehir ve kasabalarda yerleşmelerine özen gösterilmişti. Ayrıca, bu göçmen liderlerin çoğu bilinçli, eğitim görmüş ve mal mülk sahibi kişilerdi. Dolayısıyla göçmen liderleri kısa zamanda buldukları bölgenin elitleri arasına girmişlerdir. Göçmenlerin, geldikleri ülkenin elitleri arasında yer almaları, ülkenin nimetlerinden faydalanmaları veya idarede yer almaları onların kültürleşme ve uyum sürecini kolaylaştırmıştır.

Yerleşilen ülke vatandaşlarının göçmenlere karşı tutumları da kültürleşme sürecini etkileyen temel faktörler arasındadır. Bazı toplumlar yüzyıllarca devam eden göçler sayesinde ortaya çıkmışlardır ve bu doğrultuda bir göç politikası izlemektedirler. Göçten kaynaklanan kültürel çoğulculuğu kabul edip, kültürel farklılıkları ortak toplumsal kaynak olarak görüp desteklemektedirler. Olumlu çok kültürlülük ideolojisi olarak tanımlanan bu bakış açısı toplumda "bütünleşme" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan ev sahibi toplumun heterojen olması göçmenlerin kültürleşme sürecini kolaylaştırırken, ev sahibi toplumun tek etnik yapıdan gelmesi ise göçmenlerin kültürleşme sürecinde daha fazla zorluk yaşamasına yol açmaktadır. Doğal olarak, ev sahiplerinin misafirperverlik seviyesi

göçmenlerin kültürleşme seviyesinde belirleyicidir. Göçmenler ve yerliler arasındaki olumlu ve yakın ilişkiler bütünleşme sürecinin daha yaygın olarak benimsenmesini desteklemektedir. İnegöl örneğinde yerlilerin göçmenlere karşı tutumlarının ve yerli-göçmen ilişkilerinin olumlu olduğu ve bu durumun kültürleşme sürecini olumlu etkileyerek, gruplararası bütünleşmenin sağlandığını söyleyebiliriz. İnegöl’de yerleşmiş olan çok kültürlülük geleneği, misafirperverlik anlayışı ve yüzyıllardır süren göçler sonucu oluşmuş heterojen toplum yapısı göç sonrası karşımıza çıkan kültürleşme sürecini kolaylaştırmış, hem yerlilerin hem de göçmenlerin başarılı bir kültürleşme deneyimi gerçekleştirmelerine, olumlu ve yakın ilişkiler kurmalarına yol açmıştır. Ayrıca, göçmenlerin yeni yurtlarındaki yerli Müslüman ahali tarafından iyi karşılanmış olmaları, onların Müslüman kimliklerini iyice pekiştirmeye yaramış ve sonunda toplumla kaynaşmalarını kolaylaştırmıştır. Bu bakımdan İnegöl’de yerliler ile göçmenler arasında önemli bir ayırım yaşanmadığına dair bilgi edinildiği söylenebilir. Elbette bu çıkarım özellikle göçmenlerin İnegöl’e yerleştiği ilk dönemde bir takım olumsuzlukların hiç yaşanmadığını kanıtlamaz. Ancak yaşanan olumsuzlukların sınırlı sayıda, küçük çaplı ve münferit olaylar şeklinde gerçekleştiği ve sonunda aşıldığı konusunda fikir vermektedir.

Ev sahibi ülkenin dilini bilmek ve kişilerarası iletişim kurmak göçmenlere duygusal açıdan destek sağlamak ve onların yeni çevrelerini anlamalarını, kültürleşmelerini kolaylaştırmaktadır. Ev sahipleri için de göçmenin dili ve konuşma biçimi bir statü göstergesidir. Dolayısıyla göçmenler açısından dil öğrenimi göç sürecinin en önemli kısmıdır. Göçmenlerin yeni yerleştikleri ülkede yaşadıkları süre ile o bölgenin dilini öğrenmeleri arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. İnegöl’e gelen göçmenler arasında ana dili Gürcüce, Abazaca, Boşnakça ve Arnavutça olanlar vardı. Doğal olarak, bu gruplar Türkçeyi İnegöl yöresinde öğrenmeye başlamışlardır. Ancak, Balkanlara Anadolu’dan göç etmiş Türklerin yaşadığı ve Türkçe konuşulan yerlerden gelenler için böyle bir dil sorunu yoktu. Onlar zaten Türkçe konuşarak İnegöl’e gelmişlerdir. Göçmenler doğal olarak geldikleri yörede eğer Türkçe yaygın değilse yöre dilini konuşarak, dolayısıyla hiç Türkçe bilmeden göç etmişlerdir. Göç sonrasında okullardan ve çevrelerinden Türkçeyi öğrenmişlerdir. Bazıları daha 2. kuşakta yaygın olarak Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Ancak diğer taraftan evde çocuklarına kendi dillerini öğreterek yaşatmışlardır. Ana dilleri Türkçe olan göçmen grupları yeni yerleştikleri İnegöl’e daha kolay ve daha kısa sürede uyum sağlamışlardır denilebilir. Yapılan görüşmelerde, özellikle yaşamını ev çevresinde

sürdüren 1. ve 2. kuşak göçmen kadınlarının Türkçe bilmedikleri ve öğrenemedikleri bilgisi edinilmiştir. Ancak bu durum sonraki kuşaklarda bütünleşmenin gerçekleşmesine engel olmamıştır.

Kültürleşme sürecinin analizinde kişilerin evlilikleri ve evlilik tercihleri de oldukça önemlidir. Kişinin kendi etnik grubunun dışında bir kimseyle evlenmesi bütünleşme ve asimilasyon stratejilerinin son aşaması olarak ifade edilmektedir. Eş seçimi ve eş seçim şekli de kültürleşme süreci ve stratejileri ile ilgili bilgi vermektedir. Ortak bir aile yapısına, hukukuna ve Osmanlı siyasi kültürüne sahip olmak, göçmenlerle Anadolu'da yaşayan halkın birbirine kaynaşmasını kolaylaştırmış ve farklı gruplarının birbirleriyle evliliklerine imkan sağlamıştır. Yapılan araştırmada evlilik örnekleri ile ilgili göze çarpan noktalardan biri; birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin daha ziyade kendi gruplarına mensup kişilerle evlenmeyi tercih etmiş olmalarıdır. Üçüncü kuşaktan itibaren diğer göçmen grupları ya da yerliler ile evlenilerek karışmaya başlanmıştır. Ayrıca ilk göçmen kuşaklarında karşımıza çıkan görücü usulü evlilik ile grup içi evlilik arasında pozitif bir ilişki vardır. Görücü usulü yapılan evlilikler daha ziyade aynı gruptan olan kişiler arasındadır. Diğer taraftan, anlaşarak evlilik ile gruplararası evlilik arasında bağlantı vardır diyebiliriz. Anlaşarak evlilikler yapılmaya başlandıktan, görücü usulü evlilik ortadan kalktıktan sonra grup içi evlilikler de ortadan kalkmış ve kişiler diğer grup üyeleri ile kaynaşmaya başlamıştır. Bu şekilde toplumda bütünleşme ortaya çıkmıştır.

Göç süreci ile birlikte kişisel kimlik de pek çok açıdan değişime uğramaktadır. Bu değişim diğer kültür hakkında bilgi toplayarak ve o kültürde tecrübe kazanarak başlar. Kısacası; bireyleri hem kişisel hem de toplumsal seviyede etkileyen göç, onların kimlik oluşumlarında da oldukça etkilidir. Aslında kimlik kültürleşme sürecini hem etkileyen hem kültürleşme sürecinin sonucu olan bir ögedir. İnegöl yöresinde yaşayan göçmen grupları geldikleri bölgelere göre kendilerini Boşnak, Arnavut, Çerkez-Abaza, Gürcü, Tatar ya da Bulgaristan göçmeni olarak tanımlamaktadırlar. Ancak, diğer taraftan, Türk ve Müslüman kimliklerine de vurgu yapmaktadırlar. Bu durum ilk bakışta bir kimlik karmaşası gibi gözükse de aslında değildir. Farklı göçmen grupları Türklük kimliği altında bir araya gelmiş ve bütünleşmişlerdir. Göç dalgaları sırasında “kendi bayrakları altına gitme isteği” onların Osmanlı ve Türklük üst kimliği taşıdıklarını da göstermiştir. Ayrıca bukanı güçlendiren bir başka gerçek de 93 Harbi ve Balkan Harbi sonrasında İnegöl yöresine gelen göçmenlerin Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı

süreçlerinde askere giderek yeni toprakları için canlarını vermeleri ya da gazi olarak geri dönmeleridir.

Göçmenlerin eski yaşam alanları ile halen bağlarının bulunması onların kültürleşme süreci hakkında bize ipuçları vermektedir. Eski yaşam alanları ile korunan sıkı bağlar kültürleşmenin bir asimilasyon değil, bütünleşme şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir. Göçmenler kendi soylarının mezarlarının bulunduğu, kendilerine geçmişin birçok anısının nakledildiği eski yaşam alanları ile doğal olarak merak ve hasret duyguları içindedirler. Bilindiği gibi 1990 yılına kadar hem Kafkasya hem Bulgaristan hem de Yugoslavya rejimlerinin yapısından dolayı bu ülkelere rahatça gidip gelme olanağı kısıtlıydı. 1990 yılından sonra, üzerinden bir asır geçmiş olmasına rağmen göçmenler eski topraklarına gidip gelmeye, atalarının izlerini aramaya başlamışlardır.

Göçmen kültür ve geleneklerinin sürdürülmesi de kültürleşme açısından önem taşımakta, göçmenlerin benimsediği kültürleşme stratejisi konusunda fikir vermektedir. Ayrıca, göçmenlerin kendi kültür ve geleneklerini yaşatabiliyor olmaları onların kültürleşme sürecini olumlu bir biçimde etkilemekte, başarılı bir uyum süreci geçirmelerine katkı sağlamaktadır. Yapılan görüşmelerde göçmenlerin özellikle düğün ve bayram geleneklerini, yemek ve piknik kültürünü, aile kavramı konusundaki görüşlerini, hiyerarşi ve büyüklere saygı gibi konulardaki hassasiyetlerini sürdürdükleri görülmüştür.

İnegöl yöresi göçmen grupları kendi kültür ve değerlerini koruyup, kimliklerini yaşatmış olmalarının yanı sıra diğer kültürlerle de yoğun bir etkileşime girmişler, ilişkilerini kuvvetlendirmişlerdir. Sözlü tarih görüşmelerinin değerlendirildiği dördüncü bölümde bunun pek çok örneğine rastlanmaktadır. Dolayısıyla burada kültürleşmenin ayrılıkçılık ve marjinalleşme stratejilerinden bahsedilemeyeceği açıktır. Dolayısıyla karşımıza iki kültürleşme stratejisi çıkmaktadır; asimilasyon ve bütünleşme. Asimilasyon ve bütünleşme aslında birbirlerine oldukça yakın kavramlardır ve çoğu zaman karıştırılmaktadır. İki strateji arasında ince bir ayırım bulunmaktadır. Her iki stratejide de diğer gruplarla ilişki kurulması ve etkileşime geçilmesi söz konusudur. Aralarındaki fark ise göçmen kültür ve kimliğinin korunup, sürdürülmesine ilişkindir. Bütünleşme stratejisinde göçmen kimlik, kültür ve değerleri yaşatılırken, asimilasyonda bunlar ortadan kaybolmuş ve göçmen grup tamamen hakim topluma ve baskın kültüre dahil olmuştur.

Özellikle dördüncü bölümde İnegöl yöresinde asimilasyon değil bütünleşmenin gerçekleştiği sıklıkla vurgulanmıştır. İnegöl örneğinde göçmen kültürlerinin kaybı yerine bir kültür zenginleşmesi yaşanmış, yeni bir toplum oluşmuştur. Bu noktada Kemal H. Karpat'ın ifadeleri de önemlidir. Karpat'a göre; göçmen sayısının çok olduğu bir toplumda yeni gelenlerin eskiye uymalarından ziyade, göçmenlerden ve yerlilerden oluşan yeni bir toplumun oluşması gibi bir olgu ortaya çıkar. Eski toplum ile göçmenlerin birleşiminden doğan sentez, aslında yeni bir toplumdur. Bu ifadeler bu çalışmada ortaya konan kanıyı yani bütünleşmenin gerçekleştiğini desteklemektedir. Çünkü İnegöl yöresine gelen göçmen miktarının fazlalığı zaten asimilasyon seçeneğini ortadan kaldırmaktadır.

İnegöl'ün yüzyıllardır süren göçler sonucu oluşmuş heterojen toplum yapısı, İnegöl'de yerleşmiş olan çok kültürlülük geleneği (göçten kaynaklanan kültürel çoğulculuğu kabul edip, kültürel farklılıkları ortak toplumsal kaynak olarak görüp desteklemek) ve yaygın misafirperverlik anlayışı göç sonrası karşımıza çıkan kültürleşme sürecini kolaylaştırmış, hem yerlilerin hem de göçmenlerin başarılı bir kültürleşme deneyimi gerçekleştirmelerine, olumlu ve yakın ilişkiler kurarak bütünleşmelerine yol açmıştır.

Üzerinden en az 100-140 yıl geçmiş olmasına rağmen göçmenlerin kendilerini halen Arnavut, Boşnak, Gürcü ya da Çerkez olarak tanımlamaları, yine üzerinden bir asırdan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen dillerini az da olsa konuşup, anlayabilmeleri, eski yaşam alanlarını gidip görmeleri, ziyaretlerde bulunmaları ya da en azından bunu çok istemeleri, başta mutfak ve yemek kültürü olmak üzere kendi kültür ve geleneklerini korumaları, göçmen kuruluş ve derneklerinde yer almaları da yaşanan kültürleşme sürecinin asimilasyon değil bütünleşme ile sonuçlandığını göstermektedir.

İnegöl'ün sahip olduğu özel toplum yapısının da etkisiyle bütünleşme sonucunda yeni bir toplum ortaya çıkmış, kültürel zenginleşme yaşanmıştır. Bu durum sadece İnegöl yöresi için değil belki de göçmenlerin yerleştiği pek çok yöre için geçerlidir. Göç eden ve göç kabul eden toplumları birbirinden ayıran dinsel, kültürel ve sosyal farkların bulunmadığı yerlerde bu karışım daha geniş ve hızlı olmaktadır tıpkı İnegöl yöresinde olduğu gibi. Bu karışım ve kaynaşma, siyasi, ekonomik ve kültürel faktörlerin de etkisinde kalarak yeni bir toplum yaratmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de göçler asimilasyona yol açmamış, sosyo-ekonomik değişimi hızlandırdığı için yeni bir toplum oluşturmuştur. Farklı

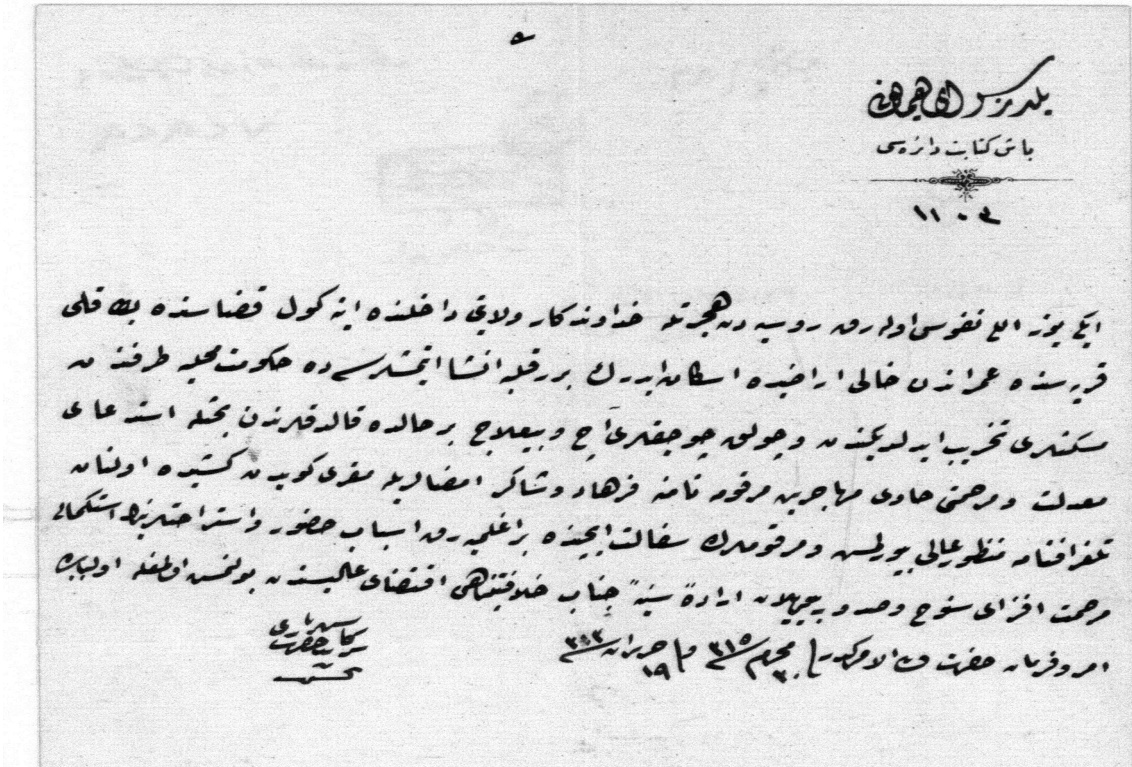
etnik kökenlerden gelen, aralarında din birliği olan bu kişiler Türk kimliği altında birleşmişlerdir.

EKLER

EK 1: BOA - İ - HUS _54 54-1315 - M 70 - 001 - 001. Rusya'dan göç ederek Hüdavendigâr vilayeti dahilinde İnegöl kazasında iskan edilen iki yüz elli nüfus muhacirin sefalet içinde bırakılmayıp ihtiyaçlarının karşılanarak huzur ve rahatlarının temin edilmesine dair belge ve okunuşu (1 Temmuz 1897)

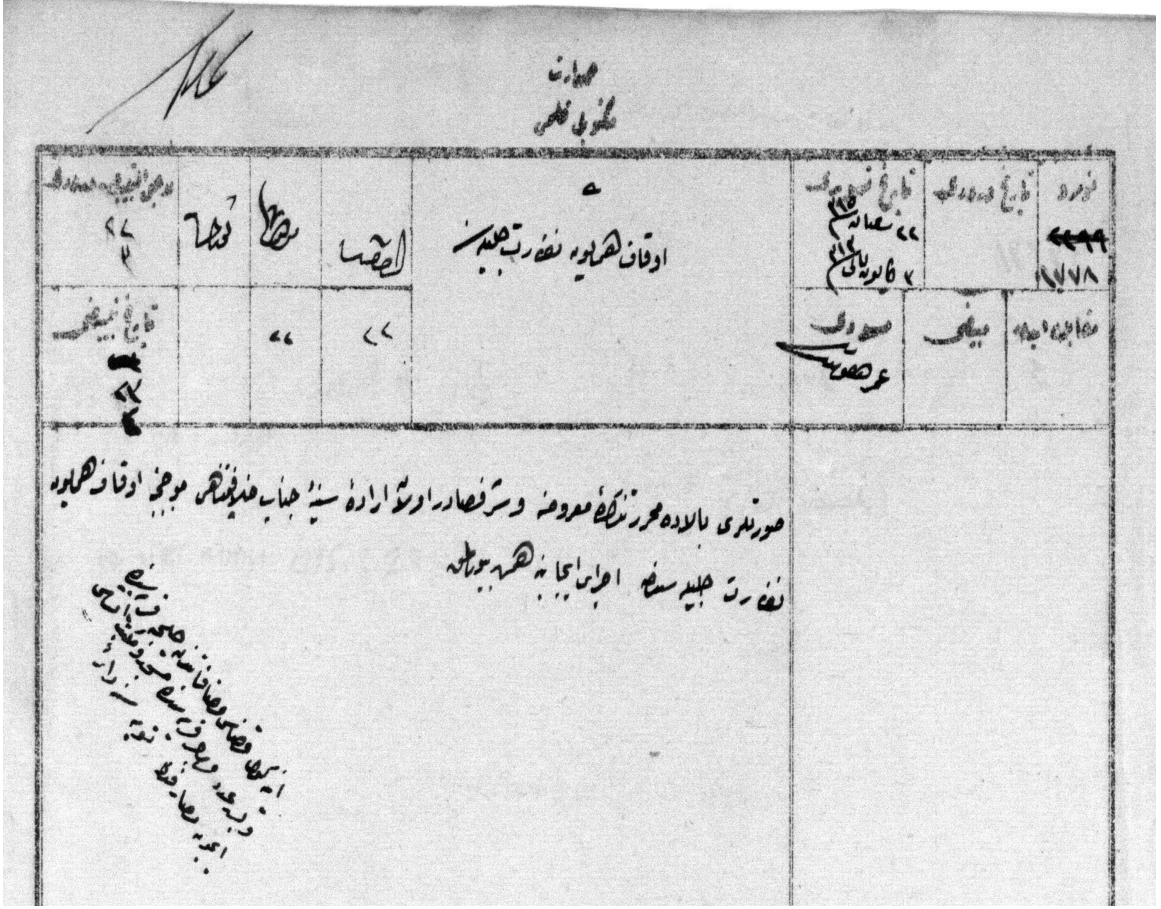
Belgenin Okunuşu

İkiyüzelli nüfus olarak Rusya'dan hicretle Hüdâvendigar vilâyeti dâhilinde İnegöl kazâsında Bataklı karyesinde 'umrândan hâlî arâzide iskân ederek birer kulûbe inşa etmişlerse de hükûmet-i mahalliye tarafından meskenleri tahrîb edildiğinden çocuk aç ve bîlaç bir halde kaldıklarından bahisle istid'âyı ma'delet ve merhameti hâvî muhâcîrîn-i merkûme nâmına Ferhad ve Şâkir imzâlarıyla makarr-ı köyden keşide olunan telgrafnâme manzûr-ı 'âlî buyrulmuş ve merkûmların safâlet içinde bırakılmayarak esbâb-ı huzur ve ıstırahatlarının istikmâli merhamet-efzâ-yı senûh ve sūdûr buyrulan îrâde-î seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî iktizâyı 'âlisinden bulunmuş olmağla ol babda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir .

Fî 30 Muharrem sene (1)315 ve fî 19 Haziran sene (1)313

Ser kâtib-i Hazret-i Şehriyârî

EK 2: BOA – A – MKT – MHM – 503 – 19. İnegöl'deki beş muhacir köyünde mescit ve mektep inşasına dair belge ve okunuşu (16 Ocak 1898)

Belgenin Okunuşu

Sadâret Mektûbî Kalemi

22 Şa'bân sene 315 3 Kânûn-ı sâni sene 313

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesine

Sûretleri bâlâda muharrer tezkire-i ma'rûza ve şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî mûcibince Evkâf-ı Hümâyûn nezâret-i celîlesinden icrâ-yı îcâbına himmet buyrulmak, İnegöl kazâsı muzâfâtından Hilmiye Karyesinde ve beş aded muhâcir karyesinde mescid ve mekteb inşası için masârıfın tesviyesine dâir.

Belgenin Okunuşu

28 Şubat (1)308

Muhâcirîn Komisyonu Riyâset-i Celîlesine

Bosna'dan hicretle Bursa tarafına liecli'l-iskân sevk ve i'zâm olunan Boşnak muhâcirlerine münhasır olmak üzere beher hâneye birer çift öküz mübâya'asıyla lüzûm-ı mikdar yemeklik ve tohumluk zahîre i'tâsının ve hemşehrilerinin bulunduğu İnegöl kazâsında tavnî ve iskânlarının Hüdâvendigar vilâyetine teblîği lüzûmuna dâir tevârüd eden 20 Teşrîn-i evvel sene (1)308 tarihli tezkîre-i 'aliyye-i dâverîleri mûcibince vilâyet-i müşarûn-ileyhâya teblîgât îfâ ve 29 Teşrîn-i evvel sene (1)308 tarihli tezkîre-i 'âcizî ile savbi asafânelerine de ma'lûmât i'tâ olunmuşdu. Muhâcirîn-i merkûmeye zehâir ve hayvanât mübâya'ası için 9.500 guruşun sarfına lüzûm görüldüğünden ve muhâcirin tahsîsâtı olarak evvelce havâlenâmesi gönderilen elli bin guruş hitâma resîde olduğundan bahisle mezkûr 9.000 guruş için icâb eden havâlenâmenin irsâli vilâyet-i müşarû'n-ileyhâdan evvel ve âhir olunan iki kıt'a telgrafnâmede iş'âr kılınmış olmağla iktizâsının serî'an icrâ ve ebnâsına hîmem-i 'aliyye-i riyâset penâhîleri derkâr buyurulmak bâbında.

Hüdâvendigar Vilâyet-i Celîlesine

İnegöl'de iskânları lâzım gelen Bosna muhâcirlerine i'tâsı mukarrer olan hayvanât ve zahîrenin mübâya'ası için 9.500 guruşun sarfına me'zûniyet i'tâsı hakkında tevârüd eden 21 ve 30 Kânûn-ı evvel sene (1)308 tarihli telgrafnâme-i 'aliyye-i dâverîleri üzerine keyfiyet muhâcirîn komisyonu riyâset-i celîlesine yazılmış ve neticesinin bildirileceği tabîi bulunmuş olmağla ol babda.

EK 4: BOA – DH – MKT – 196 – 75. İnegöl'e bağlı Hayriye karyesinde Batum muhacirleri için inşa edilen cami ve mektebin merasim yapılarak açıldığı. (15 Ocak 1894)

۴۵۶
حضرت حضرت صدره
۹۱
۴
سایه برانویه جناب خلدنیا هدیه اینکوه قضا سنک خیر فزین سکه بالعموم ملاحظه
ایچینه انسی قضا ای اردوزما هجرت حضرت بکرم بوضه و امرات آتیه صبه
ختم اولدی برباب جمع سرفی ایلم کسبک ذیح قریبه ایلم رسم کسادی اجرا اولورنه جمع سرف
نگورنه تمنا نقیه و عدوت باهر السعاده جناب سالتیه قزنه رضانه دعوت افروزوتی
عمر و ضای حضرت جلالتاری درود خیریه نمودی تداریح انکار رخ بارگاه جناب رب سوت قزین
مجلسه بیدریگی افاه سنه دتر خدا و نظر ولایه جلیله سنده توار دایره ۹۱ کانونه ۱۰۹
تابع در سرفیوز ایلم کسبک لقا تقدیم قلمسه و جلاله اولدی خیریه خفته
نظر ره جلیله سنده انته تکرار اولورنه کیفیت خفته لرله خص سعاده اینجه اوضه اوطیه
و لجرعانه دغد عدم سعاده
سعادتی حضرت بکرم بوضه

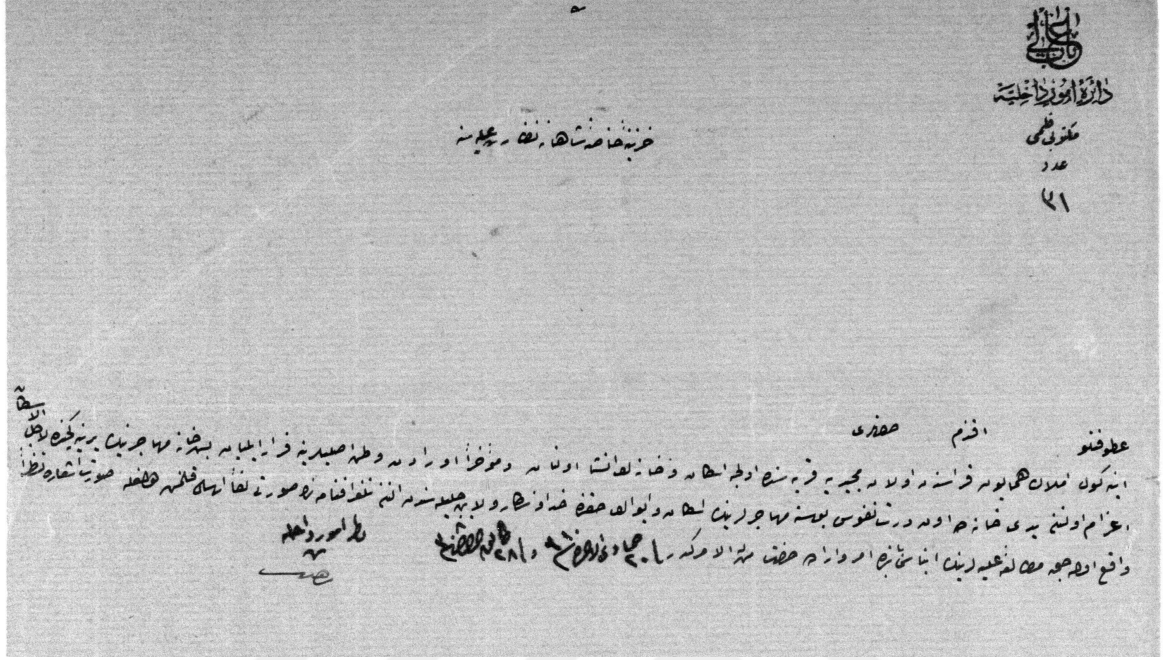
Belgenin Okunuşu

3 Kânûn-ı sâni sene 309
Huzûr-ı ‘Âlî-i Hazret-i Sadâretpenâhiye

Sâye-i müberrât-vâye-i cenâb-ı hilâfetpenâhîde İnegöl kazâsının Hayriye Karyesinde sâkin Batum muhâcirleri için inşâsı muktezâ-yı emr ü fermân-ı hümâyun Hazret-i pâdişâhîden bulunan ve emr-ü inşâ’âtı resîde-i hüsn-i hitâm olan bir bâb câmi’i şerîf ile mektebin zebh-i karâbin ile resm-i küşâdı icrâ olunarak cami’-i şerîf-i mezkûrda teyemmünen menkıbe-i velâdet bâhirü’s- sa’âde cenâb-ı risâletpenâhî kırâat ve hitâmında da’vât efzûnter-i ömr ve ikbâl Hazret-i cihandârî vürûd-ı hayret-nümûd tekrar ale’t-tekrar ref’i bârigâh Cenâb-ı Rabb’ül-‘izzet kılındığı mahallinden bildirildiği ifâdesine dâir Hüdâvendigar vilâyet-i celîlesinden tevârüd eden 29 Kânûn-ı evvel sene 309 tarih ve 456 numrolu tahrîrât leffen takdîm kılınmış ve bu babda evvelce Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Nezâret-i celîlesinden alınan tezkire üzerine keyfiyet gazetelerle i’lân etdirilmiş olmağla ol babda.

Matbu’ât Dâhiliye Müdür Mu’âvini Sa’âdetlü Hıfzı Bey Efendi ifâdesiyle.

EK 5: BOA – HH – THR – 468 – 46. Mecidiye Köyü'ne yerleşip , ev inşa eden muhacirlerden beş hanenin asıl vatanlarına firar eylemelerinden dolayı yerlerine yedi hane Bosna muhacirinin iskanına dair belge. (9 Ocak 1893)

Belgenin Okunuşu

Bâbîâlî Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye Mektûbî Kalemî

Aded : 31

Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Nezâret-i 'Aliyyesine

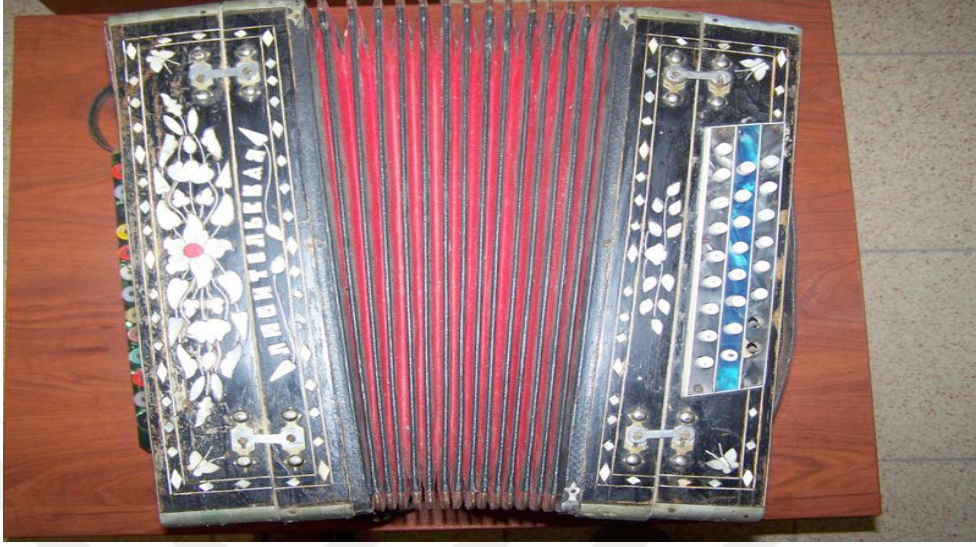
Atûfetlü Efendim Hazretleri

İnegöl Emlâk-i Hümâyûn kurrâsından olan Mecidiye karyesinde evvelce iskân ve hâneleri inşâ olunan ve muahharen oradan vatan-i aslîlerine firâr eyleyen beş hâne muhâcirîninin yerine geçende liecli'l – iskân i'zâm olunan yedi hânedede on dört nüfus Bosna muhâcirlerinin iskân ve îvâları hakkında Hüdâvendigar vilâyeti celîlesinden alınan telgrafnâmenin sûreti leffen irsâl kılınmış olmağla sûret-i iş'âra nazaran vâki olacak mutâla'a-i 'aliyyelerinin ebnâsı bâbında emr ü irâde hazret-i menlühü'l – emrindir.

Fî 20 Cumâde'l – âhire sene (1)310 ve fî 28 Kânûn-ı evvel sene (1)308

Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliyye

EK 6: Batum-Garbon (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 7: Bosna Bayan Cepken (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 8: Bosna Kazan (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 9: Bosna İbrik (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 10: Bosna Leğen (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 11: Bosna Tombak Kahve Takımı (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 12: Bosna Tombak Tepsi (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 13: Bulgaristan Şumnu Gelinlik (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 14: Kafkas Beşıği (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 15: Üsküp Bayan Cepken (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 16: Üsküp Erkek Cepken (İnegöl Kent Müzesi Arşivi'nden)

EK 17: Yanya-Arnavut Aile (Sabancı Üniversitesi, Elbise-i Osmaniyye Koleksiyonu)

EK 18: İstanbul'dan Vapura Binip Anadolu'ya Göç Etmeye Çalışan Halk (Orhan Koloğlu, Balkanların 200 Yıllık Gerçeği Göç, Atlas Tarih, S:16, 2012.) (Hürriyet Arşivi)

EK 19: Balkan Harbi Panoraması 1914 (Atlas Tarih Kitaplığı, Ed. İbrahim Baştuğ, İstanbul, 2012.) (Corbis Arşivi'nden)

EK 20: Bosna'dan Bir Kesit

EK 21: Drama-Kadınlar (Atlas Tarih Kitaplığı, Ed. İbrahim Başıuğ, İstanbul, 2012.)
(Corbis Arşivi'nden)

EK 22: Priştine-Kosovalı Kadınlar (Atlas Tarih Kitaplığı, Atlas Arşivi'nden)

EK 23: Saraybosna-Çarşı (Atlas Tarih Kitaplığı, Atlas Arşivi'nden)

EK 24: Selanik-Türk Kadını (Atlas Tarih Kitaplığı, Gazanfer İbar Arşivi)

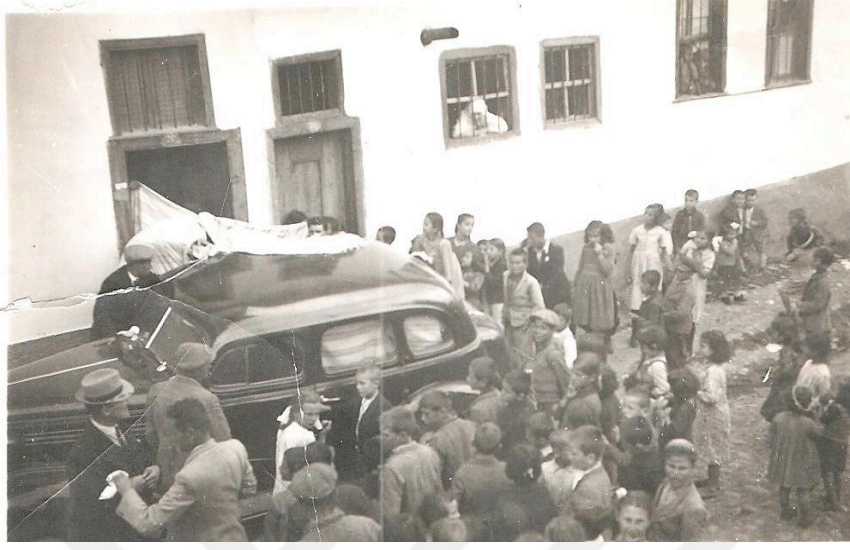
EK 25: Üsküp-Müslüman Aile (Atlas Tarih Kitaplığı, Der. Balkan, 1913)

EK 26: Üsküp-Çarşı (Atlas Tarih Kitaplığı, Der. Balkan, 1913)

EK 27: İnegöl-1944, Arnavut Göçmeni Düğün Töreni, Gelin Yeni Evine Gिरerken
(Kayhan Yoldaş'tan)

EK 28: Bulgaristan Göçmeni Bir Aile (Necip Bilge'den)

EK 29: İnegöl, Aksu Köyü, Hacı Karşılama Anısı, 1947 (Avni Yoldaş'tan)

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AĞANOĞLU H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç**, 1.b., Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.
- ANDREWS P. Alford, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, 1.b., çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.
- ARGUN Yura G., **Abhazya'da Yaşam ve Kültür**, Çev. Hayri Ersoy-Yalçın Karadağ, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- ARİF Mehmed, **Bir İmparatorluğun Dramatik Kaybı: Başımıza Gelenler**, 2.b., Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006.
- AVLEDİN Dumanış, **Çerkes Kültürü Üzerine Etüd**, Kayseri Kafkas Derneği Yayınları, Kayseri, 2004.
- BADDELEY John F., **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil**, 3.b., çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1995.
- BAJ Jabagi, **Çerkesya'da Sosyal Yaşayış ve Adetler**, Kafkasya Kültürel Dergi Yayınları, Ankara, 1969.
- BERKOK Nimet -Kamil TAYYAR, **Kuzey Kafkas Mutfak Kültürü ve Yemekleri**, Volkan Matbaacılık, Ankara, 1994.
- BERZEG Nihat, **Çerkesler, Kafkas Sürgünü: Vatansız Bırakılan Bir Halk**, 1.b., Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Bİ Mahmut, **Kafkas Tarihi**, 1.b., Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.
- BİCE Hayati, **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.
- CAFEROĞLU Ahmet, **Türk Kavimleri**, 2.b., Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988.
- CAUNCE Stephen, **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**, çev. Bilmez Bülent Can – Alper Yalçinkaya, 3.b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- CELÂLETTİN Mahmut, **Mirat-ı Hakikat**, C. II, Tercüman Yayınevi, 1979.
- CENGİZ İsmail (Ed.), **Prusa'dan Günümüze Bursa: Medeniyet'in İpek Şehri**, 4.b., Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür A.Ş., İstanbul, 2008.
- ÇOLAK Mustafa, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, 1.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

- DANACIOĞLU Esra, **Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz**, 2.b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
- DÖNMEZER Sulhi, **Sosyoloji**, 9. b., Savaş Yayınları, Ankara, 1984.
- DURSUN Kürşat (Yay. Haz.), **Anılarla İnegöl**, Almanak, Baskıcı Yayınları, Bursa, 2007.
- EMGİLİ Fahriye, **Yeniden Kurulan Hayatlar: Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)**, 1.b., Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- EREN Ahmet Cevat, **Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri: Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1966.
- ERKAN Süleyman, **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon, 1996.
- Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Mümin Çevik (sadeleştiren), C.1, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985.
- GÖKÇE Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti**, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1979.
- GÜNDÜZ Tufan, **Alahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü**, 1.b., Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012.
- GÜVENÇ Bozkurt, **Kültürün ABC'si**, 2. b., Yapı Kredi Yayınları, Cogito-67, İstanbul, 2002.
- HABIÇOĞLU Bedri, **Kafkasyadan Anadolu'ya Göçler**, 1.b., Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- HALAÇOĞLU Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, 1.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- HORTAÇSU Nuran, **Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- İNALCIK Halil -Mehmet SEYİTDANLIOĞLU (Ed.), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, 2.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- İPEK Nedim, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, 1.b., Serander Yayınları, Trabzon, 2006.
- İPEK Nedim, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, 2.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

- JORGA Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C.5, 1.b., Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.
- KAHRAMAN Kenan, **Geçmişten Günümüze İnegöl**, 1.b., İnegöl Kültür Sanat ve Yardımlaşma Vakfı, İstanbul, 1992.
- KANAR Mehmet, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, 8. b., Derin Yayınevi, İstanbul, 2007.
- KARAL Enver Ziya **Osmanlı Tarihi**, C.V, 7.b., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, 4.b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, 2.b., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- KARPAT Kemal H., **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, 2.b., çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KARPAT Kemal H., **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, 1.b., çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KASUMOV Ali - Hasan KASUMOV, **Çerkes Soykırımı, Çerkeslerin XIX. Yüzyıl Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Kaf-Der Yayınları, Ankara, 1995.
- KAZGAN Gülten, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 4.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- KAZGAN Haydar, **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, C.1, 2.b., Roma Yayınları, Ankara, 2005.
- KESKİN Enes (Ed.), **Bursa Bilgisi: Nasıl Bir Şehirde Yaşıyoruz?**, Yerel Gündem 21, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008.
- KOLAŞİNLİ Hayri, **Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler**, 2.b., Lotus Yayınevi, Ankara, 2004.
- LUXEMBOURG N., **Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil**, 1.b., çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1998.
- MAGNARELLA Paul J., **Bir Köyün Serüveni: Türkiye'deki Gürcüler Arasında Gelenek, Göç ve Değişim**, 1.b., çev. Nurettin Elhüseyini, Sinatle Yayınları, İstanbul, 1997.
- MAGNARELLA Paul J., **Tradition and Change in a Turkish Town**, 1.b., Schenkman Publishing Company, Cambridge, 1974.
- MCCARTHY Justin, **Ölüm ve Sürgün**, 3.b., çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998.

- NATHO Kadir, **Kafkasya'da ve Kafkasya Dışındaki Çerkesler**, 1.b., çev. AYTEK KURMEL, Kaf-Dav Yayınları, Ankara, 2009.
- ORTAYLI İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 33.b., Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖZKALP Enver, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1990.
- PAMUK Şevket, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)**, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- PEŞTELİ Selma, **Boşnak Yemekleri**, 1.b., İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2006.
- POPOVIĆ Aleksandre, **Balkanlarda İslam**, İnsan Yayınları, 1.b., İstanbul, 1995.
- SAKAOĞLU Necdet, **20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası**, 2.b., Deniz Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- SALTIK Turabi, **Kuzey Kafkasyalılar veya Bilinen Adıyla Çerkesler**, 1.b., Etki Yayınları, İzmir, 1995.
- SAYLAN Türkan, **Cumhuriyet'in Bireyi Olmak**, 3.b., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.
- Sultan Abdülhamit, **Siyasi Hatıratım**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984.
- ŞEŞEN Ramazan, **İslam Coğrafyacılığına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, 2.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- ŞINKUBA Bagrat, **Son Ubıh**, 1.b., Nart Yayıncılık, çev. Hayri Ersoy, İstanbul, 1990.
- ŞİMŞİR Bilal N., **Contribution a l'Histoire des Populations Turquie en Bulgarie (1876-1880)**, Ankara, 1986.
- TANÖR Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 12.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TEKELİ İlhan, **Göç ve Ötesi**, 1.b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.
- TEKELİ İlhan - Selim İLKİN, **Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken**, 1.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TÜRKDOĞAN Orhan, **Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**, Dedekorkut Yayınları, İstanbul, 1977, s.75.
- Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Kültürel Değişme Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Kaf-Der Yayınları, 1.b., Ankara, 1996.
- UMAR Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, 2.b., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.

- YILMAZ Çoşkun (Ed.), **II. Mahmut: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul**, 1.b., Kolektif İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Yayınevi, İstanbul, 2010.
- YILMAZ Çoşkun (Ed.), **III. Selim: İki Asrın Dönemecinde İstanbul**, 1.b., Kolektif İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Yayınevi, İstanbul, 2010.
- ZACHARİADOU Elizabeth A. (Ed.), **Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)**, 1.b., Çev. Özden Arıkan-Ela Güntekin-Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Makaleler

- AKAN Vildan, “Göç ve Gençlik”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 521-532.
- AKKILIÇ Yılmaz (Yay. Haz.), “Bursa”, **Bursa Ansiklopedisi**, C.1, 1.b., Burdef Yayınları, Bursa, 2002.
- AKTAR Yücel, “1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbine Etkileri”, **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara, 1985.
- ATACA Bilge - John W. BERRY, “Psychological, Sociocultural, and Marital Adaptation of Turkish Immigrant Couples in Canada”, **International Journal of Psychology**, 37 (1), 2002, pp. 13–26,
- AYDIN Mahir, “Doksanüç Harbi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 498-499.
- AYTAÇ Serpil, “Bursa’da Göç Olgusuna Tarihsel Bakış”, **Yeşil Bursa, Bursa Kent Kültürü ve Yaşam Dergisi**, S:1, Mudanya Gazete-Danışmanlık-Tanıtım Hizmetleri, Bursa, 2012, ss.10-15.
- BARKAN Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, XIII, 1-4, 1954, s. 56-78.
- BERRY John W. – David SAM, “Acculturation and Adaptation”, **Handbook of Cross-Cultural Psychology, Social Behaviour and Applications**, ed. John W. Berry - M. H. Segall - C. Kağıtçıbaşı, Vol.3, Allyn and Bacon, Boston, 1997, pp. 291-326.
- BERRY John W., “A Psychology of Immigrants”, **Journal of Social Issues**, 57(3), 2001, pp. 615-631.
- BERRY John W., “Acculturation as Varieties of Adaptation”, **Acculturation: Theory, Models and Findings**, ed. A. Padilla, Boulder: Westview, 1980, pp. 9-25.

- BERRY John W., “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, **International Journal of Intercultural Relations**, 29, 2005, pp. 697–712.
- BERRY John W., “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, **Applied Psychology: An International Review**, 46 (1), 1997, pp. 5–34.
- BERRY John W., “Understanding and Managing Multiculturalism”, **Psychology and Developing Societies**, 3., 1991, pp.17-49.
- BEYDİLLİ Kemal, “Paris Antlaşması”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 34, İstanbul, 2007, ss. 169-172.
- BİLAL Sevinç, “Survey Araştırması Yöntemi”, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, ed. Kaan Böke, 1.b., Alfa Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 244-284.
- DEMİR Gülsen, “Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısık İlçesi Örneği”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 85-94.
- DEMİREL Muammer, “XIX. Yüzyılda Bursa’da Göçmen İskanı”, **Bursa’nın Zenginliği: Göçmenler**, Ed. Zeynep D. Abacı, 1.b., Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, ss. 31-58.
- DURSUN Davut, “Kafkasya”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss.157-158.
- DURUGÖNÜL Esmâ, “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 95-100.
- ERDİLEK Neşe, “Türkiye’de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu”, **Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar: Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı**, Yay. Haz. Aynur İlyasoğlu – Gülay Kayacan, 1.b., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss.79-85.
- ERGAN Uğur, “Karadeniz’deki Kıbrıs: Abhazya”, **Hürriyet Gazetesi Pazar Eki**, 20 Mart 2011.
- FARLEY Tillman et al., “Stress, Coping and Health: a Comparison of Mexican Immigrants, Mexican- Americans and Non-Hispanic Whites”, **Journal of Immigrant Health**, 7 (3), 2005, pp. 213-220.
- GAERTNER Samuel L. ve diğerleri, “The Contact Hypothesis: the Role of a Common Ingroup Identity on Reducing Intergroup Bias among Majority and Minority Group Members”, ed. J. L. Nye – A. M. Brower, **What’s Social about Social Cognition?**, Sage, London, 1996, pp. 230-260.

- GÜMÜŞ Adnan, “Göç, Din ve Asimilasyon”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 243-251.
- GÜNDÜZ Mustafa – Nalan YETİM, “Terör ve Göç”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997.
- HOLSTEN Johannes, “Siedlungs- und agrargeogphische Veranderungen in der Provinz Bursa (Türkei) durch den Bevölkerungsaustausch 1923/1924”, **The Pomaks in Greece and Bulgaria : a model case for borderland minorities in the Balkans**, Ed. Klaus Steinke-Christian Voss, Sagner, München, 2007, s.235-278.
- İLKKARACAN Pınar – İpek İLKKARACAN, “1990’lar Türkiye’inde Kadın ve Göç”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- İNALCIK Halil, “Rumeli Genel Bir Bakış”, **Doğu Batı Makaleler II**, 2.b., Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009.
- İNALCIK Halil, “The Turks and the Balkans”, **Turkish Review of Balkan Studies 1**, ISIS, İstanbul, 1993, ss.9-33.
- KAPLANOĞLU Raif, “İnegöl”, **Bursa Ansiklopedisi (Yer Adları)**, C.1, 1.b., Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.
- KARPAT Kemal H., “Balkanlar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.25-32.
- KAZGAN Gülten, “Milli Türk Devleti’nin Kuruluşu ve Göçler”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, C.30, S.1-4, İstanbul, 1970.
- KEPECİOĞLU Kamil, “İnegöl”, **Bursa Kütüğü**, Cilt 2, 1. b., Bursa Kültür A.Ş., Bursa, 2009, s.236-237.
- KOCACIK Faruk, “Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler (1878-1890)”, **Osmanlı Araştırmaları**, S.1, İstanbul, 1980.
- KUŞDİL M. Ersin, “Göçün Yarattığı Psikolojik Sorunlar: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım”, **Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği**, Zorunlu Göçün 20. Yılına Anma Etkinlikleri Panel Konuşması, 2009.
- KÜÇÜK Cevdet – Tefik ERTÜZÜN, “Düyûn-ı Umûmiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 10, İstanbul, 1994, ss. 58-62.
- KÜÇÜK Cevdet, “Balkan Savaşı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.23-24.

- OĞUZUĞLU Yusuf, “Bursa’ya Gelen Göçmenlerin Tarihi Geçmişi”, **Bursa’nın Zenginliği Göçmenler**, ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, ss. 11-30.
- OĞUZUĞLU Yusuf, “Yerel Tarih”, **Türkiye’de Tarih Yazımı**, Ed. Vahdettin Engin-Ahmet Şimşek, 1.b., Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2001, ss.405-420.
- ÖZTÜRKMEN Arzu, “Sözlü Tarihin Poetikası: Anlatı ve Gösterim”, **Edebiyatın Omzundaki Melek**, Yay. Haz. Zeynep Uysal, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss.53-61.
- PEŞTELİ Selma, “Boşnaklar: Kahve, Pita ve Teferiç”, **Bursa’da Yaşam**, Olay Basın Yayıncılık, Kasım sayısı, Bursa, 2012, s. 290-299.
- POLAT Mustafa, “Osmanlı Rus Savaşı’ndan Sonra İnegöl’e Yapılan Göçler”, **Çınarlaraltı - İnegöl Belediyesi Kent Müzesi Kültür Sanat ve Tarih Dergisi**, Yay. Haz. Ayhan Bayraktar, S.1, 2010, ss.44-48.
- QUATAERT Donald, “19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, C.2, 2.b., Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- SEARLE W. - C. WARD, “The Prediction of Psychological and Sociocultural Adjustment During Cross-Cultural Transitions”, **International Journal of Intercultural Relations**, 14, 1990, pp. 449–464.
- SEVİM Sezai, “Türklerin Rumeli’ye İlk Geçişleri ve İskan Faaliyetleri”, **Balkanlardaki Türk Kültürü’nün Dünü Bugünü Yarını Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı (26-28 Ekim 2001)**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2002, s.41-49.
- THOMPSON Paul, “21. Yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan Okumalar”, **Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar: Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı**, Yay. Haz. Aynur İlyasoğlu – Gülay Kayacan, 1.b., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss.23-37.
- TÜRKASLAN Nesrin, “Bursa’da Meskûn Bulgaristan Göçmenlerinin Ekonomik Durumları Üzerine Bir İnceleme”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 206-209.

Arşiv Belgeleri ve Salmameler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.MKT.MHM,524/35.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A-MKT-MHM-503-19.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-MKT-196-75.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-MKT-1404-73.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-MKT-232-53-002-001.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-MKT-1404-73
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-MKT-1-28-001-001.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-13.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-16.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-20-001-001.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-22.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-28.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-41.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-46.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-75.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH-THR-468-85.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ-ŞD-112-6714.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ-HUS-54-1315-M 70-001-001.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y-A-HUS-310-105.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.UM, 32/116.
1325 tarihli Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigâr
1303 tarihli Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigâr

Diğer Kaynaklar

HÜNLER Olga Selin, Factors Related to Psychological Problems and Life Satisfaction of Newcomer Turkish Immigrants in the Netherlands, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.
“İnegöl’ün Nüfusu 221.000 Oldu”, **Bursa Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sitesi: Haberler**, 29 Ocak 2011, <http://www.bursa.bel.tr/inegol-un-nufusu-221-bin-oldu/haber/5550/>, (05.01.2011).

İnegöl İdari Yapı; Yerel Yönetimler; Köyler, İnegöl Kaymakamlığı resmi internet sitesi, <http://www.inegol.gov.tr/sayfa.asp?sayfano=59>, (4.08.2011).

İnegöl Kent Müzesi Arşivi

Kent Rehberi, İnegöl Belediyesi

KHODAPARAST Neda, The Acculturation Experience of Adult Iranian Immigrants in the United States, (Doktora Tezi), School of Professional Psychology, Massachusetts, 2008.

SALAM Rifat Anjum, Second Generation South Asians: Dating, Mating and Becoming American, (Doktora Tezi), Sosyoloji Bölümü, New York Üniversitesi, New York, 2010.

TOPÇU Sevcan, Göç Eden ve Göç Etmeyen Kadınların Sağlığı Geliştirme Davranışlarının Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006.

Türk Dil Kurumu, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Göç” maddesi, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (04.05.2011).

Türk Dil Kurumu, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Göçmen” maddesi, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (04.05.2011).

Türk Dil Kurumu, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Balkan” maddesi, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.4f54b4da1deeb6.19851614, (02.02.2012).

Tureng İngilizce-Türkçe Sözlük, “Acculturation” maddesi, <http://tureng.com/search/acculturation> (05.11.2012).

ÜNAL Serdar, Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye’deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme (İzmir’den Bir Örneklem), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2008.

YILMAZ Arife, Göç Sürecinde Kadın: Aile İçi Konumu Üzerine Bir Araştırma, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2008.

YILMAZ Tülay Tekin, Göç’ün Kadın Yaşamı Üzerindeki Etkileri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2005.

Sözlü Tarih Tanıkları

AKARSU Nuri, 13 Temmuz 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

AKAY Aytekin, 25 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
AKAY Güldane, 20 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
ANIL Semahat, 4 Şubat 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
AYMİR Müzeyyen, 14 Temmuz 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
BABÜR Seyide, 07 Mart 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
BESLER Mustafa, 09 Ağustos 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
BOSNALI Nezh, 29 Haziran 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
BOZOĞLU Zekeriya, 25 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
ÇINAR Bülent, 14 Temmuz 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
HAKSEVER Mehdi, 12 Temmuz 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
ATAÇ Mehmet, 12 Temmuz 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
İNAL Fatma, 26 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
KABADAYI Müzeyyen, 24 Mart 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
KABADAYI Veli, 24 Mart 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
KAVUKÇU Mükerrrem, 4 Şubat 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
KAZANÇ İrfan, 29 Haziran 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
KOŞARER Nevin, 7 Ocak 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
KÖSELECİ Hikmet, 11 Ağustos 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
MÜHÜR DAR Enis, 26 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
OĞUZ Emine, 25 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
ÖZÇELİK İsmail, 26 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
ÖZŞEN Şefika, 20 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
PEŞTELİ Hayriye, 19 Şubat 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
SAĞLIK Sabire, 20 Kasım 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
SÜNNETÇİOĞLU Nebiye, 13 Temmuz 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.
TABAKOĞLU Refik, 28 Mayıs 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

TAYYAR Mehmet Nuri, 29 Haziran 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

ÜNAL Nevin, 26 Mayıs 2012 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

YOLDAŞ Avni, 27 Temmuz 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

YOLDAŞ Emel, 23 Ocak 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

YOLDAŞ Hayriye, 14 Temmuz 2010 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

YOLDAŞ Şayizer, 27 Temmuz 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

ZINGİR Hüseyin, 8 Ocak 2011 tarihli sözlü tarih görüşmesi.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Ayşenur BİLGE ZAFER		
Doğum Yeri ve Yılı	Bursa 1984		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Düzeyi	İleri düzeyde		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1999	2002	İnegöl Turgutalp Anadolu Lisesi
Lisans	2002	2007	Ege Üniversitesi
Yüksek Lisans	2007	2008	Boğaziçi Üniversitesi
Doktora	2008	2015	Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
	2009	-	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.
Üye Old. Bilimsel Kur.	2010	-	MESA (Middle East Studies Association)
Katıldığı Proje ve Toplantılar	2010	2012	- “Dağın İki Yüzü: Bursa’nın Dağ Yöresi Köyleri ile Göçmen Köylerine Yönelik Sosyal Ağ Analizi”, 109K422 no.lu TÜBİTAK projesinde bursiyerlik.
	2011	-	- Söz konusu doktora tez çalışması Bursa Büyükşehir Belediyesi- Uludağ Üniversitesi İşbirliği Protokolü kapsamında desteklenmektedir.
	2011	-	- ABD-Washington D.C. kentinde, MESA tarafından düzenlenen uluslararası kongrede “A Comparison of Social Networks: Native and Immigrant Women of İnegöl” başlıklı sözlü bildiri sunumu.
	2014	-	- “1878-1914 Yılları Arasında Balkanlar ve Kafkasya’dan İnegöl’e Gelen Göçmenler ve Bu Göçmenlerin Uyum Süreci”, başlıklı sözlü bildiri sunumu, 17. Türk Tarih Kongresi, Ankara.
Yayınlar:	<p>- “A Comparison of Social Networks: Native and Immigrant Women of İnegöl”, <i>Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, S:22, C:22, Bursa, 2012, ss. 85-102.</p> <p>- “Cumhuriyet ile Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu”, <i>Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, S:24, C:24, Bursa, 2013, ss. 1-14.</p>		
İletişim (e-posta):	aysenurbilge@hotmail.com		

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ayşenur BİLGE ZAFER
Tez Adı	1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Nurcan ABACI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 16.04.2015

İmza :